

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ

Милан Ђ. МИЉКОВИЋ

**ПОСЕБНОСТ ИНФОРМАЦИОНИХ
ОПЕРАЦИЈА У РАДУ САВРЕМЕНИХ
ОБАВЕШТАЈНИХ СЛУЖБИ**

– Докторска дисертација –

Београд, 2016.

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF SECURITY STUDIES

Milan Dj. MILJKOVIC

**SEPARATENESS OF
INFORMATION OPERATIONS
IN THE WORK OF MODERN-DAY
INTELLIGENCE SERVICES**

- Doctoral Dissertation -

Belgrade, 2016

Ментор:

Др Радомир Милашиновић, редовни професор

Универзитет у Београду – Факултет безбедности

Чланови комисије:

Др Владимир Н. Цветковић, редовни професор

Универзитет у Београду – Факултет безбедности

Др Драган Симић, редовни професор

Универзитет у Београду – Факултет политичких наука

Датум одбране: _____

САЖЕТАК

Предмет истраживања су информационе операције обавештајних служби. С обзиром на операционо одређење предмета истраживања, чиниоци његовог садржаја груписани су у шест целина.

У првом делу рада дата је анализа савремених теоријских ставова о појму, врстама и значају информационих операција за остварење информационе безбедности и моћи у информационој сфери. У овом делу извршена је класификација и дата општа дескрипција следећих техника информационих операција: психолошких операција, обмањивања, операција у сајбер простору и дезинформисања. Другим делом, у коме је дато савремено појмовно и предметно одређење обавештајне делатности и обавештајних служби, презентоване су најважније карактеристике делатности које улазе у спектар рада савремених обавештајних служби: обавештајног рада, контраобавештајног рада и субверзивних дејстава. У трећем делу извршена је анализа савремене обавештајне теорије и праксе у вези са посебношћу примене техника информационих операција у обавештајном раду, у фази прикупљања и анализе обавештајних података. Анализирана су и искуства из конкретних случаја која указују на посебност информационих операција у обавештајном раду. Анализа посебности и обележја примене информационих операција у оквиру контраобавештајног рада представљена је у четвртом делу рада, кроз анализу савремене обавештајно-безбедносне теорије, анализу савремених безбедносних и контраобавештајних доктрина развијених земаља, као и анализу закона и правилника који регулишу рад савремених служби. Представљена су и анализирана искуства из примене информационих операција у случајевима у којима су информационе операције примењене у циљу очувања тајности и активности обавештајних служби, ради супростављања шпијунажи и страним субверзивним дејствима. О карактеристикама примене информационих операција у оквиру субверзивних дејстава обавештајних служби говори се у петој целини рада. Описан је проблем непостојања јединственог појмовно категоријалног апарата и недовршене класификације субверзивних дејстава обавештајних служби која се спроводе путем различитих информација. У овом делу, анализирана су и искуства из

примене информационих операција у субверзивном раду обавештајних служби, са тежиштем на анализи посебних метода примене, посебних састава за координацију и извођење, као и посебности у финансирању ових операција. У шестом делу, представљени су резултати о посебности информационих операција у обавештајном, контраобавештајном и субверзивном раду, добијених методом интервјуа.

Кључне речи: *савремени обавештајни рад, информације, информационе операције, психолошке операције, обмањивање, дезинформисање, операције у сајбер простору.*

Научна област: интердисциплинарне, мултидисциплинарне и трансдисциплинарне студије.

Ужа научна област: студије безбедности

УДК број: 355.40:004.6 (043)

SUMMARY

The subject of this work comprises information operations of intelligence services. Considering the operational structure of the research subject, the elements of its content are grouped into six units.

Part 1 of the dissertation sets out to analyze the present-day theoretical views on the concept and relevance of information operations for achieving both information security and power in the information sphere. The same part provides a classification and a general description of the following information operations: psychological operations, deceptions, operations in cyberspace and misinformation spreading. Part 2 contains a contemporary definition of the concept and scope of intelligence activity and intelligence services, and describes the most important characteristics of activities that are included in the remit of modern intelligence services: intelligence work, counterintelligence work and subversive actions. Part 3 gives an analysis of the current intelligence theory and practice relating to the separateness of application of information operations techniques to intelligence work in the phase of gathering and analyzing intelligence information. It also provides an analysis of the experiences acquired from the specific cases that point to the separateness of information operations in the intelligence work. Part 4 of the dissertation contains an examination of the separateness and features of information operation application in the framework of the counterintelligence work through an analysis of the contemporary intelligence-security theory, analysis of the contemporary security and counterintelligence doctrines of developed countries, as well as through a survey of the laws and rulebooks that regulate the work of present-day services. The experiences gained through application of information operations are also described and considered in that part by studying the cases in which information operations have been undertaken in order to safeguard the secrecy and activities of intelligence services for the purpose of countering espionage and foreign subversive actions. Part 5 considers the characteristics of application of information operations to subversive actions of intelligence services. It describes the problem posed by absence of a single conceptual-categorical apparatus, and by an incomplete classification of subversive actions of intelligence services that are

performed by various kinds of information. The same part also examines the experiences gathered in the application of information operations to the subversive work of intelligence services with a focus on analyzing the application of separate methods, separate structures for coordination and performance, as well as the separate ways to finance these operations. Part 6 presents the results of the separateness of information operations in the intelligence, counterintelligence and subversive activities produced by the interview method.

Key words: *contemporary intelligence work, information, information operations, psychological operations, deception, misinformation spreading, operations in cyberspace.*

Scientific field: *interdisciplinary, multidisciplinary and transdisciplinary studies*

Core scientific field: *security studies*

UDC No. 355.40:004.6 (043)

САДРЖАЈ

САЖЕТАК.....	I
SUMMARY	III
УВОД.....	1
Проблем истраживања	3
Предмет истраживања.....	7
Циљеви истраживања.....	11
Хипотезе истраживања	12
Методе истраживања.....	13
1. ОСНОВНА ОБЕЛЕЖЈА ИНФОРМАЦИОНИХ ОПЕРАЦИЈА	18
1.1. Појам и циљеви извођења информационих операција	19
1.2. Врсте и средства извођења информационих операција.....	22
1.3. Технике извођења информационих операција	27
2. ОСНОВНА ОБЕЛЕЖЈА САВРЕМЕНИХ ОБАВЕШТАЈНИХ СЛУЖБИ	32
2.1. Појам и садржај рада обавештајних служби.....	34
2.1.1. Карактеристике обавештајног рада	38
2.1.2. Карактеристике контраобавештајног рада	43
2.1.3. Карактеристике субверзивног рада	47
2.2. Врсте обавештајних служби	51
2.3. Начелна организација обавештајних служби	54
2.4. Методе рада обавештајних служби.....	56
3. ПОСЕБНОСТ ИНФОРМАЦИОНИХ ОПЕРАЦИЈА У ОБАВЕШТАЈНОМ РАДУ	59
3.1. Квалитативна анализа теоријских одредби обавештајног рада	61
3.1.1. Информационе операције и фаза прикупљања података	66

3.1.1.1. Улога прикупљачких органа у подршци сопствених информационих операција.....	67
3.1.1.2. Улога прикупљачких органа у заштити од противничких информационих операција.....	69
3.1.2. Информационе операције и фаза анализе података	72
3.1.2.1. Улога аналитике у подршци сопствених информационих операција	73
3.1.2.2. Улога аналитике у заштити од противничких информационих операција	75
3.1.2.2.1. Аналитичке методе и заштита од противничких информационих операција	77
3.1.2.2.2. Слабости психолошког профила аналитичара	80
3.2. Квалитативна анализа доктринарних одредби обавештајног рада	82
3.2.1. Анализа обавештајних доктрина о улози фазе прикупљања података у извођењу сопствених информационих операција	83
3.2.2. Анализа обавештајних доктрина о улози фазе прикупљања података у заштити од противничких информационих операција	86
3.2.3. Анализа обавештајних доктрина о улози фазе анализе података у извођењу сопствених информационих операција	89
3.2.4. Анализа обавештајних доктрина о улози фазе анализе података у заштити од противничких информационих операција	93
3.3. Анализа одабраних случајева примене информационих операција у обавештајном раду	95
3.3.1. Информационе операције у обавештајном раду савезника током операције „Бодигард“ у Другом светском рату	96
3.3.2. Информационе операције у обавештајном раду Совјетског Савеза током Кубанске кризе 1962. године.....	102
3.3.3. Информационе операције у обавештајном раду Египта током сукоба са Израелом у Јомкипурском рату 1973. године	111
3.3.4. Информационе операције и обавештајни пропусти САД 2002. и 2003. године у вези са ирачким оружјем за масовно уништење.....	116

3.3.5. Информационе операције у обавештајном раду САД током операције „Пустињска олуја“ и напада на Ирак 1991. године	120
4. ПОСЕБНОСТ ИНФОРМАЦИОНИХ ОПЕРАЦИЈА У КОНТРАОБАВЕШТАЈНОМ РАДУ	125
4.1. Квалитативна анализа теоријских одредби контраобавештајног рада.....	125
4.1.1. Информационе операције и безбедносни рад	131
4.1.1.1. Психолошке операције и безбедносни рад	133
4.1.1.2. Дезинформисање и безбедносни рад	136
4.1.1.3. Обмањивање и безбедносни рад	137
4.1.2. Информационе операције и контрашпијунажа	139
4.1.2.1. Дезинформисање и примена мера контрашпијунаже	144
4.1.2.2. Обмањивање и примена мера контрашпијунаже	148
4.1.3. Информационе операције и противсубверзивни рад	151
4.2. Квалитативна анализа доктринарних одредби контраобавештајног рада	157
4.2.1. Квалитативна анализа војних и обавештајних доктрина Велике Британије, САД и НАТО.....	158
4.2.2. Квалитативна анализа Националне контраобавештајне стратегије САД из 2005. и 2007. године.....	160
4.2.3. Квалитативна анализа стратегије Министарства одбране САД за контраобавештајне операције у сајбер простору из 2009. године	164
4.2.4. Квалитативна анализа безбедносних стратегија и доктрина Руске Федерације	166
4.3. Квалитативна анализа нормативних одредби контраобавештајног и безбедносног рада служби	172
4.4. Анализа одабраних случајева примене информационих операција у контраобавештајном раду	178
4.4.1. Информационе операције Индије с циљем прикривања и заштите тајности подземних нуклеарних тестова 1998. године у Покхрану	179
4.4.2. Информационе операције Совјетског Савеза спроведене ради заштите обавештајних операција према САД	184

4.4.3. Информационе операције у раду обавештајних служби САД ради супротстављања шпијунажи – контраобавештајна операција „Farewell“	189
4.4.4. Информациона операција „Писмо“ Службе државне безбедности СФРЈ у циљу супротстављања субверзивним и терористичким активностима непријатељске емиграције.....	194
5. ПОСЕБНОСТ ИНФОРМАЦИОНИХ ОПЕРАЦИЈА У СУБВЕРЗИВНОМ РАДУ ...	201
5.1. Квалитативна анализа теоријских одредби о врстама информационих операција у субверзивном раду обавештајних служби	203
5.1.1. Операције политичког утицаја.....	207
5.1.2. Операције утицаја на медије и јавно мњење	209
5.1.3. Идеолошко-политичка индоктринација.....	210
5.2. Квалитативна анализа метода примене информационих операција у субверзивном раду	211
5.2.1. Коришћење новинара за извођење информационих операција.....	215
5.2.2. Коришћење медија	217
5.2.3. Издавачка делатност обавештајних служби.....	221
5.2.4. Коришћење невладиних организација	222
5.2.5. Коришћење мобилне телефоније и блогова	226
5.2.6. Коришћење друштвених мрежа.....	229
5.2.7. Дипломатија у функцији извођења информационих операција.....	234
5.2.8. Коришћење агента од утицаја и агената за пласирање гласина	236
5.3. Анализа примера организације и координације извођења информационих операција на политичком нивоу	240
5.4. Анализа примера интерагенцијске координације извођења информационих операција.....	249
5.5. Анализа примера организације извођења информационих операција на нивоу обавештајних служби	250
5.6. Анализа примера организације састава за информационе операције у специјалним снагама оружаних снага развијених земаља.....	256

5.7. Анализа примера финансирања информационих операција обавештајних служби	259
5.8. Анализа одабраних случајева примене информационих операција у субверзивном раду	264
5.8.1. Информационе операције у субверзивном раду САД према Чилеу од 1963. до 1973. године.....	264
5.8.2. Искуства употребе информационих операција током сукоба на тлу бивше СФРЈ.....	274
5.8.3. Улога западних обавештајних служби у субверзивној информационој операцији „Потковица“ 1999. године	278
5.8.4. Искуства у примени информационих операција током НАТО бомбардовања СРЈ	283
5.8.4.1. Информационе операције Војске Југославије током НАТО бомбардовања СРЈ.....	287
5.8.4.2. Информационе операције у сајбер простору током НАТО бомбардовања СРЈ.....	290
5.8.5. Информационе операције у субверзивном раду западних обавештајних служби током промене власти у Србији октобра 2000. године.....	293
6. АНАЛИЗА ПОСЕБНОСТИ ИНФОРМАЦИОНИХ ОПЕРАЦИЈА У РАДУ ОБАВЕШТАЈНИХ СЛУЖБИ – РЕЗУЛТАТИ ДОБИЈЕНИ ИНТЕРВЈУИСАЊЕМ.....	304
6.1. Презентација резултата добијених анализом упитника.....	305
6.1.1. Општи подаци о испитаницима.....	306
6.1.2. Оцена посебности информационих операција у обавештајном раду	306
6.1.3. Оцена посебности информационих операција у.....	316
контраобавештајном раду	316
6.1.4. Оцена посебности информационих операција у субверзивном раду	325
6.2. Упоредна анализа ставова испитаника.....	332
ЗАКЉУЧАК	338
Биографија аутора	354

Библиографија аутора	355
ЛИТЕРАТУРА	356
ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ.....	368
ИЗЈАВЕ.....	378

УВОД

Истраживање у оквиру докторске дисертације под насловом „Посебност информационих операција у раду савремених обавештајних служби“ имало је за циљ да широј научној и стручној јавности која се бави феноменом обавештајних служби укаже на актуелност, значај и посебност примене информационих операција у раду савремених обавештајних служби. Тежиште у истраживању било је на анализи савремене обавештајне теорије и праксе употребе информационих операција у обавештајном, контраобавештајном и субверзивном раду обавештајних служби.

Информација је одувек била средство за остваривање утицаја, а тиме и моћи. У савременом друштву модерна информациона технологија шири информације много шире и брже него било када раније у историји, због чега је значај информације као елемента моћи порастао. У информационом добу информације постају све важније и за националну безбедност. Иако се још увек, гледано кроз застарелу призму, региструју само војни сукоби, свакодневно се воде информациони, обавештајни и други сукоби на различитим нивоима. Тиме се врши померање тежишта сукоба са војне на друге сфере и делатности као што је информативна. Као значајно средство за вођење сукоба у информационом добу користе се *информационе операције*, које се дефинишу као активности које се предузимају ради утицаја на противничке информације и информационе системе, док се њима у исто време штите сопствене информације и информациони системи. Као последица такве праксе, „информационо доба“ доноси промене у теоријским разматрањима о елементима националне моћи и разматрањима о националној безбедности држава.

Поред традиционалних елемената националне моћи, у другој половини XX века посебно се издвојила *моћ у информационој сфери*, тј. способност утицаја у информационој сфери. Ту способност државе остварују путем дипломатије, државних информационих система (средства информисања), као и активностима

обавештајних служби обједињених у национални обавештајно-безбедносни систем.

С друге стране, свака држава која у информационом добу жели да заштити своје националне интересе и безбедност, суочава се са проблемом ефикасне заштите националне информационе сфере. Као потврду наведене тезе, у савременим безбедносним теоријама говори се о *информационој безбедности* и њеном значају за националну безбедност. Информациона безбедност је у тим документима дефинисана као стање заштићености животно важних интереса личности, друштва и државе у информационој сфери од спољашњих и унутрашњих опасности и ризика. У њима се наводи да основну претњу у сфери међународне информационе безбедности представља коришћење информационе и комуникационе технологије као информационог оружја за остварење политичких и војних циљева који су у супротности са међународним правом, за кршење јавног реда, подстицање међуетничке, међуверске и међуконфесијалне мржње, као и за извођење криминалних активности. Због тога у информационом добу, значај познавања и примене информационих операција у одбрани националне безбедности, посебно у раду обавештајних служби, добија на значају, јер искуства показују да информационе операције постају важно средство за парирање на међународној сцени.

Наведено актуелизује и намеће питање научне обраде феномена информационих операција као активности које се примењују у раду савремених обавештајних служби.

Проблем истраживања

Имајући у виду да је научни проблем такво питање у области науке на које се у постојећем систему знања не налази одговор, односно чији одговор захтева научно истраживање, за ово истраживање научни проблем могао би да гласи: *Да ли постоји и која је посебност примене информационих операција у обавештајном, контраобавештајном и субверзивном раду савремених обавештајних служби?*

Сукоби у информационој сфери нису нова појава. Историја људске цивилизације сведочи о бројним примерима информационог ратовања који указују на значај информације у постизању информационе супериорности у односу на противника.¹ Међутим, у савременом информационом добу, информационе операције постају једно од средстава за одговор безбедносним изазовима на међународној сцени. У том смислу, намеће се потреба научне обраде феномена информационих операција, дескрипције и класификације активности које те операције обухватају.

Доктринарни документи развијених земаља дефинишу информационе операције као заједничке активности електронског ратовања, компјутерских мрежних операција, психолошких операција, војног обмањивања и безбедности операција, које се спроводе ради утицаја, прекидања или наношења неисправности противничком људском или аутоматизованом систему за руковођење. У тим документима наводи се да је намена информационих операција да се, коришћењем информација и информационог система, утиче на понашање руководеће структуре, пре свега доносиоце одлука код противника, али и на противничко јавно мњење. Супротно наведеном, информационе операције имају намену да одбране сопствено руководство и јавно мњење од негативног утицаја информација и информационих система противничке стране.

¹ Почетни израз односио се на зааравање, ратну пропаганду и уништавање командних и контролних система. Пример информације у рату је употреба пропагандних форми разгледница, памфлета, говора и постера које су растурали Американци и Немци током оба светска рата. Према: Милашиновић Р., Милашиновић С.: *Увод у теорије конфликта*, Факултет цивилне одбране, Београд, 2004, стр. 289–314.

Када је у питању однос обавештајне службе и одбране националне безбедности, савремени теоријски приступи третирају обавештајну службу као важну компоненту националне власти и основни елемент у доношењу одлука у вези са националном безбедношћу, одбраном и иностраним пословима. Обавештајна служба се ангажује и на активностима којима тежи да утиче на субјекте свога обавештајног интересовања. Таквим активностима обавештајне службе значајно доприносе остварењу одређених политичких и циљева националне безбедности. Савремене обавештајне службе, у оквиру делокруга свога рада, спроводе обавештајне и контраобавештајне садржаје, као и субверзивна дејства, користећи специфичне методе, средства и технике. Анализа доступне научне и стручне литературе, указује да обавештајне службе у свом раду често користе психолошке операције, обмањивање и дезинформисање, технике које савремена теорија сврстава у информационе операције. У информационом добу, које се карактерише „обиљем информација“ које су доступне разним корисницима, бројни мас-медији и комуникационе мреже омогућавају широку примену психолошких операција, обмањивања и дезинформисања за утицај на стране ентитете. Савремене обавештајне службе све више се користе услугама новинара, експерата из области компјутерске технологије, предностима мас-медија и друштвених мрежа, за извођење информационих операција према циљним групама. Такође, модерне обавештајне службе користе се најновијим научним достигнућима у области компјутерске и информационо-комуникационе технологије с циљем спровођења обавештајног и контраобавештајног рада, али и за извођење субверзивних дејстава. Нови „сајбер простор“ пружио је велике могућности не само за извиђање противничких компјутерских система него и за извођење напада посредством рачунарских мрежа на противничке информационе системе. Имајући у виду актуелност примене информационих операција у раду обавештајних служби, а поготово операције у сајбер простору које су у жижи интересовања теоретичара и стручњака из области безбедносних наука, намеће се потреба научне обраде феномена употребе информационих операција у раду савремених обавештајних служби. Наведено указује да тенденције развоја савремених обавештајних служби, иду у правцу ширења њихових активности у информационој сфери, што упућује на потребу да се наведена појава теоријски

обради. Објашњавање и описивање метода примене различитих информационих операција обавештајних служби (психолошких операција, обмањивања, дезинформисања и сајбер операција) према различитим циљевима, посебно би допринело обогаћивању теорије и праксе обавештајног рада у овом домену рада служби.

Ова појава је интересантна за истраживање и због теоријске анализе метода деловања страних обавештајних служби на територији Републике Србије. Резултати наведеног истраживања могу да дају практичан допринос у доградњи активности информационих операција као компоненте одбране националне безбедности Србије, посебно у делу активности безбедносних служби Србије у откривању и спречавању деловања страних служби у Србији.

На основу горе наведене суштине проблема истраживања, као и сазнања из теорије и праксе информационих операција и рада савремених обавештајних служби, намећу се бројни *хипотетички ставови*, а најзначајнији су:

- намена информационих операција је да, коришћењем информација и информационог система, утичу на информације и одлуке противника, али и на противничко јавно мњење, као и да одбране сопствене доносиоце одлука и сопствено јавно мњење од негативног утицаја циљаних информација и информационих система противничке стране;
- савремена теоријска и доктринарна гледања групишу психолошке операције, обмањивање, дезинформисање, прикривање и операције у сајбер простору као технике информационих операција;
- савремене обавештајне службе у свом раду значајно користе психолошке операције, обмањивање, дезинформисање, а у последње време и операције у сајбер простору; и
- у досадашњој обавештајној теорији није до краја описана посебност и специфичност примене ових активности у оквиру обавештајне и контраобавештајне делатности, као ни у оквиру субверзивних дејстава обавештајних служби.

Из наведених ставова произилази и основно питање које гласи: *да ли постоји*

посебност информационих операција у обавештајном, контраобавештајном и субверзивном раду савремених обавештајних служби и да ли је она значајна или није значајна?

Постоји веома озбиљан проблем прикупљања тих података зато што су претежно тајног карактера. Анализа феномена информационих операција обавештајних служби везана је за јавно доступне информације из такозваних отворених извора, јер се готово ништа не зна о истраживањима националних и наднационалних обавештајних агенција, нарочито када се говори о намерама, мотивацијама и способностима протагониста обавештајног рада у информационом простору. Реално сагледавање тог феномена отежано је и „сликом“ коју стварају медији, где расправа о тим питањима поприма сензационалистички тон. Уопштено речено, концепту информационих операција обавештајних служби у водећим западним мас-медијима, али све чешће и код нас, придаје се врло велики значај и када је реч о онима који га афирмишу и када се говори о онима који су жртве. Реторика која се користи даје општи утисак да претња обавештајним деловањем применом информационих операција, поготово у сајбер простору, постаје све већа и опаснија.

На основу претходно реченог може се констатовати да је претња информационим операцијама страних обавештајних служби веома актуелан друштвени проблем који захтева свестрану научну анализу.

У Републици Србији постоји маса парцијалних истраживања и чланака у вези с насловљеним проблемом, али комплексно истраживање није реализовано. Зато су све врсте наведених истраживања, као што су расположива сазнања о активностима савремених обавештајних служби у сфери примене субверзивних дејстава, путем информација, искуства из досадашње праксе и активности страних обавештајних служби током криза и сукоба на територији бивше Југославије, искуства из других савремених војних и невојних операција и кризних жаришта, доктринарна документа великих сила у којима су дате опште смернице за ангажовање обавештајних служби на спољњем плану, као и расположиви нормативно-правни оквири који регулишу надлежности обавештајних служби развијених земаља, послужили као полазна основа и за ово истраживање.

Предмет истраживања

Предмет истраживања, део је научне замисли у којима се одговара на питање: *шта се истражује?* У овом раду, истражује се посебност информационих операција у раду савремених обавештајних служби, односно специфичности примене информационих операција у оквиру обавештајне, контраобавештајне делатности и субверзивних дејстава савремених обавештајних служби.²

С тим у вези, шири предмет истраживања су теорија и пракса савремених обавештајних служби. Ужи предмет истраживања у суштини је на нивоу проблема истраживања и гласи: *посебност примене информационих информација у обавештајном, контраобавештајном и субверзивном раду савремених обавештајних служби*. Реч је, пре свега, о операцијама које спроводе савремене обавештајне службе ради утицаја на изворе информација, информационе системе, односно целокупну информациону сферу противника, уједно штитећи њима и сопствену информативну сферу.

На основу прегледа литературе могу се уочити одређене битне тенденције информационих операција обавештајних служби. Намера је, да се тенденција integriше у један оквир показујући тиме како информационе операције, с обзиром на бројне предности и мане које доноси савремена информационо-комуникациона технологија, добијају одређене посебности у раду обавештајних служби.

Ради утврђивања садржаја и обима предмета истраживања изводи се његово теоријско одређење. Оно се састоји из анализе знања и дефиниције појмова. Анализирана су сва сазнања у вези са предметом истраживања која су сврстана у: научно проверена, непроверена, искуствена и непостојећа.

Проверена научна сазнања о предмету истраживања су научни закони и чињенице утврђене ранијим истраживањима, верификована и имплементирана сазнања која чине научну теорију обавештајне делатности. Из праксе истраживања рада обавештајних служби познато је да се позната и проверена

² Ове активности су познате у досадашњој литератури под називом: пропагандна делатност, психолошка дејства, субверзивна пропаганда, дезинформисање, обмањивање и сличне.

научна знања најчешће односе на садржај рада савремених обавештајних служби, процес, фазе и методе рада обавештајних служби, организацију, снаге и средства обавештајних служби итд.

Сазнања која нису до краја проверена углавном су ставови, принципи и начела. Та сазнања су изведена из раније и савремене праксе обавештајних служби и информационих операција, преточена у обавештајне доктрине, доктрине оружаних снага развијених земаља и друге нормативно-правне акте.

Искусствено емпиријска сазнања су она сазнања која се односе на она сазнања доживљена у пракси савремених обавештајних служби, мирнодопској или ратној. Конкретно, овде се пре свега ради о искуству иностраних обавештајних служби у примени информационих операција, и односе се на податке који нам пружају јавно доступни подаци и званични извештаји који говоре о активностима обавештајних служби на пољу извођења информационих операција. Ова искуства су стечена и доживљена у пракси, али нису довољно систематизована, синтетизована и опште прихваћена.³

Непостојећа сазнања, сазнања до којих се дошло овим истраживањем, односе се на посебност примене информационих операција у обавештајном и контраобавештајном раду, као и посебност примене информационих операција у субверзивним дејствима савремених обавештајних служби.

Из наслова предмета истраживања дедукцијом, за дефинисање су издвојени следећи појмови:

- информационе операције,
- савремене обавештајне службе и
- посебност.

Информационе операције су за потребе овог истраживања, узимајући у обзир начело ограничења, дефинисане као активности обавештајних служби које се предузимају ради утицаја на непријатељске информације, информационе системе и информациону сферу, док се у исто време њима штите сопствене

³ Сакан М.: *Методологија војних наука*, ВИЗ, Београд, 2006, стр. 439.

информације, информациони системи и сфера.⁴ Значи, истраживане су пре свега операције ради *утицаја*, али и ради *заштите* информација, информационих система и сфере.

За потребе овог истраживања, ради описивања садржаја рада савремених обавештајних служби може се као референтна користити дефиниција да се данас, под *обавештајном службом*, сматра специјализована организација државног апарата која специфичним методама и средствима, спроводи: 1) обавештајне, 2) контраобавештајне – безбедносне, 3) субверзивне (у западној теорији субверзивне активности се називају – тајне операције) и друге активности, с циљем заштите унутрашње и спољне безбедности и реализације стратешких циљева сопствене државе, као и интереса саме те службе.⁵

Посебност се за потребе овог истраживања дефинише као свеукупност посебности задатка, линија рада, организације рада и организационих целина усмерених за реализацију информационих операција које спроводе савремене обавештајне службе.⁶ Истраживање може утврдити да наведена посебност не постоји или постоји, а ако постоји да ли је изражена или није. Посебност се сагледавала кроз: посебност задатака, посебност линије рада, посебност метода и организације рада, посебност састава за извођење информационих операција, као и друге посебности у њиховој примени. Добијена сазнања систематизована су кроз: посебност информационих операција у обавештајном раду, посебност информационих операција у контраобавештајном раду и посебност информационих операција у субверзивним дејствима обавештајних служби.

Предмет истраживања веома је комплексан и недовољно истражен, што је захтевало темељније изучавање многобројне литературе како би истраживање дало конкретне резултате. *Операционо одређење предмета истраживања*, реализовано је кроз шест фаза, тј. поглавља.

Први део – усмерен је на објашњавање и дефинисање основних обележја, врста и техника информационих операција, са посебним освртом на повећање њиховог значаја у савременим политичко-безбедносним теоријама.

⁴ Joint Pub 3-13: *Joint Doctrine for Information Operations*, US Army Joint Chiefs of Staff, 1998.

⁵ Милошевић М.: *Систем државне безбедности*, Полицијска академија, Београд, 2001, стр. 23.

⁶ Вујаклија М.: *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, 1980, стр. 864.

Други део – усмерен је на објашњавање основних садржаја рада савремених обавештајних служби, са посебним освртом на проблем непостојања јединствене појмовне категорије субверзивних дејстава.

Трећи део – анализира савремене обавештајне теорије и праксе у вези са обележјима примене техника информационих операција у обавештајном раду, и то конкретно за фазу прикупљања и фазу анализе обавештајних података. У том циљу, анализирана су искуства и презентоване анализе одабраних случаја који указују на специфичности примене информационих операција у обавештајном раду.

Четврти део – анализира посебности и обележја примене информационих операција у оквиру контраобавештајног рада. Анализиране су савремене обавештајно-безбедносне теорије, савремене безбедносне и контраобавештајне доктрине развијених земаља, као и закони и правилници који регулишу рад савремених служби. Такође, представљена су и анализирана искуства примене информационих операција у одабраним случајевима примене информационих операција у циљу реализовања задатака на плану очувања безбедности и тајности својих активности, на плану борбе против шпијунаже, и на плану борбе против субверзивних дејстава.

Пети део – анализира карактеристике примене информационих операција у оквиру извођења субверзивних дејстава обавештајних служби. Тежиште анализе теоријских ставова о примени информационих операција у субверзивним дејствима је на дескрипцију проблема непостојања јединственог појма и недовршене класификације субверзивних дејстава обавештајних служби путем различитих информација. У овом делу, анализирана су искуства у примени информационих операција у раду савремених обавештајних служби, са тежиштем на анализи примене посебних метода, средстава, састава и начина финансирања.

Шести део – представља резултате истраживања о посебности информационих операција у обавештајном, контраобавештајном и субверзивном раду, добијених методом интервјуа.

Временски предмет истраживања припада садашњем и ближем будућем времену. У истраживању су коришћени материјали (извори) од Другог светског

рата до данас, са тежиштем на актуелном времену, од краја 90-тих година XX века и пада биполарног света, до 2015. године.

Истраживање се односило на *простор* на којем су обавештајне службе и војне јединице изводиле информационе операције. Простор истраживања обухватао је и делове и организацијске целине обавештајних служби које изводе информационе операције.

Дисциплинарно одређење предмета истраживања у ширем смислу припада наукама безбедности и војним наукама. У највећем делу се односи на савремене концепције безбедности и на њима заснована доктринарно стратегијска одређења која утичу на коришћење информационих операција обавештајних служби према спољњим факторима који угрожавају спољашњу безбедност земље. На мултидисциплинарност предмета истраживања утиче и чињеница да се ради о појавама које представљају предмет истраживања друштвених наука, пре свега социологије, психологије и информационих наука.

Циљеви истраживања

У домаћој научној литератури, феномен информационих операција обавештајних служби недовољно је обрађен. Научни циљ овог истраживања је научни опис са елементима научног сврставања активности које се данас класификују у информационе операције обавештајних служби. Спроведена анализа доприноси разјашњењу појмовног и терминолошког корпуса ове специфичне области.

На практичном нивоу, резултати истраживања доприносе бољем разумевању ове проблематике, што је од великог значаја за развијање стратегија превенције, сузбијања и управљања безбедносним ризицима у информативном простору на националном нивоу. Осим тога, анализом доктринарних упутстава, организација и искустава страних земаља у примени информационих операција стварају се теоријске основе за доградњу стратегијских и доктринарних докумената Србије у сфери примене информационих операција у одбрани националне безбедности. Наведена искуства би могла да се искористе и за

доградњу модела ангажовања безбедносних служби Републике Србије у реализацији информационих операција. Концепт управљања безбедносним ризицима у информационом простору са аспекта националне безбедности захтева усаглашавање националног законодавства са постојећим међународним стандардима. С обзиром на неминовност предстојеће убрзане „информатизације“ нашег друштва, процес стандардизације у овој области намеће се као један од приоритета националне безбедности.

Хипотезе истраживања

У истраживање се пошло од опште хипотезе да се савремене обавештајне службе, суочене са новим ограничењима у раду, конкуренцијом других служби и институција у сфери информативне делатности, као и достигнућима у развоју информационо-комуникационе технике, значајно ангажују на извођењу активности које се сврставају у спектар информационих операција, што указује на посебност ових активности у односу на остале активности које спадају у домен рада савремених обавештајних служби.

Посебне хипотезе које се могу извести су:

1. У савременим политичко-безбедносним теоријама, навођење информационе делатности као посебног елемента (стуба) националне моћи, информационог ратовања као новог и значајног вида сукоба, указује на актуелну потребу теоријске доградње и уградње информационих операција, као посебних активности од значаја за одбрану националне безбедности, конкретно дефинисања улоге обавештајних служби у извођењу информационих операција за одбрану националне безбедности.
2. Савремене обавештајне службе, значајно се ангажују на извођењу психолошких операција, дезинформисања, обмањивања, и операција у сајбер простору, активности које се могу класификовати као посебне врсте „тајних операција“ – „активних мера“, тј. информационих операција обавештајних служби.
3. Актуелне војне и политичко-безбедносне теорије развијених земаља

пружају сазнања о информационих операцијама и њиховој улози у обавештајној делатности, што представља довољну основу за доградњу теорије о посебном месту и улози информационих операција у раду институција које су основни носилац обавештајне делатности.

4. Анализа искустава у ангажовању обавештајних служби у савременим оружаним и другим сукобима пружа значајну основу за систематизацију и доградњу постојећих сазнања о практичној примени информационих операција, као посебних операција у раду савремених обавештајних служби, где се примењују посебне методе, технике и средства.

Методе истраживања

Начин истраживања и избор метода одређени су дефинисаним проблемом истраживања, теоријским и операционализованим предметом истраживања, претпостављеном хипотетичком основом и комплексношћу предмета истраживања.

Истраживање овако комплексног феномена нужно је наметало мултиметодски приступ и захтевало комплементарну анализу доступних и новостворених извора података. Дефинисани предмет истраживања захтевао је употребу одговарајућих научних метода којима су обухваћени сви релевантни извори сазнања. Феномен информационих операција обавештајних служби и његов најновији посебни облик „сајбер операција обавештајних служби“ сложено су поље за проучавање, и за њихову ваљану и обухватну анализу неопходно је користити различите методе и теоријска знања из више научних дисциплина.

С циљем постизања што већег степена поузданости и обухватности, ово истраживање је обухватило како анализу различитих извора података, тако и комплементарно коришћење различитих истраживачких метода:

1. преглед научне и стручне литературе;
2. метод секундарне анализе;
3. метод анализе садржаја;
4. метода анализе случаја и

5. интервју.

Преглед научне и стручне литературе представља метод којим се на систематичан и објективан начин долази до постојећих сазнања, резултата и налаза о предмету истраживања остварених у одговарајућим научним дисциплинама. Применом овог метода дошли смо до релевантних сазнања о различитим теоријским становиштима и приступима о проучаваној области и постојећим научним знањима о предмету нашег истраживања.

За потребе конципирања овог истраживања углавном су коришћена и анализирана инострана литература и истраживачка искуства (већи број стручних књига, монографија, студија, приручника и чланака). У нашој литератури проблем информационих операција обавештајних служби, врло је ретко обрађиван. У постојећој домаћој литератури, проблеми везани за ову појаву нису свеобухватно нити на систематски начин тематизовани, те је домаћа литература, углавном, коришћена за разматрање основних појмова и националне законске регулативе.

Многи документи створени у различите сврхе послужили су као извори сазнања о посматраној појави. *Методом секундарне анализе* анализирана је доступна база података из до сада спроведених научних истраживања у области информационих операција, као и званичне евиденције релевантних цивилних и војних институција, текстови из новина, извештаји и друга документарна грађа. Употреба метода секундарне анализе података била је посебно значајна јер, из објективних разлога, нисмо у прилици да спроводимо истраживања у којима би учесници били актери информационих операција обавештајних служби. Основни проблеми примене секундарне анализе података јесу веродостојност и поузданост података који се анализирају. Ова чињеница је наметала посебан опрез у избору извора података и детаљну проверу њихове адекватности и објективности. С тим циљем спровођена је континуирана евалуација постојећих података намењених секундарној анализи.

Материјал докумената масовне комуникације обрађен је *методом анализе комуникационог садржаја*. Материјал је прикупљен на систематски начин, из различитих медијских садржаја – новине, часописи и интернет сајтови. При коришћењу методе анализе комуникационог садржаја примењена је техника

„узорак популарности“, која се базира на опсегу публике. Извођење узорка у комуникационим анализама извршено је у три фазе:

1. разврставање извора (које штампане и електронске медије треба анализирати);
2. разврставање временских секвенци (који период треба покрити истраживањем);
3. разврставање јединица (које аспекте комуникација треба анализирати).

Метода анализа случаја коришћена је у овом истраживању имајући у виду да је ова метода адекватна када се истражује појава која до тада није била предмет научног истраживања, што може, једним делом, да се каже за информационе операције и посебност њихове примене када су у питању обавештајне службе. С обзиром да се ова метода може искористити за предмете истраживања који могу бити само целине друштвене реалности, који се у укупној друштвеној реалности могу идентификовати и дефинисати као целовите посебности у времену и простору, ова метода је искоришћена за истраживање посебности и специфичности примене информационих операција у оквиру конкретних војних или обавештајних операција, које су у обавештајној теорији издвојене као целине. За анализу су узете конкретне операције – случајеви који су теоријски обрађени у обавештајној и безбедносној теорији, који су оцењени као карактеристични примери примене информационих операција у обавештајном раду, у контраобавештајном раду и субверзивном раду обавештајних служби.

У истраживању се ишло са претпоставком да су изучавани случајеви типични, и да анализа наведених случајева омогућује генерализацију посебности примене информационих операција у наведеним садржајима рада обавештајних служби. Овима анализама извршено је интензивно, детаљно проучавање или истраживање појединачне војне или обавештајне операције, са посебним фокусом на идентификовање посебности техника информационих операција које су примењиване током реализације наведне операције. Посебност је анализирана у односу на циљ, примењене технике, мете информационих операција, обавештајне методе примењене за извођење информационих операција, задатке, време и обим трајања операције, примењену организацију за извођење информационих операција, ефекат примењених техника и друге особености.

У циљу продубљивања теоријских сазнања спроведен је *интервју са експертима*. Обухваћен је спектар типова испитаника који су се бавили обавештајним и контраобавештајним радом и стручњака који могу да пруже релевантне податке о субверзивном раду обавештајних служби, као и о инфомационим операцијама, чиме је значајно проширена база података потребних за истраживање. Када говоримо о врсти интервјуа, примењен је полустандардизован интервју који представља тип научног разговора којим се може најефикасније остварити отвореност и флексибилност као кључне карактеристике квалитативног истраживачког приступа.⁷ Интервју је формално и садржајно разрађен, тако да је говор испитаника вођен унапред припремљеним питањима.

Питања у интервјуу су израђена и структуисана у складу са операционим одређењем предмета истраживања и системом хипотеза, тако да су питања у интервјуу груписана у три целине: прва целина –питања које се односе на посебности примене информационих операција у обавештајном раду, конкретно у прикупљачком и аналитичком раду; друга целина –питања која се односе на посебности примене информационих операција у контраобавештајном раду, конкретно у безбедносном раду, контрашпијунажи и противсубверзивном раду, и трећа целина –питања која се односе на посебности информационих операција у субверзивном раду.

Због комплексности проучаваног феномена, у раду су анализирани подаци из различитих извора. Постојећи извори података из којих се креирала базична искуствена евиденција јесу:

- научни и стручни радови који се, посредно или непосредно, баве феноменом информационих операција;
- научни и стручни истраживачки пројекти из ове области;
- позитивно-правни прописи (национални, регионални и међународни);
- институционални извори (статистички извештаји, документа из архива државних институција, евиденције невладиних организација, извештаји

⁷ Ђурић С.: *Истраживање безбедности, квалитативни приступ*, Факултет безбедности, Београд, 2013, стр. 187–188.

осталих релевантних институција);

- међународни документи, конвенције, протоколи, међународни уговори и други акти, који су директно или индиректно везани за проблем безбедности информационог простора.

Током истраживања, пре свега путем метода анализе садржаја различитих облика комуникација, стварана је искуствена грађа релевантна за извођење закључака о испитиваној појави.

1. ОСНОВНА ОБЕЛЕЖЈА ИНФОРМАЦИОНИХ ОПЕРАЦИЈА

Информација је као појам позната још од најстаријих времена. Током XX века теорије везане за овај појам, као што је комуникологија, интензивније се проучавају. Многи теоретичари, као што су Шенон, Норбет Вивер и Расел Екоф указују на могућност утицаја на спољно окружење путем информација.⁸ О „утицају“, као једној од особина информација, указују многе теорије о функцијама информација, као што су „биологистичка теорија“, америчка теорија комуникологије и неомарксистичка теорија.⁹ Централно место у свим наведеним теоријама заузимају оцене о ефектима и утицају које информације могу да изазову према објекту утицаја.

Информације се од давнина користе у манипулативне сврхе и као средство за вођење сукоба, а савремено информационо доба је само додатно актуелизовало информациони простор као борбени простор савременог глобалног друштва.¹⁰ Актуелизована је употреба *информационог ратовања (information warfare)* као начина вођења сукоба које захваљујући ефикасности примене заузима све значајније место у савременим сукобима и безбедносним наукама. Њиме се подједнако баве теоретичари и „источних“ и „западних“ земаља.

Водећи западни теоретичари у својим дефиницијама истичу постојање офанзивне и дефанзивне природе информационог ратовања. Наводе да информационо ратовање за крајњи циљ има промену система знања и веровања спољњег противника.¹¹ Већина теоретичара из Руске Федерације заступа шири приступ при дефинисању и објашњавању природе информационог ратовања, наводећи да крајњи циљ информационог рата није само утицај на информације,

⁸ Упореди: Shanon C.E., Weaver W.: *The Mathematics Theory of Communication*, Urbana University Press, Chicago. 1948; Норберт В.: *Кибернетика и друштво*, Нолит, Београд, 1973, стр.32; Расел, Е.: *Информациони и математички модели у процесима командовања*, Група аутора, Лабораторија за примењену математику, Београд, 1969.

⁹ Упореди: Радојковић М., Ђорђевић Т.: *Основи комуникологије*, ФПН, Београд, 2005, стр. 211; Mattelart A.: *Theories of Communication - a Short introduction*, SAGE, London, 1998, p. 57.

¹⁰ Информационо ратовање иначе није нова појава. Хитлер је ефикасно користио пропаганду тридесетих година. У Москви 1993. године, битка за моћ се водила у ТВ станици. Тако је било и у сукобима у Јужној Осетији, где су се заједно за оружаном борбом водила надметања на информативном и пропагандном плану, са значајним ангажовањем ПР агенција са обе стране.

¹¹ Szafranski R.: “What is information warfare?”, *Strategic Forum*, No 28, May 1995, <http://www.ndu.edu/inss/actpubs/act003/actppub.htm>.

информационе системе и изворе информација противника, него и промена интелекта противничке стране.¹² Наши водећи експерти у овој области, такође заступају шири приступ при дефинисању информационог ратовања, износећи да информационо ратовање представља облик конфликта којим се директно нападају информациони системи а тиме и системи знања и убеђења противника, односно облик конфликта којим се утиче на противничке информације, процесе који се заснивају на информацијама, као и на информационе системе.¹³

Ставови у наведеним дефиницијама који указују да је крајњи циљ информационог ратовања „утицај на противничке информационе системе и информације, односно промена система знања и веровања спољњег противника“, указује да се информационо ратовање примењује у раду обавештајних служби, вероватно са одређеним посебностима и специфичностима које заслужују да буду истражене.

1.1. Појам и циљеви извођења информационих операција

Информационо ратовање се реализује извођењем *информационих операција*. Имајући у виду да су информационе операције по својој суштини и пореклу војне природе, дефиниције информационих операција пре свега су присутне у војним и безбедносним доктринарним документима западних земаља, док теоретичари Руске Федерације дефинишу и користе појам информациона дејства или информациона борба. За ово истраживање прихваћен је термин *информационе операције (ИО)*, имајући у виду чињеницу да је овај термин прихваћен у свим доктринарним документима земаља ЕУ и да као такав већ постоји у актуелној *Доктрини Војске Србије*.¹⁴

Информационе операције (Information Operations – IO) у западној војној теорији се дефинишу као активности које се предузимају с циљем деловања на непријатељске информације и информационе системе, док се у исто време штите

¹² Упореди: Rastorguyev С.: *An Introduction to the Formal Theory of Information Warfare*, Moscow, 2003, pp. 6-7.; Bikkenin R.: “Information Conflict in the Military Sphere: Basic Elements and Concepts“, *Morskoy Sbornik*, No 10, 2003. pp. 38-40.

¹³ Синковски С.: „Информациона безбедност – компонента националне безбедности“, *Војно дело*, 2/2005, стр. 49.

¹⁴ *Доктрина Војске Србије*, „Службени Војни лист“ бр. 2/10, http://www.mod.gov.rs/Doktrina_VS

сопствене информације и информациони системи. Примарне мете напада информационих операција су процес доношења одлука противничког руководства (политичког, војног), војна инфраструктура (комуникациони системи, обавештајне структуре, логистика и операције које изводи), цивилне инфраструктуре (телекомуникације, транспорт, енергетски систем, финансијски систем, производни систем) и оружани системи (авијација, бродови, артиљерија, прецизно вођена муниција и ПВО систем).¹⁵

Многи руски теоретичари дефинисали су сукобе у информационом простору. Тако пензионисани адмирал Владимир Пирумов, бивши предавач о електронском ратовању на Генералштабној академији и бивши научни саветник председника Руске Федерације, и некадашњи председник Академије природних наука Руске академије наука, наводи да су сукоби у информационом простору: „нови облик борбе две или више страна која се састоји од циљано оријентисане употребе посебних средстава и метода за утицај на информационе системе непријатеља и њихове изворе информација, као и заштите сопствених извора информација, а ради постизања додељених циљева.“¹⁶ Слично, теоретичар Расторгујев дефинише информациону борбу као сукоб између држава у којем се ексклузивно користи информационо оружје, и то у сфери информационих модела. Финални циљ који се жели постићи је стицање сазнања о одређеном информационом систему и касније намерно коришћење тога сазнања за модификацију или уништење модела окружења тј. информационог окружења (примедба аутора) противника.¹⁷

За потребе овог истраживања информационе операције су дефинисане као активности обавештајних служби које се предузимају ради утицаја на непријатељске информације и информационе системе, док се у исто време њима штите сопствене информације и информациони системи.¹⁸ Значи, истраживане су пре свега операције са информацијама које се спроводе ради *утицаја*, али и ради

¹⁵ Упореди: Joint Pub 3-13: *Joint Doctrine for Information Operations*, US Army Joint Chiefs of Staff, 1998; и *Joint Vision 2020*, United States Department of Defence, Washington DC, 2000, www.dtic.mil/jv2020/jv2020.doc

¹⁶ Види шире: Bikkenin R.: “Information Conflict in the Military Sphere: Basic Elements and Concepts“, *Morskoy Sbornik*, No 10, 2003;

¹⁷ Rastorguyev S.: *An Introduction to the Formal Theory of Information Warfare*, Moscow, 2003, p. 6.

¹⁸ Према: Joint Pub 3-13: *Joint Doctrine for Information Operations*, US Army Joint Chiefs of Staff, 1998.

заштите информација и информационих система.

Све информационе операције се реализују у оквиру много ширег контекста који се назива *информационо окружење – сфера*. Информациона сфера се дефинише као скуп појединаца, организација или система за прикупљање, обраду или дистрибуцију информација.¹⁹ Информациона сфера састоји од три елемента: 1) информационе инфраструктуре (системи и уређаји за прикупљање, пренос, обраду и достављање информација), 2) информација и њихових токова и 3) персонала који обавља различите делатности. Информациона сфера је настала као последица настанка нове друштвено-економске формације друштва – информационог друштва.²⁰ У оквиру информационе сфере постоје три концептуалне димензије: физичка, информациона и сазнајна.²¹

Када се разматрају *циљеви* извођења информационих операција, анализом америчких, кинеских и руских дефиниција, запаже се да је „утицај на информације, информационе системе и одлуке противника, уз истовремену заштиту сопствених информација и информационих система“, основа свих приступа, што указује на двојаку природу и два основна циља информационих операција.

У првом смислу, информационе операције се доводе у везу с циљем остварења *моћи у информационој сфери*, тј. способности утицаја на непријатељске информационе ресурсе, путем електронског ратовања, извиђања, као кроз покушаје дезорганизовања непријатеља, што несумњиво указује да се информационе операције спроводе у склопу активности савременог обавештајног рада. Моћ у информационој сфери, за потребе овог истраживања, у ширем смислу представља способност појединца, организације, групе, државе, или другог субјекта безбедности да, користећи информације и информационо-комуникациону технологију, утиче на информационе системе, информације,

¹⁹ Према: Field Manual 100-6: *Information operations*, Department of the Army, Washington, DC, 1996.

²⁰ Према: Синковски С.: *Информациона безбедност – компонента националне безбедности*, Београд, *Војно дело*, 2/2005.

²¹ Слично, кинески војни теоретичар *Dai Qingmin* наводи да информациону сферу чине три димензије: а) електромагнетни простор, б) компјутерско-мрежни простор и в) сазнајни и вредносни систем доносиоца одлука. Према: Qingmin D.: “On Seizing Information Supremacy,” *China Military Science*, April 2003, pp. 9-17.

ставове, одлуке и понашање другог субјекта безбедности.²²

У другом смислу, информационе операције се доводе у везу с циљем остварења *информационе безбедности*, са посебним нагласком на заштити државних информационих извора и система.²³ Информациона безбедност се у теоријским приступима и доктринарним документима из Руске Федерације користи у ширем смислу, јер се информациона безбедност везује за безбедност целокупне националне информационе сфере, док је у америчким доктринарним ставовима реч о ужем смислу појма, јер се информациона безбедност у већини односи на безбедност важних националних информационих и компјутерских система.²⁴ За потребе овог истраживања информациона безбедност дефинише се као интегрална компонента националне безбедности која подразумева стање заштићености животно важних вредности и интереса појединаца, друштва и државе у информационој сфери од спољашњих и унутрашњих опасности и ризика.

1.2. Врсте и средства извођења информационих операција

Имајући у виду раније изнете ставове савремених теоретичара, информационе операције *према циљу дејстава* можемо поделити на (шема 1):²⁵

1) офанзивне информационе операције и 2) дефанзивне информационе операције.

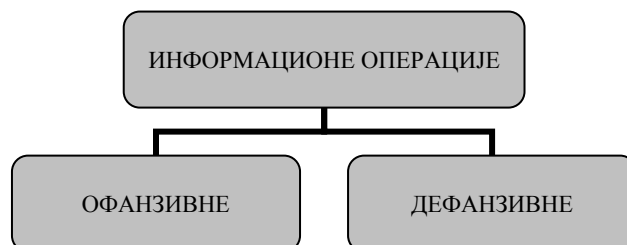
²² Види: Nye J. S. Jr.: *Limits of American Power*, *Political Science*, Vol. 117, No. 4., The Academy of Political Science, New York, 2002/2003, p. 548; Art, R. J.: *The Fungibility of Force*, *The Use of Force – Military Power and International Politics*, (eds. Art, R. J.; Waltz, K. N.), Rowman&Littlefield Publishers Inc., Oxford, 2004, Josten R. J.: “Strategic Communication: Key Enabler for Elements of National Power“, *Infosfere, Summer*, 2006, p.16.; pp. 3–22; Бајагић М.: *Обавештајна активност у систему политичке власти*, *Политичка ревија*, број 2/2011, вол 28. стр. 349–370.

²³ Мијалковић С.: *Корелација информационе и националне безбедности*, *Ziteh 2010*, <http://www.itvestak.org.rs/ziteh10/zbornikradova/Mijalkovic,Korelacijainformacioneinacionalne.pdf>

²⁴ На слично „уско и техницистичко гледање“ и дефинисање информационог обезбеђења наилазимо и у *Нацрту закона о информационој безбедности Р. Србије*, где се наводи да информациона безбедност значи извесност да ће информационо-комуникациони систем (ИКТ) заштити тајност, интегритет, расположивост, аутентичност и непорецивост података којима се рукује путем тог система и да ће систем функционисати како је предвиђено, када је предвиђено и под контролом овлашћених лица. Према: *Нацрт закона о информационој безбедности Р. Србије*, Министарство за трговину, туризам и телекомуникације, Београд, 2011, стр. 1–2.

²⁵ Према: Arquilla J., Ronfeldt D.: *Mrežni i kiber rat*, RAND korporacija, izvod iz studije objavljene u *Comparative Strategy*, Volume 12, 1995. p.141-165.

Шема 1: Врсте информационих операција

Извор: Field Manual FM 3-05.30: *Psychological Operations*, Department of the Army, Washington, DC, 15 April 2005.

Офанзивне информационе операције подразумевају употребу различитих техника, уз подршку обавештајног фактора, с циљем да се непријатељском руководству онемогући доношење важних одлука. Офанзивне информационе операције подразумевају достизање информационе предности у односу на противника, које се постиже путем: 1) *уништавања* – подразумева уништавање информационих система непријатеља, до те мере да не могу бити оперативни или да се не могу вратити у функцију без потпуне реконструкције; 2) *ометања* – упад у комуникационе и информационе системе непријатеља, или прекидање тока информација између комуникационих чворишта непријатеља; 3) *деградирања* – подразумева привремено редуковање ефикасности непријатељских система командовања, надзора и обавештавања; 4) *негирања* – ускраћивање или негирање информација о могућностима, снази и планираним активностима савезничких јединица на терену, како би се непријатељу онемогућило правовремено доношење одлука; 5) *обмане* – убеђивање у неистину; обмана подразумева настојање да се противнички центри одлучивања изманипулишу у смислу разумевања стварности; успешна обмана противника наводи да поверује у оно што није истина и да своје снаге ангажује да би се супротставио непостојећој претњи; 6) *експлоатације* – подразумева да се непријатељским командама и информационим системима обезбеди приступ подметнутим информацијама које могу бити лажне у потпуности или делимично; 7) *утицаја* – условљавање непријатеља (или

савезника) да се понашају на начин који је повољан за властите снаге; остварује се кроз информационе операције којим се делује на емоције, мотиве и мишљење; информационе операције су усмерене на центре одлучивања, и на тај начин се посредно, делује и на саме планове и акције непријатељских снага.

Крајња мета офанзивних информативних операција су процеси људског одлучивања. Успешан напад на информације и информативне системе непријатеља, подразумева следеће фазе: схватање начина размишљања непријатеља или потенцијалног непријатеља и могући утицај информационих операција на његов начин размишљања; одређивање циљева информационих операција; идентификацију протока информација и „рањивости“ информативних система противника; идентификацију мета информационих операција; одређивање најефикаснијих информационих операција који ће деловати на „најрањивије“ делове циљаних информација и информативних система противника; идентификацију обавештајних и борбених информација неопходних за подршку извођења информационих операција; интегрисање, координацију и примену информационих операција и процену постигнутих резултата информационих операција.²⁶

*Дефанзивне информационе операције се у западној доктринарној теорији дефинишу као активности које се примењују ради заштите сопствених информација и информационих система. Дефанзивним информационим операцијама се обезбеђује приступ правовременим, тачним и релевантним информацијама. Такође, дефанзивне информационе операције настоје да ограниче рањивост сопствених информационих система и спрече непријатељска „мешања“ у пријатељске информације и системе. Дефанзивне информационе операције се реализују путем: 1) *заштите* – подразумевају радње које су предузете с циљем заштите од шпијунаже или доласка осетљиве опреме и информација у руке непријатеља; заштита подразумева и контролу приступа пријатељским информацијама или информационим системима; 2) *детекција* – откривање неовлаштеног приступа информационим системима као и идентификацију непријатељских покушаја да се приступи заштићеним информацијама или да се*

²⁶ Према: Joint Pub 3-13: *Joint Doctrine for Information Operations*, US Army, 1998.

униште или оштете пријатељски информациони системи; 3) *обнове* – подразумева обнову информационих система који су били оштећени непријатељским офанзивним информационим операцијама, 4) *одговор* – брзо реаговање на офанзивне информационе операције противника.²⁷

Када се разматра *подела информационих операција према средствима извођења*, значајан је приступ руских тероретичара који сматрају да се информационе операције, мада су у крајњем случају војне по својој природи, воде у политичкој, економској и друштвеној сфери и да се примењују преко читавог скупа активности од значаја за националну безбедност.²⁸ За руске ауторе, безбедност информационе сфере је сложен и, у својој суштини, вишеслојан проблем. Он је предмет интердисциплинарних, технолошких и хуманистичких научних истраживања.²⁹ Због тога, руски теоретичари заступају став да се информациона дејства према примењеним средствима деле на операције које се спроводе: 1) *информационо-техничким средствима* (нападом на критичне објекте националне инфраструктуре - сајбер нападима) и 2) *информационо-перцептивним средствима* (пропагандном, управљањем перцепцијом противника, дезинформацијама, психолошким операцијама и обманом).³⁰ Оваква подела (шема 2) је наведена у Војној доктрини Руске Федерације из априла 2000. године, као и у издању војног часописа *Информативна безбедност* из 2000. године.

У каснијим издањима наведеног часописа, информационо-технички аспект и средства су подељена на: 1) техничко-обавештајна средства, 2) средства и мере за заштиту информација, 3) супер високо фреквентна оружја, 4) ултрасонична оружја, 4) радио-електронске контра мере, 5) електромагнетно импулсно оружје и 6) специфичне софтвере и хардвере. Информационо-психолошки аспект укључује употребу: 1) мас-медија, 2) несмртоносног оружја, 3) психотроничног оружја и 4) специфичних фармаколошких средстава.

²⁷ *Ibid*

²⁸ Према: Синковски С.: „Информациона безбедност – компонента националне безбедности“, *Војно дело*, Београд, 2/2005, стр. 49.

²⁹ Петровић Л.: „Информациона безбедност – правни, економски и технички аспект“, *Информациона безбедност 2012 – научно стручни скуп*, ПКС, Београд, стр. 3.

³⁰ Thomas L. T.: “Russian Views on Information-based Warfare“, *Airpower Journal* (Special Edition 1996), pp.25-35.

Шема 2: Подела информационих операција по критеријуму употребе средстава

Извор: Thomas L. T.: “Russian Views on Information-based Warfare“, *Airpower Journal* (Special Edition 1996), pp. 25-35.

Растрогујев наводи да информационо оружје може бити техничко, биолошко или друштвено средство које се користи за намерну производњу, преношење, презентовање или блокирање података и процеса који су повезани са базом података.³¹ По њему, информационо оружје треба да има следеће карактеристике: мора бити искоришћено према противничком циљу са максималном брзином у односу на другу врсту оружја, да може да проузрокује потребну штету противнику у одређеном временском периоду, да буде довољно јефтино и једноставно за производњу и да је, у поређењу са другим врстама оружја у сличној класи, могућа његова масовна производња.³² Руски теоретичар Бикенин, разлаже информативно-технички аспект информационих операција и наводи да се састоји од: дезинформисања, обмањивања, обавештајног рада, криптографије и стенографије. Говорећи о информационо-психолошком аспекту, износи да и цивилна популација и припадници оружаних снага представљају мете тих активности. Наводи да се такве активности спроводе коришћењем мас-медија (штампе, радија и телевизије), преко летака, религиозне пропаганде, а посебно преко Интернета. За Бикенина, Интернет може да се користи и у информативно-

³¹ Rastorguyev S., pp. 6-7.

³² *Ibid.*, pp. 7-8.

техничком и информативно-психолошком аспекту информационих операција.³³

Иако руски стручњаци сматрају да је развој информационо-техничких средстава за извођење информационих операција веома важан у оквиру трансформације оружаних снага Руске Федерације, као и за сустизање техничке способности западних оружаних снага и њихових борбених способности, указују да примена „меке димензије“ информационих операција, тј. да њен информационо-перцептивни аспект, захтева много мање финансијских средстава за њену примену. Сматрају да САД са новим концептом желе да наведу руску страну да, знатним улагањем у скупо оружје за информационе операције, поново изнури националну економију.³⁴ У том смислу предлажу да се Русија определи на развој „меке димензије“ информационих операција, тј. информационо-перцептивне компоненте, имајући у виду да ова опција има упоришта у ранијој Совјетској војној теорији и пракси. Пре свега ту мисле на дугу традицију у проучавању вештине управљања перцепцијом противника на тактичком и оперативном нивоу, како ради обмањивања тако и у сврху дезинформисања противника.

1.3. Технике извођења информационих операција

Коначно, информационе операције се могу класификовати *по специфичним техникама којима се примењују*, о којима постоје наводи и у западним доктринарним документима, као и у ставовима руских експерата. Осим појединих особености, у суштини се ради о истим техникама које се примењују како за извођење офанзивних тако и дефанзивних информационих операција. Руски теоретичари тако сврставају сајбер нападе, пропаганду, управљањем перцепцијом противника, дезинформације, психолошке операције и обману у технике извођења информационих операција.³⁵

³³ Bikkenin R.: “Information Conflict in the Military Sphere: Basic Elements and Concepts“, *Morskoy Sbornik*, No 10, 2003, pp. 38-40.

³⁴ Timothy L.T.: *Dialectical versus Empirical Thinking: Ten Key Elements of the Russian Understanding of Information Operations*, Fort Leavenworth: Foreign Military Studies Office, Center for Army Lessons Learned, September 1998, p.1.

³⁵ Thomas L. T.: “Russian Views on Information-based Warfare“, *Airpower Journal* (Special Edition 1996), pp.25-35; Timothy L. T.: “The Russian Understanding of Information Operations and

Америчка војна теорија види информационе операције, као координицију пет централних техника које се спроводе с циљем подршке командантових борбених циљева или ради спречавања постизања циљева противника. Те централне активности су: психолошке операције (*PSYOP*), војно обмањивање (*MILDEC*), заштита операција (*OPSEC*), електронско ратовање (*EW*) и компјутерско-мрежне операције (*CNO*).³⁶ Постоје бројне дефиниције наведених техника, али ћемо овде навести само основне дефиниције.

Психолошке операције (PSYOP – Psychological Operations) се дефинишу као активности чији је задатак да страном аудиторијуму пренесу одабране информације и индиције. Циљ им је да утичу на емоције, мотиве, начин размишљања и коначно на понашање страних влада, организација, група и појединаца. Психолошке операције се примењује на стратегијском, оперативном и тактичком нивоу. На стратегијском нивоу, често имају облик политичких или дипломатски ставова и саопштења.³⁷

Обмањивање (Deception) се примењује с циљем обмане противничког политичког руководства и команданта, ради утицаја на доносиоце одлука, систем прикупљања, анализирања и дистрибуције информација противника. Обмањивање захтева добро познавање противника и његовог процеса одлучивања. Циљ је да противничко руководство стекне погрешне представе о потенцијалима и намерама савезничких снага, да се умање непријатељске могућности за прикупљање обавештајних података или непријатељске снаге омету у адекватном коришћењу борбених јединица или јединица подршке. Операције обмањивања зависе од обавештајног рада у смислу идентификације

Information Warfare“, *The Information Age Military*, Washington DC: DoD, C4ISR Cooperative Research Program, 2001, pp.777-815.

³⁶ Од пет централних активности информационих операција, психолошке операције, војно обмањивање и заштита операција су имале тежишну улогу у војним операцијама ранијег датума. У савременом добу, тим активностима су придодате електронско ратовање (*EW*), а онда и компјутерске мрежне операције (*CNO*), које су замениле физичко уништење као елемент информационих операција. Заједно, ових пет активности, примењених са подржавајућим и повезаним активностима, представљају основно средство команданта којим он утиче на противнички страну и друге циљне групе, чиме омогућавају „слободу операције“ здруженим снагама у информатичком окружењу. Према: Joint Pub 3-13: *Joint Doctrine for Information Operations*, US Army Joint Chiefs of Staff, 1998.

³⁷ Према: Joint Pub 3-53: *Doctrine for Joint Psychological Operations*, US Army Joint Chiefs of Staff, 2003.

одговарајућих мета обманљивања и процене ефикасности обманљивања.³⁸

Електронски рат (EW – Electronic Warfare) дели се на три основна елемента: електронски напад, електронску заштиту и електронску ратну подршку. Сва три елемента доприносе офанзивним и дефанзивним информационим операцијама. Електронско ратовање је свака војна акција која подразумева употребу електромагнетне и усмерене енергије ради управљања електромагнетним спектром ради напада на противника. Електронски напад подразумева акције предузете ради напада на непријатеља са намером да се наруши, неутралише или уништи непријатељски борбени потенцијал и спречи или умањи ефикасна употреба електромагнетног спектра непријатеља. Електронска заштита подразумева акције као што су самозаштитно ометање и контрола емисије ради заштите употребе савезничког електронског спектра минимизирањем ефеката савезничког или непријатељског коришћења електронског рата помоћу којег се нарушава, неутралише или уништава савезнички борбени потенцијал. Електронска подршка доприноси свести команданата здружених снага о актуелној ситуацији, и то детектовањем, идентификовањем и лоцирањем извора намерно или ненамерно емитоване електромагнетне енергије с циљем моменталног откривања претње.³⁹

Оперативна безбедност (OPSEC – Operations Security) има улогу да противничкој страни ускрати критичне информације о пријатељским потенцијалима и намерама које су му неопходне за ефикасно и благовремено одлучивање. Оперативна безбедност (прикривање) је процес којим се идентификују сопствене критичне информације и анализирају сопствене операције, а ради одређивања: које су сопствене информације потребне противнику да би супротна страна имала тачне податке о стварним намерама пријатељских снага, лишавање противничких командних структура са критичним информацијама о намерама савезника и довођење противничког руководства до погрешне процене о стварним намерама, обезбеђујући тајност и безбедност таквих информација. Због тога *OPSEC* остварује тесну координацију активности

³⁸ Према: Joint Pub 3-58: *Joint Doctrine for Military Deception*, US Army Joint Chiefs of Staff, 1996.

³⁹ Према: Joint Pub 3-51: *Joint Doctrine for Electronic Warfare*, US Army Joint Chiefs of Staff, 2000.

са војним обмањивањем.⁴⁰

Компјутерско-мрежне операције (CNO – computer network operations) су једне од најсавременијих способности развијених за потребе подршке војних операција. Компјутерско-мрежне операције се, заједно са електронским ратовањем, користе за напад, ометање, прекид и уништење противничких информационих и компјутерских система. У војним операцијама, компјутерско-мрежне операције деле се на нападне, одбрамбене и компјутерске операције за експлоатацију. Компјутерске операције за експлоатацију омогућавају обавештајно прикупљање података преко компјутерских мрежа и из противничких база података.

Дефанзивне информативне операције реализују се кроз следеће технике:

Информационим осигурањем (Information Assurance – IA) обезбеђује се расположивост, интегритет, поверљивост информација и провера идентитета онога ко приступа информацијама. Распоживост подразумева правовремен и поуздан приступ информацијама од стране овлашћених корисника. Њиме се обезбеђује да информациони системи буду доступни само онима који су овлашћени да им приступе и само онда када су им информације потребне. Интегритет подразумева да су све информације у информационим системима заштићене од неовлашћене промене или уништења. Провера идентитета онога ко им приступа подразумева идентификацију и ауторизацију захтева за приступ информационим системима. Поверљивост подразумева заштиту информација и информационих система од неовлашћеног коришћења и приступања базама података.

Физичка безбедност обухвата примену мера за заштиту особља, спречавање неовлашћеног приступа опреми, инсталацијама, материјалима и документима, као и заштиту од шпијунаже, саботаже, крађе или неке друге акције која би могла проузроковати оштећење или уништење. Ефикасна физичка безбедност обезбеђује доступност информационим системима.

Контраобавештајна заштита обухвата прикупљање информација и

⁴⁰ Према: Joint Pub 3-54: *Joint Doctrine for Operations Security*, US Army Joint Chiefs of Staff, 1997.

активности које се предузимају с циљем заштите од шпијунаже и осталих обавештајних активности. Задаци контраобавештајне заштите су: откривање, идентификовање, процена, неутрализовање или експлоатисање непријатељских обавештајних активности.

Заштита од обмане обухвата активности којима се негира, онемогућава, умањује ефикасност или стиче предност у односу на непријатељску обману. Она не укључује обавештајни рад на идентификацији непријатељских операција војне обмане, већ она заправо анализира операције непријатељске војне обмане, подржавајући дефанзивне информационе операције и штитећи националне командне и информационе системе и националне доносиоце одлука од непријатељске обмане. Главни задатак заштите од обмане је да доносиоци одлука буду свесни тога које су информације плод непријатељске обмане, како би могли да припреме и координирају адекватан одговор на ову непријатељеву активност.

Заштита од непријатељске пропаганде обухвата активности које се предузимају ради негирања непријатељске пропаганде и ради умањења њених ефеката. Усмерена је на непријатељску пропаганду и има задатак да онемогући психолошке операције противника према пријатељским снагама и светској јавности.⁴¹

⁴¹ Према: Joint Pub 3-54: *Joint Doctrine for Operations Security*, US Army Joint Chiefs of Staff, 1997.

2. ОСНОВНА ОБЕЛЕЖЈА САВРЕМЕНИХ ОБАВЕШТАЈНИХ СЛУЖБИ

У периоду после хладног рата, када је савремени свет суочен са бројним и новим изазовима, показало се да су способне и успешне обавештајне службе потребније него икада раније.⁴² С друге стране, упркос чињеници да обавештајне службе представљају један од најзначајнијих темеља националне безбедности сваке државе, наука је скромно присутна у овом важном сегменту људске делатности. Најважнији разлог за то је чињеница да је ова активност увек била обележена атрибутом тајности. На тај начин се обавештајни рад скривао и од науке, јер да би нешто постало предмет научног истраживања, оно мора да буде јавно манифестовано и тиме доступно за истраживање. Иако се од друге половине XX века обавештајни рад све више јавно манифестује, посебно са аспекта његових последица на укупна друштвена збивања, у савременим условима наука још није добила адекватан простор у овој области. Бројни експерти и научници свесни су значајних могућности фабриковања и искривљавања чињеница у овој области људске делатности.

Сведоци смо да су обавештајним службама, у поређењу са претходним периодом, додељени нови задаци, што доказује да нису били утемељени концепцијски приступи и захтеви за радикалним смањењем броја обавештајних и безбедносних институција, па и њиховим укидањем, након пада Берлинског зида и промене режима у источноевропским државама.⁴³ Код савремених европских и америчких обавештајних стручњака, академика и специјалиста обавештајног рада, присутна су бројна отворена питања у вези са суштином обавештајног рада. Једно од питања је да ли се природа обавештајне делатности највише везује са информацијама које се достављају доносиоцима одлука или обавештајна делатност укључује и акције, које имају за циљ „утицај на стране ентитете“,

⁴² У смерницама планираним за деловање обавештајне заједнице САД у XXI веку, између осталог, је наведено како „САД и даље имају потребу за снажном, високоспособљеном и флексибилнијом обавештајном заједницом“. Према: “Guiding concepts of IC21“, *Intelligence Community Act*, 104th Congres, 2nd Session, June 13, 1996.

⁴³ Tatalović S., Bilandžić M.: *Osnove nacionalne sigurnosti*, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Policijska akademija, Zagreb, 2005, str. 68-69.

посебно у облику субверзивних дејстава, односно тајних акција.⁴⁴ У том смислу говори се о две „врсте и природе“ обавештајног рада. Оцењује се да субверзивна дејства представљају облик „активног обавештајног рада“ који се користи да се „нешто деси“, док се традиционални обавештајни рад користи за доношење правилних одлука о томе „шта може да се деси“.⁴⁵

Такође, важно је напоменути да је у обавештајној теорији готово уобичајена пракса обележавања истих појава различитим терминима, обележавања различитих појава истим терминима, као и коришћење ненаучног појмовно-категоријалног апарата. Слично, постоји и пракса поистовећивања или непостојања прецизне дистинкције између сличних активности као што је случај са „прикривеним“ и „тајним операцијама“.⁴⁶ Осим тога, постоји и акутан проблем термилошке неусклађености домаће обавештајне и безбедносне теорије са терминологијом која је присутна у савременим страним безбедносним и војним теоријама и доктринама.

Један од резултата оваквих „концепцијских и теоријских проблема“ је чињеница да мали број дела може послужити као извор чињеница које се научно посматрају. Све ово довело је до великих концепцијских и термилошких конфузија, односно нејасноћа и неодређености, тако да може да се каже да обавештајну теорију још увек одликује непостојање опште прихваћених приступа, дефиниција и јединственог појмовно-категоријалног апарата. Стога постоји потреба да се дефинишу и дистанцирају приступи и термини који се срећу у обавештајној теорији и пракси.⁴⁷ Упркос бројним примерима субјективизма и волунтаризма који су присутни у савременој обавештајној литератури, одређени

⁴⁴ Семинар *Toward a Theory of Intelligence* који је 2005. године био организован под покровитељством помоћника заменика директора Националне обавештајне заједнице САД за стратегијска питања, планирање и политику (*Assistant Deputy Director of National Intelligence for Strategy, Plans, and Policy – ADDNI/SPP*), на коме је учествовало око 40 стручњака, академика и специјалиста из Европе и северне Америке, показао је да се обавештајна делатност различито тумачи од стране разних експерата и да је веома тешко усвојити једну дефиницију која би покрила све активности које се везују за обавештајну делатност. http://rand.org/pubs/conf_proceedings/2006/RAND_CF219pdf

⁴⁵ Steiner J. E.: “Restoring the Red Line Between Intelligence and Policy on Covert Action”, *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, 19 (2006), p.teiner, op. cit., p. 163.

⁴⁶ Тајне (covert) операције се разликују од прикривених (clandestine) операција у томе што се код првих већи нагласак ставља на прикривање идентитета спонзора него на прикривање саме операције, што је случај код ових других.

⁴⁷ Милошевић М., Мијалковић С.: *Обавештајно-безбедносна делатност и службе*, ВШУП, Бања Лука, 2011, стр.28-29.

ставови у вези са дефиницијом и садржајем рада обавештајних служби су научно верификовани и представљају основу савремене обавештајне теорије.

2.1. Појам и садржај рада обавештајних служби

У научној и стручној литератури из области безбедносних наука, која се бави проучавањем феномена обавештајне делатности, за сада није усвојена целовита и опште прихватљива дефиниција појма „обавештајно“ и његове унутрашње структуре, што је са једне стране и парадоксално, имајући у обзир чињеницу да се обавештајни рад примењује још од најстаријих времена а да, као академска дисциплина, постоји око пола века.⁴⁸ У земљама енглеског говорног подручја, обавештајна делатност означава се изразом *intelligence*, што је само једно од више различитих значења која се придају овом појму.⁴⁹

У америчкој обавештајној теорији Лох К. Џонсон (*Loch K. Johnson*) заступа најшири приступ износећи да израз *intelligence* има четири основна значења. У првом значењу то је *информација* - општи производ, прикупљен и интерпретиран ради прибављања јасних слика о политичким и војним прилика у целом свету; друго он представља процес, низ узајамних корака који чине - *обавештајни циклус (intelligence cycle)*; у трећем се под њим подразумевају следећи задаци: *контраобавештајни задаци* - којима се спречавају тајне активности усмерене против Сједињених Америчких Држава од страних ентитета (обично непријатељских обавештајних служби) и *тајне акције* - тајно мешање у послове других држава, које се понекад називају и „специјалне активности“. На крају, израз *intelligence* се користи да би се њиме означиле и *структуре или организације* које извршавају описане послове. Када се разматрају само активности, Џонсон говори о три посебне активности: 1) обавештајном циклусу, 2) контраобавештајном раду и 3) тајним акцијама, односно специјалним активностима.⁵⁰

⁴⁸ Kahn D.: “An Historical Theory of Intelligence”, *Intelligence and National Security*, Vol. 16, No. 3 (Autumn 2001), p. 79.

⁴⁹ O'Toole G.J.A.: *The Encyclopedia of American Intelligence and Espionage: From the Revolutionary War to the Presents, Facts and Files*, New York/Oxford, 1988, p. 239.

⁵⁰ Бајагић М.: *Обавештајна активности и спољна политика – студија случаја САД*, ВШУП,

Савремени европски обавештајни теоретичари такође су заступници ширег приступа и става да обавештајна делатност представља „крвни“ израз под који може да се подведе спектар активности од прикупљања информација, анализе, достављања, али и спровођење правовремене превентивне политике или стратегије, укључујући и тајне акције. Конкретно предлажу да дефиниција обавештајног рада треба да садржи термине, обавештајни циклус, контраобавештајни рад и тајне акције.⁵¹

Анализа схватања појма *intelligence* у страниј научној и стручној литератури упућује на неколико битних закључака. Прво, закључује се да се појмом *intelligence* означава целокупан процес обавештајне активности, али и завршни обавештајни производ, тј. обавештајне информације. Друго, да је израз *intelligence*, у смислу активности временом проширен и на контраобавештајне активности и тајне акције (субверзивна дејства), чиме се обавештајна активност ставља у непосредну везу са процесом реализације спољнополитичких циљева, посебно када се ради о тајним акцијама. На основу такве анализе, закључује се да у савременој обавештајној теорији схватање појма *intelligence* обједињава све оно што се у неким другим земљама назива видовима деловања обавештајних служби, односно посебним активностима обавештајних служби.⁵²

Обавештајна делатност током већег периода историје није била институционализована. Према савременом поимању, обавештајне службе као специјалне државне организације, настале су тек средином деветнаестог века. Слично, као што не постоји опште прихваћена дефиниција обавештајне делатности, тако и у савременој обавештајној теорији не постоји сагласност у вези са дефиницијом обавештајне службе.

Западне теорије и литература под обавештајном службом подразумевају посебну државну институцију основану за потребе прикупљања, обраде и достављања информација.⁵³ Према западним схватањима, обавештајна служба,

2004, стр. 7-10.

⁵¹ Peter G., Phythian M.: *Issues in the Theorization of Intelligence*, paper presented at the International Studies Association conference in Montreal, March 2004.

⁵² Бајагић М.: *Обавештајна активности и спољна политика – студија случаја САД*, ВШУП, 2004, стр. 12.

⁵³ Herman M.: *Intelligence Power in Peace and War*, The Royal Institute of International Affairs,

прикупља информације о намерама, циљевима и средствима других земаља и влада, као и било које друге информације.⁵⁴ Наглашавају да су ове организације одвојене од креирања политике. Заједничка карактеристика наведених дефиниција је да је обавештајна служба део државног апарата и да прикупља само податке о страним државама.

Југословенска обавештајна теорија даје другачије тумачење и проширује садржај рада обавештајних служби. Тако Обрен Ђорђевић дефинише обавештајну службу као „организовану активност или организацију која, по захтеву и интенцијама водећих политичких снага, прикупља, процењује и презентује водећим политичким структурама класе или државе одређене податке о противнику, штити сопствене интересе од противника и ангажује се на другим активностима којима се доприноси реализацији одређених политичких циљева“. Аутор у својим радовима говори о три вида активности обавештајне службе: 1) обавештајним - под којима подразумева прикупљање података и обавештења класичном и легалном методом, 2) контраобавештајним - под којима подразумева откривање и супротстављање активностима страних обавештајних служби и 3) специјалним дејствима - под којима подразумева „необавештајне активности“ обавештајних служби.⁵⁵ Андреја Савић наводи да је „служба друштвено-историјски и класно условљена, специјализована организација, која у оквиру свога делокруга рада, спроводи тајне 1) обавештајне, 2) контраобавештајне и 3) субверзивне акције према виталним интересима противника, користећи при том, специфичне методе и средства, са циљем остваривања одређених политичких интереса и заштите унутрашње и спољне безбедности земље“.⁵⁶ Милан Милошевић под обавештајном службом подразумева специјализовану организацију државног апарата која, специфичним методама и средствима, спроводи 1) обавештајне, 2) безбедносне, 3) субверзивне и друге активности, с циљем заштите унутрашње и спољне безбедности и реализације стратешких

Cambridge University Press, 2003, p.19.

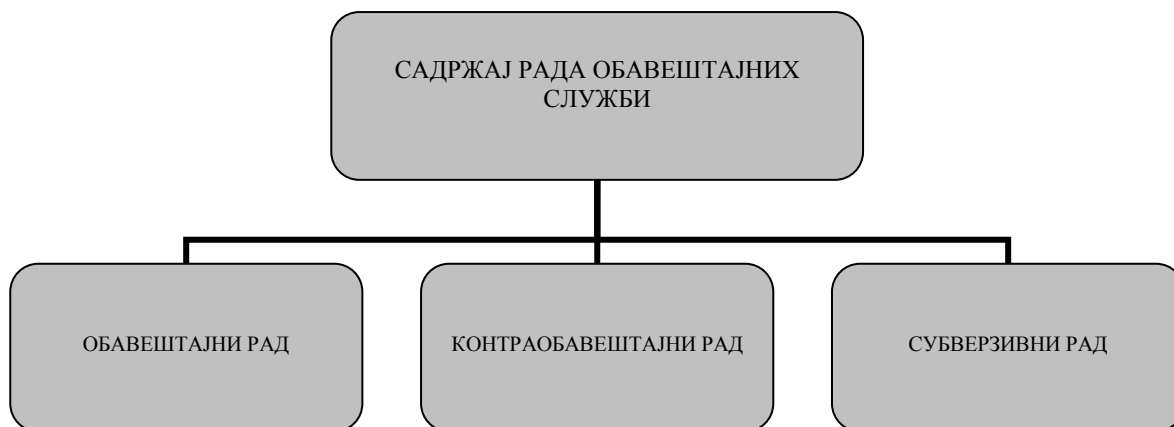
⁵⁴ Упореди: *Encyclopaedia Britannica*, том 18, London, 1964, knjiga XII; *The Encyclopaedia Americana*, Grlie Incorporated, Danbury, 1987. том 15, str. 246.

⁵⁵ Према: Ђорђевић О.: *Основи државне безбедности*, Београд: ВШУП, 1987.

⁵⁶ Савић А.: *Уводу државну безбедност*, Београд: ВШУП, 2000, стр. 83.

циљева сопствене државе, као и интереса саме те службе.⁵⁷

Шема 3: Садржај рада обавештајних служби

У савременој страниј обавештајној теорији врши се слична подела укупне активности обавештајних служби на: обавештајне активности и тајне акције (*covert actions*), мада поједини аутори приликом дате класификације посебно издвајају и контраобавештајне активности.⁵⁸

Може се закључити да су обавештајне службе државне институције које делују у циљу реализације стратешких националних интереса. У име заштите спољне и унутрашње безбедности, ангажују се на реализацији обавештајног и контраобавештајног рада и субверзивних дејстава (тајних акција), као посебних садржаја свога рада (шема 3). Посебни циљеви ових активности јесу: 1) прикупљање противничких тајних података, 2) заштита сопствених тајних података и операција, као и супростављање шпијунажи, и 3) тајни утицај на стране ентитете.

Обавештајним радом, прикупљањем, обрадом и достављањем информација политичком руководству, обавештајне службе извршавају своју информативну функцију. Контраобавештајни и субверзивни рад представљају сродне активности које служба спроводи против виталних интереса противника, с

⁵⁷ Милошевић М.: *Систем државне безбедности*, Полицијска академија, Београд, 2001, стр. 23.

⁵⁸ *Ibid*, стр. 91-92.

циљем заштите унутрашње и спољне безбедности, чиме реализује своју превентивно безбедносну и спољно политичку функцију.

2.1.1. Карактеристике обавештајног рада

Обавештајни рад се најчешће дефинише као скуп планских, организованих и непрекидних мера и поступака које службе предузимају ради сазнавања намера и могућности субјеката у безбедносном окружењу и, на основу тих сазнања, предузимање активности на политичком, војном, економском, информативном и другом плану.⁵⁹ Суштина обавештајне делатности је, како је раније наведено, у откривању података о објекту обавештајног интересовања који су заштићени, односно имају ознаку тајности. Реализација овог компликованог и ризичног задатка реализује се кроз процес обавештајне делатности, који је сложен процес, састављен из више међусобно повезаних корака – фаза које чине *обавештајни циклус*.

У класичној обавештајној теорији постоји низ модела обавештајног циклуса који су представили познати обавештајни теоретичари. Тако на пример Ренсом сматра да се обавештајни циклус групише у три опште фазе: 1) прикупљање (*collection*) – прибављање информација за које се оцени да имају значај, које се понекад називају „сировим обавештајним подацима“, а главне категорије извора у овој фази су јавни и тајни извори; 2) процењивање и производња (*evaluated and production*) – проверавање, разврставање и процењивање веродостојности и 3) уступање (*dissemination*) – достављање обавештајних сазнања – усмено, графички или писмено – одговарајућим планерима, политичким креаторима или лицима одговорним за спровођење одлука.⁶⁰

У савременим америчким доктринарним документима фигурира и проширени модел обавештајног циклуса са шест фаза: 1) усмеравање и планирање; 2) прикупљање обавештајних података; 3) обрада и експлоатација; 4)

⁵⁹ Мијалковски М.: *Обавештајне и безбедносне службе*, Службени гласник, 2009, стр. 101.

⁶⁰ Ransom H.: *Central Intelligence and National Security*, Cambridge: Harvard University Press, 1959, p. 246.

анализа и израда завршних производа; 5) достављање и интеграција; 6) оцењивање и достављање повратних информација.⁶¹

У складу са НАТО доктринарним документима, обавештајни циклус се одвија у четири фазе: 1) усмеравање, 2) прикупљање, 3) обрада и 4) достављање завршних обавештајних производа корисницима.⁶²

Сагледавање описаних модела обавештајног циклуса упућује на закључак да су сви модели слични. У начелу, може се закључити да се процес обавештајне делатности, у ужем смислу, састоји од три фазе: 1) прикупљања обавештајних података, 2) анализе и 3) достављања завршних обавештајних докумената. У ширем смислу, обавештајна делатност се састоји од шест фаза, и то (шема 4): 1) утврђивање обавештајних потреба; 2) планирање и организовање обавештајног истраживања (избор метода и поступака); 3) прикупљање обавештајних података; 4) обрада, анализирање, интерпретација и обједињавање обавештајних података; 5) израда завршних обавештајних докумената и 6) уступање завршних обавештајних докумената крајњим корисницима.

Планирање и организовање обавештајног истраживања је корак у обавештајним процесу у којем искључиво учествују обавештајне службе. У овој фази се врши конкретан избор метода рада, односно обавештајних поступака којима ће се прикупљати сирове обавештајне информације. У том смислу, прво се одређују извори који ће се ангажовати на прикупљању података, у складу са њиховим конкретним могућностима у односу на изабране објекте и циљеве истраживања; одређују се прикупљачке технике; начини достављања информација централи обавештајне службе; потребна материјална средства за извршење обавештајног задатка; као и временски период реализације обавештајног истраживања.⁶³

Фаза прикупљања сирових обавештајних информација представља у оперативном смислу најконкретнију активност обавештајне службе у обавештајном процесу. У њој су максимално ангажовани материјални и људски

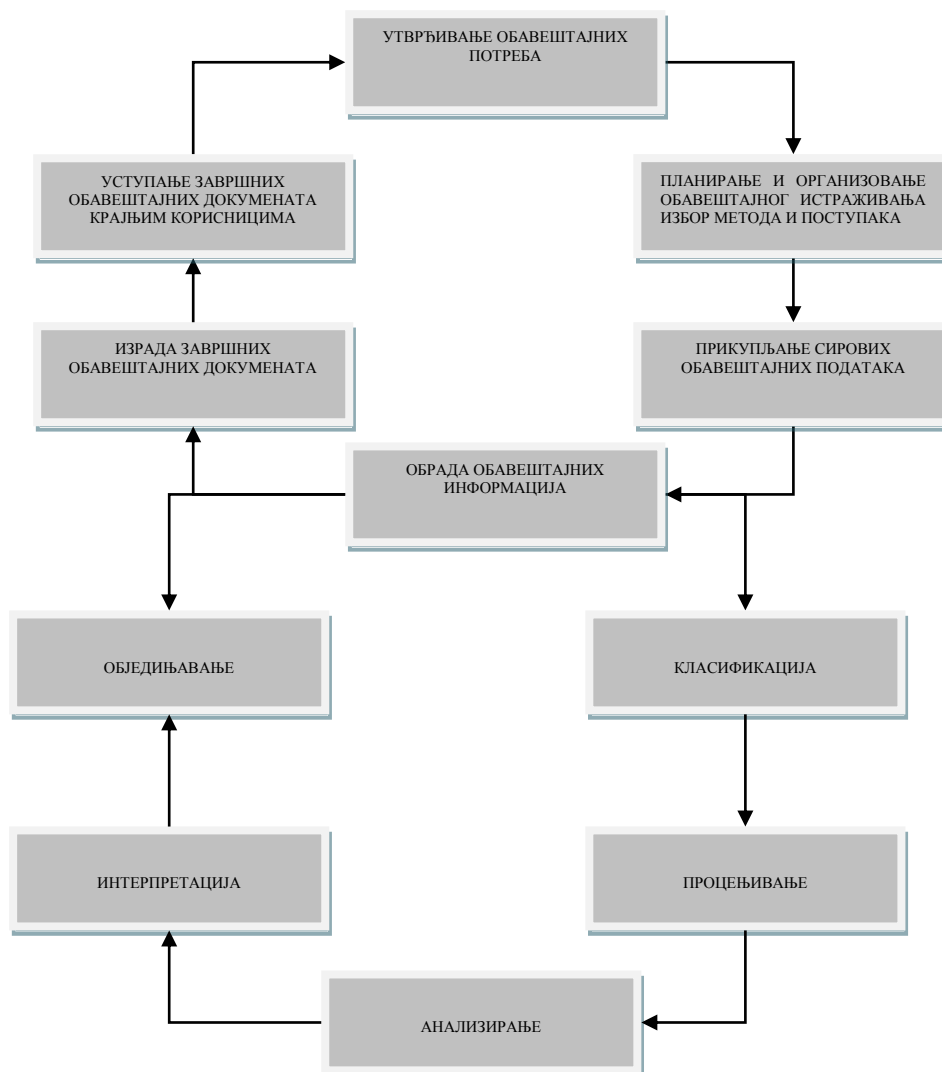
⁶¹ Joint Publication 2-0: *Joint Intelligence*, US Army, 22 June 2007, Figure 1-4, p.27.

⁶² NATO Doctrine AJP - 2.0: *Joint Intelligence, Counterintelligence and Security Doctrine*, 2002, p.17.

⁶³ Бајагић М.: *Обавештајна активност и спољна политика, студија случаја САД*, Београд, ВШУП, 2004, стр. 17.

потенцијали обавештајне службе, од разноврсних техничких и других средстава, до професионалног обавештајног кадра и осталих људских потенцијала (агентурне, шпијунске и друге позиције као извори података).

Шема 4: Обавештајни циклус

Извор: Милошевић М.: „Информационе технологије у обавештајном и аналитичком раду“,

Нови гласник, 2007, број 2. стр. 63

Организациони делови обавештајних служби непосредно укључени у процес прикупљања информација улажу преко својих обавештајних официра

значајне напоре на плану сталног надзора квалитета рада свих извора, посебно поузданости извора (превасходно агентурних позиција), као и анализе и утврђивања степена проверености информација. У радовима обавештајних експерата говори се о следећим основним дисциплинама прикупљања обавештајних података на којима се заснива активност обавештајне службе: 1) технички метод (*Technical Intelligence –TECHINT*), у који спадају електронске обавештајне активности; 2) прикупљање помоћу персоналних – људских извора (*Human Intelligence – HUMINT*) и 3) прикупљање из отворених, тј. јавних извора (*Open Sources Intelligence – OSINT*).⁶⁴

Претварање сирових обавештајних информација у синтетизовано обавештајно знање је једна од најсложенијих фаза циклуса, која се састоји из више међусобно повезаних радњи: класификације сирових обавештајних информација; процењивања, анализирања и интерпретације информација и обједињавања обавештајних података. Сирове информације се преводе, дешифрирају и разврставају по извору (*HUMINT, OSINT, IMINT, SIGINT,...*), природи и значају. Разврставање информација по природи подразумева класификацију на политичке, војне, економске, биографске и друге информације, а по значају информација на оне од стратегијског, оперативног и тактичког значаја.

Разврстаним информацијама се кроз *анализу, процењивање, интерпретацију и обједињавање* даје сасвим нова форма, односно прави смисао и значај, што је неопходно за израду завршних обавештајних докумената.

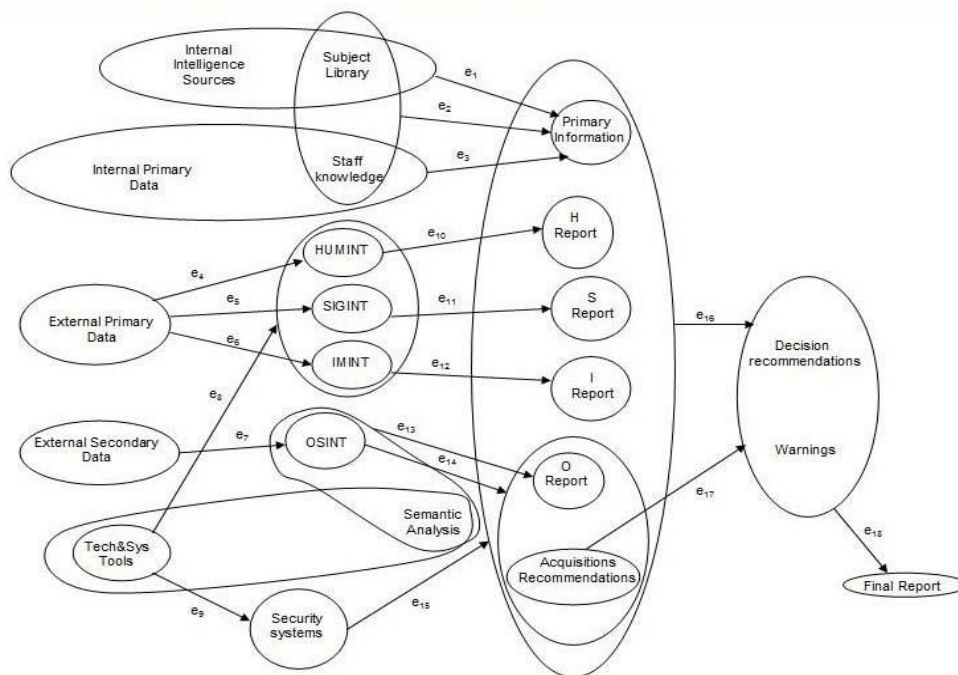
Фаза израде завршних обавештајних докумената подразумева ангажовање најстручнијих обавештајних кадрова и целих аналитичких тимова, или специјализованих аналитичких установа обавештајних служби (шема 5). Завршни обавештајни документи настају најчешће интеграцијом постојећих сазнања (*primary information*) и извештаја добијених из спољних извора (*external primary data*), интеграцијом и упоређивањем података добијених (*Signal Intelligence –SIGINT*) сигналним методом – (*S Report*), помоћу (*Human Intelligence – HUMINT*) персоналних извора – (*H report*), прикупљањем из (*Open Sources*

⁶⁴ Милошевић М.: *Информационе технологије у обавештајном и аналитичком раду*, Војни гласник, април-јун 2007, стр. 63.

Intelligence –OSINT) отворених, тј. јавних извора (*O Report*) и сликовном (*IMINT*) обавештајном методом (*I report*).⁶⁵

Уступање завршних обавештајних докумената крајњим корисницима је крајња фаза обавештајног циклуса. Обавештајне службе у ту сврху разрађују посебну процедуру за руковање обавештајним документима тог нивоа и значаја, успостављају посебне системе веза којима се документи шаљу корисницима, или прецизно одређују личности које непосредно остварују контакте са носиоцима политичке власти. Дакле, завршни обавештајни документи се уступају крајњим корисницима на два начина: *посредно*, путем система везе и *непосредно*, личним контактима обавештајних стручњака и спољнополитичких одлучилаца.

Шема 5: Процес доласка до завршног (синтетизованог) обавештајног документа

Извор: Berbec M.: *Intelligence networks, the model based methodologies problem*,

Calitatea Vieții, XX, nr. 1-2, 2009, p. 203-214.

⁶⁵ Berbec, M.: *Intelligence networks, the model based methodologies problem*, Calitatea Vieții, XX, nr. 1-2, 2009, pp. 203-214., <http://www.revistacalitateavietii.ro/2009/CV-1-2-2009/21.pdf>

На крају, имајући у виду да се на основу завршних обавештајних сазнања и докумената доносе политичке одлуке од значаја за националну безбедност, поставља се питање у којој мери обавештајна делатност има утицаја на доношење одлука у вези са креирањем политике националне безбедности.

Обавештајне службе данас нису једини, али јесу важан извор информација на којима креатори политике темеље своје одлуке. Познајући ту чињеницу, информације и информациони системи обавештајних служби честу су „нападнути“ од стране противничких обавештајних и безбедносних служби.

Такође, не треба заборавити да на доносиоце одлука велики утицај имају и лични односи са страним лидерима, јавно мњење и медији, путем којих могу да се пласирају разне дезинформације и пропагандне поруке.

Имајући у виду чињеницу да савремене обавештајне агенције нису више једине институције које обезбеђују информације државном врху, због чега морају да се надмећу са академским институцијама, *think-tanks* и приватним организацијама, медијима и другим изворима информацијама, информације обавештајних служби морају да буду проверене и тачне и ослобођене стране манипулације и утицаја.

2.1.2. Карактеристике контраобавештајног рада

У укупном спектру обавештајних активности, заштита властитих тајни, информација и активности једна од виталних функција обавештајних институција. Извршавајући ту функцију, обавештајне институције се у ствари баве контраобавештајном делатношћу.⁶⁶ Контраобавештајни рад, у најопштијем смислу, подразумева напоре на плану истраживања, разумевања и неутрализације свих аспеката обавештајног рада непријатељских ентитета.⁶⁷

У страниј обавештајној литератури постоји мноштво појмовних одређења контраобавештајне активности. Издвојили смо неколико њих као илустрацију која

⁶⁶ Према: Tatalović S., Bilandzić M.: *Osnove nacionalne sigurnosti*, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Policijska akademija, Zagreb, 2005.

⁶⁷ Бајагић М.: „Инострана искуства у развоју теоријског и организационог концепта контраобавештајне активности“, *Безбедност*, 1–2/2009, стр. 371.

указује на неке њене основне улоге и функције. Тако познати амерички теоретичар Џефри Ричелсон дефинише контраобавештајну активност као разумевање и могућу неутрализацију свих аспеката обавештајних операција других држава.⁶⁸

У електронском издању Британике (*Britannica*), контраобавештајна активност се означава као „операције владе, информације или активност у вези заштите сопствених националних података и сопствених тајних обавештајних операција. То је полицијска и безбедносна функција усмерена првенствено на дефанзивне, заштитне активности“.⁶⁹

У Извршној наредби Сједињених Америчких Држава 12333, контраобавештајна активност се дефинише као „прикупљене информације као и активности усмерене на спречавање шпијунаже, других обавештајних активности, саботаже или атентата, почињених од стране или у име страних сила, организација или појединаца, или међународних терористичких активности, али не укључујући програме заштите људства, објеката, докумената и комуникација“.⁷⁰

У документима НАТО, контраобавештајна делатност се дефинише као скуп активности којима се идентификују и врши супротстављање претњама безбедности чији су носиоци стране обавештајне службе, стране организације или појединци укључени у шпијунажу, саботажу, субверзије и тероризам.⁷¹

Из наведених дефиниција може да се изведе закључак да су заштита сопствених и националних тајних података, заштита операција, спречавање шпијунаже, саботажа и других обавештајних активности, као и тероризма, тежишне активности контраобавештајне делатности савремених обавештајних служби.

Контраобавештајни рад, као специфична обавештајна делатност, има и неке своје *посебне функције*. Савремени амерички обавештајни теоретичари посматрају контраобавештајну активност као сложену делатност са следећим

⁶⁸ Richelson J.: *The US Intelligence Community*, Oxford, Westview Press, 1999, pp. 315-332.

⁶⁹ *Counterintelligence*, Britannica, Internet 21/06/2008, <http://www.britannica.com/eb/article-9026568/Counterintelligence>.

⁷⁰ *The definition of Counterintelligence (CI)*, executive Order 12333, 1981.

⁷¹ *NATO Glossary of Terms and Definition*, NATO Standardization Agency, AAP-6, April 2009, p. 90. <http://www.nato.int/docu/stanag/aap006/aap-6-2009.pdf> (08. 12. 2009).

функцијама: 1) идентификовање активности страних обавештајних служби; 2) анализа и процењивање њихових активности; 3) спречавање (неутрализација) њихових активности и 4) искоришћавање обавештајних потенцијала страних служби, терористичких организација и других страних ентитета који могу угрозити националну безбедност државе изнутра и споља.⁷² Идентификовање је прва функција контраобавештајног рада која има за циљ откривање активности страних обавештајних служби које су усмерене против националних интереса. Анализа и процењивање обавештајних активности противника или савезника може да нам открије њихове интересе и планове према нашој земљи. Спречавање, односно неутрализација активности страних обавештајних служби је најзахтевнија и оперативна функција контраобавештајне делатности која се сврстава у офанзивне аспекте рада. Последњу функцију представља искоришћавање обавештајних потенцијала страних сила, терористичких организација и других страних ентитета, где сврставамо операције са двојним агентима, пласирање дезинформација, обмањивање и друге операције, што такође спада у офанзивне аспекте контраобавештајне делатности.

Ако се контраобавештајни рад из изложених дефиниција, посматра као активност усмерена на заштиту од шпијунаже, саботажа, и терористичких аката, уочава се њена 1) дефанзивна и 2) офанзивна улога.

1) Дефанзивна улога обухвата откривање и пресецање обавештајних продора страних обавештајних служби у очувању и унапређењу сопствене националне безбедности, израду поверљивих извештаја о страним обавештајним операцијама, селекцију проверених кадрова у свим институцијама власти, планирање и успешно извођење различитих и сложених безбедносних операција и иновирање специјалних контраобавештајних мера и поступака.

2) Офанзивна улога контраобавештајног рада, с друге стране, обухвата продоре у структуре непријатеља, сталну надградњу сазнања о обавештајним и другим намерама противника, хватање страних шпијуна и двоструких агената, пласирање дезинформација и уништење непријатељских обавештајних установа. У том контексту се користе и специјалне мере, као што су: тајна примена

⁷² Van C. M.: *Counter-intelligence and National Strategy*, School for National Security Executive Education, National Defense university Press, Washington, D.C., 2007, p. 5.

техничких средстава за надзор комуникација, тајно аудио и видео снимање, упади у информационе система страних обавештајних служби и др.⁷³

На крају могу се нагласити најзначајније карактеристике контраобавештајне делатности, као специјалне форме обавештајних активности које су одвојене и другачије од осталих обавештајних дисциплина. Контраобавештајна делатност је и производ и активност. Производ је информација о активностима страних обавештајних служби које су усмерене против спољних и унутрашњих националних интереса.⁷⁴

Контраобавештајна делатност као активност обухвата, у начелу, следеће активности: а) заштита тајни, обавештајних операција, процеса и информација од утицаја страних обавештајних служби; б) откривање активности страних обавештајних служби и њихових позиција у сопственим структурама; в) истраживање и анализа структуре, кадрова и операција страних обавештајних и безбедносних служби; и г) извођење операција с циљем уништавања и неутралисања потенцијала и операција страних обавештајних служби, као и спречавања, саботажа, субверзија и тероризма. Наведене активности, страни обавештајни теоретичари групишу у задатке а) безбедности и б) контрашпијунаже, док домаћи обавештајни теоретичари, када разматрају циљеве контраобавештајног рада, поред а) контрашпијунаже, наводе још и б) противсубверзивне активности.⁷⁵

Безбедносни облици контраобавештајног рада су дефанзивни, пасивни и статична страна његових активности, који обухватају примену широког спектра безбедносних мера у циљу заштите информација, активности и операција, као

⁷³ Седамдесетих и осамдесетих година двадесетог века у раду југословенских служби безбедности све више се инсистирало на офанзивним методама или дефанзивним дејствима „не ишчекујући акцију непријатеља“. Задатак служби је био да продру у центре спољног и унутрашњег непријатеља, страних обавештајних служби и апарата „који се бави психолошко пропагандним радом и субверзивним дејством и на тај начин да се благовремено открију и ефикасно неутралишу непријатељски планови“. Према: Цветковић С.: „Методe и облици рада служби државне безбедности у социјалистичкој Југославији“, *Историја 20. века*, 2/2009, стр. 134.

⁷⁴ Wasemiller, A. C.: *The Anatomy of Counterintelligence*, 1996, https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/kent-csi/vol13no1/html/v13i1a02p_0001.htm.

⁷⁵ Упореди: Милошевић М.: *Систем државне безбедности*, Полицијска академија, Београд, 2001, стр. 167; Мијалковски М.: *Обавештајне и безбедносне службе*, Службени гласник, 2009, стр. 163.

заштиту од непријатељских активности. *Контрашпијунажа* је офанзивна и агресивна страна контраобавештајног рада. Она обухвата идентификацију рада страних обавештајних служби и њихових позиција у сопственим структурама, инфилтрацију и пресецање њиховог рада, као и разне облике манипулације са противником. *Противсубверзивне* активности такође спадају у офанзивну страну контраобавештајног рада и обухватају борбу против пропаганде, саботажа, субверзија и тероризма.

2.1.3. Карактеристике субверзивног рада

Важан сегмент рада обавештајних служби јесте тајни и субверзивни утицај на стране ентитете. Концепцијски, субверзивни рад, који се у западној теорији назива „тајним акцијама“, а у совјетској теорији „активним мерама“, се значајно разликује од осталих активности обавештајних служби, јер се субверзивним радом тежи да се директно утиче на објекте свога интересовања, чиме службе реализују своју спољно безбедносну и спољно политичку функцију.

У новијој југословенској литератури *субверзивна дејстава обавештајних служби* се одређују као „временски нелимитиране субверзивне активности неконвенционалног карактера, првенствено посредоване из иностранства, помоћу којих се подрива политичка, економска, војна, морална, унутрашња и спољнополитичка моћ и углед неке државе, с циљем стварања услова за обарање њене легитимне владе нелегитимним, тајним методима и устоличења нове владе, колаборантске у односу на заинтересовану инострану силу“.⁷⁶ Значајна је и оцена Тодоровића и Вилића за које субверзивне-превратничке активности генерално представљају акције које на прикривен начин спроводи нека влада или институција једне земље ради утицаја на политику друге владе или институције, не откривајући своје учешће у њима.⁷⁷

Саша Мијалковић износи да тајне субверзивне акције изводе стране обавештајне службе или снаге за извођење специјалних дејстава (специјалне –

⁷⁶ Тодоровић Б., Вилић Д.: *Кризе: Изазивање и управљање друштвеним кризама*, Графомарк и Институт за савремену историју, Београд, 1997, стр. 65-66.

⁷⁷ *Ibid*, стр. 63-65.

тајне операције), уз ослањање на тзв. унутрашњег непријатеља – политичке покрете, партије, организације, екстремистичке етничке и верске групе, опозицију и политичке непријатеље владе (групе и фракције). Мијалковић даље сматра да од субверзивне делатности треба разликовати тзв. стратегију доминације, која је знатно ширег обима и садржаја. Реч је о „способности државе или групе држава да доминирају и контролишу друге државе, посебно мање и слабије или регионе, као и међународне процесе, а не само да утичу на њих“.⁷⁸

Милан Милошевић у једном свом тексту наводи да се тајне субверзивне активности спроводе с циљем дестабилизације државе над којом се жели успоставити или одржати доминација.⁷⁹

Најчешће субверзивне активности су: обавештајна и индоктринарна деловања стварањем агентурних мрежа и политичких истомишљеника; подстицање, припрема или извођење државних удара или пучева; организовање и извођење саботажа; подизање оружаних побуна; герилска и терористичка дејства; изазивање привредне дестабилизације земље; политичка дестабилизација земље подстицањем унутрашњег међуверског и међуетничког антагонизма; корумпирање и уцењивање високих функционера власти и медија; тајно наоружавање и обука паравојних састава и подстицање оружане побуне, итд.⁸⁰

„Активне мере“ обавештајних служби – у бившем Совјетском Савезу су се под тим појмом подразумевале активности којима се настојао извршити утицај на збивања, политичке ставове и јавно мњење у не-комунистичким и другим државама, применом обманљивачких и прикривених метода. Појам *активне мере* није значајније разматран нити дефинисан ни од стране обавештајних експерата, већ је наведени појам директно „уведен“ из Совјетског обавештајног лексикона (руски – *Активные мероприятия*). Бивши државни секретар САД Лоренс Ингбергер једном приликом је изјавио да у енглеском језику нема фразе која би прецизно одговарала „активним мерама“, али да је оно што се током Другог светског рата

⁷⁸ Мијалковић С: *Национална безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, 2011, Београд, стр. 240-261.

⁷⁹ Милошевић М.: „Субверзивни садржаји рада обавештајне службе“, *Војни информатор*, НИЦ „Војска“, новембар–децембар 2004, стр.62.

⁸⁰ Годоровић Б., Вилић Д.: *Кризе: Изазивање и управљање кризама*, Графомарк и Институт за савремену историју, Београд, 1997, стр. 63-65.

називало „психолошким ратовањем“ представља најближу паралелу „активним мерама“. ⁸¹ „Активне мере“ представљале су облик „политичког ратовања“ које су водиле службе бившег Совјетског Савеза (НКВД, КГБ) ради утицаја на токове међународних догађаја. ⁸² Све активне мере имале су заједнички циљ да, нарушавајући углед противника, појачају утицај Совјетског Савеза на међународном плану. „Активне мере“ обухватале су различите акције од манипулације медијима до специјалних операција. Под „активним мерама“ у совјетској литератури подразумевала се примена различитих политичких и паравојних техника ради остваривања утицаја на појединце или акције страних влада. У политичке мере сврставани су: спољна пропаганда, дезинформисање, политичке активности унутар међународних организација; коришћење међународног фронта организација; а у паравојне: подршка у наоружању и логистици; политичко-војна обука; саветодавна помоћ; развој војних снага, убиства и друго. ⁸³

У америчкој обавештајној литератури назив „тајне акције“ (*covert actions*) настао је непосредно после Другог светског рата и везује се за тзв. Бизелову доктрину (Ричард Бизел, функционер ЦИА) према којој „тајне акције“ представљају „покушаје мешања у унутрашње ствари других држава средствима закулиских игара“. ⁸⁴ Џефри Ричелсон дефинише тајне акције као „било које операције или активности, планиране са циљем да остваре утицај на стране владе, личности или догађаје, у подршци и помагању владиних спољнополитичких циљева“. ⁸⁵

У англосаксонској обавештајној теорији поред термина „тајне акције“, у употреби су називи „тајне операције“ (*covert operations*) и „специјалне

⁸¹ Eagleburger L.: “Unacceptable Intervention: Soviet Active Measures,” *NATO Review*, 31, April 1983.

⁸² Види шире: Mitrokhin V., Christopher A.: *The Mitrokhin Archive: The KGB in Europe and the West*, Gardners Books, 2000.

⁸³ Kux D.: “Soviet active measures and disinformation: overview and assessment, Parameters“, *Journal of the US Army War College*, vol xv No 4, p.19-28.

⁸⁴ Бизелова доктрина подразумева комплекс субверзивних мера и активности против земље која је објект „специјалног рата“— тајно помагање опозиције, *црна пропаганда*, подривање економске основице, подмићивање и врбовање функционера, тајна обука емиграната и закључно са отвореним ангажовањем оружаних снага САД. Према: Marchetti V.; Marks, J. D.: *The CIA and the Cult of Intelligence*, Alfred A. Knopf Publisher, New York, 1974, pp. 379-397.

⁸⁵ Richelson J.: (first edition), op. cit., p. 3.

активности“ (*special activities*), али се најчешће користи термин „тајне акције“. У Великој Британији за „тајне акције“ се користио назив „тајне политичке акције“ (*secret political actions*).

Бројни теоретичари са наших простора дали су допринос у разумевању суштине и садржине тајних акција. Тако Смиља Аврамов сматра да тајне акције, како су дефинисане у америчкој литератури, представљају процес навођења једне владе на одређени курс путем тајних операција на војном, политичком, економском и научно-уметничком подручју. Она износи да тајне акције представљају тотално игнорисање правних и етичких стандарда. Најважнија карактеристика тајних операција, како наводи Смиља Аврамов, је да улога владе остане невидљива и да се искључи свака њена одговорност.⁸⁶

Хрватски аутор Мирко Биландић заступа став да се под појмом тајне акције подразумевају „покушаји владе да утиче на догађаје у другим државама или територијама без откривања своје умешаности“.⁸⁷ Садржајно посматрано, тзв. „тајне акције“ се односе на употребу техника у подручју тајних интервенција и утицаја на послове других земаља, којима њихов иницијатор настоји постићи конкретан спољнополитички циљ. Биландић такође износи да се анализом инструмената спољне политике долази до закључка да су тајне акције лоциране између дипломатских и војних средстава. Додаје да се тајне акције предузимају када дипломатска акција више није делотворна, а усмеравање војних снага у правцу вођења ширих ратних операција је неадекватно за постизање конкретног спољнополитичког циља. Веза између онога ко је иницирао тајну акцију, тока акције, попутних збивања и крајњег резултата мора остати апсолутно скривена. Основна законитост при предузимању тајних акција је, наводи Биландић, остварење могућности да њен иницијатор може „уверљиво негирати“ своју укљученост, а у случају евентуалне компромитације.

Може се уочити да „тајни утицај“ на политику друге владе, институције, односно стање у тој земљи, представља истоветан циљ обавештајних активности

⁸⁶ Аврамов С.: „Прикривене акције у стратегији Сједињених Америчких Држава“, *Војно дело*, бр. 1, 1999, стр. 21-23.

⁸⁷ Bilandzić M.: „Тажне операције CIA као компонента ванјске политике SAD у постхладноратовском раздобљу“, *Polemos*, број 15–16, Загреб, 2005, стр. 222-223.

које се у литератури САД и западних земаља зову „тајне акције“ или „тајне операције“, у бившем Совјетском Савезу „активне мере“, а у нашој литератури „субверзивне акције“ или „необавештајна дејства“. Због тога се ове операције могу називати и „тајне операције утицаја“. Сличан приступ у именовању оваквих активности можемо да нађемо у новијој америчкој војној теорији, где је наведено да се под операцијама утицаја (*influence operations*) подразумева „кровни“ термин који укључује и активности од „утицаја“ које изводе обавештајна заједница САД.⁸⁸ Осим тога, значајно је потсетити се на ставове из претходне целине да је „утицај“ на одлуке противничке стране уједно и циљ информационих операција.

2.2. Врсте обавештајних служби

Дефинисање врста обавештајних служби у савременим условима није једноставно иако специјализација у оквиру обавештајних служби датира од половине XX века.⁸⁹ Страни обавештајни теоретичари говоре да је све теже направити јасну поделу на надлежности обавештајних служби различитог типа.⁹⁰ Слично и домаћи обавештајни теоретичари оцењују да је проблематично сачињавање прецизних и доследних класификација, односно подела које би биле универзалне и до краја консеквентне. Наводе да је основни разлог тај што савремену обавештајну службу, између осталог, одликују свеобухватност делатности, масовност снага и средстава, обједињеност обавештајног рада и централизовање укупне обавештајне активности.⁹¹ У складу са наведеним ставовима, у обавештајној теорији, с обзиром на комплексност циљева, места у државној хијерархији и других карактеристика, постоји више врста класификација обавештајних служби.

⁸⁸ Монографија РАНД корпорације под називом “*Foundations of Effective Influence Operations, A Framework for Enhancing Army Capabilities*“ издата 2009. године за потребе ОС САД, наводи да се под операцијама утицаја (*influence operations*) подразумева *кровни* термин који укључује војне активности (тј. информационе операције, јавне послове, војну подршку дипломатији и јавној дипломатији...) и цивилне активности (како јавне тако и тајне, или прикривене напоре или активности). У изузетним случајевима операције утицаја, како се наводи, обухватају и активности од утицаја које изводе обавештајна заједница САД.

⁸⁹ Rüter J.: *European External Intelligence Cooperation*, Verlag Dr. Müller, Saarbrücken, 2007, p. 6.

⁹⁰ Hertzberger E.: *Counter-Terrorism Intelligence Cooperation in the European Union*, UNICRI, European Foreign and Security Studies Policy Program, New York 2007, p. 27.

⁹¹ Милошевић М., Мијалковић С.: *Обавештајно-безбедносна дјелатност и службе*, ВШУП, Бања Лука, 2011, стр.79.

Западна обавештајна теорија, обавештајне службе најчешће дели према функцији коју обављају на: 1) *спољне обавештајне службе*; 2) *службе безбедности*; 3) *криминалистичко-обавештајне службе* и 4) *војнообавештајне службе*.⁹²

Спољне обавештајне службе своју активност усмеравају ван граница матичне земље и делатност јој је у функцији подршке спољне политике. Степен развијености ових служби је у директној вези са спољном политиком земље. Спољне обавештајне службе развијених земаља у међународним односима настоје да активно утичу на политику и ситуацију у другим земљама.⁹³

Службе безбедности формирају се у Европи почетком деветнаестог века као реакција на ширења Француске револуције. Ове службе своју делатност обављају унутар своје земље. Оне се супротстављају шпијунажи, теороризму, субверзивним и противуставном деловању, сепаратистичким тежњама и потстицању непослушности војних кадрова.⁹⁴ Карактеристични примери служби безбедности су британска „Служба безбедности“ (*Security service MI-5*), немачка „Служба за заштиту уставног поретка“ (*Bundesamt fuer Verfassungsschutz – BfV*), и друге.

Криминалистичко-обавештајне службе омогућавају полицијским организацијама примену обавештајних метода рада при супростављању сложеним облицима криминала.⁹⁵

Војнообавештајне службе обављају активности пре свега за потребе система одбране. Последњих година, област деловања и интересовања војних служби се проширује и ван војне сфере, тако да се савремене војнообавештајне службе баве и невојним претњама по безбедност земље као што је тероризам,

⁹² Rüter J.: *European External Intelligence Cooperation*, VDM Verlag Müller, Saarbrücken, 2007, p. 6.

⁹³ Познате европске спољне обавештајне службе су британска „Тајна обавештајна служба“ (*Secret Intelligence Service – SIS*) познатија као MI-6, немачка „Савезна обавештајна служба“ (*Bundes Nachrichtendienst – BND*), француска „Главна дирекција за спољну безбедност“ (*Direction Générale de la Sécurité Extérieure – DGSE*) и друге.

⁹⁴ Борн Х., Ли Ј.: „Постизање одговорности у обавештајној делатности“, *Правни стандарди и најбољи начини надзора обавештајних служби*, ЖенеВСки центар за демократски надзор над оружаним снагама, Осло, 2005, стр. 32.

⁹⁵ Примери криминалистичко-обавештајне службе су британска „Агенција за борбу против тешког криминала“ (*Serious Organized Crime Agency – SOCA*), немачка „Савезна криминалистичка полиција“ (*Bundeskriminalamt – BKA*) и друге.

организовани криминал, пролиферација наоружања, енергетска безбедност и др. Савремене војнообавештајне службе класификују се у две групе. Прву групу чине обавештајне службе система одбране (*defense intelligence*), које се налазе у структури Министарства одбране и задужене су за стратегијски војнообавештајни рад. Другу групу чине трупне војнообавештајне службе задужене за оперативну обавештајну подршку генералштаба (Ј/Г-2).⁹⁶

У обавештајној теорији са ових простора наводи се подела обавештајних служби: 1) према месту у државној организацији – на *централне* и *ресорне*; 2) према крајњим корисницима – на *војне* и *цивилне*; 3) према врсти делатности (области интересовања) на – *опште* и *специјализоване* и 4) на *националне* и *наднационалне*.⁹⁷

У свакој развијеној земљи данас постоји више самосталних организација које чине обавештајно-безбедносни систем земље. Опште узевши, једна служба је главна, стратегијског је значаја и назива се централна обавештајна служба. Остале службе су *уже специјализоване* и њихова намена је да достављају информације из појединих области од интереса за државу (одбрану, спољну политику, економију, унутрашње послове и сл.) и називају се ресорне службе.

Централна обавештајна служба намењена је за спровођење обавештајног рада према другим земљама и за спровођење тајних акција на највишем нивоу из домена политичке, војне, економске и дипломатске стратегије.⁹⁸

Обавештајна служба Министарства спољних послова намењена је за обавештајно обезбеђење тог ресора. Њена област интересовања су политичка питања из домена спољнополитичких активности других земаља. Њен задатак је

⁹⁶ У Великој Британији то је „Обавештајни штаб Министарства одбране“ (Defense Intelligence Staff – DIS). У Немачкој је за трупни обавештајни рад одговорана „Стратегијска команда за извиђање“ (Kommando Strategische Aufklärung – KSA) док је за војнообавештајни рад стратегијског нивоа у надлежности „Савезне обавештајне службе“ (BND) која у свом саставу има посебне целине за војнообавештајни рад.

⁹⁷ Слично горе наведеној подели Стајића Љубомира (*Основи система безбедности*, Правни факултет Нови Сад, 2010, стр. 227), аутори Мијалковић и Милошевић изнели су поделу према: положају у безбедносно-обавештајном систему, постављеним циљевима, областима истраживања и називу система коме припадају (*Обавештајно-безбедносна дјелатност и службе*, ВШУП, Бања Лука, 2011, стр.79).

⁹⁸ Стајић Љ.: *Основи система безбедности*, Правни факултет Нови Сад, 2010, стр. 226.

да руководству земље обезбеди анализе и процене унутрашње и спољне политике земаља које улазе у сферу интересовања руководства.⁹⁹

Економска обавештајна служба обавештајно обрађује економију других земаља и даје ресорним службама податке, анализе и процене о економском стању и могућностима других земаља. Економска шпијунажа достигла је задњих година нагли развој и повећан значај у односу на друге ресоре обавештајног рада.

Различити методи прикупљања информација, узроковали су настајање и посебних обавештајних служби у односу на прикупљачке дисциплине. Најопштија подела је на службе чији је основни метод прикупљање података помоћу људских извора (*HUMINT*) и службе које су се специјализовале за неки од техничких метода (*IMINT, SIGINT...*). *Обавештајне службе за сигнални обавештајни рад (SIGINT)* баве се сликовним подацима, комуникацијама или криптологијом.

2.3. Начелна организација обавештајних служби

Обим и сложеност задатака савремених обавештајних служби условили су њихову организацију. Под организацијом обавештајних служби подразумева се њихова унутрашња организација – структура, односно систем успостављених организационих јединица, распоред послова сходно утврђеном делокругу рада и систем веза између појединих делова организације. Скоро све савремене обавештајне службе имају сличну структуру. Успостављање организационих јединица и распоред послова реализују се на: а) *хоризонталном* и б) *вертикалном нивоу* (принципу) организовања. Хоризонталним принципом задовољавају се начела технологије рада, а вертикалном координација и разграничење надлежности.

Хоризонталним нивоом организовања, обавештајне службе групишу своје активности на обавештајне, контраобавештајне, субверзивне (тајне акције) и друге посебне активности по проблемским целинама. Такве основне организационе целине негде имају бројчани назив (II управа, IV сектор и сл.), а

⁹⁹ *Ibid*, стр.227.

негде описни (Директорат за обавештајни рад, Управа за контраобавештајну делатност, Управа за међународну сарадњу, Дирекција за тајне операције, Центар за обуку и сл.). Сагледавањем хоризонталне организације, сазнајемо које све активности улазе у спектар рада неке обавештајне службе, да ли само обавештајна делатност и контраобавештајне активности, или и спровођење субверзивних акција.

Узимајући у обзир *вертикални ниво организовања*, већина обавештајних служби у свом саставу имају управне и извршне органе. Обавештајни теоретичари са наших простора, када говоре о начелној вертикалној организацији обавештајне службе, наводе да она обухвата следеће елементе: обавештајна централа, обавештајни центар, обавештајни потцентар, обавештајни пункт и уграђени (деташирани) обавештајци, односно обавештајници на самосталном задатку.¹⁰⁰

Агентура је специфичан део вертикалне организације обавештајне службе. Агенти обавештајне службе, у начелу су држављани земље према којој се делује, а који се налазе на таквим местима и положајима да су у могућности да извршавају задатак.¹⁰¹ Поред агената, чија је основна намена достављање значајних обавештајних података, обавештајна служба повремено користи и разне категорије људи за утицај на политичку, економску и безбедносну ситуацију у земљи обавештајног интересовања, као што су политичари и личности на важним положајима у државном апарату, интелектуалци, новинари, који се у обавештајној теорији називају „агентима од утицаја“. У задње време у медијима се јавно говори о ангажовању хакера од стране обавештајних служби за шпијунирање али и за извођење информационих напада на комуникационе, медијске и информационе системе противничке стране.

Специјалне снаге су намењене за извршење посебно важних задатака обавештајне службе. Поједине обавештајне службе у свом саставу немају специјалне снаге. С друге стране, оне постоје у оквиру оружаних или безбедносних снага тих земаља, тако да се могу користити и за потребе

¹⁰⁰ Упореди: Савић А.: *Национална безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, 2007.стр. 121; Милошевић М. и Мијалковић С.: *Обавештајно-безбедносна дјелатност и службе*, ВШУП, Бања Лука, 2011, стр.60.

¹⁰¹ Стајић Љ.: *Основи система безбедности*; Правни факултет, Нови Сад, 2010, стр. 237.

обавештајних служби. У специјалне снаге улазе: групе за герилска дејства, јединице за извођење диверзија, јединице за „електронску шпијунажу“, јединице за „психолошке операције“ и друге. У последње време, у многим оружаним снагама се развијају јединице за информационе и сајбер операције, које се такође могу сврстати у групу специјалних снага. Употреба ових јединица је у надлежности политичког и војног врха земље, али је у тесној вези са обавештајном службом.

2.4. Методе рада обавештајних служби

Обавештајне службе при извршавању задатака примењују одређене *методе деловања*.¹⁰² Методе рада представљају једну од највећих тајности обавештајних служби. Избор метода зависи од: а) обавештајних потреба земље, б) задатака и циљева који се постављају пред службу, в) политике која се води према другим земљама, г) времена извршења задатака (у миру, у рату, у ванредном стању), д) простора на коме се извршава задатак (сопственој територији, територији противника, на трећој територији), ђ) расположивих снага и средстава, и што је врло важно, од е) врсте делатности (обавештајна, контраобавештајна, субверзивна).¹⁰³ У обавештајној теорији на нашим просторима издвојило се неколико приступа о видовима и методама деловања обавештајних служби.

Први приступ подразумева поделу на 1) методе прикупљања података и 2) методе субверзивне – необавештајне делатности, односно методе тајних акција обавештајних служби. Такав приступ затупају и о њима говоре Андрија Савић, Здравко Зељковић и Љубомир Стајић.¹⁰⁴

Други приступ подразумева поделу укупних метода рада обавештајних

¹⁰² *Метод* се дефинише као свесни, плански и организовани пут долажења до одговарајућих сазнања, плански начин остварења неког жељеног циља, било на теоријским или практичном пољу људског деловања. Према: Вујаклија М.: *Лексикон страних речи и израза*, Београд: Просвета, 1980, стр. 559; Шешић Б.: *Основи методологије друштвених наука*, Београд: Научна књига, 1974; Радосављевић И.: *Хипотетичко-дедуктивна метода у истраживању политике*, Горњи Милановац: Дечје Новине, 1996.

¹⁰³ Зељковић З.: „Настанак, развој и методе деловања савремених обавештајних служби“, *Војно дело*, 4/2005, стр. 84.

¹⁰⁴ Упореди: Савић А.: *Национална безбедност*, КПА, 2007.стр. 83; Зељковић З.: „Настанак, развој и методе деловања савремених обавештајних служби“, *Војно дело*, 4/2005, стр. 85 и Стајић Љ.: *Основи система безбедности*, Правни факултет Нови Сад, 2010,стр. 239.

служби на 1) методе обавештајне делатности и 2) видове субверзивних – необавештајних дејства. Овај приступ налазимо у радовима Обрена Ђорђевића, као и у радовима Милана Милошевића.¹⁰⁵

Трећи приступ који заступа Младен Бајагић говори о 1) методама за прикупљање сирових обавештајних информација, 2) методама у функцији обраде, анализе, класификовања, обједињавања обавештајних података и израде завршних обавештајних докумената, и 3) специфичне поступке којима се реализују тајне акције.¹⁰⁶

Обавештајна делатност се, по мишљењу аутора другог и трећег приступа, спроводи применом одређених метода обавештајног деловања, док необавештајна делатност (субверзивне - тајне акције) подразумева активности које не спадају у домен обавештајног рада, те се, због тога, и не могу називати методима обавештајне службе, или како то поједини аутори називају „методима необавештајне делатности обавештајне службе“. Начине којима се реализују необавештајна дејства (тајне акције) назвао је комплексом организованих активности.¹⁰⁷

Ако тренутно занемаримо ова различита гледања у вези класификације метода рада обавештајних служби, код већине домаћих аутора постоји сагласност да обавештајне методе можемо разврстати у две велике групе, и то у 1) *легалне* и 2) *илегалне* обавештајне методе. Групу *легалних метода* чини прикупљање података а) испитивањем ратних заробљеника, б) испитивањем емиграната и обавештајаца дезертера, в) извиђањем, г) преко обавештавања војно-дипломатских и конзуларних представника, д) преко средстава јавног информисања и е) методом сарадње.¹⁰⁸ У групу *илегалних метода* спадају а) агентурни (класични) метод, б) метод инфилтрације (тајног уграђивања

¹⁰⁵ Упореди: Ђорђевић О.: *Основи државне безбедности* (скрипта), Београд: ВШУП, 1974.; Милошевић М., Мијалковић С.: *Обавештајно-безбедносна дјелатност и службе*, ВШУП, Бања Лука, 2011, стр.242.

¹⁰⁶ Према: Бајагић М.: *Обавештајна активност и спољна политика – студија случаја САД*. Београд: Виша школа унутрашњих послова, 2004.

¹⁰⁷ *Ibid.*

¹⁰⁸ Упореди: Милошевић М., Мијалковић С.: *Обавештајно-безбедносна дјелатност и службе*, ВШУП, Бања Лука, 2011, стр. 197; Зељковић З.: „Настанак, развој и методе деловања савремених обавештајних служби“, *Војно дело*, 4/2005, стр. 85.

обавештајца) у структуре противника, в) метод тајног коришћења техничких средстава и г) метод потајног (прикривеног) прикупљања података.

Уочава се да код домаћих аутора постоји неусаглашеност у приступу да ли начине реализације субверзивних дејстава обавештајних служби можемо називати методима субверзивне делатности, што даје простор за даља истраживања у овој области. Наведена обавеза се посебно намеће због тога што су у раду савремених обавештајних служби познати случајеви коришћења како легалних (преко медија, новинара...) тако и илегалних метода (агената од утицаја,...) за извођење субверзивних дејстава.

3. ПОСЕБНОСТ ИНФОРМАЦИОНИХ ОПЕРАЦИЈА У ОБАВЕШТАЈНОМ РАДУ

У традиционалној обавештајној теорији опште је прихваћена теза да обавештајна служба представља један од кључних информационих канала којима се носиоци политичке власти информишу о приликама и променама у спољном окружењу, која су од значаја за националну безбедност и националне интересе.¹⁰⁹ Обавештајна информација (*intelligence*) означава знање које је од „животне важности по национални опстанак, и које мора бити тачно, потпуно и благовремено, да би представљало основ за акцију на спољном плану“.¹¹⁰

Напред наведено упућује нас на претпоставку да је суштина рада обавештајних служби долазак до тачних, истинитих, проверених и правовремених података, односно да кредибилитет обавештајних служби у суштини лежи у њеним способностима да одвоји тачне информације од лажних информација, дезинформација или обмана. Стога, може да се претпостави да „обавештајно изненађење“ и „обавештајни пропусти“, узроковани техникама информационих операција, као што су обмањивање, дезинформисање и психолошке операције, представљају значајне изазове у раду савремених обавештајних служби.

С тим у вези, предмет истраживања у овој целини је посебност информационих операција у обавештајном раду, пре свега у фази прикупљања и анализе обавештајних података. Раније смо дефинисали да се посебност представља као свеукупност посебности задатка, линија рада, организације рада и организационих целина усмерених за заштиту од противничких, али и за реализацију сопствених информационих операција које спроводе савремене обавештајне службе.

У овој целини поставља се истраживачко питање: да ли постоје наведене посебности задатака, линија рада, организације рада и организационих целина

¹⁰⁹ Бајагић М.: „Обавештајна активност у систему политичке власти“, *Политичка ревија*, број 2/2011, вол 28. стр. 349–370.

¹¹⁰ Sherman K.: *Strategic Intelligence for American World Policy*, Princeton University Pres., 1949, Preface, p. VIII, p. 69.

прикупљачких и аналитичких органа усмерених на примену информационих операција, као и заштиту од противничких информационих операција, и које су то посебности и карактеристике противничких и сопствених информационих операција од значаја за фазу прикупљања и анализе обавештајних информација?

На ово истраживачко питање покушано је да се одговори анализом ставова еминентних обавештајних теоретичара, анализом одредаба релевантних обавештајних доктрина, као и анализом одабраних случаја обавештајних пропуста у периоду од Другог светског рата до данас. Примењена је квалитативна и квантитативна анализа наведене научне и стручне литературе и друге релевантне грађе. Јединице анализе садржаја су посебни задаци, посебне линије рада, посебна организација и методи рада на примени техника информационих операција (обмањивања, дезинформисања, оперативне безбедности, психолошких операција, сајбер операције). У инструменту истраживања евидентирала се и пребројавала њихова учесталост и карактеристике.

Пошто је сврха квалитативне анализе откривање значења кључних речи које су употребљене у тексту који се анализира, циљ нам је био да се прикупљањем података о томе „шта је и како речено о информационом операцијама“ у контексту фазе прикупљања и анализе података, препознају наведене посебности информационих операција за ове фазе обавештајног рада служби.

Констатацијом присуства или одсуства наведених јединица анализе, утврђено је да ли посебности постоје или не постоје, и које су те посебности. У комбинацији са квантитативном анализом, придодато је значење већ издвојеним, разврстаним и пребројаним јединицама анализе садржаја.

Квантитативном анализом утврђено је „колико пута“ је нека особина, техника или друго својство информационих операција било изражено у вези са фазом прикупљања и анализе обавештајних података, односно да ли су наведене посебности изражене или нису.

3.1. Квалитативна анализа теоријских одредби

обавештајног рада

Постоје различита мишљења међу теоретичарима о вредности техника, које данас сврставамо у информационе операције, за успех у рату, а самим тим за успех рада обавештајних служби. Тако на пример, два аутора који се сматрају за најпознатије класике вештине ратовања, Сун Цу у свом делу „Уметност ратовања“ и Клаузевиц у делу „О рату“, имају дијаметрално супротне ставове о том питању. Сун Цу увелико наглашава значај технике обмањивања и сматра га кључом победе. Клаузевиц, са друге стране тврди да команданти у сваком случају имају магловиту слику о томе шта се дешава на ратишту и сматра да је предузимање обмањивања, посебно великих размера, врло скупо и прихватљиво само у посебним околностима.¹¹¹

У савременој обавештајној теорији, студије о обавештајним пропустима постоје још од напада на Перл Харбор. Међутим, интересовање за разлоге обавештајних неуспеха значајно се повећало у периоду после терористичког напада 11. септембра 2001. године. Тако многи теоретичари, као што је Роберт Волстетер у својој књизи „Перл Харбор: Упозорење и Одлуке“, указује да и најспособнији обавештајни системи у свету могу да се суоче са изненадним нападом упркос огромним расходима за прикупљање и анализу обавештајних података и напретку у примени алата и програма за декодирање и превођење. Савремени обавештајни теоретичари су идентификовали неколико узрочних фактора обавештајних неуспеха. Доминантна разлика у ставовима код ових теоретичара често лежи у питању шта или ко изазива обавештајни пропуст. Док је већина теоретичара склона да верује да кривица лежи на доносиоцима одлука на политичком нивоу, мали скуп теоретичара тежи да главну грешку додели обавештајној заједници, док неколицина других, који су познатији под именом „трећа школа обавештајних пропуста“ сматрају да је обмана непријатеља, тј.

¹¹¹ Види шире: Клаузевиц К.: *О рату*, Војно дело, Београд, 1951; Сун Цу Ву: *Вештина ратовања*, Београд, ВИНЦ, 1991; Handel M.: *Masters of War – Classical Strategic Thought*, London, Taylor and Francis, 2005, pp 168-172.

противничке информационе операције, важан узрок обавештајног пропуста.

Као што је наведено, трећа школа „обавештајних пропуста“ концентрише се на неуспехе обавештајних аналитичара који су настали као узрок противничких активности. Ови теоретичари разматрају разне технике информационих операција које примењује противник, али се највише фокусирају на технику обмањивања. Најистакнутији представник ове школе је Бартон Валеи, који истиче да, кад је почео своју студију о немачкој операцији „Барбароса“ у Другом светском рату, у почетку је имао став да је грешка Совјетске стране у тој операцији узрокована Стаљиновом паранојом и његовим личним грешкама. Али како је наставио своје истраживање, Валеи је закључио да је Хитлерова обмана заправо довела до изненађења Совјета, и тврди да је кључни фактор успеха изненадног напада Немаца координирана акција обмањивања које је имала за циљ да обмане совјетску обавештајну аналитичку службу.¹¹²

И многи други познати обавештајни теоретичари се слажу да обмањивање може представљати озбиљан проблем за обавештајне аналитичаре. Тако Ричард Хеуер тврди да је обмањивање ефикасно зато што се ослања на когнитивне проблеме и мане обавештајног особља и креатора политике приликом тумачења обавештајних података.¹¹³

И савремени војни експерти заступају став да је стратешко изненађење у ствари последица добро испланираних и спроведених обавештајних операција, као и да у већини случајева стратегијско изненађење укључује технику обмањивања. Оцењују да лидери који нису упознати са уметношћу обмане, као и они који су упознати са таквим операцијама, тешко могу разликовати обману од стварности.¹¹⁴ С друге стране, писци који припадају другим школама обавештајних пропуста као што је Хандел, сматрају, за разлику од Валеја, да дезинформисање, обмањивање и друге технике информационих операција обично нису примарни узрок обавештајног изненађења.¹¹⁵

¹¹² Види шире: Whaley B.: *Codeword Barbarossa*, Cambridge, MA: The MIT Press, 1973.

¹¹³ Heuer R. J.: “Strategic Deception and Counterdeception“, *International Studies Quarterly* 25, no. 2, June 1981.

¹¹⁴ Види шире: Jeffrey O’Leary.: “Surprise and intelligence towards a clearer understanding“, *Airpower Journal*, USAF, Spring 1994.

¹¹⁵ Handel M.: “The Yom Kippur War and the Inevitability of Surprise“, p.467.

Ако покушамо да систематизујемо ставове теоретичара, узроци обавештајних пропуста се у радовима обавештајних теоретичара деле на неколико типова извора обавештајних пропуста, међу којима се истичу два. Први тип је спољно информационо окружење, које укључује под типове пропуста насталих услед а) недостатка информација, б) превише информација и в) стратешког обмањивања од стране противничке стране.¹¹⁶ Други тип су унутрашњи фактори, који укључују под типове због а) мањкавости индивидуалне психологије аналитичара, б) мањкавости динамике у мањим групама, в) мањкавости организационог понашања, и г) политизације обавештајног рада.

Када разматрају обавештајне пропусте узроковане *спољним информативним окружењем*, теоретичари оцењују да *недостатак информација* представља очигледан извор обавештајног неуспеха. У складу с тим је и теза или оцена да би „држава и влада вероватно препознала предстојеће нападе, само да је имала више доступних информација о активностима противника“. С друге стране, ово је једна од теза коју су амерички обавештајни теоретичари оборили када су проучавали обавештајне пропусте САД у вези са нападом Јапана на Перл Харбор, тврдећи да је САД имала довољно информација о предстојећем јапанском нападу. Садашњи став теоретичара је да је недостатак информација ретко примарни извор обавештајног пропуста.¹¹⁷

Када се разматра проблем *презасићеношћу информација*, или такозвано „бучно окружење“, обавештајни теоретичари сматрају да овај феномен представља, у односу на недостатак довољно информација, већи проблем. Као што је амерички теоретичар Волстетер истицао у вези са случајем Перл Харбор, често је тешко извући релевантне „сигнале“ из вишка ирелевантних и конфузних информација и „шумова“. Са оваквим теоријским приступом слаже се и теоретичар Ефраим Кама, који каже: „што је већа количина информација ... више

¹¹⁶ Handel M.: “The Yom Kippur War“; Handel M.: *War, Strategy and Intelligence*, Frank Cass, London, 1989.

¹¹⁷ Види: Wohlstetter: *Pearl Harbor*; Whaley, *Codeword Barbarossa*; Shlaim, “Failures in National Intelligence Estimates“; Richard K. Betts, *Surprise Attack, Lessons for Defense Planning*, Washington, DC, Brookings, 1982; Betts, *Enemies of Intelligence*; Kam, *Surprise Attack*; Uri Bar-Joseph, “Intelligence Failure and the Need for Cognitive Closure: The Case of Yom Kippur“ in Richard K. Betts and Thomas G. Mahnken, eds., *Paradoxes of Strategic Intelligence* (London: Frank Cass, 2003), 166-189.

је збуњујућих и контрадикторних података..., које се онда и теже обрађују“.¹¹⁸

За разлику од ранијих периода развоја људског друштва, када су се доносиоци одлука суочавали са проблемом недостатка информација, данашњи доносиоци одлука сусрећу се са превише информација.¹¹⁹ Другачије речено, у савременим друштвеним околностима, у којима постоји толико извора информација на „сваком углу“, главни проблем није недостатак информације, него „засипање информацијама“ чиме се постиже ентропијски ефект у самом процесу обавештавања, тј. долази до „обавештајног слепила“.¹²⁰ *Презасићеност информација* – више доступних података, не доводи увек до боље обавештајне информације или процене. Више информација може у ствари да произведе више дезинформација или пропагандних информација. Презасићеност информацијама увек је представљао проблем за обавештајни систем. Са порастом количине сирових обавештајних података, расту проблеми у вези са изградом тачних упозоравајућих информација (*intelligence warning*) и честим обавештајним пропустима.¹²¹

Фактор „стратегијског обмањивања“, за поједине теоретичаре као што је Валеј, представља већи проблем од проблема одвајања релевантних сигнала из „мора буке“. Говорећи о проблему активних напора противника у извођењу операција обмањивања стратегијског нивоа, Валеј наводи пример да је у Другом светском рату Немачка успела да обмани и увери Стаљина у веровању да ће инвазија на СССР бити одложена све док Немачка не порази Британију и да ће прво уследити Немачки ултиматум Совјетском Савезу, пре почетка инвазије на СССР. Бартон Валеј у основи износи оцену да је информационо окружење, у коме раде обавештајне службе, производ стратешког понашања противника које данас називамо информационим операцијама. Теоретичар Мајкл Хандел иде даље у тумачњу и идентификује активно и пасивно обмањивање као један од неколико

¹¹⁸ Кам Е.: *Surprise Attack*, Boston, MA: Harvard University Press, 1989, p.222.

¹¹⁹ Петковић Т.: *Пословна шпијунажа и економско ратовање*, Београд, 2009, Protexi Group System, Нови Сад, стр. 107.

¹²⁰ Фатић А.: „Модалитети обавештајног рада“, *Ревуја за безбедност*, Центар за безбедносне студије, број 3/2008, стр. 17.

¹²¹ Berkowitz V.: *Information Technology and Intelligence Reform*, Orbis, 1997, pp.109-111. <http://www.comw.org/rma/fulltext/01berkowitz.pdf>.

кључних „узрока и баријера“ које доприноси обавештајном пропусту.¹²²

Јасно је да у вези са постојећим нејасним и двосмисленим информативним окружењем које је додатно заражено стратешким обмањивањем, чак и добро осмишљени обавештајни системи, са способним и искусним обавештајним официрима, често нису успевали да открију предстојеће нападе или друге радње које угрожавају виталне националне интересе. Проблем погоршавају и бројни унутрашњи фактори, међу којима су ограничења индивидуалне психологије аналитичара, који такође могу бити предмет напада противничких информационих операција, о чему смо раније говорили.

Када обавештајни теоретичари говоре *о интерним изворима обавештајних пропуста*, посебно о мањкавости *индивидуалне психологије*, многи аутори верују да се обавештајни пропусти на крају своде на индивидуалне погрешне перцепције аналитичара. Тако Хандел тврди да је „људска природа корен проблема и најслабија карика у обавештајном процесу“.¹²³ Иако је „људска природа“ сувише свеобухватна, може се идентификовати низ кључних варијабли на појединачном нивоу аналитичара који доприносе обавештајном неуспеху: когнитивни хеуристички и афективни фактори који утичу на обраду информација, као и индивидуални системи веровања и личности које се разликују код појединаца и интеракцију са њима усмеравају ка увређеним веровањима и тенденцијама. Главни аргумент је да обавештајни службеници, као и сви људи, покушавају да делују рационално, али не успевају у томе због несвесног утицаја већ постојећих система веровања, политичких жеља, когнитивних пречица и емоционалних потреба.

На крају се могу извући следећи закључци како теорија дефинише посебности информационих операција за обавештајни рад: информационо окружење у коме раде савремене обавештајне службе производ су стратешког понашања противника, које данас називамо информационим операцијама; информационе операције су тако дизајниране да стварају две основне карактеристике информационог окружења, тј. спољних фактора, који има утицаја на фазу прикупљања и анализе: а) презасићено информационо окружење, или

¹²² Handel M. I.: *The Yom Kippur War and the Inevitability of Surprise*, pp. 462-468.

¹²³ Handel M. I.: *War, Strategy and Intelligence*, London, Frank Cass, 1989, p. 34.

такозвано „бучно окружење“ за које обавештајни теоретичари сматрају да представља повољније окружење за постизање стратегијског изнењађења, и б) сиромашно информационо окружење – недостатак информација, за које теоретичари сматрају да представља неповољније окружење за постизање стратегијског изнењађења, а самим тим неповољно окружење за извођење информационих операција; када се разматрају технике информационих операција, активно и пасивно обмањивање је једно од неколико кључних „узрока и баријера“ које доприноси пропусту у фазама прикупљања и анализе; информационе операције се ослањају и на неколико унутрашњих негативних фактора обавештајне аналитике: ограничења индивидуалне психологије аналитичара и индивидуални системи веровања аналитичара; и информационе операције се ослањају и на друге мане унутрашњег фактора, тј. когнитивне проблеме и мане креатора политике приликом тумачења обавештајних података.

3.1.1. Информационе операције и фаза прикупљања података

Обавештајна теорија наводи следеће традиционалне методе које користе савремене обавештајне службе у прикупљању обавештајних података:

- 1) прикупљања података помоћу људских извора (*Human Intelligence – HUMINT*),
- 2) прикупљања података из отворених извора (*Open Sources Intelligence – OSINT*) и
- 3) технички метод (*Technical Intelligence – TECHINT*), у који спадају електронске обавештајне активности.¹²⁴

Однос информационих операција и фазе прикупљања сагледан је кроз улогу

¹²⁴ Технички метод даље се дели на уже, специјализоване прикупљачке дисциплине: а) електронске обавештајне активности (*Signals Intelligence – SIGINT*), б) обавештајна сазнања прикупљена обавештајним снимањем (*Imagery Intelligence – IMINT*), в) подаци о карактеристикама, локацијама, траговима пописаних извора различитих зрачења (*Measurement and Signature Intelligence – MASINT*), г) прикупљање обавештајних података применом савремене информационе технологије (*Information Technology Intelligence – ITINT*), д) геопросторно обавештајно снимање и мапирање (*Geospatial intelligence – GEOINT*), и њ) телеметријско прикупљање података (*Telemetry Intelligence – TELINT*). Према: Бајагић М.: „Улога и значај техничког метода у прикупљању обавештајних информација“, *Научно техничке информације*, Војнотехнички институт, волумен XLVI, 2011, Број 3, стр. 22.

прикупљачких органа у подршци извођењу сопствених информационих операција, као и кроз њихову улогу у заштити од противничких информационих операција.

3.1.1.1. Улога прикупљачких органа у подршци сопствених информационих операција

На почетку разматрања улоге прикупљачких органа у подршци сопствених информационих операција, треба напоменути да обавештајне службе, ради остварења жељених ефеката са овим дејствима, претходно спроводе свеобухватне обавештајне активности усмерене према земљи која ће бити нападнута. То подразумева темељно прикупљање обавештајних информација о унутрашњим приликама у тој земљи, њеним способностима и слабостима, економском и војном капацитету, расположењу и моралу становништва, слабим тачкама државног апарата и осталих друштвених структура.

Тежиште у обавештајном раду ставља се на прикупљању „свежих“ информација о борбеној спремности и моралу највишег државног и војног руководства противника, војске и становништва за рат и пружање отпора, података који говоре о: примерима нејединства, сукоба, пропуста у раду државног и војног руководства, „прљавим активностима“ политичког и војног руководства, података који ће довести до губитака поверења народа и војника у своје политичко и војно руководство (махинације, малверзације и криминалне активности) и итд. Подаци се прикупљају из различитих извора, од којих многи представљају обавештајне изворе, тј. податке добијене путем *HUMINT*, *OSINT*, *TEHINT*, *SIGINT*, а то јесу¹²⁵:

- закључци и анализе светских глобалних медија,
- закључци и анализе противничких медија,
- подаци добијени од страних и домаћих новинара,
- подаци од електронског извиђања (ЕИ и ПЕД),

¹²⁵ Милутиновић М.: „Искуство из вођење пропаганде на подручју бивше СФРЈ“, *Психолошко-пропагандни рат* – стручна расправа, ЦВШ ВЈ, Београд, 1998, стр. 119.

- подаци од сателитског извиђања,
- подаци центара за криптозаштиту,
- дипломатски подаци,
- подаци добијени од сународника у расејању,
- подаци од обавештајних и контраобавештајних извора,
- подаци Министарства унутрашњих и спољних послова, и
- значајни подаци научних институција.

Када се говори о улози фазе прикупљања у мерењу ефеката информационих операција примењених према противнику, треба подсетити да је ефекат резултат који је добијен реализацијом једног или више задатака ради остваривања унапред одређеног циља и исказује се квалитативним или квантитативним величинама или вербалним исказима. Он је увек релативан јер никад није могуће унапред постављени циљ реализовати апсолутно – због тога што је све временски и просторно променљиво и због тога што су субјекти, средства и методи несавршени.

Праћење ефеката информационих операција, поготово, психолошких операција, обмањивања и дезинформисања, нужно је због повремене провере њеног учинка. На основу резултата до којих се дође провером ефеката извлаче се одређени закључци о успешности дотадашњег деловања, извршавају корекције или битније измене за даљи рад.

У праћењу ефеката психолошких операција врши се процена успешности по следећим елементима: субјекат, пропагандна порука и објекат. Код субјеката (носиоца пропаганде) процењује се успешност примењене тактике деловања (методе, облици и средства) и успешност непосредних оперативних извршилаца. Успешност пропагандне поруке процењује се кроз њен садржај, носиоце, време, место, интензитет, учесталост и друго. У процени објекта (друштвене групе на коју се утиче) полази се од бројности, понашања и основних психо-социјалних карактеристика.

Из увида у наведене елементе могуће је доћи до закључака о томе да ли је порука послата у право или погрешно време, да ли је изабран одговарајући

непосредни оперативни извршилац (често припадник обавештајних органа), да ли је пропагандна порука била примерена по свом садржају, да ли је остварила жељени ефекат или је изазвала подозривост објекта (циљне групе).

До података који омогућавају праћење ефеката психолошких операција, дезинформисања и обмањивања могуће је доћи на различите начине, али битно је нагласити да су прикупљачки обавештајни органи ти који меродавно могу да дају оцену ефекта пропаганде, поготово ефекта који нису јавно уочљиви (промена понашања државног и војног руководства противника, промена понашања неке јединице на бојишту).

Прикупљачки обавештајни органи су присутни на противничкој територији и на лицу места, близу циљне групе, легално као елементи неких институција, мировних снага или илегално, посредно или непосредно, оцењују ефекат психолошке операције.

Ефекти психолошких операција у рату се најуспешније прате кроз увид у ситуацију на војишту и на основу информација које се добијају од заробљеника које испитују обавештајни органи који су лоцирани на местима прикупљања ратних заробљеника.

3.1.1.2. Улога прикупљачких органа у заштити од противничких информационих операција

У обавештајној теорији, однос савременог метода прикупљања информација помоћу људских извора (*Human Intelligence – HUMINT*) и могућег утицаја противничких информационих операција сагледава се кроз чињеницу да операције обавештајних служби постају све више условљене подацима које је тешко и опасно прикупити, као и чињеницу да многи извори информација у ствари пласирају дезинформације противничкој обавештајној служби.¹²⁶ С тим у вези, обавештајна теорија истиче важност селекције и избора кандидата – потенцијалног агента. Разлог је у могућности да је то лице већ у агентурном односу с обавештајном службом своје или неке треће државе, која на тај начин

¹²⁶ *Contemporary Challenges for the Intelligence Community*, DCAF BACKGROUNDER, http://www.dcaf.ch/content/download/35003/525223/file/bg_challenges_bs.pdf

„набацује“ агента-двојника који ће искрено радити за њу. Такав агент би могао неопрезној обавештајној служби да нанесе озбиљну штету и да буде искоришћен за врхунац обавештајног рада – пласирање дезинформација.¹²⁷

Анализа ставова домаћих и страних обавештајних теоретичара указује да противничке информационе операције, пре свега техника дезинформисања, представљају значајан изазов за успешност примене методе прикупљања обавештајних података помоћу људских извора (*Human Intelligence – HUMINT*), због опасности од могућности потурања лажних дезертера, као и двојних агената. Обавештајна теорија истиче важност процеса селекције, избора и сталне контроле искрености извора као и тачности информација које доставља за супростављање противничким техникама информационих операција.¹²⁸

Коришћење информација из отворених извора (*The Open Source Intelligence – OSINT*), једна је од најважнијих промена на пољу обавештајног рада. Подаци из отворених извора чине, по неким оценама, око 70–80% обавештајних база података.¹²⁹ Обавештајни подаци добијени путем отворених извора представљају допуну осталим обавештајним дисциплинама и могу се користити за попуњавање празнине у обавештајној информацији. Они могу да се искористе за проверу прецизности и веродостојности података који су добијени из тајних извора. С друге стране, примена информација из отворених извора у обавештајном раду има својих ограничења. Овај метод је погодан за манипулације и примену обмањивања и других техника информационих операција, и зато његова примена захтева одређене процедуре и провере током његове примене. Презасићеност информацијама, ширење непроверених информација и дезинформација путем медија, представљају те лимите. Пошто количина доступних информација и дезинформација наставља да се повећава, изоловање информација са обавештајним значајем, релевантне, правовремене и тачне, постаје све теже.¹³⁰

¹²⁷ Према одредбама Правилника о начину рада СЗУП МУП Републике Хрватске из 1991. године (чл. 36–39), агенти ове службе („сурадници“, односно „поузданици“) поред осталих реализују дезинформисање, које се осмишљава и планира у централу СЗУП.

¹²⁸ Милошевић М., Мијалковић С.: *Обавештајно-безбедносна дјелатност и службе*, ВШУП, Бања Лука, 2011, стр.199.

¹²⁹ Dupont A.: *Intelligence for the Twenty-First Century*, Intelligence and National Security, No 18, 2003, p.26.

¹³⁰ Према проценама фирме *IDC Big Data*, количина података до 2020. године који ће бити

Обавештајни теоретичари указују да пласирање непроверених информација није новост, али да је са повећањем броја медијских компанија и глобалним досегом Интернета, количина дезинформација и пропагандних порука веома порасла.¹³¹

Може да се закључи се да феномен „обиља информација“ погодује значајној примени техника информационих операција путем отворених извора (*The Open Source Intelligence – OSINT*), што умногоме отежава процес изоловања релевантних информација са обавештајним значајем које су добијене из отворених извора, што доводи у питање кредибилитет ове методе прикупљања обавештајних података.

Обавештајна теорија такође указује да су скоро све методе које спадају у технички метод (*Technical Intelligence – TECHINT*) прикупљања обавештајних података подложне утицају информационим операцијама. Тако, када се анализира осетљивост метода геопросторног обавештајног снимања и мапирања (*Geospatial intelligence – GEOINT*), познато је да се сателити за обавештајно снимање крећу по унапред одређеним трасама и да се крећу изнад унапред одређених позиција на земљиној кугли. Ако противничка обавештајна служба зна карактеристике извиђачког сателита, има податке по којој се орбити креће и где се налази у одређеном временском периоду, може да сакрије и маскира своје активности за одређени временски период. Из историје су познате обмањивачке активности савезничких снага у вези са ангажовањем „лажне армије“ генерала Патона, уз ангажовање лажних тенкова, макета артиљеријских оруђа и итд. Основни закључак је да, ако је противник упознат да се налази под дејством геопросторног обавештајног снимања и мапирања, он може да примени технике информационих операција, посебно обмањивање у овом случају, и на тај начин онемогући успешно прикупљање тачних обавештајних података путем геопросторног обавештајног снимања и мапирања.¹³² Сигнални обавештајни рад (*Signals Intelligence – SIGINT*), подложен је утицају и пласирању лажних сигнала, лажних

обрађивани у великим системима повећаће се 40 пута, меморије базе података које ће их похрањивати повећаће се 30 пута, а број аналитичара који ће их обрађивати повећаће се само 1,4 пута.

¹³¹ Dupont A.: *Intelligence for the Twenty-First Century*, p.28.

¹³² Margolis G.: “The Lack of HUMINT: A Recurring Intelligence Problem“, *Global Security Studies*, Spring 2013, Volume 4, Issue 2, p. 49.

порука и другим облицима дезинформисања. Обавештајно снимање (*IMINT*) суочава се са изазовом примене активне и пасивне камуфлаже у широком спектру примене. Слични проблеми муче и електронски обавештајни рад (*ELINT*), као и остале методе прикупљања података.¹³³

Наведени ставови упућују на закључак да су све методе прикупљања обавештајних информација подложне обмањивању и утицају противничких информационих операција. Због тога се, у оквиру фазе прикупљања обавештајних података, мора дати већи нагласак на заштити својих извора и метода прикупљања од дејства противничких информационих операција, на већој агилности у техникама прикупљања, на потврђивању тајно добијених информација и смањењу осетљивости фазе прикупљања на дејства противничких информационих операција.¹³⁴ Обавештајне службе морају боље да заштите своје осетљиве изворе и методе од штетног овлашћеног и неовлашћеног обелодањивања. Обавештајне методе прикупљања које су компромитоване постају бескорисне. Закључује се да је услов свих услова одбране, у фази прикупљања информација, од противничких информационих операција, солидна заштита извора и метода прикупљања обавештајних података. Извори обавештајних података захтевају бољу проверу него икада раније. Потребно је да се врши ригорознији надзор над свим изворима обавештајних података, како људских тако и техничких извора.

3.1.2. Информационе операције и фаза анализе података

Обавештајни и безбедносни теоретичари указују да је аналитика првенствено интелектуална, организована, системска, циљна и сврсисходна делатност усмерена ка стицању релативно истинитих, тачних и употребљивих сазнања.¹³⁵ Указују да је основни циљ сваке аналитике да стекне што истинитије, потпуније, прецизније и употребљивије сазнање, било оно транспарентно или

¹³³ Caddel J.W.: "Deception 101- Primer on Deception", U.S. Army War College, December 2004, p.11.

¹³⁴ Bruce J. B.: "Denial and Deception in the 21st century: Adaptation Implications for Western Intelligence", *Defense Intelligence Journal*; 15-2 (2006), p.13-27.

¹³⁵ Термиз Ц.: „Безбједносна аналитика“, у: Милосављевић С., Термиз Ц.: *Аналитика - први том*, Графит, Лукавац, 2008, стр. 341–471.

прикривено одговарајућим методама.¹³⁶ Основна улога аналитике је да, аналитичким изучавањем безбедносне и укупне ситуације у друштву, правовремено открије и идентификује облике и субјекте безбедносног угрожавања виталних безбедносних интереса државе и друштва и да о томе на време обавести и упозори уставом надлежне државне органе, како би они могли правовремено органозовати све институције друштва у заштити виталних интереса и вредности. Зато, како кажу, аналитика мора бити продорна, што значи да мора бити способна да открива суштинске истине и када су оне добро прикривене.

Теоретичари закључују да су тежишни циљеви обавештајне аналитике: а) обезбеђење правовремене и ваљане дијагностике безбедносних појава, процеса и догађаја и б) да на основу објективно спроведене дијагностике понуди државним органима поуздану прогнозу и предвиђање безбедносних појава, процеса и догађаја. Да би се испунили наведени циљеви, обавештајна аналитика се мора придржавати одређених битних захтева, а то су: 1) избор и коришћење употребљивих, ваљаних и валидних извора информација и података, 2) прикупљање података, као процес, мора обезбедити правовременост, поузданост, валидност и употребљивост извора и података, 3) адекватном применом метода проучавања извора и података морају се схватити и разумети суштине исказа, обавештења и порука, 4) правовремено и на одговарајући начин морају се открити истините везе и односи између разних извора и њихових форми, и 5) резултати рада аналитике мора да представљају тајну за екстерну и интерну јавност.¹³⁷

3.1.2.1. Улога аналитике у подршци сопствених информационих операција

При разматрању улоге аналитичких органа у подршци сопствених информационих операција, као што је психолошка операција (*PSYOP*), треба потсетити да се психолошке операције предузимају на основу националних планова држава. Планирање информационе операције, као што је психолошка операција, обухвата: изучавање циљне групе, формирање радне базе података,

¹³⁶ Даниловић Н., Милосављевић С.: *Основи безбедносне аналитике*, Службени гласник, Београд, 2008, стр. 19.

¹³⁷ *Ibid*, стр. 25.

одређивање вероватне сфере утицаја и израда плана операције.¹³⁸ У складу с тим, аналитичке службе утврђују: 1) циљну групу, која може бити држава према којој је усмерена операција и њено руководство, ако се ради о стратегијској операцији, затим војно руководство, команде, јединице ако се ради о војним психолошким операцијама и др.; 2) одређују подручје – зону операције; 3) измишљају поводе – оптужбе против циљне групе како би се оправдало предузимање психолошко-пропагандног деловања.

Процес планирања психолошких операција јесте вишестепени процес.¹³⁹ То су: анализа задатка – мисије; утврђивање циља *PSYOP*; прикупљање информација; извођење анализе циља; избор тема и симбола; избор медија; развој производа пропаганде.

Након схватања задатка и процене ситуације, аналитичка служба приступа изради Плана *PSYOP* којим треба обухватити: 1) врсту и обим психолошких дејстава које треба изводити, 2) циљеве психолошких дејстава за сваку етапу операције, 3) главне (објекте дејства) правце у којима се усмеравају психолошка дејства, 4) време трајања психолошких дејства, 5) простор извођења, услове и карактеристике зоне у којој ће се изводити психолошка дејства, 6) стање времена (као и историјско-културолошка и астрономска категорија), 7) активности противника, 8) понашање становништва, 9) процењен степен могућег утицаја на припаднике противника, 10) сарадњу са савезничким снагама за вођење психолошких дејстава, 11) суседне и специјалне јединице које дејствују у зони извођења операције и 12) снаге и средства за извођење *PSYOP* операције.¹⁴⁰

Анализом садржаја *PSYOP* плана јасна је неопходност учествовања аналитичког обавештајног органа у планирању тих дејстава, без чијих обавештајних података није могуће израдити наведени план. Аналитички обавештајни органи заједно са стручњацима за *PSYOP* треба да пронађу које пропагандне поруке имају најбољи ефекат на циљну групу ради стварања жељеног емоционалног стања противника (процена циљне групе).

¹³⁸ Јовановић В.: *Психолошка операција*, стручни рад, ШНО, Београд, 1999, стр.18.

¹³⁹ Аћимовић Н.: „Психолошка подршка војним операцијама“, *Нови гласник*, број 5,ВИЗ, Београд, 2002, стр. 92.

¹⁴⁰ Догу К.: „Психолошка операција“, *Психолошко-пропагандни рат*, стручна расправа, ЦВВШ ВЈ, 1998, стр. 63.

Део планирања психолошких операција је и избор метода деловања. Следеће три методе се користе и у раду обавештајних органа а то су: а) гласине, као једно од најстаријих метода које користе и обавештајни органи у свом оперативном раду, б) дезинформисање (пласирање лажних или непотпуних информација без важних делова и детаља како би се на основу њих донели парцијални и најчешће погрешни закључци) и в) манипулисање (смишљено систематско и контролисано креирање ставова у тежњи да се јавно мњење испровоцира, пробуди и усмери по жељи оних који диктирају услове). Најчешће су обавештајни органи ти који производе па чак и пласирају дезинформације, манипулације и гласине.

Када се разматра улога аналитичких органа у мерењу ефеката сопствених психолошких операција, треба нагласити да се учинак психолошких операција на противничко јавно мњење сагледава и на основу података добијених анализом електронских медија и дневне, недељне и друге штампе из одговарајуће земље, тј. отворених извора (*OSINT*), што је такође предмет анализе обавештајних органа, односно у овом случају наглашава се важност аналитичких органа у мерењу ефеката. Ефекти се анализирају и упоређују након више узастопно поновљених мерења да би се могле унети одговарајуће корекције у односу на субјекат, поруку и објекат пропаганде, средства и методе деловања или предузети нове психолошке операције.

3.1.2.2. Улога аналитике у заштити од противничких информационих операција

Обавештајна теорија указује да је оцена валидности извора информације кључна карактеристика сваког критичког мишљења. Штавише, став колико поверења имамо у неку аналитичку оцену треба да почива на томе колико је поуздан извор информације. Стога, обавештајна теорија указује да је процес провере квалитета информација које се користе у обавештајној анализи континуиран процес.¹⁴¹

¹⁴¹ *Structured Analytic Techniques for Improving Intelligence Analysis, A Tradecraft Primer: US*

Теорија истиче да поседовања више информација из више извора о неком проблему није добра замена за једну информацију из једног извора који је темељно испитан. Аналитичари треба да врше периодичне провере база података и информација које користе за израду аналитичких процена. У супротном, важне аналитичке процене могу се заснивати на slabим информацијама, и ранија „упозорења“ везана за слабе основе такве процене у прошлости, могу да се забораве или игноришу током времена.

У случају података добијених путем људских извора (*HUMINT*), то ће захтевати значајну ревизију околности и података о мотивацијама извора за пружање информација. Слично разматрање техничких извора обавештајних података (*TECHINT*) може понекад открити ненамерне грешке у обради, преводу или тумачењу података, које би иначе прошле незапажено. Поред тога, квалитетна провера информација драгоцен је како за обавештајну службу, тако и за политичке доносиоце одлука јер то може помоћи у откривању противничких информационих операција.

Евалуација се дефинише као корак у фази обраде информације у обавештајном циклусу који даје оцену сваке информације у вези поузданости извора и кредибилитета информације.¹⁴² Евалуација је темељна активност сваке анализе, пошто често долазимо у ситуацију да различите агенције дају различите или конфликтне извештаје.

Имајући у виду да обавештајна теорија указује да је оцена поузданости извора и кредибилитета информације кључна карактеристика сваког критичког обавештајног мишљења, наведено несумљиво указује да је познавање карактеристика противничких информационих операција кључ за успех прикупљачког и аналитичког рада. Наведено је посебно важно, имајући у виду да обавештајна теорија указује да је процес провере квалитета информација, односно у овом случају могући утицај противничких информационих операција на изворе и саме информације, континуиран процес.

Government, March 2009, p.10.

¹⁴² Allied Administrative Publication (AAP)-6, NATO Glossary of Terms and Definitions.

3.1.2.2.1. Аналитичке методе и заштита од противничких информационих операција

Обавештајна теорија указује да комплексности међународних збивања, проблем непотпуних и двосмислених информација, као и инхерентна ограничења људског ума, представљају вишегодишње проблеме обавештајне аналитике у разумевању намера и способности противника и других страних актера, што је посебно изазов када су оне скривене. Зато обавештајна теорија каже да је, по својој природи, „обавештајна информација несавршена“, јер је анализа подложна дезинформацији и обмани и јер је свака информација отворена за „алтернативне интерпретације“. ¹⁴³

Наведени ставови нам указују да је једна од најважнијих и првих препрека за аналитичаре идентификовање релевантних и дијагностичких информација из већег обима двосмислених и контрадикторних података који се добијају како путем отворених, тако у путем тајних извора и средстава. Такође, аналитичари морају да разоткрију мере тајности и обмане које противнички државни и недржавни актери користе с циљем обмањивања противника и сакривања својих стварних намера. ¹⁴⁴

Конкретно, да би се супротставили противничкој обмани и другим техникама информационих операција, обавештајни аналитичари морају да потврде своју анализу кроз коришћење вишеструких и доказаних аналитичких модела организације и метода нпр., употребом Црвених тимова, Ђавољих адвоката, као и методе алтернативних хипотеза.

Црвени тимови су организациони елементи аналитике састављени од обучених, образованих аналитичара који руководе аналитичке и обавештајне службе пружају независну и критичку анализу, односно анализирају могућности противника из алтернативне перспективе. Имајући у виду да ће противничке обавештајне снаге често користити информационе операције у циљу обмањивања противничке аналитичке службе, адекватно обучени Црвени тимови могу да смање ризик од обмане применом посебне методологије која је дизајнирана да

¹⁴³ JP 2-0, *Joint Intelligence*, Armed Forces of the United States, 22 October 2013, p. X.

¹⁴⁴ *Structured Analytic Techniques for Improving Intelligence Analysis*, A Tradecraft Primer: US Government, March 2009, p.1.

анализира ситуацију из алтернативних перспектива. Ове алтернативне анализе треба да се заснивају на познавању културе противничких доносиоца одлука, познавању њихових доктрина, способности и других релевантних фактора.

Метода Ђавољи адвокат користи се да би се ставио на проверу и оспорио преовлађујући аналитички закључак или кључна претпоставка о критично важном обавештајном питању.¹⁴⁵ Важна питања, у којима не сме да буде грешке при аналитичким проценама, метода Ђавољег адвоката обезбеђује сигурност да је досадашња аналитичка процена и линија у процени сигурна и темељна.¹⁴⁶ Поједини аналитичар често може преузети улогу Ђавољег адвоката ако има неке сумње у погледу опште прихваћеног аналитичког погледа, или менаџер може одредити искуснијег аналитичара да оспори преовлађујући поглед како би проверио и појачао уверење аналитичке групе у своје процене. У неким случајевима, аналитичар или аналитички тим може проверити кључну претпоставку критичке процене у свом раду, или што је вероватније, посебна независна анализа може бити израђена од стране посебног тима, на основу истих података који подржавају супротну хипотезу. Иако овај метод предпоставља утрошак додатног аналитичког времена и труда, искуство указује да када група аналитичара дуже времена ради на неком питању, код њих се ствара једна устаљена и уврежена претпоставка, коју је потребно проверити и испитати методом Ђавољег адвоката. Да би оспорио преовлађујућу аналитичку линију, Ђавољи адвокат мора: а) да издвоји главну и преовлађујућу процену и кључне претпоставке, као и доказе и индикаторе којима аналитичари подржавају тренутну аналитичку процену, б) да изабере једну или више аналитичких претпоставки које су најпогодније за оспоравање, в) да прегледа информације и податке који су коришћени за израду те претпоставке да би се проверило да ли постоји могућност

¹⁴⁵ Назив „метода Ђавољег адвоката“ потиче из историјске праксе Римокатоличке цркве, када је у процесу беатификације (проглашење свеца) један црквени службеник морао играти улогу ђавољег адвоката, тј. изнети случај против кандидата. Ђавољи адвокат савремене организације била би особа којој је одлуком менаџмента додељена улога критичара. Ђавољи адвокат (латински: *advocatus diaboli*) је израз којим се описује личност која у некој расправи износи контра-аргументе неком ставу иако се са њим можда и начелно слаже. При томе је његова сврха, односно дужност, да изазове или продуби расправу, односно пронађе све слабости, протуречности или несавршености у почетном ставу како би се донела што квалитетнија и исправнија одлука.

¹⁴⁶ *Structured Analytic Techniques for Improving Intelligence Analysis*, A Tradecraft Primer: US Government, March 2009, p.17.

да је противник применио информационе операције, или да постоји „рупа“ у доказима, г) означи доказе који би могли да подрже алтернативну хипотезу или се супротстављају тренутном мишљењу, д) презентује групи које су мањкавости у њиховој претпоставци, који докази имају лош квалитет и аргументе и где постоји могућност да је примењено обмањивање.

Метода анализе супротстављених хипотеза, како наводи обавештајна теорија, показала се као веома ефикасна техника када постоји велика количина података које треба апсорбовати и проценити.¹⁴⁷ Мада ову методу може да користи и један аналитичар, она је најефикаснија када се користи у тиму у коме једни другима могу да оцењују валидност ставова. Израда матрица хипотеза и убацивање прикупљених информација у матрицу може се постићи за врло кратко време. Метода анализе супротстављених хипотеза посебно је погодна за решавање контроверзних питања и када аналитичари желе да дођу до јасних доказа на основу којих су аналитичари дошли до своје процене. Примена и презентовање матрице дозвољава другим аналитичарима, или чак креаторима политике, да размотре своје анализе и идентификују области слагања и неслагања. Докази се могу испитати више систематски, а искуство аналитичара је такво да се ова метода чини идеалном за разматрање могућности да противник примењује

¹⁴⁷ Метода анализе супротстављених хипотеза има следеће кораке: отвореним разговором међу аналитичарима (brainstorming) анализирати проблем из различитих перспектива да би се идентификовале све могуће хипотезе; направити списак свих значајних доказа и аргумената релевантних за све хипотезе; припремити матрицу са хипотезама распоређеним у горњем делу матрице и са доказима у бочној колони; утврдити да ли је сваки доказ доследан и да ли се односи на сваку хипотезу; редефинисати почетну матрицу и преиспитати почетне хипотезе, јер ће у неким случајевима, аналитичари морати да додају нове хипотезе и преиспитају доступне информације; фокусирати се на оповргавање хипотезе, а не на доказивање појединих хипотеза; евидентирати који докази нису у складу са сваком хипотезом, који су у складу са сваком хипотезом, да би се утврдило која су објашњења и закључци најслабији а који најјачи; анализирајте како су осетљиви добијени резултати у односу на критичне доказе, односно доказати колико су наведене критичне информације можда погрешне, да ли доводе у заблуду и да ли су предмет противничке обмане; поставити питање шта се из добијених доказа не види, али би се очекивало за дату хипотезу да је истинита, као и да ли постоји могућност примене обмањивања; саставити све закључке, укључујући и оне до којих се дошло на основу слабијих хипотеза, које треба даље да се прате када нове информације буду доступне; успоставити релативну вероватноћу свих хипотеза и закључака, укључујући слабије хипотезе које треба даље пратити када нове информације буду доступне; идентификовати и пратити показатеље који би били и конзистентни, али и оне који би били у супротности са пуним сетом хипотеза. у овом другом случају, истражите шта може да објасни неконзистентност појединих података.

информационе операције и обмањивање.¹⁴⁸

3.1.2.2.2. Слабости психолошког профила аналитичара

У радовима обавештајних теоретичара често се говори о ограничењима људског ума и слабостима психолошког профила аналитичара, где се између осталог говори и о осетљивости аналитичара на технике информационих операција, конкретно осетљивости на обмањивање и дезинформисање. Посебан допринос овој теми дао је амерички теоретичар Ричард Хеуер у свом делу „Психологија обавештајне аналитике“ у коме је дао препоруке како да се аналитичари супротставе овим техникама информационих операција. Хеуер наводи да аналитичар често одбија могућност примене обмањивања зато што не види доказ за то. Он заступа став да, ако је обмањивање добро испланирано и подесно изведено, аналитичар не може да очекује да ће лако видети доказе његове примене. Износи да могућност обмане не сме бити одбачена све док се не докаже супротно, или док систематска истраживања не покажу да нема доказа да је у питању обмана.¹⁴⁹

Хеуер је у свом раду дао два фундаментална става, сазнајна изазова, са којим се обавештајна аналитика сусреће, који такође говоре о ограничењима људског ума које представљају погодност за ефикасну примену техника информационих операција ради утицаја на квалитет аналитичког рада. Он износи да је 1) људски ум лоше „повезан“ да би успешно одговорио и протумачио сложене процесе који нас окружују, који су замагљени двосмисленим обавештајним извештајима и неизвесностима које је створио човек ради стварања обмана и демантија; и 2) да значајну аналитичку препреку представља постојање сазнајних и других „немотивисаних“ предрасуда, као што је тенденција да се много снажније цени нова информација којом се потврђује већ устаљено мишљење и процена, него што се види информација која одбацује раније претпоставке, што негативно утиче на способност аналитичара у раду са

¹⁴⁸ *Structured Analytic Techniques for Improving Intelligence Analysis*, A Tradecraft Primer., US Government, March 2009, p.14.

¹⁴⁹ Heuer R. J: *The Psychology of Intelligence Analysis*, Center for the Study of Intelligence, Washington, 1999.

неизвесношћу.¹⁵⁰ Када се извуку закључци о особинама информационих операција у односу на слабости психолошког профила аналитичара, могу се издвојити неке од битних посебности и карактеристика савремених информационих операција: информационе операције су добро испланиране и подесно изведене, да аналитичар не може да очекује да ће лако видети доказе њихове примене; информационе операције користе феномен „обиља информација“ да бројним, двосмисленим и контрадикторним подацима код аналитике створе неизвесну и нејасну слику о противнику; информационе операције су тако дизајниране да користе слабости психолошког профила противничких аналитичара, у циљу потврђивања његових сазнајних и других немотивисаних предрасуда, устаљених аналитичких мишљења и процена.

Сходно изнетом, а у вези с посебношћу информационих операција за аналитички рад, из наведених теоријских ставова могу да се извуку следећи квалитативни закључци: обавештајно особље, пре свега аналитичари, примарна су мета противничких техника информационих операција, пре свега обмањивања, дезинформисања и прикривања. Анализа теорије указује на значајну улогу и функцију обавештајне аналитике у заштити од противничких информационих операција, јер треба да обезбеди: а) тајност извора података и њихову кредибилност, б) заштиту преноса података, в) да обезбеди примену таквих метода које ће успешно детектовати противнике информационе операције, г) тајност метода рада, д) заштиту својих база података, њ) обученост аналитичара у детектовању информационих операција и е) обученост аналитичара – које су слабости и мане психолошког профила аналитичара у „сусрету“ са противничким информационим операцијама. Ови теоријски ставови упућују нас на закључак да противничке информационе операције представљају значајан и континуалан изазов за аналитичку делатност, примењене аналитичке методе, односно изазов за самог обавештајног аналитичара.

¹⁵⁰ *Ibid*

3.2. Квалитативна анализа доктринарних одредби обавештајног рада

У овој целини извршена је квалитативна анализа доктринарних одредби обавештајног рада развијених западних земља, са аспекта посебности информационих операција за фазу прикупљања и анализе. Као референтне за ово истраживање, изабране су следеће доктрине: Доктрина здружених операција Министарства одбране Велике Британије, Здружена обавештајна доктрина оружаних снага САД (ЈР 2-0) из 2013. године, Здружена обавештајна и контраобавештајна доктрина НАТО (АЈР-2), Доктрина НАТО о обавештајним процедурама (АЈР-2.1), Доктрина за обавештајни рад, надгледање и извиђање ваздухопловних снага САД (ISR), Здружена доктрина војног обмањивања оружаних снага САД (ЈР 3-58), Здружена доктрина обавештајне подршке Министарства одбране Велике Британије (ЈДР 2-00), Здружена доктрина информационих операција Министарства одбране Велике Британије (ЈВР 3-80), Здружена доктрина НАТО за информационе операције (АЈР-3.10) и Здружена доктрина оружаних снага САД за психолошке операције из 2003. и 2005. године.

Увид у истраживачку грађу указао је на важну улогу фазе прикупљања и фазе анализе како у 1) подршци извођења сопствених информационих операција, тако и у 2) заштити од противничких информационих операција. Због тога су се у наведеним доктринарним документима, из изабраних јединица анализе, издвојиле следеће категорије анализе за квалитативну анализу посебних задатака и улоге обавештајног прикупљања за извођење сопствених информационих операција: обавештајни састави који изводе или подржавају информационе операције, технике информационих операција које изводе обавештајни састави, обавештајне методе које се користе за прикупљање података од значаја за информационе операције и врсте података које прикупљају обавештајни органи за потребе подршке сопствених информационих операција. За категорије анализе посебних задатака и улоге састава за прикупљање обавештајних података у заштити од противничких информационих операција, изабране су следеће категорије анализе: технике информационих операција које спроводи противник, обавештајне методе које противничка страна користи за спровођење информационих операција, циљ информационих операција противника, мере заштите које примењују

прикупљачки органи у заштити од противничких операција.

За категорије анализе посебних задатака и улоге аналитике у заштити од противничких информационих операција изабрани су ставови о следећим јединицама анализе: технике информационих операција противника, циљ информационих операција противника, организационе целине савезничке аналитике и задаци савезничке аналитике у заштити од противничких информационих операција. Такође, за категорије анализе посебних задатака и улоге аналитике у извођењу сопствених информационих операција изабрани су ставови о следећим јединицама анализе: примењене технике сопствених информационих операција, циљ сопствених информационих операција, организационе целине савезничке аналитике и задаци савезничке аналитике у извођењу сопствених информационих операција.

3.2.1. Анализа обавештајних доктрина о улози фазе прикупљања података у извођењу сопствених информационих операција

Анализа Доктрине здружених операција Министарства одбране Велике Британије из 1999. године указује на важну улогу фазе прикупљања у подршци извођења сопствених информационих операција.¹⁵¹ У доктрини се наводи да обавештајни органи треба да прикупљају податке о томе: како противник процесуира и вреднује информације, које су културне предрасуде присутне у аналитичкој служби противника и који аналитички модел користи противник.

У Доктрини НАТО о обавештајним процедурама (АЈР-2.1) истакнути су бројни ставови који говоре о улози прикупљачких органа обавештајних служби у подршци извођења сопствених информационих операција.¹⁵² С тим у вези истакнуте су следеће одредбе: а) да су подаци из људских извора (HUMINT) најпожељнији, б) посебно подаци о противничком руководству и процесу доношења одлука код противника, који су њихови ставови, етички и културни принципи циљних група, г) да је њихов задатак да идентификују пожељну циљну групу, идентификују мане противничких обавештајно-извиђачких система,

¹⁵¹ Види: *Joint Warfare Publication 2-00*, UK MOD, Chief of Joint Operations, August 1999.

¹⁵² NATO Doctrine AJP - 2.1: *Intelligence Procedures*, 2002, March 2002.

идентификују слабе тачке, као и кључне тачке противничког командног система, д) као и да прикупе податке потребне за мерење ефеката информационих операција.

Здružена обавештајна и контраобавештајна доктрина НАТО (АЈР-2) указује на пресудни значаја прикупљања података путем метода сигналног обавештајног рада (SIGINT) и људских извора (HUMINT) за мерење ефеката обмањивања и пада морала код противника.¹⁵³ Груписањем података на основу изабраних категорија и наведених јединица анализе, издвојена је следећа врста података коју треба да прикупе прикупљачки органи: противничка воља за борбом и морал, промене у ставовима политичких лидера, подаци о унутрашњим кризама у друштву и нередима, и како противник реагује на обмањивање.

Здružена доктрина војног обмањивања оружаних снага САД из 1996. године указује да се у подршци извођења сопствених информационих операција, користи већина прикупљачких метода, стим да су највреднији подаци добијени путем SIGINT и HUMINT.¹⁵⁴ Задаци прикупљачких органа су да: лоцирају противничке планере (доносиоце одлука) и процене њихову рањивости на обмањивање, одреде противникове ставове у вези са савезничким потенцијалима и могућим дејствима, установе и прате канале повратних информација ради процене успеха операције обмањивања, идентификују противникове способности прикупљања информација ради утврђивања најбољих решења за обмањивање.

Здružена доктрина информационих операција Министарства одбране Велике Британије (JWP 3-80) указује на важну улогу фазе обавештајног прикупљања у извођењу сопствених информационих операција. Њеном анализом констатоване су одредбе да прикупљачки органи морају да идентификују вољу противничких лидера за супротстављање свом противнику, као и да имају задатак да детектују индикаторе за мерење ефеката информационих операција.¹⁵⁵

Анализом Здružене доктрине НАТО за информационе операције (АЈР-

¹⁵³ Према: NATO Doctrine AJP - 2.0: *Allied Joint Intelligence, Counterintelligence and Security Doctrine*, 2002.

¹⁵⁴ Према: Joint Publication 3-58: *Joint Doctrine for Military Deception*, US Army Joint Chiefs of Staff, 1996, I-1.

¹⁵⁵ Према: Joint Warfare Publication JWP 3-80: *Information Operations*, Chiefs of Staff, Ministry of Defence, UK, June 2002.

3.10) из 2009. године констатована је квалитативна одредба да састави за извођење информационих операција никада самостално не изводе прикупљање обавештајних података за потребе информационих операција, већ само у координацији са обавештајним саставима.¹⁵⁶

Табела 1: Анализа обавештајних доктрина о улози фазе прикупљања података у извођењу сопствених информационих операција

Улога обавештајног прикупљања у извођењу сопствених информационих операција	Институција	Обавештајни састави - J2
		Састави за прикупљање обавештајних података
		DIA
		NSA
	Технике INFOOPS	Обмањивање
		Прикривање
		Психолошке операције
		EW
	Обавештајне методе	HUMINT, COMINT, SIGINT, OSINT
	Врсте података	Како противник процесуира информације
		Предрасуде у аналитичкој служби противника
		Који аналитички модел користи противник
		Карактер противничког руководства и циљних група
	Задаци прикупљања	Идентификује циљну групу
		Идентификује мане противничког обавештајног и командног система
		Оцени морал противничког политичког и војног руководства
		Идентификује ставове противника у вези са савезничким намерама и индикаторе у вези са променом ставова
		Установи канале за повратне информације

Доктринарно упутство САД за психолошке операције (FM 3-05.30) из 2005. године, са аспекта нашег истраживања, истиче став да се приликом извођења психолошких операција највише користе подаци добијени путем људских извора

¹⁵⁶ NATO Doctrine AJP-3.10: *Allied Joint Doctrine for Information Operations*, November 2009, NATO/PfP unclassified.

(HUMINT), који је и најкориснији извор ових информација. На другом месту по значају су подаци добијени путем техничких извора (TECHINT) и отворених извора (OSINT).¹⁵⁷

Здružена доктрина оружаних снага САД (Joint Publication 3-53) за психолошке операције из 2003. године, указује на важну улогу фазе обавештајног прикупљања у извођењу сопствених информационих операција.¹⁵⁸ Њеном анализом констатована је одредба, да обавештајне службе САД, имају задатак да обезбеде обавештајне и контраобавештајне податке за потребе извођења PSYOP операција.

При квалитативној и квантитативној анализи улоге обавештајног прикупљања у извођењу сопствених информационих операција, када се разматра примена одређених техника информационих операција, евидентно је да је обманљива техника која је највише подржавана од стране обавештајних састава за прикупљање. Све обавештајне методе се користе за прикупљање података, извођење и другу подршку сопствених информационих операција, а најкорисније су методе HUMINT и SIGINT.

3.2.2. Анализа обавештајних доктрина о улози фазе прикупљања података у заштити од противничких информационих операција

Анализа Доктрине здружених операција Министарства одбране Велике Британије из 1999. године, указује на важну улогу фазе прикупљања података у заштити од противничких информационих операција и истиче се да заштита извора и контраобавештајни рад представљају основне мере заштите.¹⁵⁹

Квалитативном анализом Доктрине за обавештајну подршку здружених операција оружаних снага САД (JP 2-0) из 2000. године издвојени су следећи квалитативни ставови: а) да противничка страна најчешће користи технике обманљивања и прикривања, б) да је циљ противника да ослаби наше прикупљачке

¹⁵⁷ Према: Field Manual FM 3-05.30: *Psychological Operations*, Department of the Army, April 2005.

¹⁵⁸ Према: Joint Pub 3-53: *Doctrine for Joint Psychological Operations*, US Army Joint Chiefs of Staff, 2003.

¹⁵⁹ Види: *Joint Warfare Publication 2-00 (JWP 2-00)*, UK MOD, Chief of Joint Operations, August 1999.

капацитете, в) да је једна од основних мера заштите прикупљање информација из вишеструких извора и путем више метода, г) да у том смислу велику одговорност има Целина одговорна за планирање и усмеравање обавештајног прикупљања, као и да је њен задатак да познаје могућности, ограничења и осетљивост својих извора података на противничке информационе операције.¹⁶⁰

У Здруженој обавештајној доктрини САД (Joint Intelligence, JP 2-0, Joint Chiefs of Staff, Armed Forces of the United States, 22 October 2013) се указује да Целина која се бави планирањем и усмеравањем обавештајног прикупљања, мора да познаје могућности, ограничења и осетљивост својих извора.¹⁶¹

Анализом обавештајне Доктрине ваздухопловних снага САД за обавештајни рад, надгледање и извиђање (ISR) идентификована је квалитативна одредба да су средства за прикупљање сликовних обавештајних података, као и сателитских снимака (IMINT) подложна утицају противничких информационих операција, пре свега техника обмањивања и прикривања, односно активностима камуфлирања којима противник прикрива сопствене активности и трагове.¹⁶²

Здružена доктрина обавештајне подршке Министарства одбране Велике Британије (JDP 2-00) указује на важну улогу фазе обавештајног прикупљања у заштити од противничких операција обмањивања.¹⁶³ Истакнути су ставови да је заштита извора од критичне важности за веродостојност података, као и да је прикупљање података из више извора (Multiple-Source Intelligence MULTI-INT), једна од основних мера за заштиту од противничког маскирања, прикривања и обмањивачких техника.

Здružена доктрина војног обмањивања оружаних снага САД из 1996. године указује на важну улогу фазе обавештајног прикупљања у заштити од противничких операција обмањивања.¹⁶⁴ Ставови из доктрине, који говоре о улози обавештајног прикупљања у заштити од противничких информационих операција, износе да противничка страна обмањивање примењује путем

¹⁶⁰ Према: *Joint Publication 2-0: Joint Intelligence*, US Army Joint Chiefs of Staff, Mart 2000.

¹⁶¹ Joint Publication JP 2-0, *Joint Intelligence*, US Army Joint Chiefs of Staff, 22 October 2013.

¹⁶² Joint Publication 2-5.2 21, *Intelligence, surveillance, and reconnaissance*, US Air Force Doctrine Document, April 1999.

¹⁶³ Joint Doctrine Publication JDP 2-00: *Understanding and Intelligence Support to Joint Operations*, Ministry of Defence, UK, August 2011.

¹⁶⁴ Joint Publication 3-58: *Joint Doctrine for Military Deception*, US Army, 1996, I-1.

комбинације метода SIGINT, OSINT и HUMINT, и да се обмањивање примењује у складу са способностима прикупљања података од стране противника.

Такође, износи се да је циљ обмањивања да преоптерети противнички обавештајни систем за прикупљање података, да доведе до конфузије у вези са савезничким интенцијама, као да допринесе изненађењу противника.

Квалитативном и квантитативном анализом наведених доктрина идентификована су нека обележја противничких информационих операција од значаја за савезничке органе за прикупљање обавештајних података.

Табела 2: *Анализа војних обавештајних доктрина о улози фазе прикупљања података у заштити од противничких информационих операција*

Улога обавештајног прикупљања у заштити од противничких информационих операција	Циљеви противника	Слабљење противничких прикупљачких капацитета
		Преоптерећење противничког обавештајног система
		Стварање конфузије у противничком обавештајном систему
		Изнанађење
	Противничке технике INFOOPS	Обмањивање
		Прикривање
	Обавештајне методе противника	HUMINT
		SIGINT
		OSINT
		IMINT
	Савезнички обавештајни састав	Целина одговорна за планирање и прикупљање обавештајних података
	Задаци обавештајног састава за прикупљање	Мора да познаје ограничења и осетљивост прикупљачких састава
	Мере заштите	Контраобавештајна и безбедносна заштита извора
		Прикупљање информација из више извора
		Прикупљање информација путем више метода

У реализацији информационих операција, противник најчешће користи технике обмањивања и прикривања. За њихово спровођење, противник користи

све обавештајне методе, мада су најпримењеније методе HUMINT и SIGINT. односно комбинација ових метода. Примена метода подешава се према способности обавештајних система противника. Када се разматрају задаци прикупљачких органа у заштити од противничких информационих операција, истиче се одговорност Целине за планирање прикупљања обавештајних података која треба да познаје ограничења и осетљивост прикупљачких састава.

У мере заштите, на првом месту се наводи значај контраобавештајне и безбедносне заштита извора, па онда прикупљање информација из више извора и прикупљање информација путем више метода (MULTI-INT). Закључује се да организационе целине у оквиру обавештајне службе које се баве планирањем и усмеравањем обавештајног прикупљања, морају да познају могућности, ограничења и осетљивост својих извора података на дејства противничких информационих операције. Обавештајна доктрина указује да је један од начина заштите од противничких информационих операција прикупљање података путем што више метода, из различитих извора. Потребно је да се врши ригорознији надзор над свим изворима обавештајних података, како људских тако и техничких извора.

3.2.3. Анализа обавештајних доктрина о улози фазе анализе података у извођењу сопствених информационих операција

Квалитативна анализа Доктрине за обавештајну подршку здружених операција оружаних снага САД (JP 2-0) из 2000. године указује да је задатак аналитике у подршци извођења сопствених информационих операција да: а) изврши анализу осетљивости противника на обману и изненађење, б) да идентификује потенцијалне противничке савезнике и подршку, укључити обавештајну подршку из других извора, као и да изврши анализу с циљем ефикасне изолације противничког обавештајног система.¹⁶⁵

Здружена обавештајна доктрина САД (Joint Intelligence, JP 2-0, Joint Chiefs of Staff, Armed Forces of the United States, 22 October 2013), говорећи о улози

¹⁶⁵ Према: *Joint Publication JP 2-0, Joint Intelligence*, US Army Joint Chiefs of Staff, Mart 2000.

обавештајне анализе у извођењу сопствених информационих операција, истиче да аналитика мора да изврши социокултуролошку анализу противничких лидера и њихових карактера, да изврши идентификовање пожељних и погодних објеката обмањивања, да да оцену колико је и како противник реаговао на наше информационе операције и обмане, као и да изврши изолацију противничког обавештајног система, укључити обавештајну подршку из других извора.¹⁶⁶

Здружена обавештајна и контраобавештајна доктрина НАТО (АЈР-2) тежишно се бави улогом обавештајних аналитичких служби у подршци извођења сопствених информационих операција.¹⁶⁷ У том смислу истакнути су следећи задаци обавештајне аналитике: израда анализа свих друштвених сфера противника, израда анализа личности главних актера, препознавање односа између политичких актера и социјалних група и идентификација циљних група и тема.

У здруженој Доктрини војног обмањивања оружаних снага САД из 1996. године истичу се бројне одредбе које говоре о улози обавештајне анализе у подршци извођења сопствених информационих операција. Наводи се да је задатак аналитике да схвати противникове обавештајне системе и како они функционишу, да разуме психолошке и културне факторе који могу да утичу на противничко планирање и доношење одлука, да разумеју како противнички доносиоци одлука доносе одлуке, како њихови штабови и поверљиви саветници гледају на потенцијале и намере савезника, и да објасни како противник обрађује, селекује, означава и користи своје информације.¹⁶⁸

Здружена Доктрина информационих операција Министарства одбране Велике Британије (JWP 3-80) истиче да војнообавештајне јединице Велике Британије (The Defence Intelligence Staff – DIS) учествују у изради анализа за потребе реализације информационих операција, и то пре свега: анализом кључне командне и обавештајне инфраструктуре противника, анализом процеса, механизма и система путем којих противник прикупља информације, доноси

¹⁶⁶ Према: *JP 2-0, Joint Intelligence*, US Army Joint Chiefs of Staff, 22 October 2013.

¹⁶⁷ Према: *NATO Allied Joint Intelligence, Counterintelligence and Security Doctrine*, 2002.

¹⁶⁸ Према: *JP 3-58: Joint Doctrine for Military Deception*, US Army Joint Chiefs of Staff, 1996, I-1.

одлуке, доставља и спроводи одлуке и анализом људских фактора циљне групе.¹⁶⁹

Анализом Здружене доктрине НАТО за информационе операције (AJP-3.10) из 2009. године констатовано је да: јединице за спровођење информационих операција (The Info Ops staff) не би требале да спроводе обавештајну анализу (INTEL analysis) самостално, јединице за спровођење информационих операција требају да процену ефикасности информационих операција спроводе у координацији са обавештајним особљем НАТО, и да обавештајна припрема бојишта (Intelligence Preparation of the Battle space-IIPB) треба да садржи анализу људских фактора циљних група, његовог информационо-комуникационог система, његовог процеса доношења одлука и мана његове комуникационе мреже.¹⁷⁰

Доктринарно упутство САД за психолошке операције (FM 3-05.30) из 2005. истиче да аналитички тимови органа за извођење психолошких операција израђују више аналитичких производа, између осталих: анализу окружења циљне групе, анализу циљне групе, стратегијски документ „Основна психолошка студија“, оперативни и тактички ниво процене одређене циљне групе, PSYOP извештаје и претпоставке. У доктрини се наводи да су корисници ових докумената и обавештајне организације у САД.¹⁷¹

Здружена Доктрина оружаних снага САД (Joint Publication 3-53) за психолошке операције из 2003. године, указује на важну улогу фазе обавештајне анализе у извођењу сопствених информационих операција. Њеном анализом препознато је да обавештајна аналитика има задатак да: идентификује факторе који утичу на перцепцију и знање циљних група, идентификује изворе информација на које се мета највише ослања, да анализира могућности утицаја на наведене изворе информација противника, као и да дефинише информације и индикаторе које би требало да буду упућени ка мети, односно да буду сакривени од мете да би противник променио његов став у складу са интересима САД.¹⁷²

¹⁶⁹ Према: JWP 3-80: *Information Operations*, Chiefs of Staff, Ministry of Defence, UK, June 2002.

¹⁷⁰ NATO Doctrine AJP-3.10: *Allied Joint Doctrine for Information Operations*, November 2009, NATO/PfP unclassified.

¹⁷¹ Према: Field Manual FM 3-05.30: *Psychological Operations*, Department of the Army, April 2005.

¹⁷² Према: Joint Pub 3-53: *Doctrine for Joint Psychological Operations*, US Army, 2003.

Табела 3: Анализа обавештајних доктрина о улози фазе анализе у подршци извођења сопствених информационих операција

Улога обавештајне аналитике у извођењу сопствених информационих операција	Институције	Обавештајна аналитика
		Војнообавештајне јединице Велике Британије
	Технике INFOOPS и задаци аналитике	Обмањивање
		Прикривање
		Психолошке операције
		Анализа и схватање процеса, механизма и система путем којих противник прикупља информације, доноси одлуке, доставља и спроводи одлуке
		Идентификовање извора информација на које се мета највише ослања
		Анализа могућности утицаја на наведене изворе информација
		Анализа осетљивости противника на обману и изненађење
		Анализа људских фактора циљне групе, социокултуролошка анализа противникових лидера и њихових карактера, да разумеју психолошке и културне факторе који могу да утичу на противничко планирање и доношење одлука
		Препознавање односа између политичких актера и социјалних група
		Да разумеју како противнички доносиоци одлука, њихови штабови и поверљиви саветници гледају на потенцијале и намере савезника
		Идентификовање циљних група и тема, идентификовање пожељних и погодних објеката обмањивања
		Изолација противничког обавештајног система, и то идентификовањем потенцијалних противничких савезника и подршке, укључити обавештајну подршку из других извора
		Оцену колико је и како противник реаговао на наше информационе операције и обмане
		Израда анализа свих друштвених сфера противника

Када се анализира улога обавештајне анализе у извођењу сопствених информационих операција, истичу се многе функције и посебни задаци аналитике. Квантитативном и квалитативном анализом издвојене су и груписане најважнији задаци: анализа процеса, механизма и система путем којих противник прикупља информације, доноси одлуке, доставља и спроводи одлуке; анализа људског фактора обавештајног система и доносиоца одлука код противника; анализа могућности утицаја на мете путем обмане; идентификација циљних

група, и анализа ефеката примењених техника информационих операција. Најпримењеније технике информационих операција јесу обмањивање и прикривање, као и у мањој мери психолошке операције.

3.2.4. Анализа обавештајних доктрина о улози фазе анализе података у заштити од противничких информационих операција

Анализа Доктрине здружених операција Министарства одбране Велике Британије из 1999. године, указује на важну улогу фазе анализе података у супротстављању противничким информационим операцијама.¹⁷³ Везано за наша истраживања, истичу се следећи квалитативни ставови: да је циљ противничког обмањивања да дође до информационе анархије, информационог загушења и обмане противничке аналитике, да су напади усмерени према обавештајној аналитици противника, као и да је задатак савезничке аналитике, ради заштите од противничке обмане, да филтрира информације, да анализира информације из више извора и да аналитичари морају бити будни на могућност обмане.

Квалитативном анализом Доктрине за обавештајну подршку здружених операција оружаних снага САД (JP 2-0) из 2000. године издвојени су следећи ставови о улози обавештајне анализе у заштити од противничких операција обмањивања: а) да припадници аналитике морају стално остати осетљиви на могућност обмане; б) да је потребно да употребљавају методе Црвених тимова, Ђавољих адвоката и Алтернативних хипотеза и в) да не треба да имају поверење у информацију која је добијена само од једног извора.¹⁷⁴

Здружена Доктрина обавештајне подршке Министарства одбране Велике Британије (JDP 2-00) указује на важну улогу обавештајне анализе у заштити од противничких операција обмањивања.¹⁷⁵ Квалитативном анализом издвојени су ставови да је задатак аналитике да непрестано врши евалуацију поузданости извора и кредибилитета информације, да аналитичар мора да буде сумњичав по природи и да не сме пребрзо да доноси закључке при анализи података, да

¹⁷³ Према: JWP 2-00: *Joint Operational Intelligence*, UKMOD, Chief of Joint Operations, August 1999.

¹⁷⁴ Према: Joint Publication JP 2-0, *Joint Intelligence*, US Army Joint Chiefs of Staff, Mart 2000.

¹⁷⁵ Према: Joint Doctrine Publication JDP 2-00: *Understanding and Intelligence Support to Joint Operations*, Ministry of Defence, UK, August 2011.

аналитичар мора да тражити потврду и за најверодостојне информације од најпоузданијих извора, као и да је неопходно да примењује аналитичке методе и технике које могу да идентификују противничку обману.

Здružена Доктрина војног обмањивања оружаних снага САД из 1996. године истиче да је циљ противника да преоптерети противникову способност анализе, да обманом утиче на жељену перцепцију противничке аналитичке службе и да обмањивачке „приче“ треба да буду конзистентне са схватањима мете обмањивања, то јест са схватањима противничке аналитичке службе.¹⁷⁶

Квалитативном и квантитативном анализом препознати су и издвојени следећи задаци и циљеви противничких информационих операција у односу на савезничке обавештајне капацитете: 1) напад на обавештајни систем противника с циљем постизања ефеката информационог загушења и преоптерећења противника ради умањења аналитичких способности противника, 2) напад на противничке аналитичаре, њихову перцепцију, ментални, логички процес и аналитички процес, и 3) напад и поремећај процеса процесуирања информација код противника, с циљем да се избегне процес филтрирања информација, омогући директно достављање информација од извора ка доносиоцу одлука и тако постигне ефекат информационе анархије.

Када се анализира улога обавештајне анализе у заштити од противничких информационих операција, истичу се многе посебе функције и задаци обавештајне аналитике, а посебно задаци целине која је надлежна за израду фузионе анализе. У том смислу, издвојени су и груписани најважније задаци обавештајне аналитике: као најбројнија и најчешће помињана активност и обавеза аналитике је обавеза прикупљања информација из више извора, обавеза прикупљања информација коришћењем више прикупљачких метода, непрекидна евалуација поузданости извора и кредибилитета информације, коришћење вишеструких и доказаних аналитичких метода (нпр. употреба Црвених тимова, Ђавољих адвоката, Алтернативна хипотеза) и обавеза сталне будности аналитичара на могућност да може бити обманут.

¹⁷⁶ Према: Joint Publication 3-58: *Joint Doctrine for Military Deception*, US Army, 1996, I-1.

Табела 4: Анализа обавештајних доктрина о улози фазе анализе у заштити од противничких информационих операција

Улога обавештајне аналитике у заштити од противничких информационих операција	Савезнички обавештајни орган	Обавештајна аналитика
		Целина за фузиону анализу
	Противничке технике INFOOPS	Обмањивање
		Прикривање
	Циљ противника	Преоптерети противникову способност анализе
		Напад на жељену перцепцију противничке аналитичке службе
		Обмањивачке приче требало би да буду конзистентне са схватањима мете обмањивања –аналитике
	Задаци аналитике	Прикупљање података из свих расположивих обавештајних дисциплина и извора
		Обавештајни аналитичари треба да остану свесни могућности да могу да буду обманути, мора да буде сумњичав по природи и не сме пребрзо да доноси закључке при анализи података
		Аналитичари морају да потврде своју анализу кроз коришћење вишеструких и доказаних аналитичких метода (нпр. употреба Црвених тимова, Ђавољих адвоката, Алтернативна хипотеза)
		Евалуација поузданости извора и кредибилитета информације
		Аналитичар мора тражити потврду за све па и за највише веродостојне информације од најпоузданији извора

3.3. Анализа одабраних случајева примене информационих операција у обавештајном раду

Обавештајна пракса указује да ни најбоље обавештајне службе и најразвијенији системи за упозорење нису имуни на обавештајне пропусте. Предмет истраживања у овој целини су конкретни оружани сукоби или кризне ситуације у којима је дошло до обавештајних пропуста и изненађења једне стране.

Изабрани су следећи конкретни догађаји и сукоби, као целине реалности, који се по свом трајању, обиму и другим факторима могу идентификовати као целовите посебности у времену и простору: савезничка операција „Бодигард“ у Другом светском рату, Кубанска криза 1962. године, „Јомкипурски рат“ 1973.

године између Израела с једне и Сирије и Египта с друге стране, обавештајни пропусти САД из 2002. и 2003. године у вези са ирачким оружјем за масовно уништење и обавештајни пропусти Ирака током операције „Пустињска олуја“. Све ове операције укључивале су успешну примену изненађења, као и примену техника информационих операција с циљем утицаја на противнички прикупљачки и аналитички обавештајни рад.

Као извори података коришћени су званични извештаји држава у вези са конкретним обавештајним пропустима, ставови учесника догађаја, ставови историчара који су проучавали конкретне случајеве, који се поред чињенице да у сваком случају могу да садрже одређени ниво субјективизма, као и да су прилагођени за потребе публиковања, могу узети као релевантна научна грађа.

Предмет истраживања наведених оружаних конфликта и кризних ситуација је једна компонента наведених догађаја, тј. информационе операције које су примењиване од стране једне од страна у конкретном догађају, а које су од значаја за прикупљачки и аналитички рад.

У оквиру ове методе, спроведена је квалитативна анализа доступне литературе по следећим јединицама анализе: циљеви противничких информационих операција од значаја за фазу прикупљања и анализу података, посебна улога и задаци аналитичких и прикупљачких органа у спровођењу сопствених информационих операција, примењене технике информационих операција и обавештајне методе примењене за извођење информационих операција.

3.3.1. Информационе операције у обавештајном раду савезника током операције „Бодигард“ у Другом светском рату

Крајем 1943. године, председници Черчил, Рузвелт и Стаљин су се на Техеранској конференцији усагласили да отворе нови фронт на западу Европе и да удружене Англо-Америчке снаге изврше изненадни десант на обале Нормандије. За ту сврху британски и амерички војни стручњаци осмислили су стратегијску операцију обмањивања „Бодигард“, која је обухватала 36 мањих операција и планова који ће имати за циљ дезинформисање и обмањивање

непријатеља.¹⁷⁷ Операција „Бодигард“ била је груписана у два плана: 1) План *Zeppelin* (операције на југу и југоистоку Европе) и 2) План *Fortitude* (операције на северу и северозападу Европе). Циљ Плана *Zeppelin* био је да се немачке обавештајне службе убеде и обману како ће до искрцавања савезничких снага наводно доћи на Балкану, док је План *Fortitude* требало да сакрије праву намеру савезника да се искрцају на Нормандију. Операција *Fortitude North* имала је за циљ да убеди Немце да ће инвазија бити извршена преко Норвешке, док је циљ операције *Fortitude South* био да убеди Немце да ће локација искрцавања бити *Pas de Calais*.

Целокупни план операције „Бодигард“ осмислио је британски пуковник *John Bevan* који ће све време операције бити једина особа која ће у потпуности бити упозната са свеукупним планом операције, што указује на значај примене мера оперативне безбедности за успех операција обмањивања, као и за успех обавештајног изненађења. Операцијом „Бодигард“ управљало је координационо тело састављено, између осталих и од савезничких обавештајних и контраобавештајних органа, које се звало “London controlling section“, што указује на значај посебног организовања, координације и усаглашавања активности ових органа када се изводе информационе операције стратегијског и оперативног нивоа.

Анализа доступне грађе указује да се операција обмањивања *Fortitude North* добрим делом темељила на подацима и сазнању савезничких аналитичких обавештајних кругова о Хитлеровом уверењу како је Норвешка од посебног значаја у сукобу с Великом Британијом. С тим у вези, преостало је да савезничка аналитичка служба подржи такво Хитлерово убеђење. Зато је првенствени задатак операције *Fortitude North* био да обманом задржи присуство немачких јединица у Норвешкој. У основи ове операције било је формирање фиктивне британске 4. Армије која је требала да одглуми ударну снагу британске инвазије на Норвешку. Обмањивање је почело тако што су се у локалним британским новинама почеле појављивати вести које су навеле немачке обавештајне кругове на закључак да су у току припреме британске 4. Армије за инвазију на Норвешку. Примењено је

¹⁷⁷ Caddell W. J.: *Deception 101-Primer on Deception*, U.S. Army War College, December 2004, p.7.

дезинформисање путем отворених извора (*Open Sources Intelligence – OSINT*), објављивањем чланка о „фудбалском првенству 4. Армије“, а потом и текст о томе како се „припадник 4. Армије венчао с припадницом Женског помоћног корпуса који је такође смештен у том подручју“. С циљем ефикаснијег зававања немачке обавештајне службе, на аеродромима у Шкотској појавиле су се на стотине авиона, који су у ствари били дрвене макете авиона, односно примењено је обмањивање немачких обавештајних извора који су прикупљали податке путем обавештајног снимања (*Imagery Intelligence – IMINT*). Такође, поред обала Шкотске усидрено је на стотине ратних бродова што је створило утисак да је у току прикупљање снага за инвазију. Да би проверила тај податак, немачка обавештајна служба је контактирала своје агенте у Шкотској. Међутим, немачка обавештајна служба није знала да су поменути агенти ухапшени и да иза тих имена сада стоје британски обавештајци који су Абверу сервирали лажне информације, чиме су британци применили дезинформисање путем људских извора (*Human Intelligence – HUMINT*). С циљем уверљивијег обмањивања путем људских извора (*HUMINT*), британски агенти у Норвешкој покренули су фингирану акцију прикупљања података који би им наводно били корисни приликом инвазије, чиме су појачали сумњу немачке обавештајне службе. Распитивали су се за састав немачке специјалне брдске јединице *Hochgebirgsjägera* у саставу 7. Пешачке дивизије стациониране у Норвешкој. Примењено је и обмањивање путем електронске обавештајне активности (*Signals Intelligence – SIGINT*) на тај начин што су британски обавештајци започели са емитовањем низа текстуалних порука за које су Немци веровали да су поруке упућене норвешком покрету отпора. То је Немце још више уверило да Савезници спремају велику војну операцију у Норвешкој. У сврху зававања дошло је и до повећаног радио-саобраћаја у тој зони. Свој допринос обмањивању путем отворених извора (*Open Sources Intelligence – OSINT*) дао је и британски BBC који је у својим емисијама на данском језику емитовао све више порука данском покрету отпора. Све то доводило је Немце до закључка о великој вероватноћи инвазије на Норвешку и да треба да учврсте своје снаге у тој земљи. Подаци указују да су до краја 1943. године немачке јединице у Норвешкој бројале око 380.000 војника, укључујући и јаке ваздухопловне снаге, једну оклопну дивизију и

преко 1.500 обалних топова.

Анализа доступних историјских података о операцији *Fortitude South* поново указује на значај обавештајне аналитике за почетно планирање и коначан успех информационих операција према противнику. Савезничке обавештајне аналитичке службе знале су за немачке процене да ће до инвазије Савезника доћи у Француској, што је било тачно, али је немачка процена места искрцавања савезника била погрешна, иако логична. Немачки стратеги били су уверени да ће се англо-америчке снаге искрцати на тачки где су обале Енглеске и Француске најближе једна другој, тј. на обалама *Pas de Calais*. Савезничке аналитичке службе су то уверење Немачке врховне команде узеле као основу свог обманљивачког плана и покушале су немачким обавештајним службама пружити „доказе“ да су њихове процене потпуно тачне. Примарни елементи операције *Fortitude South* били су формирање лажне команде америчке армијске Групе FUSAG (The First U.S. Army Group – FUSAG) и дезинформисање немачке обавештајне службе путем двојних агената, тј. људских извора (*Human Intelligence – HUMINT*), путем радио-везе (*Signals Intelligence – SIGINT*), као и путем средстава јавног информисања (*Open Sources Intelligence – OSINT*). Прва армијска Група FUSAG била је у ствари права команда без сопствених јединица. Активности јединица ове Армијске групе симулиране су путем макета авиона, тенкова и друге војне опреме. Информације о локацији, саставу и активностима армијске групе FUSAG пласиране су немачкој обавештајној служби и путем двојних агената.¹⁷⁸

Сматрајући како није довољно да о наводним намерама Савезника Немци долазе само преко извештаја агената и путем авио-извиђања (*Imagery Intelligence – IMINT*), примењена је операција обманљивања и дезинформисања високог официра Вермахта који се налазио у савезничком заробљеништву. Циљ ове операције био је да Немачка врховна команда добије потврду информације о наводним активностима FUSAG-а од особе која има високу репутацију у немачким војним круговим, тј. преко „сигурног извора“. Као идеална особа показао се генерал Ханс Крамер, који је био последњи командант немачког Афричког корпуса којег су Савезници заробили у мају 1943. године у Тунису. Крамеру је, током његовог

¹⁷⁸ Hesketh R.: *Fortitude: The D-Day Deception Campaign*, The Overlook Press, Woodstock and New York, 2000, p. 384.

премештања из заробљеничког логора, „омогућено“ да види велики број тенкова, бродова и авиона.

На том путу, немачког генерала примила је неколицина савезничких команданата који су кроз разговор с њим дали наслутити како ће се Савезници искрцати у *Pas de Calais*. По доласку у Берлин Крамер је запажања пренео начелнику Главног Штаба копнене војске генералу Kurtu Zeitzleru. Овај је то пренео даље и циљ је постигнут. На тај начин постигнут је ефекат „информационог хаоса“, имајући у виду да је информација од „извора“ пренета директно до „доносиоца одлуке“ без њене провере и филтрирања.

У склопу операције *Fortitude South* поново је употребљена већ раније испробана обмана са текстовима у средствима јавног информисања (*Open Sources Intelligence – OSINT*).¹⁷⁹ Намена ових обмана био је да буду потврде извештаја немачких агената у Енглеској, које су углавном надзирали Савезници.

Примењено је и обмањивање путем електронских средстава (*ELINT*). Наиме, савезнички научни тим, тзв. ABL-14 (*American-British Lab 14*) открио је да се помоћу дипола могу заварати непријатељски радар. Уколико би диполи били бачени из авиона или брода, стварали би на радару попутно нечитљиву слику налик „снегу“ на екранима аналогних телевизора. Из такве слике није се могло ништа разазнати о броју и врсти непријатеља. Ускоро су открили да се уз помоћ посебних огледала (*Флибертова огледала*) и избацивањем дипола у тачно одређеним условима и унапред дефинисаним поступком, на радарским екранима ствара утисак да уместо неколико авиона лети цела флота.

Савезнички војни стратеги одлучили су да ово откриће употребе у току инвазије. Тако су између поноћи и Дана „Д“ изведене две операције електроничког обмањивања (*Taxable i Glimmer*), које ће код Немаца створити утисак да се две армије приближавају обали између *Le Havre* и *Calais*, док су се истовремено стварне инвазијске снаге приближавале Нормандији.

¹⁷⁹ Намерно су објављиване вести о доласцима војних свештеника у групу армија „која се припрема за инвазију у Европу преко историјских равница Фландрије“. Потом су објављивана измишљена љутита писма локалних војних свештеника у којима су се они жалили на „потпуни пад морала до којег долази након што су у тај део Енглеске дошле хорде страних војника међу којима се најраскашеније и најразузданије понашају амерички падобранци и припадници француских и пољских тенковских јединица“.

Табела 5: Анализа информационих операција примењених током савезничке операције „Бодигард“ у Другом светском рату

Почетна хипотеза савезничке обавештајне аналитике службе	Немачка врховна команда и А. Хитлер процењују да је Норвешка од посебног значаја у сукобу с Великом Британијом. Немачка врховна команда цени да ће савезничка инвазија бити преко <i>Pas de Calais</i>
Задатак обавештајне аналитике и информационих операција савезника	Убедити немачки врховну команду да ће британска армија извршити инвазију на Норвешку Убедити немачки врховну команду да ће савезничка инвазија бити преко <i>Pas de Calais</i>
Посебна организација рада	Лондонска „control section“ – посебна група која је руководила и координисала операцијом обмањивања
Мета информационих операција	Немачка обавештајна служба Немачка Врховна команда
Примењене технике информационих операција	Обмањивање Дезинформисање Оперативна безбедност
Обавештајне методе примењене за извођење информационих операција	<i>Human Intelligence – HUMINT</i> <i>Signals Intelligence – SIGINT</i> <i>Open Sources Intelligence – OSINT</i> <i>Imagery Intelligence – IMINT</i>

Анализа обавештајних пропуста Немачке обавештајне службе током савезничке операције „Бодигард“, а с друге стране, улоге британске аналитичке службе у тој операцији, указује на следеће посебности информационих операција савезника у операцији „Бодигард“: информационе операције имале су за циљ да потврде постојећа уверења и предрасуде противничког руководства и њихове аналитичке службе, информационе операције карактерисала је висока централизација, координација и тајност планирања; спроведене су путем већине познатих техника, односно путем обмањивања, дезинформисања и оперативне безбедности; информационе операције су биле свеобухватне јер су се примењивале преко свих познатих противничких канала и метода за прикупљање обавештајних података; нападани су како тактички обавештајни извори противника, тако и стратегијски (генерал Крамер), постигнут је ефекат

информационог хаоса у обавештајном циклусу противника; пресудну улогу за почетно планирање и коначан успех информационих операција према противнику имала је обавештајна аналитика креатора информационих операција, примарна мета информационих операција били су прикупљачки и аналитички органи противничке обавештајне службе, информационим операцијама „нападало“ се и логичко размишљање противничке аналитичке службе.

3.3.2. Информационе операције у обавештајном раду Совјетског Савеза током Кубанске кризе 1962. године

Прикривено отпремање ракета СС-4 и СС-5 земља-земља са нуклеарним бојевим главама од стране Сојветског Савеза на Кубу 1962. године, довело је до промена у глобалној стратешкој равнотежи великих сила и могућности избијања сукоба између СССР и САД. Ова тајна операција Совјетског Савеза, од свог зачетка, подразумевала је примену сложених техника информационих операција, пре свега обмањивања, дезинформисања и строгих мера оперативне безбедности. Објављивање и декласификовање појединих документата Совјетског Савеза, Кубе и САД о овој операцији, упознаје нас о свеобухватности и карактеристикама примењених техника информационих операција, као главних узрока који су довели до пропуста у прикупљачком и аналитичком раду, обавештајној процени и стратегијског изненађења тадашњих служби САД.¹⁸⁰

Централни принцип информационих операција Совјетског Савеза био је да се спречи противник да открије руске намере, тј. да сазна природу, обим и време извођења операције.¹⁸¹ Због тога је примена мера прикривања, тајности и оперативне безбедности био један од водећих принципа током реализације ове операције. Према совјетским изворима, од самог почетка планирања операције, тј. од тренутка када је Никита Хрушчов у пролеће 1962. године донео одлуку о инсталацији ракета на Куби, о томе је било упознато само пет високих официра Совјетске армије. До средине 1962. године, о овом плану су били упознати само

¹⁸⁰ Hansen H. J.: *Soviet Deception in the Cuban Missile Crisis, Learning from the Past*, p 49-58. <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/kent-csi/vol46no1/pdf/v46i1a06p.pdf>

¹⁸¹ Stevens A. J., Marsh S. H.: "Surprise and Deception in Soviet Military Thought", *Military Review*, July 1982, pp. 25-35.

најважнији представници сваког рода и службе совјетске армије, што указује да је тајност током целе операције била од највећег значаја.¹⁸² Надаље, и у раној фази планирања операције, наставило се са применом строгих мера оперативне безбедности и тајности, у смислу да за припрему коначних текстова предлога операције нису коришћени дактилографи него официр безбедности који је својим рукописом написао предлог концепта операције. Званичан план, такође је био написан у рукопису и као такав 4. јула одобрен од стране министра одбране маршала Родиона Малиновског, а од стране Никите Хрушчова 7. јула. Од маја до октобра 1962. године, из разлога безбедности, сва комуникација везана с планом операције обављана је лично између малог броја лица која су била укључена у операцију, и која су лично носила пошту када је било потребно, тако да нису коришћени ни уређаји за шифровање порука.

Само одређивање кодираног имена операције под називом „Анадир“¹⁸³ урађено је с циљем обмане како совјетске тако и стране јавности о стварном циљу ове операције.¹⁸⁴ У циљу јачања мера обезбеђења и тајности операције „Анадир“, многе ангазоване јединице су опремљене скијама и другом зимском опремом, а четири бригаде из Лењинградске војне области су дислоциране на север Совјетског Савеза.

Примена строгих мера безбедности настављена је и у фази одласка Совјетске делегације у Хавану ради упознавања Кубанског руководства са тајним планом. Изабрана тајна делегација допутовала је 29. маја као део бројне делегације пољопривредних стручњака СССР. Посета је наводно имала за циљ да унапреди пољопривредну производњу у Куби. Тајну делегацију чинили су

¹⁸² Gribkov A., Smith, Y. W.: *Operation Anadyr*, US and Soviet Generals Recount the Cuban Missile Crisis, Chicago, Berlin, Tokyo, and Moscow: edition q, inc., 1994, p. 24. Ово је витални извор података, имајући у виду улогу генерала Грибкова у извођењу операције „Анадир“.

¹⁸³ Анадир је назив реке која тече у Беринговом мору, главног града аутономне области Чукотски, као и војне базе у тој регији на северу. Одређивање таквог имена требало је да доведе до погрешне процене нижег совјетског официрског кадра, као и агената страних обавештајних служби да се ради о совјетској операцији од стратешког значаја на крајњем северу СССР. У том циљу, јединицама које ће бити ангазоване у операцији на Куби било је само речено да ће бити привремено дислоциране у хладне регионе Совјетског Савеза. Онима којима су била потребна прецизнија упутства, као што су инжењери ракетних јединица, било је речено да ће бити ангажовани на Новој земљи, острву на Арктику, где је СССР већ тестирао нуклеарно оружје.

¹⁸⁴ Fursenko A., Naftali T.: *One Hell of a Gamble: Khrushchev, Castro, and Kennedy, 1958-1964*, W. Norton & Company, New York and London, 1997, p. 191.

неколико ракетних, грађевинских и војних стручњака чији је посао био да се утврди да ли пројектили могу бити рапорешени уз примену мера прикривања. Тек по доласку у Хавану, совјетски амбасадор Александр Алексејев је кубанском министру одбране Раулу Кастру у личном контакту објаснио да је „инжењер Петров“ заправо био маршал Бирјузов, и да Бирјузов захтева хитан састанак са Фиделом Кастром.¹⁸⁵

Већ 10. јула на Кубу су дошли први совјетски специјалисти за ракетно наоружање, који су јавно били декларисани као експерти за наводњавање и пољопривредни стручњаци, због чега су морали да прођу обуку и стекну основно знање о наводњавању.¹⁸⁶ Дана 17. јула, званична Хавана је објавила да су Куба и СССР потписали споразум којим се успоставља редовна цивилна авио-линија Москва - Хавана. Процена америчких обавештајних аналитичара у то време је била да се нови летови авиона Ту-114 користе за довођење и инсталацију совјетских официра и осетљиве електронске опреме за електронско шпијунирање и сигнални обавештајни рад према САД.¹⁸⁷

У Совјетском Савезу, транспорт јединица и опреме намењених извођењу тајне операције на Куби обављано је ноћу железницом под применом строгах мера обезбеђења. Рута кретања воза и крајња дестинација држани су у строгој тајности. Официрима и војницима било је строго забрањено да у току пута и целе операције шаљу писма, телеграме, и обављају телефонске позиве, било службене било приватне.¹⁸⁸

С циљем маскирања величине и обима операције, упућивање јединица, опреме и целокупне пошиљке за Кубу реализоване су бродовима из осам лука, четири на Северном мору и четири на Црном мору. У том периоду, западним бродовима био је забрањен приступ овим лукама, што је била нормална процедура када је вршен утовар и транспорт муниције путем бродова.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Blight G. J., Allyn J. B., Welch A. D.: *Cuba on the Brink: Castro, the Missile Crisis, and the Soviet Collapse*, Pantheon Books, New York, 1993, p. 8.

¹⁸⁶ Gribkov A., Smith Y. W.: *Operation Anadyr*, pp. 37-38.

¹⁸⁷ Brugioni A.D.: *Eyeball to Eyeball: The Inside Story of the Cuban Missile Crisis*, Random House, New York, 1991, p. 93.

¹⁸⁸ Gribkov A., Smith Y. W.: *Operation Anadyr*, p. 56.

¹⁸⁹ Brugioni, p. 149.

Током фазе транспорта, Совјети су на бродовима наставили да примењују мере маскирања с циљем обмањивања америчких обавештајних извора за прикупљање података обавештајним снимањем (*Imagery Intelligence – IMINT*) и преко људских извора (*Human Intelligence – HUMINT*). Војна опрема и ракете су спаковане у исте контејнере који су се користили за карго робу. Ракете су биле заштићене металном заштитом тако да нису могле бити откривене инфрацрвеним зрацима. На горњој палуби су били стационирани камиони, трактори и комбајни, што је одавало утисак да се транспортује цивилна и пољопривредна опрема. Већина путовања трајала од 18 до 20 дана. Због строгах мера маскирања, војницима који су били смештени испод палубе било је дозвољено да само ноћу на пар минута изађу напоље на свеж ваздух.¹⁹⁰

Добар пример за примену маскирања на бродовима је теретни брод „Полтава“, који је пловио на Кубу у септембру. Америчке службе које су пратиле и снимале кретање брода нису дошле до података и спољашних индикатора који би указивали да је носио ракете. На палуби су идентификована само теретна возила, од којих ниједно није било у вези са ракетама. Ипак, према америчким изворима, неки обавештајни аналитичари су спекулисали да би брод могао да носи балистичке ракете, имајући у виду ранију совјетску праксу да великим бродовима као што су бродови класе „Полтава“ и „Омск“ транспортују такве ракете.¹⁹¹

Строге мере безбедности односиле су се и на капетане бродова, који нису били упознати са крајњом дестинацијом где ће товар бити испоручен. Када би брод стигао до означене тачке на путу, службеник из посебног одељења КГБ-а придружио би се капетану приликом отварања коверте, која је после упознавања са њеним садржајем морала бити уништена.¹⁹²

Совјетски Савез такође је прибегао примени информационих операција путем дипломатских канала, тј. преко људских извора (*Human Intelligence – HUMINT*), с циљем смањења ризика да америчке и западне обавештајне службе извиђањем бродова на путу дођу до података о правом садржају бродова и циљу

¹⁹⁰ Gribkov A., Smith Y. W.: *Operation Anadyr*, p. 35.

¹⁹¹ Brugioni, pp. 149-150.

¹⁹² Gribkov A., Smith, Y. W.: *Operation Anadyr*, p. 31.

операције. У јулу 1962. године, Совјетски Савез је у дипломатским круговима окарактерисао извиђање совјетских трговачких бродова као крајње „узнемиравање“ и затражио од официра ГРУ у Вашингтону, пуковника Георги Болсхакова, да америчкој страни пренесе озбиљан захтев да се са оваквим извиђачким летовима заустави зарад бољих билатералних односа. Болсхаков се у том циљу више од десетак пута састао са државним тужиоцем Робертом Кенедијем.¹⁹³

Током фазе искрцавања и истовара ракета на Куби, кубански званичници предузели су строге мере безбедности у циљу подршке совјетске операције обманивања. Од почетка јесени, почело се са строгим контролом над покретима свих странаца на острву. Страним новинарима и особљу страних амбасада било је забрањено да путују ван Хаване. Чак и пре него што су совјетски бродови пришли кубанским лукама, бројне мере заштите и предострожности су спроведене у овим лукама, међу којима и изградња високих зидова око области у којима се вршило истоваривање ракета, тако да ове активности нису могле бити идентификоване од стране западних агената са терена.

Строге мере безбедности током транзита и на самој луци *Mariel*, преко које је дошао већи број совјетског контингента, смањиле су могућност америчких обавештајних служби да дају процену приближно тачног броја анагажованих совјетских припадника на Куби. Тако је, до краја октобра 1962. године, совјетски контингент достигао око 41.900 припадника, што је четири пута већи број од тадашње процене америчких служби.¹⁹⁴

У циљу безбедности целокупне операције, током свог времена њеног трајања, преко Радио Москве примењиване су мере дезинформисања, који је тврдио да СССР даје Куби „алатне машине, пшеницу и пољопривредне машине“ заједно са „око 7.000 тона разних ђубрива“, што је било у складу са описом и лажним идентитетима које су имали многи совјетски војни стручњаци, као и садржајем дневног истовара из совјетских бродова.¹⁹⁵

¹⁹³ *Ibid*, p. 193.

¹⁹⁴ Gribkov A., Smith Y. W.: *Operation Anadyr*, p. 28.

¹⁹⁵ Detzer D.: *The Brink: Cuban Missile Crisis, 1962*, Thomas Y. Crowell, New York, 1979, p. 57.

Током фазе превозења балистичких ракета на локације и ракетне положаје, мере маскирања нису биле много успешне, јер су САД примиле извештаје новинских дописника и других извора који су указивали да су стотине руских војника у униформама виђена у Хавани у бескрајним колонама дуж главних кубанских аутопутева. Ови индикатори утицали су да се појача активност америчких капацитета за сигнални обавештајни рад према Куби.

Истовремено, Совјети и Кубанци покренули су велику акцију обмањивања и дезинформисања, користећи људске изворе и канале (*HUMINT*) у циљу јачања целокупне обмањивачке операције. Циљ је био да се преко дискредитованог извора пласира тачна информација о распоређивању ракета, што би требало да значајно маскира и доведе у заблуду америчке обавештајне аналитичаре. Као дискредитован извор искоришћени су кубанске контрареволуционарне организације и њихови новинари у Сједињеним Америчким Државама, посебно у Мајамију. ЦИА је ову тачну информацију одбацила као неосновану, сматрајући наведени извор као некредибилан. Ова стратегија била је веома ефикасна према каснијим оценама кубанских обавештајних официра.¹⁹⁶

У току преношења ракета на положаје, настављено је са применом мера маскирања и строгих мера безбедности. Совјетским војницима, у фази искрцавања, било је наређено да носе цивилно одело, а у току преношења опреме на ракетне положаје, совјетски војници су носили кубанске војне униформе и издавали наредбе дуж конвоја само на шпанском. Осим у фази тестирања опреме, совјетске трупе су примењивале строге мере „радио-ћутања“, како би се прикрио њихов идентитет, локација и снага јединица од обавештајних служби САД.¹⁹⁷

Поред осталих мера, Совјети су примењивали и дезинформисање на високом политичком нивоу. Тако је почетком септембра 1962. године, совјетски амбасадор у САД Анатолиј Добринин известио Роберта Кенедија да је добио инструкције да пренесе личну поруку председника Хрушчова председнику Кенедију да СССР не планира размештање ракета земља-земља на Куби, као и да државни тужилац може уверити свога брата да совјетска војна помоћ Куби нема

¹⁹⁶ Amuchastegui, D.: „Cuban Intelligence and the October Crisis“, *Intelligence and National Security*, Volume 13, Number 3, Autumn 1998, p. 101.

¹⁹⁷ Gribkov A., Smith, Y. W.: *Operation Anadyr*, p. 39.

офанзивни карактер и да не представља претњу САД.¹⁹⁸ Добринин је сличне поруке и уверавања у септембру пренео и америчком амбасадору у УН Стевенсону. Такође, тих дана је и совјетска агенција ТАСС објавила и поновила уверавања да је СССР доставио Куби само одбрамбено оружје. Дана 11. септембра, агенција ТАСС је изјавила да СССР „нема потребу нити планира да инсталира офанзивно нуклерано оружје на Куби“, што је у ствари била координирана акција пласирања пропагандних порука и дезинформација путем средстава јавних информисања (OSINT) и јавних гласила.¹⁹⁹

Дезинформисање на дипломатском и високом политичком нивоу се наставило и током октобра месеца. На састанцима представника Стејт департмента, Честера Боулса, 13. октобра, амбасадор Добринин је наставио да негира било какву намеру Москве да инсталира офанзивно оружје на Куби. Слично, официр ГРУ пуковник Болсхаков пренео је 17. октобра Роберту Кенедију приватну поруку Хрушчова председнику Кенедију да „ни под каквим околностима ракете земља-земља неће бити послате на Кубу“. Сутрадан се министар иностраних послова СССР Громико састао на два сата са председником Кенедијем, и том приликом га је Громико уверио да Совјетска помоћ Куби „доприноси развоју одбрамбених способности Кубе и њене мирнодопске економије“.²⁰⁰

Имајући у виду да су локације ракета биле изграђене у реонима који нису били ограђени, као и да су били лоцирани у пределима који су били сиромашни са вегетацијом, што је омогућило опсервацију из ваздуха, тајност ове операције није могла бити чувана дуго.²⁰¹ Дана 14. октобра 1962. године, амерички извиђачки авион У-2 фотографисао је област *San Cristobal*, где је распоређена прва јединица која је опслуживала балистичке пројектиле. После почетних сазнања, америчке обавештајне агенције су интензивирале прикупљање података из свих извора и усмерила их према конкретној локацији. Већ 22. октобра, председник Кенеди је преко медија јавно објавио активности СССР на Куби.

¹⁹⁸ Brugioni, p. 115.

¹⁹⁹ Blight G. J., Allyn J. B., Welch A. D.: *Cuba on the Brink: Castro, the Missile Crisis, and the Soviet Collapse*, Pantheon Books, New York, 1993, pp. 463-464.

²⁰⁰ *Ibid*, pp. 465-466.

²⁰¹ Gribkov A., Smith Y. W.: *Operation Anadyr*, p. 40.

Совјетска операција обмањивања била је свеобухватна, али не без недостатака. Почетком фебруара 1963. године, Саветодавни одбор председника САД за спољнообавештајни рад израдио је извештај о распоређивању Совјетских стратешких ракета на Куби, оцењујући га „готово потпуним обавештајним изненађењем“.²⁰²

Табела 6: Анализа информационих операција примењених током

Кубанске кризе 1962. године.

Циљеви информационих операција Совјетског Савеза према САД	Смањити прикупљачке капацитете обавештајних служби САД Директним контактом са политичким руководством САД, утицати на „пожељно размишљање“ и коначну обавештајну процену
Циљеви информационих операција Совјетског Савеза према својој јавности	Обманути совјетске војне кругове и припаднике о циљу операције
Мета информационих операција	Обавештајне службе САД Високи политички руководиоци блиски председнику САД Припадници совјетске армије
Примењене технике информационих операција	Обмањивање Дезинформисање Оперативна безбедност – прикривање
Обавештајне методе примењене за извођење информационих операција	HUMINT SIGINT OSINT ELINT

Закључци извештаја указују да обавештајна заједница САД, на основу расположивих обавештајних индикатора и текућих обавештајних извештаја, није успела да донесе валидне закључке и најтачнију могућу слику о томе шта су Совјети спроводили на Куби пре 14. октобра 1962. године. Извештај је оценио да

²⁰² *Soviet Deception in the Cuban Missile Crisis*, Learning from the Past, CIA Documents on the Cuban Missile Crisis, Central Intelligence Agency, Washington, DC, 1992, p. 367. <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/vol46no1/article06.html>

обавештајна заједница није успела да обезбеди рано упозоравање на непријатељске намере и способности.

Међутим, проблематично је да нигде на десет страница извештаја нису споменуте совјетске активности обмањивања и дезинформисања. Тек сада, неколико деценија касније, могу се открити обим коришћења обмане у догађајима који су довели до скоро стратегијског изненађења и великог пропуста обавештајног рада.

Анализом примењених информационих операција Совјетског Савеза током Кубанске кризе, могу се извући следећи закључци о њиховим обележјима од значаја за обавештајни прикупљачки и аналитички рад. Ова тајна операција Совјетског Савеза, од свог зачетка, подразумевала је примену сложених техника информационих операција, пре свега обмањивања (маскирања), дезинформисања и строгих мера оперативне безбедности (прикривања). Примена мера маскирања је морало бити у складу са јавним и „истинитим“ информацијама о активностима Совјета на Куби. Примена прикривања и оперативне безбедности био је један од водећих принципа током реализације ове операције, који је примењиван како према америчким обавештајним изворима, тако, можда још строжији према совјетским војним круговима, као и према кубанским званичницима. Примењене технике информационих операција, путем дипломатских и других обавештајних метода (HUMINT, IMINT), имало је за циљ смањење прикупљачких капацитета америчких обавештајних служби. Примењено је дезинформисање обавештајних извора САД путем јавних извора – OSINT, које је у ствари била дезинформација врло блиска истини (Радио Москва је тврдила да СССР даје Куби „алатне машине, пшеницу и пољопривредне машине, заједно са око 7.000 тона разних ђубрива), и што је било у складу са лажним идентитетима које су имали многи совјетски војни стручњаци, као и садржајем дневног истоваара из совјетских бродова. У критичној фази операције, покренута је акција дезинформисања коришћењем истините информације, путем људских извора (HUMINT), у циљу јачања целокупне обмањивачке операције. Циљ је био да се преко дискредитованог извора пласира тачна информација о распоређивању ракета, што би требало да значајно маскира и доведе у заблуду америчке обавештајне аналитичаре. Примењивано је и дезинформисање високих политичких званичника САД, и на

тај начин, информационе операције су утицајем на политички естаблишмен утицале на коначну обавештајну процену и стварање „пожељног размишљања“.

3.3.3. Информационе операције у обавештајном раду Египта током сукоба са Израелом у Јомкипурском рату 1973. године

У сложенем свету међународних обавештајних активности и сарадње, делује скоро немогуће да једна земља буде изненађена нападом и касније инвазијом од стране суседне земље. Дугорочна припрема и обмана од стране једне земље, заједно са погрешним претпоставкама које прожимају обавештајну мрежу и војну хијерархију друге земље, створило је идеалне услове за војну акцију Арапа против Израела, 6. октобра 1973. године, познатом под именом „Јомкипурски рат“.²⁰³ Студија овог случаја ограниченог војног сукоба представља добар пример неуспеха раног обавештајног упозорења који се углавном приписује израелској војној обавештајној служби Аман, израелским цивилним обавештајним службама, пре свега Мосаду, као и тадашњем израелском политичком естаблишменту. Примена техника информационих операција на политичком, дипломатском и обавештајном нивоу од стране Египта и режима председника Садата, један је од важних фактора обавештајног неуспеха Израела. Анализа овог случаја може да укаже на посебности примене информационих операција од значаја за прикупљачки и аналитички обавештајни рад.

У том смислу, поставља се истраживачко питање како је израелска обавештајна заједница успела да буде изненађена од стране Арапа, имајући у виду да се израелска обавештајна мрежа историјски сматра за једну од најуспешних у свету. Као једна од најзначајнијих, војна обавештајна служба Аман била је једина израелска агенција са задатком да анализира и оцењује прикупљене информације из страних и међународних извора.²⁰⁴

Анализирајући активности арапске стране, доступни подаци указују да су

²⁰³ Јомкипурски рат, познат још и као Рамазански рат или Октобарски рат, вођен је између Израела и коалиције арапских земаља под вођством Египта и Сирије од 6. до 26. октобра 1973. године. Рат је почео на дан јеврејског празника Јом Кипур изненадним нападом Египта и Сирије на Голанску висораван, коју је Израел заузео 1967. године.

²⁰⁴ Према: *The Yom Kippur War*. Garden City, London Sunday Times, Doubleday, 1974.

Арапи од 1967. године били заузети планирањем и припрема за напад на Израел. Технике информационих операција, пре свега обмањивања, прикривања и дезинформисања, које је спроводио Египат с циљем прикривања својих намера, биле су плод совјетских војних саветника. У сфери обавештајног оперативног рада, тежиште операције обмањивања спроведена је преко Марвана Асхрафа, египатског двоструког агента који је регрутован од стране Мосада у Лондону. Двоструки агент Асхраф, веома близак Садату и присутан на свим његовим међународним путовањима у периоду до Јомкипурског рата, био је можда најзначајнији елемент египатске обмане, а у исто време и витални извор информација израелских обавештајних агенција које су се претерано ослањале на његове информације. Египат је уз помоћ Асхрафа, користећи мањкавости израелске стратегијске процене под називом „Концепт“, континуираним војним обмана и лажним алармима, приморао Израелске обавештајне службе да падну у замку обавештајног феномена који доводи до обавештајног пропуста, познатог под именом „завијајући вук“, нарочито у погледу процене о могућем Египтском нападу у мају 1973. године.²⁰⁵ Војна обмана од стране Египћана укључивала је вежбу у Тахриру, мобилизацију и демобилизацију резерви. Континуирани лажни аларми од стране Египћана и чињеница да су Израелци потрошили значајан новац за ранију мобилизацију снага ради одговора на ранији могући напад Египћана у мају 1973. године, који се показао као лажни аларм, учинио је да израелске обавештајне структуре и влада нису за озбиљно схватили прикупљање војне формације Египта и Сирије око границе.²⁰⁶

С израелске стране, тадашње обавештајне службе развиле су стратегијску процену под именом „Концепт“, која је, иако није била оригинални производ генерала Ели Зеира, начелника војнообавештајне службе Аман, била подржана од његове стране. Генерал Ели Зеира је чак успео да убеди остале израелске званичнике у њену валидност. Суштина „Концепта“ је у процени да Арапи нису били спремни за рат са Израелом и да неће нападати док год не буду способни да истовремено нападну све израелске аеродроме, што по израелској процени неће

²⁰⁵ У „Концепту“ је процењено да Садат неће покренути војну акцију према Израелу пре него што набави неопходно наоружање од СССР-а.

²⁰⁶ Према: Uri Bar J.: *Uri The Watchman fell Asleep. The surprise of Yom Kippur and its sources*, New York, SUNY Press, 2005, pp. 27-28.

бити могуће до 1975. године, када је Египат требао да има адекватан број пилота и авиона. Ова обавештајна претпоставка имала је пресудни утицај на политичко одлучивање и обавештајне процене у тадашњем Израелу.²⁰⁷

Такође, непоколебљиво веровање генерала Зеира и исправност „Концепта“ потпуно су анулирале многе кључне показатеље и обавештајне податке правих египатских намера до којих су иначе долазили израелски обавештајци. Имајући у виду да је Аман била једина агенција која је имала способност да процени обавештајне информације из иностранства, било је лако да Зеира представи политичком естаблишменту Израела само оне обавештајне информације које су подржале његова размишљања.

Израелци су веровали, сагледавајући свој велики успех у рату 1967. године, да Арапи нису били у стању да планирају и спроведу велику војну акцију фронталног типа, односно да су способни само за вођење герилског ратовања. На крају, ценили су да би Арапи, ако би покренули неку велику војну акцију, били брзо поражени као у рату 1967. године.

Израелске обавештајне службе упале су у замку праћења нечега што је познато, што се понавља и што је „нормално“, што је у ствари постало важно оружје у рукама Египћана. Египатски напад 1973. године изведен је под маском вежбе која је пажљиво осмишљена од стране Египта, тако да одише осећајем нормалности. Годинама су Египћани били ангажовани на извођењу годишњих јесењих војних вежби, тако да је ова вежба поновљена и искоришћена у сврху стратешке преваре.

Извођење ове вежбе најављено је и у египатским новинама. Скретање пажње на вежбу путем јавних извора (OSINT) заправо је служило да у очима израелских обавештајних служби умањи њен значај и значај онога што је она маскирала. Крајем септембра, египатске јединице су почеле са покретима према Суецком каналу, што је било у складу са планом вежбе. Међутим, да би се у Израелу стекао утисак да се радило само о вежби, војницима је било забрањено да носе шлемове. Осим тога, они су се могли видети без кошуље или оружја.

²⁰⁷ Према: Giannoulis A.: *Intelligence Failure and the Importance of Strategic Foresight to the Preservation of National Security*, Research Paper No. 155 October 2011, <http://www.rieas.gr/images/rieas155.pdf>

Атмосфера међу египатским војницима била је опуштена. У ствари, радило се о томе да су Египћани добро познавали свог непријатеља и његове предрасуде о Арапима, чиме су експлоатисали израелску предрасуду да Египћанима недостаје војна дисциплина.

Израелске обавештајне структуре нису успеле да примете да су у току биле припрема за рат, јер се радило о активностима које су користиле четири психолошка ефекта понављања и мањкавости људског визуелног и когнитивног апарата.²⁰⁸ Из угла израелских обавештајних аналитичатра, радило се о нечему што је било познато и што није било сумњичаво, тј. радило се о редовним годишњим египатским војним вежбама у септембру и октобру.²⁰⁹

Такође, нападу египћана претходило је низ лажних аларма. Од 1971. године, Египат је спровео три велике мобилизације и неке мање које нису кулминирале и резултирале нападом. Ове нереализоване војне акције ојачале су израелске претпоставке о Египћанима као неспособним и неодлучним противницима. Израелски обавештајни кругови оценили су да је египатски председник Анвар Садат способан само за „позирање“.

Израелски обавештајни руководиоци прослеђивали су само оне информације за које су сматрали да су релевантне, односно оне које су се уклапале у њихова предубеђења, а игнорисали су 95 одсто онога што се дешавало на терену.

Карактеристике информационих операција примењених у Јомкипурском рату 1973. године од значаја за фазу прикуљања и анализу података су следеће: тежиште операција дезинформисања изведено је преко египатског двоструког агента у кога су израелске службе имале велико поверење и који је био „главни обавештајни извор Израела према Египту“; информационе операције Египта користиле су бројна предубеђења Израелске обавештајне службе о арапском

²⁰⁸ Ако видите да се нешто понавља више пута на посебан начин: (а) онда ћете очекивати да ће наставити да се дешава и у будућности, (б) очекиваћете да оно што се дешава у будућности да ће се увек десити на исти начин на који се то дешавало у прошлости, (в) од онога што се сада дешава и што је слично ономе што се догодило пре, ви ће те закључити да се управо ради о истом типу догађаја и (г) јер понављање тежи да буде умирујуће и досадно, доводи до губљења фокуса и смањена пажње.

²⁰⁹ Segell G.: *Reflecting intelligence failures forty years since the 1973 Yom Kippur War*, RIEAS, Research Paper No. 155, October 2011, <http://www.rieas.gr/images/rieas155.pdf>

народу (да Арапи нису у стању да планирају и спроведу велику војну акцију фронталног типа, односно да су способни само за вођење герилског ратовања, као и да су Арапи недисциплиновани војници);

Табела 7: Анализа информационих операција примењених током

Јомкипурског рата 1973. године

Почетна хипотеза Израелске обавештајне службе	Уврежено мишљење међу израелским обавештајним структурама да Арапи нису спремни за рат и да неће покренути војну акцију пре него што купе неопходно наоружање од СССР-а Арапи нису у стању да планирају и спроведу велику војну акцију фронталног типа, односно да су способни само за вођење герилског ратовања
Мета информационих операција Египта	Израелска обавештајна служба
Циљеви информационих операција Египатске стране	Експлоатација израелских предрасуда о Арапима Експлоатација перцептивних и когнитивних мана израелске обавештајне службе
Негативни фактори прикупљачке и аналитичке функције Израелске службе	Погрешне претпоставке које прожимају обавештајну мрежу и војну хијерархију Израела Израелска обавештајна служба упала је у замку праћења нечега што је познато, рутина, онога што се понавља, или „нормално“, „Завијајући вук“ Обмањивање је било спроведено под маском редовне активности, тако да одише осећајем нормалности
Примењене технике информационих операција	Обмањивање Дезинформисање Оперативна безбедност
Обавештајне методе примењене за извођење информационих операција	HUMINT – двоструки египатски агент био је примарни израелски извор SIGINT, OSINT, ELINT

Информационе операције Египта имале су за циљ да континуираним лажним алармима приморају Израелске обавештајне службе да падну у замку обавештајног аналитичког феномена који доводи до обавештајног пропуста, познатог под именом „завијајући вук“. Информационе операције имале су

карактер нечега што је познато, рутина, онога што се понавља, или „нормално“, што је довело до пада пажње код противничке прикупљачке и аналитичке службе.

Такође, користиле су унутрашње мане израелских аналитичких обавештајних служби. У том смислу издвајамо уврежено мишљење међу израелским обавештајним структурама да Египат није спремни за рат и да неће покренути војну акцију пре него што купи неопходно наоружање од СССР-а, велико самопоуздање израелаца у своју војну превоћ над Египтом, политизацију обавештајног рада, тј. постојање „заједничког мишљења“ имајући у виду да је непоколебљиво веровање генерала Зиере у исправност „Концепта“ потпуно анулирало многе кључне показатеље и обавештајне податке правих египатских намера до којих су иначе долазили израелски обавештајци; монопол Амана над спољнополитичким и војним проценама – добијање обавештајних процена само из једне агенције, тј. „једног извора“, имајући у виду да је Аман била једина израелска агенција која је имала надлежност да прикупља и анализира информације из иностранства.

3.3.4. Информационе операције и обавештајни пропусти САД 2002. и 2003. године у вези са ирачким оружјем за масовно уништење

Обавештајни пропусти САД у вези са проценом да ли је режим Садама Хусеина, у периоду 2002–2003. године, поседовао оружје за масовно уништење, представља карактеристичн пример утицаја информационих операција на прикупљачки и аналитички рада обавештајних служби. Упркос бројним подацима о политизацији обавештајних служби САД у овом случају, а који указују да су резултати обавештајног рада били унапред фиксирани и одређени политиком Џорџа Буша млађег, присутан је и значајан број текстова који се више фокусирају на грешкама прикупљачког и аналитичког рада обавештајних служби САД који су настале као последица информационих операција које је спроводио Ирак.²¹⁰

Анализом текстова који су се накнадно појавили у јавности, сазнаје се да је тадашња америчка обавештајна заједница није имала адекватне способности да

²¹⁰ Uri Bar. J., Levy J. S.: “Conscious Action and Intelligence Failure“, *Political Science Quarterly* Volume, 124 Number 3, 2009, p. 473.

за надгледање Ирачког програма хемијског оружја, баш због чињенице да су Ирачки режим и његове безбедносне службе и оружане снаге примењивале строге мере оперативне безбедности и биле успешне у примени обмањивања.²¹¹ Активности ирачких безбедносних и контраобавештајних снага значајно су смањиле могућност врбовања ирачких званичника од стране америчких служби с циљем достављања обавештајних података.²¹² Из данашње перспективе, може се закључити да су технике информационих операција, које је као контрамере спроводила ирачка страна, значајно умањиле прикупљачке капацитете америчких обавештајних структура. Прикупљање обавештајних података у вези са ирачким оружјем за масовно уништење било је изузетно тешко. Веома ефикасно примењивање техника обмањивања, према свим методама и техникама прикупљања података које су биле примењене од стране обавештајних служби САД, одсуство инспектора Уједињених нација из Ирака после 1998. године, и недостатак америчких дипломатских представника у тој земљи, отежали су прикупљање података о ирачком програму нуклеарног, биолошког и хемијског оружја.²¹³ Такође, у Националној обавештајној Процени (*National Intelligence Estimate – NIE*) у вези са ирачким оружјем за масовно уништење, која је објављена у октобру 2002. године, наводи се да „америчке службе немају довољне податке и виде само део напора ирачког режима на плану развоја оружја за масовно уништење, пре свега због великих напора режима у Багдаду на плану прикривања информација и обмањивања“. Америчке службе у процени наводе да не поседују конкретне информације о многим кључним аспектима ирачког програма оружја за масовно уништење.²¹⁴ Наведени ставови Националне обавештајне Процене указују да се недостатак обавештајних података није догодио случајно, већ као последица примене технике обмањивања од стране ирачана. Такође, и Силберман-Робова Комисија (*The Silberman-Robb WMD Commission*) коју је формирао председник САД ради испитивања узрока овог обавештајног неуспеха,

²¹¹ *CIA Intelligence Report to Congress on the Chemical Weapons Convention*, CDR 2002-002 HCX, Dec. 2002, pp. 51-52.

²¹² *The Commission on the Intelligence Capabilities of the United States Regarding Weapons of Mass Destruction*, Report to the President of the United States, March 31, 2005, p.162., https://fas.org/irp/offdocs/wmd_report.pdf

²¹³ Uri Bar J., Levy J. S.: “Conscious Action and Intelligence Failure“, *Political Science Quarterly Volume*, 124 Number 3, 2009, p. 473.

²¹⁴ *Iraq’s Continuing Programs for Weapons of Mass Destruction*, National Intelligence Council, NIE 2002-16HC, Oct. 2002.

утврдила је да је Ирачки програм прикривања и обмањивања успешно ометао америчке обавештајне службе на плану прикупљања података људским и техничким средствима.²¹⁵

Негативни ефекти примењеног обмањивања били су једнако лоши по резултате аналитике, као што су били лоши и за фазу прикупљања обавештајних података. Познато је да у недостатку информација, аналитичари могу да имају различите закључке. У овом случају, пошто су кључне информације недостајале, остало је да аналитичари доносе закључке на основу недовољно информација. Амерички аналитичари су закључили да је недостатак доказа да Ирак поседује оружје за масовно уништење, последица примене ефикасних мера прикривања и обмањивања, што би могло да значи да Ирак поседује наведено оружје, имајући у виду да је поседовао такво оружје у прошлости, да је у прошлости обмањивао инспекторе, и да су присутни бројни ирачки обмањивачки напори у свим областима везаним за оружје за масовно уништење. Ирачко ефикасно прикривање и обмањивање било је за америчке аналитичке службе потврда да Ирак поседује забрањено оружје, а не да га не поседује.²¹⁶

Наведени феномен „групног размишљања“ довео је до усклађености ставова међу великим бројем обавештајних аналитичара и владиних званичника САД, и у коначном довео до значајног обавештајног пропуста у вези са ирачким програмом оружја за масовно уништење.²¹⁷ На овај закључак аналитичара утицало је то што је у америчкој обавештајној заједници било уврежено мишљење о ефикасности ирачког прикривања и обмањивања. Бивши инспектор за ирачко нуклеарно оружје Давид Каи, писао је о важности ирачког обмањивања још средином деведесетих година.²¹⁸ Такође, виши саветник UNSCOM-а Тим Треван је 1999. године износила ставове о способности режима Садама Хусеина да

²¹⁵ *The Commission on the Intelligence Capabilities of the United States Regarding Weapons of Mass Destruction*, Report to the President of the United States, March 31, 2005, Washington, D.C.: Government Printing Office, 2005, chapters 1, 7, and 8; pp. 161-62, 169, 352, 374-75., https://fas.org/irp/offdocs/wmd_report.pdf

²¹⁶ *Ibid*, pp. 169-170.

²¹⁷ Robert J.: “Reports, Politics, and Intelligence Failure: The Case of Iraq“, *The Journal of Strategic Studies*, February 2006, pp. 3-52.

²¹⁸ Према: Kay D.: “Denial and Deception: The Lessons of Iraq“, *U.S. Intelligence at the Crossroads*, Washington, D.C.: Brassey’s, 1995.

сакрије доказе о поседовању оружја за масовно уништење од инспектора УН.²¹⁹ Слично је и Џорџ Тенет, тадашњи директор ЦИА, на Универзитету Џорџтаун износио да је Ирак знао за слабе тачке инспектора УН и знао како да искористи слабости таквих инспекција, као и да је имао разрађен план да обмане инспекторе и осигура да никада не буде пронађено забрањено оружје.²²⁰

Табела 8: Анализа информационих операција и обавештајних пропуста САД у вези са ирачким оружјем за масовно уништење

<p>Фактори који су негативно утицали на прикупљачку и аналитичку функцију обавештајних служби САД</p>	<p>Резултати обавештајног рада били су унапред фиксирани и одређени политиком председника САД</p> <p>Преовладао је „аналитички концензус“ базиран на ранијим претпоставкама обавештајне заједнице и пожељеним политичким ставовима</p> <p>Америчка обавештајна заједница имала је неадекватне способности да надгледа ирачки програм хемијског оружја</p> <p>Феномен „групног размишљања“, преовладао је у обавештајној заједници САД</p>
<p>Почетна хипотеза америчке обавештајне службе</p>	<p>Недостатак података да Ирак поседује оружје за масовно уништење последица је примене ефикасних мера прикривања и обмањивања од стране Ирака, што би могло да значи да Ирак има оружје, поготово имајући у виду да је поседовао такво оружје у прошлости, и да су присутни бројни ирачки обмањивачки напори у свим областима везаним за оружје за масовно уништење</p>
<p>Мета информационих операција</p>	<p>Обавештајне службе САД</p>
<p>Примењене технике информационих операција Ирачког режима</p>	<p>Обмањивање</p> <p>Оперативна безбедност - прикривање</p>

Свеобухватно објашњење посебности техника информационих операција које је спроводила ирачка страна, и које су утицале на америчку процену о ирачком оружју за масовно уништење, која је израђена пре војне операције САД, још није уследила. Из ове перспективе, јасно је да је америчка погрешна процена

²¹⁹ Према: Trevan T.: *Saddam's Secrets: The Hunt for Iraq's Hidden Weapons*, Harper Collins, London, 1999.

²²⁰ DCI George J. Tenet, Speech at Georgetown University, 5 February 2004.

довела до значајног и погрешног утицаја на укупне западне обавештајне процене о ирачком оружју за масовно уништење, као и да је била оправдање великој западној војној операцији против тадашњег ирачког режима.

Карактеристике информационих операција Ирака које су допринеле обавештајним пропустима САД у вези са оружјем за масовно уништење јесу следеће: примена техника информационих операција, у овом случају оперативне безбедности, прикривања и обмањивања значајно је умањила способности америчких обавештајних служби на плану прикупљања обавештајних података о ирачком оружју за масовно уништење.

Из угла аналитичког рада, недостатак потребних информација довео је до тога да је, у обавештајним круговима САД преовладао „аналитички консензус“ базиран на ранијим претпоставкама обавештајне заједнице и пожељеним политичким ставовима.

Аналитичке грешке укључивале су и превелико ослањање на један, обавештајни извор, то јест само на податке добијене обавештајним снимањем (IMINT). Грешка аналитике била је у њеној немогућности да схвати ограничења прикупљања података техничким средствима. Обавештајне службе САД су се сувише ослањале на недовољно сигурне индикаторе из једног извора, прикупљене само једном методом, путем сликовних обавештајних података.²²¹

3.3.5. Информационе операције у обавештајном раду САД током операције „Пустињска олуја“ и напада на Ирак 1991. године

Операција „Пустињска олуја“ показала је ефикасност интегрисане употребе техника информационих операција, операционе безбедности и обмањивања, у формирању лажне обавештајне слике борбеног окружења која је довела до погрешних процена обавештајних структура Ирака, погрешних одлука Садама Хусеина и постизању обавештајног изненађења Ирачана. Информационе операције оружаних снага САД имале су за циљ да ирачки обавештајни састави и

²²¹ *Commission on the Intelligence Capabilities of the United States Regarding Weapons of Mass Destruction, A Tradecraft Primer: Structured Analytic Techniques for Improving Intelligence Analysis Prepared by the US Government, March 2009, p.11., https://fas.org/irp/offdocs/wmd_report.pdf*

Садам Хусеин поверују да је намера Коалиције да главни напад буде изведен коришћењем копнених и поморско десантних снага дуж западне Кувајтско–Ирачке границе из рејона *Wadi Al Batin* према централном делу Кувајта. Такође, намера је била да се Садаму Хусеину одврати пажња од стварних намера Коалиционих снага да са западне стране заобиђе ирачке одбрамбене снаге у Кувајту и главни напад изведе у самом Ираку.²²² Жељени војни ефекат био је да се задрже јединице Републиканске Гарде и професионална војска Ирака у рејонима према рејону *Wadi Al Batin*.²²³

Основа операције обмањивања заснивала се на обавештајној аналитичкој претпоставци, односно раним обавештајним извештајима који су указивали на очекивања и забринутост Садама Хусеина да ће западне снаге извести амфибијски напад, као и његовим проценама да је напад Западне коалиције преко пустиње немогућ.²²⁴

Процес планирања и примене мера операционе безбедности (OPSEC) показао је да се припреме коалиционих снага за копнену офанзиву не могу сакрити од ирачке обавештајне службе. Зато је израђен план да се започне са припремама у области Саудијске Арабије, што би било логично за напад на Кувајт. Следећа мера оперативне безбедности, која је била важан предуслов за обезбеђивање успеха обмане било је стављање под контролу, односно уклањање примарног Садамовог извора за прикупљање обавештајних података, односно уништавање ирачке обавештајно–извиђачке авијације.

Пре почетка ваздушне кампање, представницима јавног информисања је дозвољено да присуствују и извештавају о припремама за лажни напад из правца *Wadi Al Batin*, што је у ствари представљало давање већег медијског значаја обмањивачкој активности, али не и да извештавају о припремама и маневрима за извођење правог напада, чиме је спроведено дезинформисање преко средстава јавног информисања (OSINT). Када је почела кампања из ваздуха, а опасност од ирачког ваздухопловства уклоњена, 7. и 8. Амерички корпус су, под применом

²²² Schwarzkopf H. N.: “Central Command Briefing“, *Military Review*, no. 9, September 1991, pp 96-97.

²²³ *Ibid.*

²²⁴ Breitenbach D.: “Operation Desert Deception: Operational Deception in the Ground Campaign“, Paper, Naval War College, 1991, pp. 10-11. <http://handle.dtic.mil/100.2/ADA253245>.

строгих мера оперативне безбедности, прикривено премештени из рејона Wadi Al Vatın на своје нове позиције за напад у Западној пустињи. У оквиру мера обмањивања, с циљем одржавања илузија код Ирачана да се корпуси и даље налазе на старим очекујућим рејонима за напад, друге јединице су изводиле лажни радио- саобраћај у име 8. корпуса, односно примењиване су мере обмањивања и дезинформисања путем електронског радио-саобраћаја (ELINT).

На другом правцу, јединице 2. Маринског експедиционог корпуса извели су неколико амфибијских вежби и операцију *Imminent Thunder*. Ове демонстрације су довеле до жељеног пребацивања седам ирачких дивизије на обаву Кувајта. Представницима јавног мњења било је дозвољено да преносе ове амфибијске операције маринаца, пружајући Садаму Хусеину лажну обавештајну слику преко средстава јавног информисања (OSINT) да ће Коалиција спровести амфибијски напад. Мере обмањивања обухватале су пружање могућности неким ирачким обавештајцима (HUMINT) да виде неке аспекте коалиционих припрема за лажни напад на Кувајт и организовање веома интензивног патролирања у том сектору.

Све то допринело је да ирачки обавештајни састави дођу до закључка да ће Коалиција напасти преко Кувајта. Брзо повлачење ирачких снага и брзо напредовање коалиционих снага показује на значај примене техника информационих операција за успех ове коалиционе војне акције.²²⁵

На основу доступних података, могу се извести закључци о карактеристикама информационих операција САД током операције „Пустињска олуја“, од значаја за фазу прикупљања и анализе: информационе операције су се заснивале на обавештајним подацима о непријатељу и његовим претпоставкама о плановима Коалиције; успех информационих операција зависио је од тога да ли су ирачки обавештајни извори и прикупљачки органи стављени под контролу Коалиције, односно исте су почеле да се примењују онда када су прикупљачки обавештајни органи противника стављени под контролу; за примену информационих операција, САД су користиле већину обавештајних метода и канала (HUMINT, OSINT, SIGINT); и циљ информационих операција САД био је

²²⁵ Breitenbach, “Operation Desert Deception“, p. 21-25.

да подрже логичке закључке и очекивања противничких аналитичара и лидера.

Наведни случајеви доводе нас до закључка да ефикасност обавештајног рада зависи у великој мери од његове способности да препозна непријатељске информационе операције.

Противник је применом техника информационих операција, успевао да избегне и доведе у заблуду прикупљачке обавештајне капацитете друге стране, због чега је потребан прилично висок ниво разумевања карактеристика противничких информационих операција, да би се успешно супротставили њима.

Табела 9: Анализа информационих операција у обавештајном раду САД током операције „Пустинска олуја“

Почетна хипотеза Коалиционе обавештајне аналитике	Садам Хусеин верује да ће западне снаге извести амфибијски напад, као и напад из рејона Wadi Al Batin
Циљеви обавештајне аналитике и информационих операција САД	Убедити Садама Хусеина да ће западне снаге извести амфибијски напад, као и напад из рејона Wadi Al Batin Везати и задржати главне ирачке снаге за рејон Wadi Al Batin
Мета информационих операција	Ирачка обавештајна служба Ирачка Врховна команда и Садам Хусеин
Примењене технике информационих операција	Обмањивање – демонстрација Дезинформисање Оперативна безбедност
Обавештајне методе примењене за извођење информационих операција	HUMINT – пружање могућности неким ирачким обавештајцима да виде неке аспекте коалиционих припрема за лажни напад на Кувајт OSINT – обмањивачко извештавање коалиционих СЈИ о припремама за амфибијски напад ELINT – лажни радио саобраћај 8. корпуса
Посебности информационих операција према Ираку	Усмерене су да подрже логичке закључке противничких аналитичара Информациона операција се изводи тек када су обавештајни извори противника стављени под контролу.

Теорија и пракса наглашава да ефикасност обавештајног рада у великој мери зависи од ефикасног контраобавештајног рада, а да је ефикасни контраобавештајни рад витално оружје у борби против противничких информационих операција. У вези са тим, обавештајни органи који су ангажовани на прикупљању обавештајних података морају дати значајнији нагласак на заштити својих извора и метода рада.

Обавештајне службе требају боље да штите своје изворе и методе од овлашћених и неовлашћених обелодањивања. Информационе операције противника, посебно обмањивање и дезинформисање зависе и „хране се“ оваквим врстама информација. Једном речју, услов свих услова, тј. *the sine qua non* у борби против противничких информационих операција, из угла обавештајног рада, је заштита извора и метода.

Извори обавештајних података захтевају бољу безбедносну проверу него икада раније. Потребан је ригорознији надзор над, како људским, тако и техничким изворима обавештајних података, што је кључни услов за бољу обавештајну прилагодљивост противничким информационим операција.

Обавештајни аналитичари требају да знају да препознају противничке информационе операције, да науче да процене утицај недостајуће информације на њихове крајње аналитичке процене, да повећају своја знања и стручност у вези са дисциплинама прикупљања обавештајних података и да се прилагоде на зависност од слабе информације. Аналитичари требају да поседују многа знања о противничким способностима за извођење информационих операција. Ако аналитичари не познају способности противника за извођење информационих операција, они не могу да схвате колико су тачни и поуздани њихови обавештајни подаци. Аналитичари требају много боље да разумеју утицај технике оперативне безбедности, тј. прикривања, на резултат њихове анализе, онда када долази до „недостатка информација“. Неуспех америчке обавештајне процене у вези са ирачким оружјем за масовно уништење то убедљиво показује. Може да се закључи да грешке у анализи могу бити последица како недостатка података, тако погрешних података, који су у ствари плод информационих операција противника тј. оперативне безбедности у првом случају или обмањивања и дезинформисања у другом случају.

4. ПОСЕБНОСТ ИНФОРМАЦИОНИХ ОПЕРАЦИЈА У КОНТРАОБАВЕШТАЈНОМ РАДУ

Имајући у виду недовољну научну и теоријску изученост контраобавештајног рада и активности које се предузимају ради реализације задатака из надлежности контраобавештајних служби, јасно је да и питање информационих операција није довољно обрађено у савременој контраобавештајној теорији.²²⁶

На истраживачко питање да ли, при извршавању контраобавештајних задатака, обавештајне службе примењују технике информационих операција као посебне задатке и кроз посебну линију рада покушано је да се одговори анализом ставова еминентних обавештајних теоретичара и одредаба релевантних контраобавештајних и безбедносних доктринарна.

Такође, с обзиром да је теорија контраобавештајног рада као академска дисциплина ретка и недовољно изграђена, тежиште истраживања било је усмерено на анализу у литератури обрађених и познатих контраобавештајних операција од Другог светског рата до данас, као и на анализу података прикупљених методом интервјуисања. Констатацијом да су технике информационих операција примењиване у анализираним контраобавештајним операцијама, као посебни задаци и линије рада контраобавештајних органа, као и да ли су њима руководиле посебне организационе целине служби, утврђивано је да ли су постојале посебности примене информационих операција у контраобавештајном раду, и које су те посебности.

4.1. Квалитативна анализа теоријских одредби контраобавештајног рада

На почетку истраживања овог проблема, не може се заобићи чињеница да се на одређену везу информационих операција и контраобавештајног рада

²²⁶ Ehrman J.: "Toward a Theory of CI: What are We Talking About When We Talk about Counterintelligence", *Studies in Intelligence*, Vol. 53, No 2, Washington, DC: Center for the Study of Intelligence), <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/vol53no2/toward-a-theory-of-ci.html>.

наилази у самим дефиницијама ове делатности. Тако савремени домаћи обавештајни теоретичари износе да при извршавању контраобавештајних задатака, обавештајне службе примењују, између осталог и дезинформисање и обмањивање, активности које се данас сврставају у информационе операције.²²⁷

Такође, и страни аутори сматрају да у противобавештајне категорије спадају и активности из подручја информационих операција, конкретно контраобмањивање (*counterdeception*).²²⁸ Прецизније, западни обавештајни теоретичари сматрају да контраобавештајно деловање укључује и манипулације обавештајним противником, односно његово обмањивање процесом дезинформисања којим се наводи на забуну, односно усмерава у, за њега, погрешном смеру.²²⁹

Сличне одреднице присутне су и у страниј литератури. Тако, према Вебстеровом речнику (*Webster dictionary*), као и према Извршној наредби администрације САД о обавештајним активностима број, 13470 из 2008. године, контраобавештајна активност представља организовану активност обавештајних служби, усмерену, поред осталог и на плану *обмањивања непријатеља*.²³⁰

У страниј литератури додатно се појашњава да операције обмањивања (*deception operations*), односно дезинформисање непријатеља, представљају активности које спадају у офанзивне мере контраобавештајног рада.²³¹

Може се закључити да почетна анализа дефиниција контраобавештајног рада указује да се поједине технике информационих операција примењују у контраобавештајном раду обавештајних служби, као део мера офанзивног контраобавештајног рада. Међутим, ове основне ставове треба даље теоријски образложити, појаснити и објаснити карактеристике примене информационих

²²⁷ Упореди: Милошевић М., Мијалковић С.: *Обавештајно-безбедносна дјелатност и службе*, ВШУП, Бања Лука, 2011, стр.154; Ђорђевић О.: *Основи државне безбедности* – општи део, ВШУП, Београд, 1987, стр. 98.

²²⁸ Види шире: Godson R.: *Intelligence Requirements for the 1980s*, Counterintelligence, Transaction, New Brunswick, 1980.

²²⁹ Tatalović S., Bilandzić M.: *Osnove nacionalne sigurnosti*, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Policijska akademija, Zagreb, 2005, str. 76.

²³⁰ *Counterintelligence*, Merriam Webster Dictionary, Internet 20/06/2008, <http://www.merriam-webster.com/dictionary/counterintelligence>; The White House, Executive Order I 2333: United States Intelligence Activities (Washington, D. C., 4 December 1981 (as amended by Executive Order 13470, 2008)), p.36.

²³¹ Бајагић М.: „Инострана искуства у развоју теоријског и организационог концепта контраобавештајне активности“, *Безбедност*, 1-2/2009, стр. 375.

операција у оквиру основних функција и облика контраобавештајног рада. Везано с тим, истраживачко питање даље се разрађује да оно гласи: које су карактеристике противничких и сопствених техника информационих операција од значаја за функције контраобавештајног рада.

Савремена контраобавештајна теорија истиче да у стране обавештајне активности спадају поред шпијунаже, саботаже и извођење „операција утицаја“, као и манипулација и обмањивање противничких обавештајних служби. У вези са тим, теорија истиче следеће функције контраобавештајног рада: 1) идентификација страних обавештајних активности, 2) анализа и процењивање страних обавештајних активности, 3) спречавање (неутрализација) страних обавештајних активности и 4) искоришћавање обавештајних потенцијала страних сила.²³² Везано с темом истраживања, обавештајни теоретичари посебно наглашавају важност прве и четврте функције, тј. идентификацију и експлоатацију активности страних обавештајних служби.

Говорећи о улози *функције идентификације*, теоретичари износе да све обавештајне службе примењују манипулације, почев од најпростије праксе лажирања и фалсификовања докумената до ангажовања двоструких или троструких агената које користе као канале за пласирање лажних информација. Док је кључни циљ обавештајне делатности – идентификација, прикупљање и прецизно тумачење тајних информација страних нација – тешка, нарочито пошто је постојање таквих информација сакривена, други кључни циљ обавештајне делатности – заштита од противничке обмане – представља још већи изазов. Анализа противничких операција обмањивања фокусира се на проверу квалитета информација о активностима страних влада с циљем детекције евентуалне обмане и лажних информација којима противник жели да оствари предност. У већини случајева, службе користе прикривање и обману у комбинацији, што додатно компликује рад прикупљачких органа, аналитичара и доносиоца одлука, и потенцира важност прикупљања података из свих извора ради детекције обмањивања и његовог разумевања.

Противници, па чак и пријатељске обавештајне службе, покушавају да

²³² Van Cleave K. M.: *Counterintelligence and National Strategy*, National Defense University, Washington DC, APR 2007, p. 5.

довећу у заблуду супарничке обавештајне агенције и на тај начин утичу на доносиоце одлука друге стране. Због тога се може констатовати да што више стране службе знају о начину функционисања супарничких обавештајних агенција, то су њихови изгледи за успех обмањивања и операција утицаја већи. Као потврду наведене тезе, амерички теоретичари наводе да су успешне стране пенетрације и упади у обавештајни систем САД довеле до откривања и заплене огромне количине америчких поверљивих информација, што је омогућило противницима да реализују бројне операције обмањивања и прикривања према обавештајним службама у САД.²³³

Знање стечено о начину рада супарничких обавештајних служби, о њиховим изворима и методама рада, како путем шпијунирања, неовлашћеним обелодањивањем, па чак и овлашћеним обелодањивањем, помаже страним обавештајним службама у реализацији обимних операција обмањивања и повећава неизвесност у вези са страним могућностима и намерама у извођењу успешних операција обмањивања.²³⁴ Теоретичари износе да су многе нације и њихове службе успешне у примени прикривања, обмањивања и представљања лажне слике стварности. Закључују да лажни обавештајни подаци, прикупљени путем људских или техничких извора, могу бити интегрисани у виталне информације и могу довести до погрешних сопствених процена и одлука.²³⁵

Наглашавају да је могућност обмане стално присутна у обавештајном раду. Такође, наглашава се важност рада аналитичара могућег обмањивања, у току процеса идентификације, који се фокусира на проверу информација добијених о страним активностима, како би правовремено биле разоткривене обмањивачке и лажне информације пласиране од стране других служби.

²³³ Као карактеристичан пример наводе случај из 1977. године када је Совјетска обавештајна служба КГБ, за цену од 3.000 долара, успела да од бившег припадника ЦИА Вилијама Кампилса, дође у посед техничког упутства за тада нови амерички извиђачки сателит КН-11. Као резултат ове успешне обавештајне операције Совјета, амерички обавештајни извори и подаци, пре свега из области техничког и сликовног обавештајног рада, били су под утицајем совјетских операција обмањивања и прикривања.

²³⁴ Наводе да је извођење нуклеарних тестова у Индији 1998. године био прави шок за обавештајне службе САД и да представљају прави пример успешне примене стратешког обмањивања.

²³⁵ Према: Bruce J.: *Foreign Denial and Deception Committee Vice Chairman, presentation at Cantigny Conference on Counterintelligence*, Illinois, October 2, 2003; publication pending.

Говорећи о улози функције *експлоатације и искоришћавања страних обавештајних активности*, амерички теоретичари оцењују да, нагласак страних обавештајних операција према САД на прикупљање података преко људских извора, представља потврду да на глобалном плану, између САД и њених супарника, постоји асиметрија у модерним обавештајним структурама и операцијама, имајући у обзир противничко ослањање на људске обавештајне изворе и америчко значајно ослањање на техничке обавештајне изворе. Ово асиметрично ослањање противника на људске обавештајне изворе (HUMINT) има дубоке импликације за контраобавештајне активности САД. Теоретичари из САД закључују да, као део ширег националног стратешког плана, америчке обавештајне службе имају могућност обликовања људских обавештајних извора противника и извештаја који они добијају, и да на тај начин утичу на њихово понашање.

Као што је и раније речено, крајњи циљ контраобавештајног рада је коришћење обавештајних потенцијала страних служби као канала за извођење превара, обмана и управљање перцепцијом противника, што је изазован задатак, који захтева креативност, машту, невероватно детаљно планирање и строгу контролу извршења.²³⁶ Карактеристичан случај је контраобавештајна операција САД под називом „The Farewell Dossier“, која је путем дуготрајне операције обмањивања спречила Совјетско прикупљање обавештајних података о америчкој и НАТО војној технологији.²³⁷ Применом операција дезинформисања и обмањивања, контраобавештајна делатност може овакве шпијунске активности противника претворити у своју предност. Да би то остварила, контраобавештајни рад мора обезбедити предуслове за остварење утицаја на рад станих служби,

²³⁶ Weiss W. G.: „The Farewell Dossier“, *Studies in Intelligence*, 39, no 5: pp. 121-126.

²³⁷ Када је бивши СССР, почетком осамдесетих година 20. века започео програм развоја енергетске инфраструктуре, совјетска власт је покренула широку акцију индустријске шпијунаже ради прибављања развијених западних технологија у тој области. Када је америчка страна сазнала за та настојања, започела је програм модификовања технологија за које су Совјети били заинтересовани ради његовог подметања. Наиме, америчке обавештајне службе су у систем контроле рада гасовода намерно уградиле озбиљну грешку и потом га подметнуле совјетским агентима за индустријску шпијунажу. Постоје тврдње да је подметнути софтвер употребљен у току изградње великог Трансибирског гасовода у СССР-у и да је неко време радио без сметњи, а потом је изазвао поремећај у функционисању гасовода, затварањем вентила на једној и изазивањем максималног притиска на другој страни. То је довело до велике експлозије, за коју поједини стручњаци сматрају да је била најјача експлозија нуклеарног порекла која је икада измерена на планети – укупне јачине око три килотона.

односно потребно је да обезбеди извор унутар противничког безбедносног апарата који ће спроводи шпијунирање и друге обавештајне операције према противнику.

Сходно томе, амерички обавештајни експерти потенцирају значај и важност офанзивне контраобавештајне делатности, чији је задатак упад и пенетрација у противнички обавештајни апарат, с циљем да се постане саставни део противничких обавештајних планова и операција, „што вас поставља у само срце његових поступака и намера према вама,...што је још важније, ви сте у позицији да контролишете његове поступке, јер можете да утичете и кројите његове обавештајне податке зарад својих циљева, да га доведете у заблуду у погледу његових одлука и одговарајућих радњи које су последица таквих одлука“.²³⁸ Као најбољи историјски пример подршке контраобавештајне делатности у извођењу великих операција према противнику наводе операцију „Оверлорд“ у Другом светском рату, у којој је немачка обавештајна служба доведена у заблуду у вези са искрцавањем савезника на Нормандију.

Говорећи о значају обмањивања и дезинформисања за успешно извођење фазе експлоатације и целокупног контраобавештајног рада, британски историчар Ф.Н. Hinsley износи да је за успех обмане потребно остварити два предуслова: прво – непријатељ се мора потпуно држати у мраку о томе шта не желите да зна, и друго – морате све време да знате сва његова размишљања, посебно када се он суочио са оним што ви желите да он верује. Говорећи о операцији „Оверлорд“, Ф.Н. Hinsley износи да је савезничка контраобавештајна служба успела рано да лоцира целу немачку шпијунску мрежу у Британији, елиминише неке њене делове и ангажује остатак мреже у циљу дезинформисања Хитлера. Износи да су Британци били у стању да схвате Хитлерово размишљање о томе где и када ће коначно доћи до савезничке инвазије, и да се на основу тих сазнања „играју“ са његовим предрасудама и уверењима.²³⁹ Исти принцип односи се и на улогу контраобавештајне делатности у мирнодопским условима. Успешне контраобавештајне операције могу да обезбеде канале за утицај на одлуке или

²³⁸ Felix C.: *A Short Course in the Secret War*, 4th ed, Madison Books, Lanham, Maryland, 2001, p.121.

²³⁹ Види: “The Masters of Deception: At England’s Bletchley Park, Recalling the Code-Breakers and Illusion-Makers“, *The Washington Post*, May 31, 1999, C-1.

понашања противника које могу да резултирају повољним исходима на међународном плану.

Може да се закључи да заштита од противничке обмане представља један од највећих изазова и задатака контраобавештајног рада. Што су више стране обавештајне службе упознате са начином функционисања супарничких обавештајних агенција, о њиховим изворима и методама рада, то су њихови изгледи за успех обмањивања и операција утицаја већи. Због тога контраобавештајна теорија, у оквиру функције идентификације, наглашава важност рада аналитичара који раде на идентификацији противничких операција обмањивања, чиме указује да постоји посебност линије рада на овом плану. У оквиру функције експлоатације и искоришћавања страних обавештајних активности, теорија има став да је крајњи циљ контраобавештајног рада коришћење обавештајних потенцијала страних служби као канала за извођење превара, обмана и управљање перцепцијом противника, што је изазован задатак, који захтева креативност, машту, невероватно детаљно планирање и строгу контролу извршења.

Наведени теоријски ставови несумљиво указују да у оквиру функције експлоатације постоји посебност задатака на плану примене информационих операција. Везано с тим, истраживачко питање даље разрађујемо до потпитања које су посебности примене информационих операција у безбедносном, контраобавештајном и против субверзивном раду обавештајних служби.

4.1.1. Информационе операције и безбедносни рад

Тајност и безбедност представља једно од основних обележја рада обавештајних служби. Основна преокупација оних који учествују у овој активности је, како раније тако и данас, да се она успешно изведе и да не буде доступна сазнању других, посебно широј јавности.²⁴⁰ Тајност и безбедност постоји као принцип и у реализацији задатака које добија од носилаца власти, без обзира на то да ли је реч о заштити виталних интереса и тајни сопствене државе

²⁴⁰ Савић А., Бајагић М.: *Безбедност света од тајности до јавности*, Виша школа унутрашњих послова, Београд, 2005, стр. 6.

или о откривању тајни противника. Зато обавештајна служба у реализацији својих активности примењује разноврсне мере безбедности. Обављајући задатке из безбедносног спектра, обавештајне службе штите властите тајне податке, властите акције и изворе података, као и национални информациони простор.²⁴¹ Колико у реализацији ових задатака, обавештајне службе примењују психолошке операције, дезинформисање, обмањивање, и које су посебности њихове примене, представља истраживачко питање.

Теорија дефанзивног контраобавештајног рада наводи два главна циља и принципа примене контраобавештајних мера: 1) откривање и 2) одвраћање.²⁴² Принцип откривање подразумева откривање неког догађаја и утврђивање да ли је тај догађај повезан са нарушавањем или потенцијалним кршењем поверљивости тајних информација.²⁴³

Принцип одвраћање, представља могућност да се противничка обавештајна служба спречи у намери да приступи страним обавештајним информацијама. Одвраћање у овом контексту може да буде и способност да се обесхрабри противник од покушаја да спроведе обавештајну операцију.²⁴⁴

У основи одвраћања је потреба да се противничкој страни пренесе порука о „неприхватљивој штети“. Контраобавештајна служба мора бити у стању да испоручи противничкој страни неку врсту штете, како би она одвратила противника. Конкретно, у смислу контраобавештајног рада, одвраћање је једноставно способност агенције да убеди своју противничку службу да трошкови или ризици за спровођење операције шпијунирања или другог начина прикупљања информација надмашују користи стране службе.

Из наведених теоријских ставова, може се закључити да се технике информационих операција могу користити и користе се у дефанзивним облицима

²⁴¹ Tatalović S., Bilandzić M.: *Osnove nacionalne sigurnosti*, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Policijska akademija, Zagreb, 2005, str. 73.

²⁴² Prunckun H.: “Extending the theoretical structure of intelligence to counterintelligence“, *Salus Journal*, Issue 2, Number 2, 2014, p.40.

²⁴³ Постоји пет активности које улазе у процес откривања и то су: 1) идентификација догађаја од интереса, 2) препознавање лица који су били укључени у случај, 3) идентификација организација које су повезане са особом (а) од интереса, 4) утврђивање тренутне локацију особе (а) од интереса и 5) прикупљање чињенице које указују да је особа (а) извршила догађај.

²⁴⁴ Prunckun H.: “Extending the theoretical structure of intelligence to counterintelligence“, *Salus Journal*, Issue 2, Number 2, 2014, p.40.

контраобавештајног рада. На тај закључак нас наводе ставови да је одвраћање један од принципа дефанзивног контраобавештајног рада и да се он може остварити и применом техника дезинформисања и психолошких операција с циљем одвраћања, обесхрабривања противника, његовог парализовања или преношења поруке о „неприхвативој штети“.

4.1.1.1. Психолошке операције и безбедносни рад

Психолошке операције као неоружани облик агресије на глобалном плану, имају стратегијски значај. Аналогно томе, предузимање одговарајућих мера и поступака за развијање отпорности и заштите негативних утицаја психолошких операција мора да се схвати као стратегијска категорија заштите информационог простора једне државе. Једна од важних компонената одбране неке земље је активна психолошка одбрана што представља надлежност и активност посебних стручних тела и органа.

У активној психолошкој одбрани према противнику укључује се целокупни државни систем пропагандог деловања. Њега чине државни и приватни органи, институције и организације, као и обавештајно-безбедносне службе.

Један од предуслова психолошке одбране је квалитетно информисање. Испуњеност информацијског простора сталним, опсежним, истинитим, правовременим, недвосмисленим и поверљивим информацијама. Недостатак информација о неком догађају или објекту изазива осећај неизвесности поготово ако се догађај или објекат перципира као опасан или користан. У психолошким операцијама овакве ситуације се користе за пласирање смишљених дезинформација и гласина. Управо је зато посебно опасно остављати људе у информацијски нејасном – празном простору. Испуњавање тог простора сталним, истинитим и проверљивим информацијама, које без задршке и брзо стижу до сваког човека, отклања многе опасности и постаје штит од информацијске манипулације и противничких психолошких операција.

Један од најстаријих метода извођења психолошких операција и утицаја на свест маса јесу *гласине* – незаобилазне у свим сукобима у којима се људски род у

својој историји међусобно сукобљавао. Досадашња искуства указују да гласине спадају у једно од најсигурнијих и најснажнијих средстава извођења психолошких операција, како на тактичком тако и на стратегијском нивоу, ако су мете гласина политички и војни врх земље. Многи стручњаци у свету сматрају их трећом димензијом рата. Оне делују тако што се убацују у исто време, са више страна и преко различитих канала (агенти, леци, штампа, Интернет, радио и ТВ).

У супротстављању гласинама и очувању психолошког здравља становништва, припадника Војске, као и државног руководства, потребно је потпуно информисање, које даје неопходне елементе за разумевање конкретне ситуације (нпр. реалне информације о важним појединцима или догађајима на које се гласина односи, давање правих података о односу снага на фронту, о непријатељу, о предстојећим борбеним дејствима, о очекиваној употреби борбених средстава, о успесима и неуспесима итд.).

Важан метод борбе против гласина јесте њихово препознавање, разоткривање, разобличавање и оповргавање објективним чињеницама на логичан, доследан и убедљив начин. Код таквих гласина посебно треба уочити њихову нелогичност и противречност, а борцима на фронту и људима у свом окружењу, очигледним примерима демантовати њихову неодрживост, противуречност и злонамерност, са указивањем на нехумане и неморалне мотиве или циљеве због којих се такве гласине преносе.

У супротстављању гласинама знатан допринос треба да дају обавештајне и контраобавештајне службе, дајући поуздане информације о непријатељу и тиме дају допринос супротстављању непријатељским психолошким операцијама.

Борба против стране пропаганде, захтева и добру интерагенцијску координацију, као и раније наведену активност служби на јавном обелодањивању података о противничким тајним пропагандним операцијама. Тако је у САД, у периоду администрације Роналда Регана формирана Интерагенцијска координациона група која се бавила, између осталог и борбом против пропагандних операција Совјетског Савеза које су биле уперене против америчког уледа у свету. У рад Интерагенцијеске координационе групе били су укључени представници ЦИА, ФБИ, Министарства одбране, USIA. Ова Група је од 1981. до

1992. године, израдила велики број аналитичких материјала о активним мерама обавештајних служби Совјетског блока.²⁴⁵

Група је развила разне методе борбе против Совјетске пропаганде, између осталих и информисање пријатељских влада, медија и јавности о конкретним примерима, принципима и методама совјетске пропаганде, што се показало као успешан приступ.²⁴⁶

У разоткривању противничке пропаганде, америчке службе су често користиле публикување изјава и јавна признања пребеглих припадника совјетских обавештајних служби, који су били ангажовани на извођењу „активних мера“ према САД. Тако је неколико пута организована конференција за штампу на којој је бивши припадник КГБ, мајор Станислав Левченко, изнео детаље о операцијама утицаја које је он изводио док је био ангажован у резидентури КГБ у Јапану.²⁴⁷

Такође, у циљу разоткривања противничке пропаганде, публиковане су и штампане књиге у којима су бивши совјетски и источнонемачки агенти, који су били ангажовани у тим операцијама, износили своја сећања и забелешке о овим операцијама. Тако је после пада Берлинског зида, публикована књига у којој су два агента бивше источнонемачке службе Штази изнели детаље о свом ангажовању у великој пропагандној операцији која је имала за циљ да оптужи САД да стоји иза прозводње и ширења вируса сиде (AIDS).

Наведено указује да се због своје тајности, противничке психолошке операције тешко откривају, на пример тек када сами организатори и учесници, у случају великих политичких промена и смена режима, под притиском супарничке обавештајне службе, открију мотиве и технике саме операције.

²⁴⁵ На пример, као карактеристичне наслове издвајамо:1) *Soviet Active Measures in the Era of Glasnost*, United States Information Agency Report, March 1988 и 2) *Soviet Influence Activities: A Report on Active Measures and Propaganda, 1987–1988*, Department of State Report, August 1989.

²⁴⁶ Види шире: Fletcher S., Lamb C.: *Deception, Disinformation, and Strategic Communications: How One Interagency Group Made a Major Difference*, Center for Strategic Research Institute for National Strategic Studies, US National Defense University, 2012.

²⁴⁷ Romerstein H.: “Counterpropaganda: We Can't Do Without It“, *Strategic Influence: Public Diplomacy, Counterpropaganda and Political Warfare*, IWP Press, 2008, p.200.

4.1.1.2. Дезинформисање и безбедносни рад

Дезинформисање као активност која се спроводи ради заштите и очувања тајности сопствених активности, развијала се упоредо са развојем оружаних снага и различитих облика ратног лукавства. Оно се примењивало увек када је противника требало довести у заблуду и навести га на погрешне закључке о нашим плановима, намерама и могућностима.

У оквиру безбедносних активности обавештајних служби, као и оперативног рада органа безбедности, дезинформисање представља планско и систематско пласирање истинитих, полуистинитих и лажних података страним обавештајним службама, ради њиховог довођења у заблуду у погледу стварних планова, намера, активности и других података о оружаним снага и њихових припрема за одбрану земље.²⁴⁸

Дезинформисање се, према руским обавештајним експертима, убраја у најнефективније начине заштите информације и обавештајне службе га примењују из више разлога. Као прво, она имаоцу информације која се штити даје предност у времену, због потребе значајног времена за проверу добијене информације од стране противничке службе. Као друго, последице одлука које доноси конкурент (опонент) на основу лажне информације могу за њега бити лошије у поређењу са решењима које би доносио код одсуствовања добијене информације.²⁴⁹

Дезинформисање као безбедносна активност има велики значај у стратегијском и оперативном маскирању оружаних снага, како у миру тако и у фази припреме за борбена дејства. Под појмом стратегијског и оперативног маскирања подразумевају се мере, радње и поступци којима се агресор доводи у заблуду и дезинформише о стварном стању Војске, општим припрема Војске и друштва за одбрану, припремама и извођењу операција, других дејстава и отпора становништва. Основне методе стратегијског и оперативног маскирања су

²⁴⁸ Види: *Упутство о методима и средствима рада органа безбедности ЈНА*, ССНО, 1986. године.

²⁴⁹ Валериј Михајлович Земљанов, познати стручњак у области праксе и теорије детективске и заштитне делатности, говори о важној улози дезинформисања у заштити информација. Он је извршни директор Летонске Федерације детектива и Службе безбедности, доцент Балтичког Руског института, аутор неколико књига и више од 60 публикација о питањима безбедности предузетника. Види: Валериј Михайлович Землянов, *Своя контрразведка. Практическое пособие*, 2002, <http://coollib.net/b/248996>

прикривање, скривање и дезинформисање. Пласирање оваквих садржаја најчешће се врши у заоштреној војнополитичкој ситуацији, непосредној ратној опасности или рату.²⁵⁰ Главни део су лажна саопштења, а мањи део су истинити подаци. Они имају улогу да на убедљив начин пласирају дезинформацију.

Дезинформисање као безбедносна мера користи се и при заштити безбедносно осетљивих радних места у структури државе на којима запослени долазе у додир с тајним подацима (кабинети руководиоца, штабови и команде оружаних снага, институције од виталног интереса, објекти наменске производње, разни пројектни бирои и центри за обраду података итд.). Та радна места се штите персонално, заштитним режимом, техничким средствима, физички, али и применом информационих операција, тј. дезинформисањем.²⁵¹

4.1.1.3. Обмањивање и безбедносни рад

Обмањивање као безбедносна мера се у периоду Другог светског рата користила првенствено у борбеним дејствима, и то извођењем лажних напада и демонстрација, коришћењем лажних положаја и опреме. У западној теорији и пракси коришћење обмањивања као безбедносне мере везује се за активности којима се штите сопствени планови, информације и акције, и које се називају *оперативна безбедност - безбедносне операције (Operations Security – OPSEC)*, односно прикривање. Безбедносне операције представљају процес идентификације сопствених критичних информација (које немају степен тајности), али које би могле бити корисне противничкој обавештајној служби. Безбедносне операције обухватају: 1) идентификацију активности или отворених

²⁵⁰ У заоштреној војнополитичкој ситуацији СССР је применио дезинформацију у функцији оперативно-стратегијског маскирања војне интервенције снага ВУ у ЧССР. Путем дипломатских и других канала протурале су вести да до војне интервенције неће доћи, а да би то изгледало што уверљивије вршени су и извесни покрети јединица који су изгледали као повратак у гарнизоне. Истовремено, у Легницу у Пољској, совјетски војни руководиоци припремали су последња наређења за војну интервенцију.

²⁵¹ У овом смислу треба напоменути „Одлуку о одређивању војних и других објеката и рејона који су забрањени за осматрање, снимање и приступ и мерама за њихову заштиту“, објављену у *Службеном листу СРЈ*, бр.11/96 и 42/05. У поменутој одлуци, у члану 5, у оквиру мера контраобавештајне заштите објеката и рејона објеката, у тачки 6. наведена је мера: легендирања и *дезинформисања*. Сличне мере су наведене и у Уредби о посебним мерама заштите тајних података од значаја за одбрану земље (*Сл. лист Црне Горе*, бр. 48/09 од 28. 7. 2009) у члану 5, тачка 3.

информација које могу бити корисне противничким обавештајним системима, тј. идентификовање елемената који би непријатељским обавештајним системима могли открити поверљиве информације, 2) одређивање индикатора које обавештајни системи противника могу добити и на основу њих доћи до критичних информација по властите снаге, тј. одређивање параметара који би непријатељским центрима осматрања могли открити информације, које би накнадним укрштањем и анализом указали на битне елементе пријатељских снага, њихових планираних активности или који би на други начин могли користити непријатељу и 3) одабир и извршавање мера којима ће се уклонити или смањити рањивост пријатељских акција од стране противника.

Међутим, у савременом добу, очување тајни је све теже из политичких и техничких разлога. Све су већи захтеви за транспарентношћу у активностима свих државних институција, посебно безбедносног сектора.²⁵² Такође, све шира примена информационо-комуникационе технологије у савременом обавештајном раду, на пример за пренос података, доноси са собом повећани ризик за рањивост система које користе обавештајне службе и повећану могућност за „отицање обавештајних података“. То је због тога што су информациони системи подложни пропустима и грешкама у примени. Поред тих проблема у раду, евидентни су и проблеми злонамерних напада од стране спољашних фактора, који имају циљ да унесу збрку у рад информационог система, неовлашћено прикупљају податке, и у крајњој мери униште информациони систем противника. Због тога, у савременом информационом добу, примена информационе технологије ствара обавештајним службама нове обавезе на пољу заштите тајности својих активности, тј. на пољу заштите од противничких информационих операција. Због тога данас безбедносне операције обухватају мере, физичке, информационе, персоналне, компјутерске, комуникационе и електронске мере безбедности. Мере могу укључивати и мере скривања и обмањивања. У САД, на основу Директиве *NSDD 298*, директор Националне безбедносне агенције (NSA) је главни ауторитет у обавештајно-безбедносном систему САД за спровођење програма обуке из области

²⁵² Дураковић А.: „Улога академске заједнице у цивилном надзору над радом обавјештајно сигурносне службе“, *Анали правног факултета универзитета у Зеници*, 2011, стр. 258. http://prf.unze.ba/v2/docs/anali/godina_4_broj_7/18%20Durakovic.pdf.

безбедности операција.²⁵³ Такође, пошто су системи за детекцију и надзор доживели значајан технолошки развој, што је повезано са наглим развојем информационе технологије, актуелизовано је питање значаја и потребе поседовања капацитета за прикривање и обмањивање, у склопу безбедносних мера.²⁵⁴

Данас, у информационом добу, безбедносне мере обухватају не само мере физичке, персоналне, компјутерске, комуникационе и електронске мере безбедности, него и информационе мере, тј. примену контра психолошких операција, дезинформисања и обмањивања као техника информационих операција.

У безбедносним активностима обавештајних служби, коришћење контра-психолошких операција, дезинформација и обмањивања врши се ради остварења заштите на ужем и ширем плану. На ужем плану, овом планском делатношћу обухватају се све виталне делатности обавештајних служби и државних органа које треба заштити и маскирати – заштита интереса, тајни и активности државних органа, Војске, обавештајних и безбедносних служби. На ширем, друштвеном плану, применом контра-психолошких операција, безбедносне службе остварују заштиту националног информационог простора, од субверзивног утицаја страних обавештајних служби с циљем да се разоткрију, дискредитују и подрију носиоци прикривених психолошких операција и побију поруке таквих операција.

4.1.2. Информационе операције и контрашпијунажа

Контраобавештајни рад, посебно његова офанзивна компонента, није потпуно нови концепт. Он је опширно истражен од стране Британаца током Другог светског рата и после њега, и интензивно и са великим успехом примењиван од стране Совјетског Савеза током хладног рата.²⁵⁵ Такође, од

²⁵³ *National Security Decision Directive 298: National Operations Security Program*, July 15, 2003. NSDD 298, Retrieved 2007-11-05. www.fas.org/irp/offdocs/nsdd/nsdd-298.pdf

²⁵⁴ Roach J.: "Deception – can information superiority be achieved with or without it", *The Canadian Army Journal*, Vol. 10.3, Fall 2007, p. 117.

²⁵⁵ Види: Masterman C. J.: *The Double-Cross System*, New York, Lyons Press, 2000; Stephan, W. R.: *Stalin's Secret War. Soviet Counterintelligence Against the Nazis, 1941–1945*, Lawrence: University Press of Kansas, 2004, pp. 87-120.

половине 20. века, обавештајни експерти САД указивали су на потребу примене офанзивних мера у контраобавештајним пословима и примењивали сличне мере.²⁵⁶ У извесном смислу, Совјетска контраобавештајна служба може се сматрати за модел позитивног примера офанзивне контраобавештајне службе.

Класична теорија контраобавештајног рада наглашава значај офанзивног приступа у спровођењу контраобавештајне делатности. Офанзивни контраобавештајни рад подразумева спровођење офанзивне политике на сваком нивоу службе, као и примену широког спектра офанзивних мера како би се постигли циљеви чисто одбрамбене природе. Обавештајни теоретичари сматрају да је, с обзиром на природу изазова са којима се суочавају због деловања страних обавештајних служби, као и природу операција које предузимају противничке службе и други спољни изазови, примена офанзивне контраобавештајне делатности једина стратегија која може да омогући и обезбеди држави стратешку предност над активностима страних обавештајних служби. Тако обавештајни теоретичар Ален Дулес износи да, иако је сврха контраобавештајне делатности дефанзивна, њени поступци су у суштини офанзивни.²⁵⁷

Теоретичари изnose да намена офанзивне контраобавештајне делатности није да хапси шпијуне, већ да контролише њихов рад путем шпијунирања или пласирањем истинитих или исфабрикованих информација. Другачије речено, циљ офанзивне контраобавештајне делатности није само контрола непријатељских активности, него манипулисање њима, вршење утицаја на њихов рад, њихова сазнања, информације и податке о нама.

Имплементација офанзивног приступа посебно је важна у одбрани од дубоке пенетрације противничких људских обавештајних извора. Дубоке пенетрације, двоструке агенте и провокаторе који се налазе под контролом страних обавештајних служби, веома је тешко открити коришћењем пасивних средстава и стандардних безбедносних процедура. Хватање шпијуна обично захтева вишегодишње истраживање и још теже прикупљање адекватних и

²⁵⁶ *Necessity for Integration or Coordination of SI and X-2 Functions*, Memorandum addressed to W. Quinn, Washington, D.C., 1946.

²⁵⁷ Dulles A.: *The Craft Of Intelligence*, America's Legendary Spy Master on the Fundamentals of Intelligence Gathering for a Free World, The Lyons Press, Guilford, 2006, p. 119.

валидних доказа који омогућавају процесуирање шпијуна пред судовима (хватање совјетских шпијуна Амеса трајало је девет година, а Хансена петнаест година). Ове активности захтевају ангажовање не само једног него напротив више оперативаца, искусних аналитичара, специјалиста за примену специјалних техника и мера, адвоката, финансијских инспектора, психолога, другачије речено читавог тима и значајних ресурса контраобавештајне службе.²⁵⁸ Након анализе преко 160 случајева оперативаца совјетских и руских тајних служби који су деловали на тлу САД од 1945. до 2013. године, утврђено је да је више од 92% страних агената откривено коришћењем офанзивних метода.²⁵⁹

Класична теорија офанзивног контраобавештајног рада наводи два главна циља и принципа примене: 1) обмањивање и 2) неутралисање напора противничке службе у прикупљању информација.²⁶⁰ Обмањивање подразумева довођење у заблуду противничке обавештајне службе и њеног руководства у вези са стварним намерама и способности наше стране. Крајње стање је да противник формира став на основу кога предузима акцију (или не предузима), у складу са интересима наше стране.²⁶¹

Неутрализација подразумева блокирање противника у намери да прикупи обавештајне податке. Методе за неутрализацију су бројне, али се издваја једна која се примењује у оквиру контрашпијунаже, што је видљиво из једне дефиниције. Тако се наводи да: „Контрашпијунажа... подразумева инжењеринг сложених стратегија које намерно доводе у контакт агента са обавештајним особљем противничке службе. То се ради тако да се противник храни дезинформацијама које ће, надамо се, довести до забуне, чиме се ремети непријатељ и уједно омогућава пенетратор (врбовано лице) да просперира“.²⁶² На сличан закључак о значају примене дезинформисања у циљу неутрализације противничког обавештајног рада може да нам послужи и дефиниција која каже да

²⁵⁸ Види: Wise D.: *Spy*, Random House, New York, 2002; Wise, D.: *Nightmover*, Harper Collins, New York, 1995.

²⁵⁹ Boleslaw P.: *Offensive Counterintelligence and the challenges Facing Polish Intelligence Services*, National Centre for Strategic Studies, December 2014, Warsaw, Poland, p.13.

²⁶⁰ Prunckun H.: “Extending the theoretical structure of intelligence to counterintelligence“, *Salus Journal*, Issue 2, Number 2, 2014, p.40.

²⁶¹ *Ibid*, p.43.

²⁶² Prunckun H.: *Hank Handbook of Scientific Methods of Inquiry for Intelligence Analysis*. Lanham, Maryland, Scarecrow Press, 2010, p.10.

је „контрашпијунаша као стављање вируса у крвоток непријатеља“.²⁶³

Поред, обмањивања и неутралисања, теорија наводи да губитак интереса и губитак самопоуздања, такође могу да се уврсте у циљеве офанзивне стратегије неутрализације противничке обавештајне службе.²⁶⁴

Шта може да се закључи из наведених теоријских ставова. Прво да је контраобавештајни рад много више од дефанзивне функције. Што се тиче офанзивног контраобавештајног рада, теорија наглашава његову важну улогу за довођење у заблуду доносиоца одлука противника путем обмане, као и за умањење или парализацију способности противника да настави са својим обавештајним радом. Наведени теоријски ставови нас могу навести на закључак да је чисто одбрамбени приступ у контраобавештајном раду мање ефикаснији од оног која укључује и офанзивне мере.

За наше истраживање, важне су одредбе које указују да се поједине технике информационих операција примењују у офанзивном контраобавештајном раду. На тај закључак нас наводе ставови да је обмањивање један од главних офанзивних принципа, а да се неутрализација, као други офанзивни принцип, може остварити и применом технике дезинформисања.

И савремени обавештајни теоретичари и експерти заступају став да је за разумевање суштине значаја информационих операција за контраобавештајни облик рада врло битно одговорити на питање како стране владе и други међународни субјекти ангажују своје обавештајне субјекте према противничким државама и каква је у том процесу улога информационих операција. Тако обавештајни експерти САД оцењују да стране службе користе своје потенцијале, између осталог и за: 1) манипулацију и искривљавање слике стварности на основу које амерички политичари планирају и спроводе стратегије националне безбедности и 2) спровођење „операција утицаја“ према најважнијим доносиоцима одлука у САД.²⁶⁵ Захваљујући информационој револуцији и широкој

²⁶³ Winks R.W.: *Cloak and Gown: Scholars in the Secret War*, William Morrow and Company, New York, 1987, p.422.

²⁶⁴ Prunckun H.: “Extending the theoretical structure of intelligence to counterintelligence“, *Salus Journal*, Issue 2, Number 2, 2014, p.43.

²⁶⁵ Van Cleave K. M.: *Counterintelligence and National Strategy*, School for National Security Executive Education National Defense University, April 2007. p. 4.

примени информационо-комуникационе технологије, технички потенцијал за утицај на перцепцију доносиоца одлука је порастао. Такође, повећан је број канала кроз које се може извршити утицај на важне личности из политичког и национално-безбедносног апарата, како путем тајних обавештајних канала, тако и путем отворених извора информација. Најважније мете страних обавештајних интереса су углавном у границама САД, односно то су институције и људи који су одговорни за формулисање и спровођење америчких планова, намера и способности од значаја за америчку националну безбедност, што указује на значај контраобавештајне делатности за њихову заштиту.

Закључују да повећана способност страних обавештајних служби у извођењу операција скривања и обмањивања прети да подрије америчке и савезнике интересе.²⁶⁶ Овакви ставови недвосмислено указују да је у америчком контраобавештајном раду наглашен значај борбе против операција обмањивања и прикривања, као и против „операција утицаја“, које спроводе стране обавештајне службе, као значајном изазову контраобавештајном систему САД.

Амерички обавештајни теоретичари дефинишу контраобавештајне операције као операције које се спроводе у циљу прикупљања информација о страним обавештајним службама и спречавања њихове активности. Шире говорећи, они класификују офанзивне контраобавештајне операције на три типа: 1) пенетрације, 2) операције са двојним агентима и 3) операције које имају за циљ праћење и откривање активности страних агената на одређеној територији. Пенетрација и двојни агенти могу се сврстати у офанзивне контраобавештајне операције, мада поједини теоретичари указују да се све врсте контраобавештајних операција могу искористити за остваривање и офанзивних и дефанзивних циљева, и да је због тога погрешно да се поједине операције и активности строго сврставају у једне или у друге.²⁶⁷

Операција пенетрације подразумевају да је припадник стране службе врбован од стране контраобавештајне службе с циљем достављања информација о

²⁶⁶ Van Cleave K. M.: “What is Counterintelligence?, A Guide to Thinking and Teaching about CI“, *The Intelligencer*, Journal of U.S. Intelligence Studies, Volume 20, Number 2, Fall/Winter 2013, p.61.

²⁶⁷ Ehrman J.: “Toward a Theory of CI – What are We Talking About When We Talk about Counterintelligence“, *Studies in Intelligence*, Vol. 53, No. 2, June 2009, p.16.

страним обавештајним активностима. Теоретичари сматрају да таква операција има велики потенцијал. Финална област примене контраобавештајних операција је контрашпијунажа. Контрашпијунажа, која може да се дефинише као операције истраживања и откривања активности страних шпијуна, изузетно је тешка активност.

С обзиром на специфичну природу изазова са којима се тренутно суочавају обавештајне службе, треба навести да ефикасна реакција подразумева примену широког спектра инструмената и метода офанзивног контраобавештајног рада. У примени офанзивних мера, сагледаће се како теоретичари описују посебност примене техника информационих операција, дезинформисања и обмањивања.

4.1.2.1. Дезинформисање и примена мера контрашпијунаже

Дезинформисање, у општем смислу, није често повезано са контраобавештајним радом, зато треба искористити ову прилику да се истражи однос између ове две активности. На почетку треба напоменути да је свака контраобавештајна служба индиректно дефинисана не само од стране система у оквиру којег функционише, већ и операцијама својих противника и ривалских обавештајних служби. У интересу офанзивног контраобавештајног рада је да спроводи операције дезинформисања с циљем достизања одбрамбених циљева.²⁶⁸ Чак се може рећи да је офанзивна контраобавештајна делатност прилагођена дезинформисању, да је дезинформисање његов крајњи циљ и да без остварења тог циља, контраобавештајне службе не могу да тврде да су у потпуности оствариле своје дужности.²⁶⁹ Зато теоретичари контраобавештајног рада заступају став да, ако је прикупљање истинитих информација кључ ефикасног обавештајног рада, онда пласирање дезинформација мора бити кључ за успешну контраобавештајну делатност.²⁷⁰

Прави успех контраобавештајне делатности лежи у довођењу противника у

²⁶⁸ Grabo M. C.: *Handbook of Warning Intelligence*, Lanham, Scarecrow Press, 2010, p. 284.

²⁶⁹ Sims E. J.: "Twenty-first Century Counterintelligence", *Rediscovering U.S. Counterintelligence*, Washington, D.C., Georgetown University Press, 2009, p. 23.

²⁷⁰ Jervis R.: "Intelligence, Counterintelligence, Perception, and Deception", *Rediscovering U.S. Counterintelligence*, Washington, D.C., Georgetown University Press, 2009, p.70.

заблуду, не у томе да његове операције прикупљања информација учините неефикасним. Ово последње треба посматрати делимичним успехом, јер се њима само чува статус кво и не дозвољава да било која страна оствари стратешку предност над другом. Дезинформисање противника ремети његов процес прикупљања истинитих обавештајних података, што опет утиче на тачност анализа, процена и доношење њихових одлука.

Дезинформисање се може спроводити на три различита нивоа. На стратешком нивоу, дезинформисање мора да испуњава основне услове, а то је да: оно мора да има специфичне циљеве који су у вези са општом националном Стратегијом, и да операције дезинформисања захтевају свеобухватан оквир примене путем више канала пласирања дезинформација, укључујући масовне медије, гласине, дипломатску мрежу, људске извори и војне активности.

Овде треба нагласити неке моменте у вези особеностима извођења дезинформисања, а то је да се дезинформација пласира плански и систематично страним обавештајним службама, и да се ради веће уверљивости, поред лажних, пласирају се и полуистините информације и подаци. Обавештајни експерт Александар Волков у свом делу *Монтажа*, у којој обрађује обавештајну проблематику, наводи девет врста односно техника израде тенденциозних информација, односно дезинформација, од којих издвајамо две које се примењују у контраобавештајном рада, а то су:

- 1) непроверљива контра-истина, за ту информацију нема сведока и публика не може да провери тачност информације, и
- 2) мешавина лажно-истинитог, где се противнику пласира око 80% истинитих и 20% лажних информација.

За пласирање дезинформација у обавештајној делатности, посебно путем *HUMINT*, најчешће се примењују и следећи начини:

- пласирање преко сарадника-двојника (двојна комбинација);
- преко дипломатско-конзуларних представништава (ДКП), војних дипломатских представништава (ВДП) и других облика сарадње са иностранством;

- путем „отицања података“ преко радио (радио-дезинформација), телефонског или другог саобраћаја ако се утврди да су неке од ових веза под контролом страних обавештајних или војнообавештајних служби;
- преко преврбованог агента кога смо на неки начин „убедили“ да ради за нас;
- путем средстава јавног информисања (радио, телевизија, дневна и друга штампа);
- „стављањем на увид“ страним обавештајним или војнообавештајним службама докумената и података за које се зна да су за њих интересантни, где се поред истинитих налазе лажни и полуистинити подаци који се желе пласирати (на пријемима, коктелима и слично, заборављају се важна документа, губе ташне итд.).

Што се тиче самог начина примене дезинформисања путем двоструких агената, двоструки агент је особа која је ангажована за рад од стране две обавештајне или безбедносне службе (или више служби у заједничким операцијама). Стављање под „контролу“ двоструког агента, служба олакшава достављање противничкој служби лажних информација, пошто он представља „поуздани“ двосмерни канал комуникације. Покретање и одржавање операције дезинформисања је релативно лако уз помоћ двоструког агента, поготово оног у кога противник има поверење. Морамо да нагласимо да се путем двоструких агената могу и пласирати дезинформације тактичког нивоа које имају улогу да дезоријентишу противника или да решавају имагинарне проблеме.

Двоструки агенти и провокатори су међу стандардним методама примене дезинформисања у овом раду. У већини случајева, они служе постизању тактичких контраобавештајних циљева, као што су идентификација особља непријатељске обавештајне службе, откривање њихових метода рада и њиховог интересовања. Двоструки агенти и лажни дисиденти такође се могу користити да дезинформисањем страних обавештајних служби реализују стратешке циљеве обмањивања. Двојни агенти су они који изгледају да раде за једну обавештајну службу, али су у стварности контролисани од стране друге службе.²⁷¹ У оквиру операције дезинформисања, постоји проблем и потреба да се страним службама

²⁷¹ Види: Masterman J. C.: *The Double-Cross System*, New Haven, Yale University Press, 1972.

„константно достављају и пласирају“ материјали високог квалитета у циљу охрабривања противничке службе да развија сарадњу са двојним агентом, јер у супротном може доћи до прекидања сарадње и елеминисања агента.²⁷²

У мирнодопским условима, совјетске обавештајне службе ГРУ и КГБ су користиле две категорије двоструких агената: совјетске агенте и не-совјетске агенте. Ангажовањем не-совјетских двоструких агената, КГБ је остваривао стандардне контраобавештајне циљеве као што су идентификација западних обавештајних кадрова и метода, као и ограничавање активности западних обавештајних извора на јалове и не тако важне активности.²⁷³ Совјетске контраобавештајне службе су такође користиле не-совјетске двоструке агенте као канале за дезинформисање. То су најчешће биле тактичке контраобавештајне дезинформације, као што је пласирање погрешних информација о функцијама или манама совјетских званичника, или су употребљавани као подршка политичким активностима и „активним мерама“. У мањем броју случајева, операција обмањивања преко не-совјетских агената могла је бити искоришћена за обмањивање аналитичара страних обавештајних служби о стању стратегијског совјетског наоружања, јер је према проценама КГБ таква операција обмањивања тешко изводљива. Не-совјетски извор једноставно није имао приступ тајним и вредним подацима Совјетског Савеза. Ако би не-совјетски агент дошао, преко свог совјетског извора, у контакт са таквим подацима, кредибилитет такве информације и извора би свакако били подвргнути екстремно строгој контроли.

Совјетске службе су повремено провоцирале и дозвољавале западним службама да регрутују совјетске држављане који нису имали редован приступ строго поверљивим совјетским информацијама. У ту, прву категорију, спадали су новинари, трговински званичници и многи научници који су радили или путовали у иностранство, а које је КГБ ангажовао као двоструке агенте. Ова категорија двоструког агента, са становишта совјетских служби, имао је много више предности за ангажовање у обмањивању страних служби. Кроз ангажовање ових агената КГБ је сазнавао методологију на који су начин Западне обавештајне

²⁷² Ehrman J.: “Toward a Theory of CI – What are We Talking About When We Talk about Counterintelligence“, *Studies in Intelligence* Vol. 53, No. 2, June 2009, p.16.

²⁷³ Види: Rositzke H.: *The CIA's Secret Operations: Espionage, Counterespionage and Covert Action*, Pleasantville, NY: Readers Digest Press, 1977.

службе комуницирале са агентима унутар Совјетског Савеза, што је био важан контраобавештајни задатак.

У другу категорију су спадали совјетски држављани који су били укључени у било ком облику организованог отпора режиму и били су посебно атрактивни за КГБ за ангажовање као двоструке агенте. То је иначе стандардна пракса за контраобавештајне службе да преузму иницијативу у организовању опозиционих или дисидентних група које су држале под својом контролом. Према оценама, КГБ је имао огроман успех са овом врстом обмане.

Трећа контраобавештајне категорија били су совјетски званичници који су били високо позиционирани у државној хијарархији и имали на тај начин приступ тајним информацијама. КГБ је, по оцени америчких обавештајних експерата, вероватно користио такве званичнике као двоструке агенте или лажне пребеге.

Закључује се да се дезинформисање може користити за остваривање различитих специфичних нивоа циљева, од стандардних контраобавештајних циљева (откривање непријатељске делатности, интересовања страних обавештајних и војнообавештајних служби) до виших и ширих националних циљева, и то од тактичких до стратегијских.

4.1.2.2. Обмањивање и примена мера контрашпијунаже

Теоретичари се више или мање слажу у погледу суштине и дефинисања обмањивања, које се најчешће дефинише као мера која се предузима на плану манипуације и искривљавања чињеница или фалсификовања доказа ради навођења противника да реагује у складу са интересима друге стране. Обмањивање је широко примењивано у оружаним сукобима, али се такође интензивно користи и у контраобавештајном раду.²⁷⁴ То је веома користан инструмент који треба да постане део сваког обавештајног арсенала. Теоретичари идентификују две категорије обмањивачких информација. Обе категорије, даље се деле на три подврсте.

²⁷⁴ Johnson G., Santos E.: "Detecting Deception In Intelligent Systems I: Activation Of Deception Detection Tactics", *Advances in Artificial Intelligence*, 2004, pp. 339-354.

Прва категорија је сакривање стварног, а друга показивање погрешног.²⁷⁵ Прва категорија, сакривање стварног, дели се на: а) *маскирање* – покушава да маскирани објекат или догађај споји са позадином, да сакрије различитости између објекта и његове позадине која произилази из природе маскираног објекта, б) *препакивање* – покушава да сакрије суштину значења објекта и да га прикаже у другом светлу, да изгледа на нешто што он није.²⁷⁶ Основна разлика између маскирања и препаковања лежи у чињеници да друга техника не покушава да споји објекат са околином, већ да га прикаже другачије него што јесте. Захваљујући овим методама, не агресивни процеси или објекти могу бити представљени застрашујуће, или обратно. Трећа техника првог типа је в) *заслепљивање* – техника која се првенствено користи када је мета преваре свесна постојања предмета кроз који се врши обмана. На пример, заслепљивање непријатеља коришћењем кодова у комуникацији – један специфичан пример је издавање бројних контрадикторних порука с циљем прикривања праве поруке или стално издавање више сукобљених радио-порука, тако да се примаолац спречава да препозна праву поруку.²⁷⁷

Друга категорија је приказивање погрешног, односно симулација. Техником симулације преносе се лажне поруке на такав начин да их примаоц добија и конзумира као истините.²⁷⁸ Дели се на: а) *мимикрију* (опонашање) – производњу реплика или показивање једне или више карактеристика стварности, и она покушава да понови догађаје или објекте преко симулација; б) *иновација* – укључује креирање нових стварности, што је тежак задатак, јер се увођење новог објекта какав не постоји, релативно лако открива; в) *израда мамаца* – што доводи до погрешног усмеравања нападача, и подразумева креирање догађаја које би требало да доведу до преусмеравања пажње противничких играча далеко од праве природе ствари. То је активна тактика која збуњује противника показујући му лаж и на тај начин омета његову способност да добије праву информацију.²⁷⁹

Све наведене врсте техника обмане имају своје предности и слабости у

²⁷⁵ Види: Bell J. B., Whaley B.: *Cheating and Deception*, New Brunswick: Transaction Publishers, 2009.

²⁷⁶ Bell J.B., Whaley B.: *Cheating and Deception*, , p.184.

²⁷⁷ *Ibid*, 184.

²⁷⁸ *Ibid*, 186.

²⁷⁹ *Ibid*, 187.

контраобавештајном раду, и њиховом коришћењу треба да претходи дубља анализа окружења и противничке обавештајне службе према којој ће бити примењиване. У пракси, постизање оперативних циљева често захтева примену комбинација наведених техника.²⁸⁰

Заједничка доктрина војног обмањивања оружаних снага САД из 1996. године (*Joint Military Deception 3211. 01A*) говори о вези између обмањивања, контраобавештајних и обавештајних активности које, као што је наведено, морају да се координирано планирају и изводе. У доктрини се наводи да су обавештајни и контраобавештајни рад од критичног значаја за обмањивање у току планирања, извођења и окончања сваке операције обмањивања. Обавештајни рад и контраобавештајни рад обављају следеће битне функције за планере обмањивања:

- утврђивање противничких планера (доносиоца одлука) и процењивање њихове „рањивости“ на обмањивање,
- одређивање противникових ставова у вези са савезничким потенцијалима и могућим дејствима,
- праћење повратних информација ради процене успеха операције обмањивања путем посматрања противниковог реаговања,
- идентификовање противникових способности прикупљања информација и комуникацијских система ради утврђивања најбољих решења за обмањивање,
- планери за обмањивање, аналитичарима обавештајних података морају да ставе до знања да се тренутно одвијају операције обмањивања и
- аналитичари морају да траже повратне информације у вези са операцијом и да размотре последице (како планиране тако и оне непланиране) таквих операција и у исто време настоје да утврде могући будући правац дејства противника.

Обмањивање на стратегијском нивоу планира се и спроводи на националном нивоу, на нивоу алијансе или коалиције, у миру или рату, и обухвата мере које спроводе не само контраобавештајни органи, него обухвата и мере на

²⁸⁰ Hansen H. J.: “Soviet Deception in the Cuban Missile Crisis”, *Studies in Intelligence* 46, no. 1, 2002, pp. 49-58.

политичком, дипломатском и информативном нивоу.²⁸¹ На оперативном нивоу, обмањивање се односи на време, место, детаље и планове предстојећих операција. Обмањивање на тактичком нивоу се спроводи ради обмањивања непријатељских тактичких јединица, обавештајних састава и команданата у вези са временом, способностима и намерама савезничких тактичких јединица. Примењено на обавештајне операције, обмањивање ствара два пожељна контраобавештајна ефекта, а то су тајност и изненађење.

4.1.3. Информационе операције и противсубверзивни рад

Заштита виталних вредности сваке државе од носилаца субверзивних делатности представља за обавештајне службе један од веома важних задатака, у многим државама и најзначајнији задатак. Овај задатак се често означава различитим терминима, као што је: сузбијање тероризма, екстремизма, побуна, организованог криминала и слично. У суштини ради се о задатку који обухвата истраживање, прикупљање и процењивање података о овим активностима, али и онемогућавање ових активности.²⁸²

Обавештајне и безбедносне службе тежиште рада усмеравају на спречавање и сузбијање прикривених или тајних појава угрожавања безбедности које врше појединци, групе или институције стране државе.

У том смислу, обавештајни теоретичари износе да се стране обавештајне службе често појављују као организатори и носиоци одређених тајних субверзивних активности, претежно у виду тајних акција, и наводе да се суштина тих акција састоји од предузимања разноврсних психолошко-пропагандних активности, превратничких и сличних деструктивних дејстава, с циљем дестабилизације стање у држави над којом се жели успоставити или одржати доминација.²⁸³ Даље прецизирају да се, из конгломерата субверзивних активности обавештајних служби, могу издвојити: стварање и коришћење политичке агентуре, тајно помагање опозиционим партијама, директна и индиректна

²⁸¹ Vego, M.: "Operational Deception in the Information Age", *Joint Forces Quarterly*, Spring 2002, p.62.

²⁸² Мијалковски М.: *Обавештајне и безбедносне службе*, Службени Гласник, 2009, стр. 171.

²⁸³ Милошевић М.: „Субверзивни садржај рада обавештајних служби“, *Војни информатор*, новембар–децембар 2004, стр. 61–62.

терористичка дејства, изазивање и управљање кризама. Посебно наглашавају да наведене класификације субверзивних дејстава пре свега имају теоријско и методолошко обележје и да се оне међусобно не искључују већ се преклапају. Тако на пример, психолошко-пропагандна дејства могу се класификовати као посебна врста субверзивних дејстава, али се ова активност истовремено користи за припрему извођење других врста субверзивних дејстава.

Једна од основних задатака контраобавештајних органа у против-субверзивном раду је борба против непријатељских психолошких операција. Борба против противничких психолошких операција није лак задатак. Када стране обавештајне службе спроводе субверзивна дејства, контраобавештајне службе су надлежне за сузбијање таквих операција. Али, њихово искуство је више у области супротстављања страниј шпијунажи, него тајним покушајима да се утиче на јавно мњење. Штавише, често је тешко направити разлику између „беле“ или „сиве“ пропагандне активности од илегалних, односно тајних - „црних“ операција. Стране обавештајне службе примењују дугорочну стратегију када примењују ове операције. Не траже се непосредни добици од сваке операције, већ су задовољни кумулативним ефектом периодичних успеха. Слично, као одговор на ове операције потребна је дугорочна стратегија. Кључ одговора је константно објављивање истинитих информација о разоткривеним активним мерама противника. У том циљу потребно је и објављивање података до којих су дошле контраобавештајне службе о страним операцијама утицаја.²⁸⁴

Контра-психолошке операције, односно контра-пропаганда, дефинише се као активност која се спроводи у циљу идентификације и борбе против противничке пропаганде, обелодањивања противничке намере да покушава да пропагандно утиче на пријатељску популацију и војне снаге. Она укључују оне напоре којима се негира, неутралише, умањују ефекти и остварује предност искоришћавањем страних психолошких операција.²⁸⁵

Слично, Herbert Rommerstein, бивши директор Канцеларије Информативне

²⁸⁴ Kux D.: “Soviet active measures and disinformation: overview and assessment“, *Parameters*, Journal of the US Army War College, Vol XV, No.4, pp. 20-28.

²⁸⁵ Види: Wasemiller A. C.: *The Anatomy of Counterintelligence*, Home Library Center for the Study of Intelligence, Studies Archive Indexes, vol13no1html, https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/kent-csi/vol13no1/html/v13i1a02p_0001.htm

агенције САД (United States Information Agency– USIA) за борбу против дезинформисања и активних мера СССР-а, дефинише контра-психолошке операције као „брижљиво припремљене одговоре на лажну пропаганду у циљу побијања дезинформација и подривања противничких пропагандиста“.²⁸⁶ Његова дефиниција наводи као први циљ побијање противничких дезинформација, па тек онда дискредитовање носиоца психолошких операција.

У стручним радовима специјалиста ОС САД за контра-психолошке операције, чије се истраживање фокусира на електронске медије као средство за реализацију психолошких операција, даје се дефиниција у којој се контра-психолошке операције дефинишу као „акције које се спроводе у циљу дискредитације противничког коришћења електронских медија за подршку својих националних циљева утицајем на мишљења, емоције, став или понашање америчке и пријатељске публике“.²⁸⁷

Иако контра-психолошке операције деле сличне карактеристике и особине са психолошким операцијама, оне такође поседују јединствене принципе које дефинишу њихово ефикасно спровођење. Ти елементи су следећи:

- *заснованост на истини*, у смислу да иако психолошке операције не морају бити засноване на истини, ефикасне контра-психолошке операције углавном пласирају и емитује само истините поруке.²⁸⁸ Контра-психолошке операције засноване на лажним информацијама нису ефикасне у супротстављању противничким психолошким операцијама;
- *јасноћа*, у смислу да контра-психолошке операције, које се заснивају на речима и појмовима које нису универзално разумљиве, бивају неуспешне у супротстављању противничким психолошким операцијама. Коришћење разумљивих речи које јасно преносе поруку контра-психолошких операција, предуслов је за успешно супротстављање противничким психолошким операцијама;

²⁸⁶ Romerstein H.: “Counterpropaganda: We Can't Do Without It“, *Strategic Influence: Public Diplomacy, Counterpropaganda and Political Warfare*, IWP Press, 2008, p.135.

²⁸⁷ Garrison W.C.: *Information Operations and Counter-Propaganda*, Strategy Research Project, U.S. Army War College, 1999, <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a363892.pdf>, accessed April 4 2012.

²⁸⁸ Smith P. A.: *On Political War*, Washington D.C., National Defense University Press, 1989, p.7.

- *познавање циљне групе*, у смислу да контра-психолошке операције као и психолошке операције захтевају развијање пропагандне поруке која је разумљива за циљну публику. У том смислу, ефикасне контра-психолошке операције ослањају се на релевантне културне обрасце циљне популације; и
- *брзо примењивање*, у смислу да се контра-психолошке операције морају брзо и ефикасно супродставити психолошким операцијама противника.

Поред наведених, врло важни су и следећи принципи: *конкретност, офанзивност, масовност, еластичност, реалност и сл.* У предузимању активних мера и контра-психолошких операција потребно је претходно сагледати стварни циљ и остале димензије непријатељске пропаганде и извршити селекцију њених слабих тачака, а затим се одредити за оповргавање стварног циља и напад на најслабије тачке противничких психолошких операција (сличним средствима и методима али са супротним циљем), уз дискредитовање његових основних вредности и омаловажавање ефеката непријатељских психолошких операција (исмевањем и изругивањем). У односу на такво одређење предвиђају се најоптималније методе и организације извођења контра-психолошких операција.

Контра-психолошке операције емитују поруке које имају за циљ побијање или сузбијање пропагандне поруке противничке стране и стога су многи од ефикасних метода психолошких операција подједнако ефикасни у емитовању контра-психолошких операција. Међутим, контра-психолошке операције користе неколико јединствених техника које су ефикасне у нападу на кредибилитет психолошких операција и њену способност да утиче на циљну публику. То су:

- *истраживање и анализа*, у смислу да ефикасна контра-психолошка операција почиње прикупљањем и анализом пропагандних порука и материјала противничке психолошке операције. Да би се супротставили противничким психолошким операцијама потребно је да се у потпуности разумеју поруке, циљне групе и циљеви противничке психолошке операције. Овај почетни метод користи знања стручњака из различитих дисциплина, укључујући експерте из обавештајних структура, друштвених наука, културе, антропологе и друге који су у стању да анализирају пропаганду. Стручна анализа може

правилно да пружи одговоре на следећа питања која су неопходна за формирање ефикасне контра-психолошке операције²⁸⁹:

- ко је циљна група противничке психолошке операције?
 - какве ефекте жели да постигне противничка психолошка операција?
 - какве ефекте су они постигли?
 - која је друга публика чула или видела ову поруку?
 - шта ове поруке указују о перцепцијама противника, могућностима, слабостима и намерама?
 - које су намерне или не намерне нетачности, недоследности, или обмане у порукама које могу да искористе?
 - које контра аргументе можемо да применимо, према коме и како?
- *искористити грешке у когнитивном резоновању*, јер експерти психолошких операција експлоатишу когнитивне пристрасности и грешке у логичком одлучивању, да би обликовали своје поруке које требају да утичу на циљну групу. У том смислу, они су у стању да у пропагандну поруку убаце логику циљне публике да би та порука изгледала уверљивије и веродостојније. Конкретно, експерти намерно користе грешке у аргументима у циљу утицаја на емоције своје публике. Када кампања контра-психолошких операција открије грешке у пропагандној поруци и презентује је домаћој публици, онда пропагандна порука противника губи свој кредибилитет и снагу.

Иначе, познато је да су, кроз историју, контраобавештајне и обавештајне службе у својој надлежности имале и борбу против спољне пропаганде. У том смислу, познато је да су посебне организационе целине контраобавештајних служби Краљевине Србије биле одговорне за борбу против стране пропаганде.²⁹⁰

²⁸⁹ Garfield A.: "Recovering the Lost Art of Counterpropaganda: An Assessment of the War of Ideas in Iraq", *Strategic Influence: Public Diplomacy, Counterpropaganda and Political Warfare*, IWP Press, 2008, p.184-185.

²⁹⁰ Познато је, да је након завршетка Првог светског рата и стварања нове државе – Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Решењем министра унутрашњих дела од 23. децембра 1920. године, образовано Одељење за државну заштиту. Одељење за државну заштиту, на основу Правилника о раду, донетог 10. јануара 1921. године, организационо је подељено на 4 одсека,

Слично, за време Другог светског рата, Одељење специјалне полиције Београда, делило се на централну пријавницу, картотеку и пет одељака, где је Пети одељак био за контролу штампе. Специјална полиција је деловала конспиративно, врбујући агенте (конфиденте) приликом хапшења и спровођења истраге, али се бавила и субверзивном пропагандом, првенствено пласирањем дезинформација, коришћењем агената-провокаatora и провокаторских радио-станица.

У Народноослободилачкој војсци (НОВ) Југославије, руковођење целокупном обавештајном службом у јединицама и на територији било је постављено вертикално, од Другог (обавештајног) одсека Врховног штаба НОВ, преко главних, подручних и рејонских до месних обавештајних центара. Други (обавештајни) одсек ВШ делио се на Секцију за обавештавање о непријатељу и Секцију за контрашпијунажу на ослобођеној и неослобођеној територији. Секција за контрашпијунажу бавила се и инфилтрацијом сопствене агентуре у непријатељску обавештајну мрежу, пласирањем дезинформација, сузбијањем непријатељске пропаганде и заштитом безбедности у јединицама.²⁹¹

И данас, савремена пракса, али и обавештајни теоретичари наглашавају да савремене службе, у оквиру својих целина за контраобавештајни рад, требају да имају и целину за борбу против противничке пропаганде, односно за контра-пропаганду.²⁹²

Целина за контра-пропаганду у обавештајним службама надлежна је за контролу дневне штампе и других извора информисања, праћење и контролисање

са укупно 27 пододсека – реферата. Трећи одсек се делио на 9 пододсека: 1. Талијанска пропаганда, 2. Аустријска и Немачка пропаганда, 3. Мађарска пропаганда, 4. Румунска пропаганда, 5. Остали сумњиви странци, 6. Сумњиви грађани Хрватске и Славоније, 7. Сумњиви грађани Словеније, 8. Сумњиви грађани Војводине и 9. Сумњиви грађани Далмације. Види: Милошевић М.: *(Контра)шпијунажа*, Медија центар „Одбрана“, Београд, 2011.

²⁹¹ Милошевић М.: *(Контра)шпијунажа*, Медија центар „Одбрана“, Београд, 2011, стр. 201.

²⁹² Дирекција за заштиту и безбедност одбране Француске – (La direction de la protection et de la sécurité de la défense – DPSD) основана је после Другог светског рата и представља контраобавештајну службу француских ОС, која је дуго деловала под именом Војна безбедност (Securite Militaire – SM). У делокруг рада службе улазе и општи обавештајни послови, борба против тероризма, саботажа и субверзивне активности, као и *борба против свих врста пропаганде (непријатељске, политичких организација и страних држава)*. Она извршава своје задатке на националној територији, али и у саставу ОС распоређених у различитим спољним мисијама.

„скривених“ пропагандних активности усмерених против националних интереса, а које спроводе стране службе. Кључна реч овде су „прикривене пропагандне активности“, што указује да у случају да се према држави води „бела пропаганда“, онда је борба против ње у надлежности других државних органа, али ако се спроводи „црна или сива пропаганда“, држава тада ангажује контраобавештајну службу у циљу њеног разоткривања и сузбијања или на неки други начин да манипулише њоме тако да она не наноси штету националном интересу.²⁹³

Може се закључити да се у извођењу контра-психолошких операција према противнику укључује целокупни државни систем пропагандог деловања. Њега чине и обавештајно-безбедносне службе. Једна од основних задатака контраобавештајних органа је борба против прикривених непријатељских психолошких операција, с циљем да се дискредитују и подрију носиоци прикривених психолошких операција и побију поруке таквих операција. У складу са тим задатком, у многим службама формиране су посебне организационе целине чија је посебна надлежност супростављање страниј субверзивној пропаганди.

4.2. Квалитативна анализа доктринарних одредби контраобавештајног рада

У овој целини извршена је квалитативна анализа доктринарних одредби контраобавештајног рада развијених западних земља, с аспекта посебности информационих операција за безбедносни рад, супростављање шпијунажи и противсубверзивни рад. Као референтне за ово истраживање, изабране су следеће доктрине: Доктрина здружених операција Министарства одбране (МО) Велике Британије (Joint Warfare Publication, JWP 2-00, UKMOD) из 1999. године, Здружена обавештајна доктрина МО Велике Британије (Joint Doctrine Publication, JDP 2-00) из 2011. године, Доктрина САД за психолошке операције (FM 3-05.30) из 2005. године, Здружена обавештајна Доктрина МО САД из 2013. године (Joint Intelligence, JP 2-0) и Здружена обавештајна, контраобавештајна и безбедносна доктрина НАТО (Allied Joint Publication, AJP-2) из 2003. године. Такође, извршена је квалитативна анализа безбедносних стратегија и доктрина Руске Федерације,

²⁹³ Види: Wasemiller A. C.: “The Anatomy of Counterintelligence“, Home Library Center for the Study of Intelligence, Studies Archive Indexes, vol13no1html, https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/kent-csi/vol13no1/html/v13i1a02p_0001.htm

као што су: Војна доктрина оружаних снага РФ из 2000. године, Концепт националне безбедности Руске Федерације из 2000. године, Доктрина информационе безбедности Руске Федерације из септембра 2000. године, као и Стратегија националне безбедности Руске Федерације.

Увид у истраживачку грађу указао је на важност информационих операција у раду контраобавештајних органа, како за извршавање безбедносних, тако и задатака на плану контрашпијунаже и задатака на плану супротстављања субверзивним дејствима противника.

Због тога су, за извршење квалитативне анализе наведених докумената, изабране следеће јединице анализе, које треба да укажу да ли постоји и колика је посебност информационих операција у реализацији наведених задатака контраобавештајних органа: посебан задатак контраобавештајних органа на плану заштите од противничких или на плану подршке сопствених информационих операција, посебна линија рада контраобавештајних органа на плану заштите од противничких или на плану подршке сопствених информационих операција, и посебност организационих целина контраобавештајних органа на плану подршке заштите од противничких или подршке сопствених информационих операција.

4.2.1. Квалитативна анализа војних и обавештајних доктрина

Велике Британије, САД и НАТО

Квалитативна анализа Доктрине здружених операција Министарства одбране Велике Британије (*Joint Warfare Publication 2-00, UKMOD*) из 1999. године, указује да контраобавештајни рад има пресудну улогу у заштити обавештајног извора од утицаја противничких техника информационих операција, пре свега обмањивања.²⁹⁴

Здружена обавештајна Доктрина МО Велике Британије (*Joint Doctrine Publication 2-00*) из 2011. године такође указује на важну улогу контраобавештајног рада у заштити од противничких операција обмањивања.²⁹⁵ У том смисли, истакнути су ставови да је заштита извора од критичне важности за

²⁹⁴ *Joint Warfare Publication 2-00 (JWP 2-00) UKMOD, Chief of Joint Operations, August 1999.*

²⁹⁵ *Joint Pub 3-58, Joint Doctrine for Military Deception, Department of the Army, Washington, 31 May 1996.*

веродостојност података који се добијају из тајних извора.

Такође, квалитативном анализом Доктрине САД за психолошке операције (FM 3-05.30) из 2005. године, идентификована је важна улога контраобавештајног рада у заштити од противничких психолошких операција.²⁹⁶ У том смислу, издвојени су следећи задаци контраобавештајног рада: идентификовање противничке пропаганде, прикупљање података и анализа противничке пропаганде и подршка у спровођењу контра-пропаганде.

Квалитативном анализом Здружене обавештајне Доктрине Министарства одбране САД из 2013. године (Joint Intelligence, JP 2-0) установљено је да утицај на перцепцију противника, путем техника информационих операција, прикривања и обмањивања, помаже у постизању безбедности својих активности и изненађења.

Квалитативна анализа Здружене обавештајне, контраобавештајне и безбедносне Доктрине НАТО (Allied Joint Publication - AJP-2), из 2003. године, у делу који обрађује контраобавештајни и безбедносни рад, такође указује на примену техника информационих операција у безбедносном раду.²⁹⁷ За јединице анализе садржаја издвојени су ставови: да контраобавештајне мере имају четири основна циља, где поред одвраћања, откривања и неутрализације, спада и варање, које се у доктрини дефинише као активност која има примарни циљ да доведе противника на погрешан закључак у вези са савезничким способностима и плановима. С друге стране, противничке офанзивне информационе операције се, поред шпијунаже и саботаже, третирају у доктрини као директна претња безбедности сопственим операцијама.

Квалитативном анализом наведених војних доктрина Велике Британије, САД и НАТО идентификоване су следеће важне одредбе о посебности информационих операција за контраобавештајни рад:

- информационе операције представљају директну претњу безбедности сопственим обавештајним изворима, снагама и операцијама, због чега контраобавештајни рад има пресудну улогу у заштити сопствених извора и

²⁹⁶ FM 3-05.30, *Psychological Operations*, Department of the Army, Washington, DC, 15 April 2005.

²⁹⁷ Према: NATO Doctrine AJP - 2.0: *Allied Joint Intelligence, Counterintelligence and Security Doctrine*, 2002.

- снага од утицаја противничких информационих операција;
- контраобавештајна заштита извора је од критичне важности за веродостојност података које достављају сопствени обавештајни извори;
 - контраобавештајни рад има важну улогу у процесу а) идентификовања противничке пропаганде и других техника информационих операција, б) у прикупљању и анализи противничке пропаганде и других техника информационих операција и в) у подршци спровођењу контра-пропаганде и одбрамбених информационих операција.

Поред ових одредби које указују да информационе операције спадају у задатке контраобавештајног рада, истичу се и ставови у којима се напомиње да контраобавештајне мере имају четири основна циља, где поред одвраћања, откривања и неутрализације, спада и варање, које се у доктрини дефинишу као активности, које имају примарни циљ да доведу противника на погрешан закључак или конфузију у вези са савезничким способностима и плановима. Појашњава се да утицати на перцепцију противника, путем информационих операција (негирања и обмањивања) помаже у постизању безбедности својих активности и изненађења. У закључку, може да се констатује да је анализом наведених доктрина идентификована посебност задатака контраобавештајних органа на плану подршке извођења сопствених информационих операција, као и на плану заштите од противничких информационих операција.

4.2.2. Квалитативна анализа Националне контраобавештајне стратегије

САД из 2005. и 2007. године

Национална контраобавештајна стратегија САД из 2005. године, дефинисала је седам тежишних циљева, од којих је као четврти навела: „заштиту интегритета обавештајног система и идентификовање страних операција обмањивања и порицања, као и противничких тајних операција утицаја“.²⁹⁸

²⁹⁸ The National Counterintelligence Strategy of the United States, speech by Hon Michelle Van Cleave on 5 March 2005, pg. 9.
at http://www.ncix.gov/publications/reports_speeches/speeches/CI21Conf/TexaspeechCI.pdf.

Четврти стратегијски задатак у контраобавештајном систему Сједињених Америчких Држава, јасно указује да САД, у наведеној стратегији велики значај у раду даје борби против информационих операција које стране обавештајне службе спровode против САД.²⁹⁹ С тим у вези, амерички стручњаци потенцирају значај анализе страних операција обмањивања и прикривања као једне од најизазовнијих и најтежих обавештајних дисциплина, у оквиру контраобавештајних задатака америчких служби, чиме нам указују да у контраобавештајном раду њихових служби постоји посебна линија рада на овом плану.

Такође, и у Контраобавештајној стратегији САД из 2007. године, истакнуто је да амерички обавештајни систем мора да обезбеди кредибилне и тачне обавештајне информације за потребе спољнополитичког одлучивања Владе САД и њених савезника. Даље се наводи да интегритет обавештајног система – људи, структуре информационог система и самих информација које поседују – зависи од способности да заштите обавештајни систем од стране пенетрације или утицаја.

Наводи се да су слабости у обавештајном систему последица слабости у људској и технолошкој димензији, слабости обавештајне културе, праксе, стандарда, метода и извора. Способност страних обавештајних служби да угрозе интегритет обавештајног система САД делом зависи и од њиховог познавања америчког обавештајног система, безбедносних процедура, али и обавештајних и контраобавештајних капацитета САД. Истиче се да „борба против тога зависи и од нашег познавања шта они знају о нама, као и потврђивању о томе шта они незнају о нама. Ови напори зависе значајно и од способности обавештајно-безбедносних структура САД да се убаце у обавештајни систем противника у циљу сазнавања оперативних и аналитичких способности противника. Доносиоци

²⁹⁹ У САД, контраобавештајне одговорности су подељене у односу на: 1) потребе остварења националне безбедности и заштите од деловања страних агената, што је задатак додељен ФБИ; 2) контраобавештајних активности у оквиру прикупљања обавештајних података у иностранству, што је задатак ЦИА; 3) контраобавештајне заштите војних операција САД у иностранству, што је задатак додељен Министарству одбране. Контраобавештајна улога Централне обавештајне агенције (ЦИА) усмерена је на заштити њене обавештајне и агентурне мреже и на осигурању и заштити од противничких операција обмањивања и манипулација. Институција под називом National Counterintelligence Executive предстаља врховни контраобавештајни орган у САД. Види: Van Cleave M. K.: “What is Counterintelligence? A Guide to Thinking and Teaching about CI”, *The Intelligencer, Journal of U.S. Intelligence Studies, Volume 20, Number 2, Fall/Winter 2013; Counterintelligence Enhancement Act of 2002 (50 USC 401 et seq).*

одлука у САД зависе од обавештајних информација које су ослобођене од стране контроле или манипулације. Пошто је свака обавештајна дисциплина подложна манипулацији од стране наших противника, провера тачности информације добијене од стране свих прикупљачких извора је много важна³⁰⁰.

Уочава се да савремене обавештајне службе САД, на основу анализе њихових стратегија, развијају офанзивне мере контраобавештајне делатности као користан апарат националне безбедности. Значај агресивног и офанзивног приступа у спровођењу контраобавештајних напора истакнут је у следећој одредници Националне контраобавештајне стратегије САД: „контраобавештајна заједница ће спровести агресивне, стратешки усмерене операције против приоритетних обавештајних циљева широм света, применом и коришћењем широког опсега оперативних средстава“.³⁰¹ У каснијем одељку, овај документ наглашава важност примене још једног важног аспекта офанзивног контраобавештајног рада, а то је интензивно трагање за слабим тачкама противника у његовим обавештајним активностима и њихова каснија експлоатација и искоришћавање у интересу заштите националног безбедносног апарата САД.

Промене у правном оквиру САД, које су везане за примену офанзивних контраобавештајних операција, послужују као сведочанство за све већом потражњом за примену оваквог облика контраобавештајног рада ради заштите државе. Одбрамбена обавештајна агенција Министарства одбране САД је 2008. године, добила овлашћења за спровођење „стратешких контраобавештајних офанзивних операција“ и на тај начин се прикључила у контраобавештајним активностима које спроводе контраобавештајне целине у америчкој копненој војсци, морнарици и ваздухопловним снагама.³⁰²

³⁰⁰ *The National Counterintelligence Strategy of the United States of America*, National Counterintelligence Policy Board, 2007, p. 1-7, <https://www.fas.org/irp/ops/ci/cistrategy2007.pdf>

³⁰¹ *The National Counterintelligence Strategy Of The United States Of America*, Office of the National Counterintelligence Executive, Washington, D.C., 2009.

³⁰² Одбрамбена обавештајна агенција је у том циљу основала Одбрамбени контраобавештајни и HUMINT центар, који је добио надлежности за извођење стратешких контраобавештајних операција. Види: Defense Intelligence Agency, *Media roundtable about the establishment of the Defense Counterintelligence and Human Intelligence Center*, Washington, D.C., 2008.

Табела 10: Анализа Националне контраобавештајне стратегије САД из 2005. и 2007. године из угла посебности информационих операција

Национална контраобавештајна стратегија САД из 2005. и 2007. године			
Технике информационих операција противника	Мете напада противничких информационих операција	Посебни контраобавештајни органи САД – посебна линија рада	Задатак контраобавештајних састава САД у супростављању информационом операцијама
Обмањивање	Слабости у људској и технолошкој димензији обавештајних служби САД	Аналитичари контра-обмањивања	Заштитити интегритет обавештајног система Заштити обавештајни систем САД од стране пенетрације или утицаја
Порицање	Слабости обавештајне културе ОС САД		Обезбедити кредибилне и тачне обавештајне информације за потребе спољнополитичког одлучивања
Операције утицаја	Слабости праксе, стандарда ОС САД		Идентификовати стране операције обмањивања и порицања
	Слабости метода и извора ОС САД		Идентификовати противничке тајне операције утицаја

Анализа ових стратегија указује на следеће квалитативне одредбе о примени информационих операција у контраобавештајном раду служби САД:

- оцењује се да, пошто је свака обавештајна дисциплина подложна манипулацији од стране наших противника, провера тачности информације добијене од стране свих прикупљачких извора је много важна,
- захтева се да националне обавештајне информације буду ослобођене од стране контроле или манипулације,
- заштита интегритета обавештајног система, идентификовање страних операција обмањивања и порицања, као и противничких тајних операција утицаја, је један од седам тежишних и посебних контраобавештајних циљева САД,
- потенцира се значај анализе страних операција обмањивања и прикривања као једне од најизазовнијих и најтежих обавештајних дисциплина, у оквиру

- контраобавештајних задатака америчких служби,
- потенцира се потреба за способностима обавештајно-безбедносних структура САД да се убаце у обавештајни систем противника у циљу сазнавања оперативних и аналитичких способности противника, и
 - тежи се развијању офанзивних мера контраобавештајне делатности ради немилосрдног трагања за слабим тачкама противника у његовим обавештајним активностима и њихова каснија експлоатација и искоришћавање у интересу заштите националног безбедносног апарата САД.

4.2.3. Квалитативна анализа стратегије Министарства одбране САД за контраобавештајне операције у сајбер простору из 2009. године

Када се анализира стратегија Министарства одбране (МО) САД за контраобавештајне операције у сајбер простору из 2009. године, уочава се да је у њој присутно много одредби које указују на повезаност контраобавештајних и информационих операција. У стратегији се као задаци контраобавештајног рада, у циљу спречавања страних обавештајних активности према интересима САД у сајбер простору, постављају: 1) одвраћање, откривање, идентификација, анализа, неутралисање и искоришћавање страних активности у сајбер простору, 2) подршка заштити информација и технологије САД и 3) заштита интегритета обавештајних и контраобавештајних активности МО САД.³⁰³

Стратегија такође као циљ поставља синхронизацију и координацију контраобавештајних активности са информационим операцијама, мрежном одбраном и људским обавештајним радом (HUMINT) у сајбер простору.³⁰⁴ Због тога стратегија наводи да ће контраобавештајни органи МО САД спроводити офанзивне контраобавештајне операције у сајбер простору у циљу идентификације и неутрализације претњи које долазе као последица деловања страних обавештајних служби, терористичких организација и инсајдерских претњи.³⁰⁵

³⁰³ *The DoD Strategy for CI in Cyberspace*, August 2009, p.vi,
https://cyberwar.nl/d/2009_13-F-0676_The_DoD_Strategy_for_CI_in_Cyberspace.pdf.

³⁰⁴ *Ibid*, p.1.

³⁰⁵ *Ibid*, p.3.

У склопу офанзивних активности, контраобавештајни састави МО САД спроводиће операције пенетрације у противничке обавештајне операције у циљу анализе њихових метода рада, извора података и мрежа, њихове руководеће структуре, док ће истовремено бити ангажовани на потврди валидности својих извора и метода рада.

За наше истраживање изузетно је важна одредница у стратегији да ће контраобавештајни састави изводити и операције у сајбер простору, у циљу утицаја на доношење одлука у државама које се налазе на стратегијским позицијама, са циљем да наведене земље сарађују са САД у остварењу заједничких безбедносних интереса.

Табела 11: Анализа стратегије Министарства одбране САД за контраобавештајне операције у сајбер простору из 2009. године из угла посебности информационих операција

Стратегија МО САД за контраобавештајне операције у сајбер простору из 2009. године			
Технике информационих операција противника	Циљне групе контраобавештајних састава МО САД	Задатак контраобавештајних састава МО САД у сајбер простору	Циљ контраобавештајних операција у сајбер простору
Обмањивање	Стране обавештајне службе	Извођење офанзивних контраобавештајних операција у сајбер простору	Утицај на доношење одлука у државама које се налазе на стратегијским позицијама
Порицање	Терористи	Синхронизација и координација контраобавештајних активности са информационом операцијама	Утицај на доносиоце одлука противника САД
Операције утицаја	Инсајдери	Спроводиће операције пенетрације у противничке обавештајне операције у циљу анализе њихових метода рада, извора података и мрежа, њихове руководеће структуре	Утицај на процене ризика страних служби пре него што се одлуче да спроведу операције према САД

Наводи се да офанзивне контраобавештајне активности могу утицати на доносиоце одлука противника САД, могу да допринесу решавању конфликта пре него што ескалирају и могу да допринесу стратегијској предности САД у сајбер простору.

Наведене контраобавештајне операције које спроводе састави МО САД имају за циљ да утичу на стране обавештајне службе, терористичке организације и унутрашње претње на тај начин да: 1) утичу на њихове процене ризика пре него што се одлуче да спроведу операције према САД, 2) манипулишу њиховим односима са страним владама и 3) утичу на њихову перцепцију оперативног и глобалног окружења и њихове обавештајне податке.³⁰⁶

Анализа одредаба Стратегије МО САД у сајбер простору из 2008. године несумљиво указује да примена информационих операција представља посебан задатак у раду контраобавештајних органа МО САД у сајбер простору, који су усмерени према противничким обавештајним службама у смислу утицаја на њихову реалну перцепцију оперативног и глобалног окружења и њихове обавештајне податке, на обавештајне информације и калкулације ризика страних служби пре него што се одлуче да спроведу операције према САД, тако и према доносиоцима одлука код противника у државама које се налазе на стратегијским позицијама.

4.2.4. Квалитативна анализа безбедносних стратегија и доктрина

Руске Федерације

У савременим доктринарним документима Руске Федерације (РФ), још од краја деведесетих година, приметно је потенцирање значаја информационе безбедности. Ставови који су изнети у војним и безбедносним стратегијама и доктринама указују између осталог и на наставак тајног и субверзивног деловања западних земаља на информациону сферу Руске Федерације.³⁰⁷ Концепцијски

³⁰⁶ *The DoD Strategy for CI in Cyberspace*, August 2009 p.4., https://cyberwar.nl/d/2009_13-F-676_The_DoD_Strategy_for_CI_in_Cyberspace.pdf

³⁰⁷ Руски теоретичари сматрају да у савременим међународним односима, занемаривање информационе безбедности може да доведе до политичких, економских, еколошких и материјалних последица, а можда чак и немира. Образлажу да релативно неометан приступ и

приступи у овим документима представљају смернице у вези са ангажовањем обавештајно-безбедносног сектора те земље у заштити националне информационе сфере, односно за примену дефанзивних информационих операција ради остварења информационе безбедности.

Руска Федерација је 2000. године објавила Концепт националне безбедности у којем је поновљен значај информационе сфере за руску националну безбедност.³⁰⁸ Износи се да је повећана претња националној безбедности земље из информативне сфере, имајући у виду да велики број развијених земаља доминира информативним простором Русије и да на тај начин покушавају да „избаце“ Русију из спољног и унутрашњег информационог тржишта. Такође, наведено је да претњу националној безбедности представља то што многе земље развијају концепте информационог ратовања и информационе операције, чиме стварају предуслове за утицај на информационе системе других земаља, прекидање информационих и телекомуникационих система других земаља, као и не ауторизованим приступом у базе података.

Треба напоменути да је у Стратегији националне безбедности у време кад је Владимир Путин првобитно обављао дужност председника Русије, оцењена као субверзивна подршка коју САД даје развоју демократије у Русији. Амерички медији су оптуживани за периодично вођење информатичког рата против Русије. Руски војни стратеги нису само видели опасност од информационог рата који су водили западни медији, него и ширење радикалне исламске пропаганде која може да има негативан утицај на лојалност бројне муслиманске популације у Руској Федерацији.

У Војној доктрини усвојеној 2000. године, истиче се да је карактеристика тадашњег међународног окружења повећање конфронтација у информационој сфери, што представља дестабилизујући фактор за постизање деструктивних војнополитичких циљева и да то може негативно утицати на општу безбедност. У Доктрини се наводи основна подела информационих операција, тј.

размена информација путем медија и Интернета чини да су обични грађани и доносиоци одлука под утицајем различитих идеолошких, политичких, верских и других информација и дезинформација.

³⁰⁸ Према: "Russia's National Security Concept", *Arms Control Association*, Jan/Feb 2000, http://www.armscontrol.org/act/2000_01-02/docjf00.

информационо-технички и информационо-психолошки аспект операција. Наводи се да је нарушавање националне информационе инфраструктуре један од највећих претњи Руске Федерације. Напомиње се да модеран рат карактерише примена индиректних стратешких операција и информационог ратовања у фази припреме и извођења војних операција. Збуњивање јавног мњења појединих држава и светске заједнице доприноси супериорности у почетном периоду рата, извођењу рата, као и током извођења важних мисија.³⁰⁹

Доктрина информационе безбедности Руске Федерације из септембра 2000. године, указује на национални интерес Руске Федерације у информационој сфери и даје смернице за остварење тога циља.³¹⁰ У доктрини се на самом почетку наглашава, да се реализација тога циља остварује, између осталог и онемогућавањем пропагандних активности, дезинформација и манипулација које доприносе ширењу социјалних, верских и националних нереда и мржње.

Изворе претњи информационој безбедности Руске Федерације, ова Доктрина је поделила на унутрашње и спољашње, и нагласила да најзначајну спољну претњу информационој безбедности Руске Федерације представљају активности страних војних, обавештајних, специјалних служби и терористичких организација. Наводи да је циљ њиховог деловања обезбеђење стране доминације у информационој сфери и на информационом тржишту Руске Федерације, прекид нормалног функционисања информационих и телекомуникационих система, нарушавање безбедности информационих извора у власништву државе и неовлашћени приступ тим изворима.

Доктрина, претње информационој безбедности Руске Федерације даље класификује на: 1) претње уставним правима и слободама људи и грађана, у које се убрајају ширење негативне пропаганде и дезинформација међу грађанима, 2) претње унутрашњој државној политици, у које се убрајају и ширење у земљи лажних информација о активностима државних органа, 3) претње спољној политици Руске Федерације, у које убрајају и ширење дезинформација на међународном плану о спољнополитичким активностима државе, 4) претње у

³⁰⁹ Военная доктрина Российской Федерации 2010, <http://www.scrf.gov.ru/documents/33.html>

³¹⁰ *Information Security Doctrine of the Russian Federation*, Approved by President of the Russian Federation Vladimir Putin on September 9, 2000, <http://www.mid.ru/bdcomp/nsosndoc.nsf>.

сфери науке и технологије, у које убраја и активности страних влада и страних обавештајних служби на пољу индустријске шпијунаже, 5) претње у области духовног живота руских грађана, у које убраја и утицај страних обавештајних служби на медије у Руској Федерацији с циљем ширења дезинформација и на тај начин угрожавања националне безбедности и одбрану Русије и б) претње у области одбране, у које убрајају субверзивне активности специјалних служби страних земаља које се спроводе у циљу информационог и психолошког утицаја на припаднике оружаних снага Руске Федерације, као и пропагандне активности које имају за циљ да угрозе престиж оружаних снага и умање њене борбене способности.

Бивши руски председник Дмитри Медведев средином 2009. године представио је Стратегију за националну безбедност Руске Федерације до 2020. године, где први пут, ова руска безбедносна стратегија говори и о „културним претњама“ Русији, и међу њих убраја покушаје „ревидирања“ руске историје.³¹¹ Као претња националном интересу наведене су илегалне активности у сајбер простору и глобално информатичко ратовање. У делу који говори о претњама војној безбедности Русије, наводи се да водеће земље теже да обезбеде доминантну супериорност у војној сфери, између осталог и развијањем високотехнолошког и информационог оружја.

У 2013. години, Руска Федерација је објавила документ „Основа државне политике РФ у сфери међународне информационе безбедности у периоду до 2020. године“ у којем се „међународна информациона безбедност“ дефинише као „стање глобалног информационог простора које спречава сваку могућност кршења права индивидуа, друштва и држава у информационој сфери, као и деструктивно и незаконито утицање на елементе националне критичне информационе инфраструктуре“.³¹²

У документу је изнето да су циљеви државне политике РФ у овој сфери успостављени ради: успостављања међународног система информационе

³¹¹ Стратегија национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года, <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>.

³¹² Види: „Русија изнела своје виђење информационе безбедности“, *Руска реч*, 9. август 2013, http://ruskarec.ru/politics/2013/08/09/rusija_iznela_svoje_vidjenje_informacione_bezbednosti_24027.html

безбедности, успостављања међународног програма у области међународног система информационе безбедности уз учешће Русије; изградње интер-агенцијске сарадње у примени државне политике РФ у сфери међународне информационе безбедности и достизања и одржања технолошког паритета са главним светским субјектима у сфери информационе и комуникационе технологије.

У наведеном документу, наведене су следеће основне претње у сфери међународне информационе безбедности: коришћење информационе и комуникационе технологије као информационог оружја за остварење политичких и војних циљева који су у супротности са међународним правом, за извођење терористичких активности, укључујући деструктивне утицаје на критичку информациону инфраструктуру, за мешање у унутрашње ствари суверене државе, кршење јавног реда, подстицање међуетничке, међуверске и међуконфесијалне мржње, расизма, ксенофобијских идеја и за извођење криминалних активности.

Наведено је да су приоритети државне политике између осталог и формирање организационих јединица у федералним извршним органима РФ који ће примењивати државну политику РФ у сфери међународне информационе безбедности, као и унапредити координацију федералних извршних органа у овој сфери.

У делу документа под називом „Механизми имплементације државне политике РФ у сфери информационе безбедности у периоду до 2020. године“ наведено је да се Политика реализује кроз активности федералних извршних органа и надзорних органа, у складу са њиховим надлежностима, укључујући јавно-приватно партнерство.

На државном нивоу политика се спроводи тако што се предлози за примену државне политике достављају на разматрање Председнику РФ преко радних тела Савета за безбедност РФ, уз сарадњу са надлежним државним органима и телима. На међународном нивоу, Министарство спољних послова је надлежно за координацију активности државних органа у примени државне политике РФ и промовисање конкретне позиције РФ у међународном оквиру.

Табела 12: Анализа безбедносних стратегија и доктрина Руске Федерације из угла посебности информационих операција

Квалитативна анализа безбедносних стратегија и доктрина Руске Федерације	
Претње информационој безбедности Руске Федерације	<ul style="list-style-type: none"> - Наставак тајног и субверзивног деловања западних земаља на информациону сферу РФ - Нарушавање информационе инфраструктуре РФ - Примена индиректних стратешких операција - Употребе информација за манипулацију масом и свести друштва - Развој потенцијала страних земаља за информационо ратовање и информационе операције - Илегалне активности у сајбер простору
Носиоци спољних претњи	<ul style="list-style-type: none"> - Стране војне, обавештајне и специјалне службе, и терористичке организације
Циљ носιοца спољних претњи	<ul style="list-style-type: none"> - Обезбеђење стране доминације у информационој сфери РФ, доминација на информационом тржишту РФ, прекид нормалног функционисања информационих и телекомуникационих система РФ, нарушавање безбедности информационих извора у власништву РФ и неовлашћени приступ тим изворима - Утицај страних обавештајних служби на медије у РФ у циљу ширења дезинформација и на тај начин угрожавања националне безбедности и одбране РФ - Субверзивне активности специјалних служби страних земаља које спроводе у циљу информационог и психолошког утицаја на припаднике оружаних снага РФ
Како се заштити од претњи	<ul style="list-style-type: none"> - Заштитом информационих мрежа - Онемогућавањем пропагандних активности, дезинформацијама и манипулацијама које доприносе ширењу социјалних, верских и националних нереда и мржње
Задатак и носиоци заштите	<ul style="list-style-type: none"> - Формирање организационих јединица у федералним извршним органима РФ који ће примењивати државну политику РФ у сфери информационе безбедности

Анализа одредаба наведених безбедносних стратегија Руске Федерације несумљиво указује да примена информационих операција представља посебан задатак у раду обавештајних служби западних земаља, у смислу тајног и субверзивног деловања западних земаља на информациону сферу Руске Федерације, а да се за одбрану од наведених страних информационих операција у Руској Федерацији планира формирање посебних организационих јединица у федералним извршним органима РФ који ће примењивати државну политику РФ у сфери информационе безбедности. Један од задатака ових јединица је заштита

информационих мрежа и онемогућавање пропагандних активности, дезинформацијама и манипулацијама које доприносе ширењу социјалних, верских и националних нереда и мржње. Сходно наведеним одредбама, може да се закључи да у РФ постоје организационе јединице у федералним извршним органима који су надлежни за супростављање противничким информационим операцијама.

4.3. Квалитативна анализа нормативних одредби контраобавештајног и безбедносног рада служби

Одреднице о значају информационих операција у контраобавештајном и безбедносном раду савремених обавештајних служби, изнете у безбедносним, одбрамбеним и контраобавештајним доктринарним документима развијених земаља, преточена су у нормативе и законе о раду обавештајних служби. Анализа појединих одредби ових закона о службама, указује да обавештајне службе имају значајну улогу у области информационе безбедности, односно да информациона безбедност није споредна него једна од водећих активности обавештајно-безбедносних служби.³¹³ На основу тих одредби закона, индиректно може да се изведе закључак о томе да дефанзивне информационе операције, како оне техничке тако и перцептивне природе, улазе у спектар рада савремених обавештајних служби.

Првобитна верзија Закона о Федералној служби безбедности (ФСБ) Руске Федерације (*Russian Federation Federal Law No. 40, on The Federal Security ServiceFSB*) усвојена је 1995. године, а после њега је усвојено низ амандмана. У Глави II, члана 8 овог закона, наведене су основне надлежности ФСБ: контраобавештајна активност; борба против тероризма и субверзивног деловања; борба против организованог криминала и корупције; спровођење офанзивне

³¹³ Током нереда у Украјини почетком фебруара 2014. године, у медијима се појавила информација да је тадашњи председник Украјине Виктор Јанукович, у циљу завођења реда у служби државне безбедности, за новог шефа контраобавештајне службе поставио Владимира Бика који се – до овог именованја – налазио на положају начелника Департмана за „контраобавештајну заштиту државних интереса у информативној сфери“. <http://fakti.org/globotpor/quo-vadis-orbi/janukovic-posmenjivao-nacelnike-drzavne-bezbednosti-u-polupobunjenim-oblastima>.

обавештајне активности; обезбеђење границе; обезбеђење информационе безбедности и заштита података који су државна тајна.³¹⁴ Укратко, активности ФСБ у области информационе безбедности су веома широке и обухватају активности на административном, техничком плану и друге активности, међу којима су и активности дефанзивних информационих операција.

Агенција националне безбедности (*NSA*) Сједињених Америчких Држава делује у оквиру Министарства одбране, али са високим степеном независности. Генерално, задужена је за криптологију и пресретање комуникација. Агенција је ангажована на изради и откривању шифри, пресретању порука, односно извештаја страних влада, развоју метода рада за прикупљање информација у току њиховог слања, и коришћењу електронике за све комуникације које су у вези са обавештајним активностима. Према Обавештајној наредби *NSC* бр. 6 од 17. фебруара 1972. године, у надлежност *NSA* у области *SIGINT* активности ушла је и „безбедност комуникација“ (*Communications Security – COMSEC*), односно стварање, преглед и утврђивање поступака постављања и одржавања веза и кодова за преко 80 разних владиних служби, укључујући и Државни секретаријат и *ФБИ*, као и развој безбедних система веза за пренос података и разговора у оквиру сателитских система. Дужности *NSA* на плану комуникационе и информационе безбедности укључују и безбедност комуникација стратешких оружаних система и израду кодова за америчког председника у случају наредбе за одобрење нуклеарног напада. Према томе, *NSA* реализује две основне области: заштиту комуникационих система САД од стране обавештајне експлоатације (*COMSEC Mission*), и искоришћавање страних система везе у обезбеђивању потребних података за Владу САД (*SIGINT Mission*).³¹⁵

У стратегијском контраобавештајном плану *ФБИ* за период од 2004. до 2009. године, за кључне контраобавештајне приоритете наведени су тачно одређени задаци на основу којих се могу препознати и општи циљеви контраобавештајне активности: заштита националне безбедности од

³¹⁴ *Федеральный Закон Об органах Федеральной службы безопасности в Российской Федерации*, 03.04.95, Но. 40-ФЗ (СЗ Но. 15-95 г. ст. 1296), (Принят Государственной Думой 22.02.95.г., изменен и дополнен 01/12/99), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_162648/

³¹⁵ *National Security Council Intelligence Directive No. 6, Signal Intelligence*, February 17, 1972, Sanitized version, Declassified Documents Reference System 1976-168 A. – In: Richelson J., op. cit., p. 15.

терористичких напада; заштита националне безбедности од страних обавештајних операција и шпијунаже; заштита националне безбедности од сајбер напада и високотехнолошког криминала; борба против корупције на свим нивоима; заштита грађанских права; борба против националних и међународних криминалних организација, криминала „белог оковратника“ и насилничког криминала; подршка свим нивоима власти и међународним партнерима; побољшање технолошких капацитета за успешну реализацију мисије контраобавештајних агенција.³¹⁶

Владин главни штаб за комуникације (*GCHQ*) је обавештајна служба Велике Британије која делује у оквиру Министарства спољних послова. Бави се прикупљањем обавештајних и других података применом техничког метода (*TECHINT*) и његових дисциплина (*SIGINT, ELINT, IMINT, COMINT*). У Закону о обавештајним службама из 1994. године, у поглављу 13 тачки 3, дефинисане су надлежности Штаба у области информационе безбедности.³¹⁷ На основу већине других званичних извора, једна од главних функције Штаба је и заштита британских комуникација и информационих система од хакерских упада, уништавања и ометања.³¹⁸

Савезни уред за безбедност информационе технологије Немачке (*Bundesamt für Sicherheit in der Informationstechnik – BSI*) делује у оквиру Министарства унутрашњих послова. Одговоран је за безбедност информационе технологије на савезном нивоу, укључујући све техничке облике пријема и прослеђивања информација. У делокруг рада службе спадају следећи послови: вођење истрага о безбедносним ризицима проузрокованих применом информационе технологије путем развоја безбедносних мера, посебно утврђивањем процедуре за коришћење те технологије и инструмената којима се она штити, у подршци свим активностима Савезне владе; развој критеријума, процедура и средстава за тестирање и развој информационих технолошких

³¹⁶ FBI Counterintelligence Strategic Plan 2004-2009; Internet 16/07/2008, www.fbi.gov/publications/strategicplan/stategicplantext.htm#ci.

³¹⁷ *Intelligence Services Act 1994*, Chapter 13, 3. The Government Communication Headquarters, 1b, (ii). Према: Николић, Г.: *Тајне службе Велике Британије: улога обавештајно-безбедносне заједнице у спољној политици Велике Британије*, ЈП Службени гласник, 2013, стр.215.

³¹⁸ *Government Communications Headquarters – GCHQ: About GCHQ*, Internet 09/09/2008, www.gchq.careers.co.uk/default.aspx?id=3.

система и делова тих система; тестирање и процена квалитета безбедности система информационе технологије и издавање безбедносних сертификата за исте; издавање сертификата за информационе технолошке системе или њихове делове који се користе на федералном нивоу; пружање подршке свим службама које су одговорне за безбедност информационих технолошких система на федералном нивоу; пружање подршке свим федералним службама одговорним за превенцију и откривање криминалних аката, укључујући Савезне и Покрајинске уреде за заштиту уставног поретка, који се баве превенцијом криминалних аката, као и покушајима или активностима који су усмерени против безбедности информационих технологија или су резултат примене истих.³¹⁹

Обавештајно-безбедносни систем Италије тренутно, на основу Закона број 124 од 3. августа 2007. године о информативном систему за безбедност Републике чине: Међуминистарски комитет за обавештајно-безбедносне послове (*CISR*), Парламентарни комитет за надзор обавештајно-безбедносних служби (*COPASIR*), Управа за безбедност информација (*DIS*), Обавештајна агенција за спољну безбедност (*AISE*), Војни обавештајни центар електронске обраде (*CIDE*), Војно обавештајно-безбедносно одељење (*RIS*) и Обавештајна агенција за унутрашњу безбедност (*AISI*), као и поједине ресорске службе и органи при министарствима унутрашњих послова, одбране и финансија. Управа за безбедност информација (*Dipartimento delle Informazioni per la Sicurezza – DIS*) је стручно-извршни орган Међуминистарског комитета за обавештајно-безбедносне послове. Основни задаци *DIS*, чији је директор непосредно потчињен председнику Министарског савета, јесу координација и усмеравање рада италијанских обавештајно-безбедносних служби, аналитичко обједињавање и процењивање обавештајних података добијених од тих служби и других надлежних институција, као и сарадња са страним обавештајно-безбедносним органима.³²⁰ Саставни део Управе за безбедност информација је Централна безбедносна канцеларија (*Ufficio centrale per la sicurezza – UCSe*) која на нивоу државе Италије обавља функцију националног безбедносног органа (*The National Security*

³¹⁹ *Bundesamt für Sicherheit in der Informationstechnik*, Internet 22/10/2008, www.fas.org/irp/world/germany/bsi/index.html.

³²⁰ Милошевић М.: „Закони Републике Италије о обавештајно-безбедносном систему и режиму државне тајне“, *Страни правни живот* 3/2008, стр.270.

Authority – NSA), надлежног за спровођење и контролу спровођења политике заштите тајности информација и података, како националних тако и НАТО тајних података у областима персоналне, административне, индустријске и информационе безбедности тајних података.

У Закону о Војнобезбедносној и Војнообавештајној агенцији („Службени гласник РС“, бр. 88/2009, у делу који прецизира надлежности ВБА у оквиру општих безбедносних послова у Министарству одбране и Војсци Србије, наведено је да ВБА (члан 6 тачке 4 и 8) примењује и контролише примену мера заштите тајности података и врши послове безбедности информационих система и рачунарских мрежа, система веза и криптозаштите. Ове одредбе закона јасно праве разлику између информационих и рачунарских система, указујући да појам информациони системи има много шире значење од рачунарских система. Даље, у оквиру контраобавештајних послова и задатака, наведено је да ВБА: открива, прати и онемогућава обавештајно деловање, субверзивне и друге активности страних држава, страних организација, група или лица усмерених против Министарства одбране и Војске Србије; открива, истражује и документује кривична дела одавања пословних тајни од интереса за одбрану, неовлашћеног приступа заштићеном рачунару, рачунарској мрежи и електронској обради података, одавање службене тајне и одавање војне тајне; и планира, организује и спроводи контраобавештајну заштиту тајних података Министарства одбране и Војске Србије.

У делу Закона о Војнобезбедносној и Војнообавештајној агенцији, који прецизира надлежности ВОА, (члан 25) наводи се да је ВОА надлежна да чува прикупљене податке и информације у складу са законом, подзаконским актима и штити их од неовлашћеног откривања, давања, коришћења, губитка или уништавања; да (тачка 4) планира, организује и спроводи безбедносну заштиту својих активности, лица, објеката и докумената; да (тачка 5) организује безбедносну заштиту објеката Министарства одбране и Војске Србије у иностранству и лица која су од стране Министарства одбране и Војске Србије службено упућена у иностранство; да (тачка 6) штити опрему и средства која користи у раду од неовлашћеног приступа и (тачка 7) прибавља, развија и користи информационе системе, системе веза и системе за пренос података, као и средства

за заштиту информација.³²¹

На сличне одреднице које указују на важну улогу обавештајних и безбедносних служби у остваривању информационе безбедности наилазимо и у Закону о Агенцији за националну безбједност Црне Горе (АНБ), где се у члану 6, у тачки 6 наводе следеће надлежности АНБ: организација и координација примене мера заштите поверљивих информација и поштовање безбедносних стандарда за пренос таквих информација; (тачка 7) заштита прикупљених података и информација од неовлашћеног откривања, давања, мењања, коришћења или уништавања.³²²

Надлежности безбедносно-обавештајних агенција Хрватске у области информационе безбедности детаљно су наведене у „Закону о сигурносно-обавјештајном суставу Р. Хрватске“. У делу Закона који говори о надлежностима Сигурносно-обавјештајне агенције (СОА), у члану 23, наведено је да је деловање СОА на подручју Републике Хрватске усмерено на спречавање активности и радњи које се предузимају ради угрожавања уставом утврђеног поредка, између осталих и путем неовлашћеног уласка у заштићене информацијске и комуникацијске системе државних тела, што указује да Хрватска такве активности сматра значајним безбедносним ризиком по свој уставни поредак. У том смислу сигурносно-обавештајним агенцијама дата је надлежност (члан 51, тачка 1) у пословима информационе сигурности (безбедности), као што је редован надзор организације и имплементације прописаних мера информационе безбедности у државним телима.³²³

Имајући у виду да се скоро све активности савремених обавештајних служби обављају путем савремене информационо-комуникационе и компјутерске технологије, приметно је да су главне послове из области информационе безбедности информационих система у обавештајно-безбедносном сектору углавном додељене службама и њеним целинама које су надлежне за сигнални

³²¹ *Закон о Војнобезбедносној и Војнообавештајној агенцији* („Службени гласник РС“, 88/2009), http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_vojnobezbednosnoj_agenciji_i_vojnoobavestajnoj_agenciji.

³²² *Закон о Агенцији за националну безбједност Црне Горе* („Сл. list RCG“, br. 28/05 od 05.05.2005, „Сл. list Crne Gore“, br. 86/09 od 25.12.2009 i 20/11 od 15.4.2011), <http://www.anb.me/zakon.html>

³²³ *Закон о сигурносно-обавјештајном суставу Републике Хрватске* („Народне новине“ број 79/06 и 105/06), <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/127655.html>

обавештајни рад (SIGINT). У том смислу, можемо говорити да ове обавештајне службе у обављању послова из области информационе безбедности примењују посебне активности које се могу груписати и сврстати у дефанзивне информационе операције које примењују техничке методе и средства. С друге стране, остале обавештајне службе у својим пословима из области информационе безбедности примењују и друге мере на административном и оперативном плану, где спадају и дефанзивне информационе операције које примењују перцептивне методе и средства.

4.4. Анализа одабраних случајева примене информационих операција у контраобавештајном раду

Предмет истраживања у овој целини су конкретне кризне ситуације или обавештајне операције у којима су обавештајне службе примењивале технике информационих операција у циљу заштите тајности и прикривања активности од значаја за националну безбедност, ради прикривања својих обавештајних операција у иностранству, ради супротстављања шпијунским и субверзивним активностима страних земаља.

Извршена је анализа информационих операција које се спровела Индија с циљем прикривања и заштите тајности подземних нуклеарних тестова 1998. године у Покхрану, информационих операција које је изводио Совјетски Савез ради заштите обавештајних извора и обавештајних операција према САД, информационих операција обавештајних служби САД изведених ради супротстављања совјетској шпијунажи – контраобавештајна операција Farewell и информациона операција „Писмо“ Службе државне безбедности (СДБ) бивше СФРЈ спроведене у циљу супротстављања субверзивним и терористичким активностима непријатељске емиграције. У оквиру ове методе, спроведена је анализа доступне литературе по следећим јединицама анализе: постојање посебних задатака, линије рада и посебних организационих целина за примену информационих операција, као и друге специфичности њихове примене ради реализације безбедносних задатака, контрашпијунаже и противсубверзивних дејстава.

4.4.1. Информационе операције Индије с циљем прикривања и заштите тајности подземних нуклеарних тестова 1998. године у Покхрану

У мају 1998. године, Индија је извела серију подземних нуклеарних тестова за које је, према подацима из медија, администрација САД сазнала када је Индија јавно објавила своје пробе.³²⁴ Овај догађај је у обавештајним круговима покренуо широке спекулације о томе како је САД, као обавештајна велесила са уложених више милијарди долара у извиђачке системе за праћење и прислушкивање, могла да не идентификује критичне индикаторе који би указивали на предстојеће нуклеарне тестове Индије. Овај догађај може да се анализира и као случај примене информационих операција ради прикривања и заштите активности Индије од значаја за њену националну безбедност.

На почетку анализе овог случаја поставља се истраживачко питање, зашто америчке обавештајне агенције, које су опремљене извиђачким сателитима, средствима за пресретање комуникација, ефикасном оперативном и аналитичком службом, нису биле у стању да детектује припреме Индије за тестирање нуклеарног оружја? Претпоставља се да би подземни нуклеарни тестови нормално требало да се детектују сателитским снимцима, јер ова активност подразумева да се на месту извођења нуклеарних проба ангажују специјална возила и опрема за уметање бојевих глава у подземна складишта и друга специјална опрема која треба да спречи нуклеарна зрачења.

Комисија која је формирана у САД да би проценила зашто њена обавештајна заједница није успела да предвиди нуклеарне тестове Индије, у свом извештају, мало је указала на напоре Индије на плану обмањивања и управљањем перцепцијом противника. Уместо тога, Комисија препоручује промену обавештајне политике, промену у начину руковођења и обавештајној филозофији и организационој структури обавештајних служби САД. Препоруке комисије биле су, уопштено речено, указивање на симптоме а не на узроке проблема.

Са садашње временске дистанце, када се анализирају узроци обавештајних пропуста САД, не може да се оспори чињеница да је амерички

³²⁴ Pokhran – *The Intelligence Failure*, Weapons of Mass Destruction (WMD), <http://www.globalsecurity.org/wmd/world/india/pokharan-intell.htm>

демарш из 1996. године и указивање Индији да САД има обавештајне податке³²⁵, тј. сателитске снимке који доказују да Индија врши припреме за тестирање, уствари указао Индији да Сједињене Америчке Државе прате наведене активности, открио Индији америчке обавештајне изворе и методе и указао које „трагове и потписе“ америчка страна користи за обавештајну анализу и доказивање да је Индија покренула активности за тестирање. Све наведено је директно утицало да Индија ојача своје капацитете за обмањивање и оперативну безбедност (OPSEC) у данима који су претходили тестовима у мају 1998. године. Извори указују да су Индијске обавештајне службе вероватно извршиле анализу и процену времена, путање и начина рада америчких обавештајних сателита с циљем њиховог обмањивања и сакривања активности у тренутку њиховог проласка преко места извођења нуклеарних проба.³²⁶

Упркос чињеници да су операције прикривања и обмањивања које је спроводила Индија отежале задатак америчким службама да успешно прате припреме за тестирање, постоје и чињенице које указују да је било мало или нимало назнака из америчке обавештајне заједнице о великој вероватноћи индијског тестирања нуклеарног оружја. Изгледа да су и амерички креатори политике и обавештајни аналитичари прихватили тада уврежен „начин размишљања“ да Индија вероватно неће тестирати своје нуклеарно оружје.

У САД је преовладало мишљење да, пошто су и прошле владе Индије одустале од нуклеарних проба, да ће тако учинити и ова. На такву америчку обавештајну процену вероватно је утицала и чињеница да су на билатералним састанцима Индије и Пакистана у вези са спречавањем ширења нуклеарног наоружања, који су били организовани под покровитељством САД, Индија и Пакистан истовремено тврдили да неће бити први који ће наставити тестирање.

Сада можда може да се закључи да аналитичке службе САД нису узеле

³²⁵ Амерички амбасадор Визнер је 1996. године, у циљу спречавања нуклеарних проба Индије које су биле планиране током 1996. године, упознао своје индијске колеге да Америка зна за њихове припреме за извођење подземних нуклеарних проба, показујући им сателитске снимке, и тако компромитовао америчке обавештајне изворе и методе. Тиме је указао Индији о детаљима америчких обавештајних активности према њима и на тај начин индиректно сугерисао примену метода маскирања, прикривања и обмањивања.

³²⁶ *Pokhran – The Intelligence Failure, Weapons of Mass Destruction (WMD)*, <http://www.globalsecurity.org/wmd/world/india/pokharan-intell.htm>

за озбиљно ни обећања индијске Хинду националистичке партије Бхаратија Јаната (БЈП) дата током парламентарних избора фебруара 1998. године, као ни обећања из њиховог манифеста, да ће по доласку на власт извршити пробу нуклеарног оружја и „прогласити Индију државу са нуклеарним оружјем“. Из ове перспективе и на основу доступних података може се закључити да су амерички аналитичари претпоставили да ће индијски политичари, попут њихових америчких колега, после доласка на власт игнорисати предизборна обећања, што се у теорији аналитике назива пропустом због „ефекта огледала“.

Везано с тим су и подаци америчких обавештајних служби да су 8. маја 1998. године, три дана пре серије тестова, извиђачки сателити забележили обновљене активности у рејону нуклеарних капацитета, односно активности булдожера у близини нуклеарних полигона у Индији. Такође, између поноћи и 03:00 часова ујутро 11. маја 1998. године, аналитичари су при прегледању сателитских слика уочили да је уклоњена ограда око нуклеарних полигона, што указује да је овај „јасан“ доказ предстојећих нуклеарних тестова откривен у сателитским снимцима само шест сати пре тестова. Међутим, према доступним подацима, ЦИА није пренела ово упозорење, јер, како је речено, амерички обавештајни аналитичари одговорни за нуклеарни програм Индије нису очекивали тестове.

Анализу примењених техника информационих операција Индије с циљем прикривања и заштите тајности подземних нуклеарних тестова 1998. године у Покхрану, почећемо са анализом ставова представика Индије, који су касније изјављивали да су знали како да обмане САД, с обзиром на информације и упозорења које су Сједињене Америчке Државе раније упућивале у вези с намерама Индије да изведу нуклеарне пробе.

Ако у анализи кренемо хронолошки, важно је напоменути да је према појединим извештајима, неколико године пре 1998. године и изведених тестова, Индија спроводила одређене обмањивачке активности на Покхрану, тј. копање нових окна и чишћење старих отвора, чиме су у ствари прикрили чињеницу да се налазе у завршној фази за извођење нуклеарних проба. Такође, објављени извештаји сугеришу да је Индија обманила америчку обавештајну заједницу наводним припремама на новој локацији Баласоре за извођење ракетних проба, у

циљу скретања пажње обавештајних капацитета САД са Покхрана.

Друго, може се претпоставити да су припреме Индије за тестирање, које су изведене до децембра 1995. године, достигле ту фазу да се остатак припрема и само тестирање изврши врло брзо, без могућности да стране обавештајне службе открију завршетак активности, као што се догодило у мају 1998. године. На то указује изјава бившег председника Индије Венкатарамана: „Све припреме за подземне нуклеарне пробе на Покхрану завршене су 1983. године, када сам био министар одбране. Тада су оне одложене због међународног притиска, као што је био случај и 1995 године“. Може се зато претпоставити да, све што је било потребно Индији у мају 1998. Године, је прилично скроман обим активности за убацивање нуклеарних постројења у већ постојећа окна за тестирање, као и скромни скуп мера за обмањивање и дезинформисање америчке стране.

Треће, обавештајни пропусти САД могу да се припишу и бројним активностима Индијских дипломата који су негирали и на тај начин дезинформисали америчке колеге о могућим нуклеарним активностима. Према сведочењу помоћника државног секретара САД Индерфута, пред америчким Конгресом, индијски представници су током дипломатских састанака „приватно и јавно говорили да ће Индија наставити да показује уздржаност у области неширења нуклеарног наоружања, и да неће у том смислу ништа урадити да изненади САД.“ Све ове изјаве у ствари биле су мере дезинформисања на стратегијском нивоу.

Као резултат успешне операције дезинформисања, 19. марта 1998. године, Стејт департмент је саопштио да не очекује да ће нова Хинду националистичка влада у Индији спровести нуклеарне пробе. Такође, 21. марта 1998. године, тадашњи министар одбране Џорџ Фернандес је у својој изјави навео на закључак да су нуклеарни тестови Индије у блиској будућности мало вероватни.

У операције дезинформисања путем медија може да се класификује саопштење за штампу амбасаде Индије у Вашингтону, од 22 маја 1998. године, где амбасадор Индије, господин *Naresh Chandra* напомиње да је током састанка са високим америчким конгресменима енергично „одбацио оптужбе неких

кругова да је Индија обманула и довела у заблуду САД“.

Табела 13: Анализа информационе операције Индије у циљу прикривања подземних нуклеарних тестова 1998. године у Покхрану

Мане аналитичког обавештајног система САД	<ul style="list-style-type: none"> - Откривени амерички обавештајни извори и аналитичке методе - Преовладао уврежен „начин размишљања“ да Индија вероватно неће тестирати своје нуклеарно оружје - Аналитички пропуст због „ефекта огледала“
Задатак информационог операција Индије	<ul style="list-style-type: none"> - Прикрити коначне припреме за извођење нуклеарне пробе
Мета информационог операција Индије	<ul style="list-style-type: none"> - Обавештајни капацитети САД - Дипломатски представници САД
Примењене технике информационог операција од стране Индије	<ul style="list-style-type: none"> - Обмањивање путем активности на лажним локацијама - Дезинформисање на стратегијском нивоу
Карактеристике информационог операција Индије	<ul style="list-style-type: none"> - Искоришћен ефекат „дисперзије пажње“ - Искоришћена сложена ситуација на међународном плану - Искоришћен моменат кад су прикупљачки и аналитички капацитети противника били „преоптерећени“
Обавештајне методе примењене за извођење информационог операција	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Human Intelligence – HUMINT</i> - <i>Open Sources Intelligence – OSINT</i> - <i>Imagery Intelligence – IMINT</i>

На крају, анализирајући тадашњу међународну ситуацију, Индија је тестирање покренула у време када су у многим деловима света биле тензије, које су привлаче пажњу и значајне америчке обавештајне капацитете, како сателите и друга техничка средства тако и аналитички кадар служби. Другачије речено, Индија је искористила моменат кад су прикупљачки и аналитички капацитети противника били „преоптерећени“ и под утицајем ефекта „дисперзије пажње“.

4.4.2. Информационе операције Совјетског Савеза спроведене ради заштите обавештајних операција према САД

Анатолиј Голицин био је мајор КГБ-а који је пребегао у САД у децембру 1961. године. Он је своју оданост САД доказао одавањем мреже совјетских шпијуна унутар западних обавештајних служби. Голицин је такође упознао ЦИА да много њених обавештајних података представља дезинформације смишљене од стране КГБ-а. Упозорио је да КГБ има праксу да шаље лажне дисиденте, дупле агенте, који наводно хоће да разоткрију совјетске тајне, као и да КГБ на тај начин вероватно планира да упутити лажне пребеге који ће имати задатак да дискредитују њега самог. Голицин је упозорио ЦИА да је кинеско-совјетски раскол седамдесетих година био у ствари стратешка операција обмањивања и дезинформисања којом је СССР хтео да обмани Запад у лажном осећају сигурности. Џејмс Англтон, који је у ЦИА од 1954. до 1974. године био надлежан за контраобавештајне активности, поверовао је Голицину.

Такође, почетком 1962. године, два совјетска службеника у Уједињеним нацијама, један припадник војнообавештајне службе ГРУ, а други припадник КГБ, готово истовремено су контактирали Федерални биро за истраживање (ФБИ) и понудили сарадњу са америчким службама. Њима су додељена кодна имена „ТорНат“ и „Fedora“. Совјетски пребези су, између осталог, понудили обавештајне податке о стању совјетских стратешких ракетних система.³²⁷

На основу изнетих података, може да се каже да је у пролеће 1962. године, ЦИА била преплављена продорима совјетске обавештајне службе, више него било када у читавој својој историји. Везано с тим, поставља се истраживачко

³²⁷ Доступни подаци указују да је, после много година и бројних анализа, у ФБИ преовладао став да су Тор Нат, Fedora и Ношенко прави пребези, за разлику од ЦИА која је сматрала да су они агенти дезинформатори које је предвидео Голицин. Иначе, пребегли агент Тор Нат звао се Дмитри Федорович Полаков, и за њега су многи у обавештајним круговима САД сматрали да је био лажни пребег. Полаков је по повратку у Москву, пошто је постављен на чело секције ГРУ која је пратила односе са Кином, фотографисао и доставио американима докумената који су доказивали да је седамдесетих година између Москве и Пекинга стварно постоји раскол у односима. Касније, у јануару 1990. године, совјетска „Правда“, објавила је да је Доналд Ф., „један од америчких најважнијих шпијуна у последњих неколико година, који су заробљени 15. марта 1988. године, погубљен због шпијунаже“. Доналд Ф. је, према оценама стручњака, био генерал Дмитри Федорович Полаков. Од свих тајних агената САД, који су регрутовани у току хладног рата, директор ЦИА James Vulsej изјавио је да је „Полаков био драгуљ у круни“.

питање да ли су најбољи совјетски агенти ЦИА у ствари били део велике обмањивачке операције КГБ зарад обмањивања служби запада и САД или прави пребези.

Ако је тачна прва претпоставка, поставља се питање, колико је вредно и корисно да КГБ жртвује многе тачне информације које би морао да пласира преко двоструких агената, да би доказао њихов кредибилитет и да би успоставио однос поверења са страном службом.

За анализу овог хипотетичког питања, послужиће анализа случаја Јурија Ношенка, официра који је радио у Другом главном директорату КГБ, и који је 1962. године понудио сарадњу америчким службама као „агент на месту“, а две године касније, 1964. године, пребегао преко Швајцарске за САД. Џејмс Англтон, који је у ЦИА био одговоран за контраобавештајне активности, сумњао је у Ношенка. Након дебрифинга и испитивања од стране ЦИА, Ношенко је првобитно био оцењен као двоструки агент и кртица КГБ, послат на Запад у двострукој мисији: да скрене истрагу ЦИА и ФБИ са важних агената КГБ које су америчке службе делимично препознале на основу исказа од претходних КГБ пребега.

На почетку истраге оцењено је да је било много неверодостојних елемента и противречности у исказима Ношенка.³²⁸ Због тога је донета одлука да се Ношенко неколико година стави под строге мере испитивања у затворским околностима како би се испитала његова кредибилност.³²⁹ Изузетна сложеност овог случаја, као и тада уврежено мишљење у опасност да су многи совјетски агенти ЦИА у ствари били под контролом КГБ-а, довело је у питање комплетну обавештајну активност САД према СССР, и до покретања свеобухватне анализе и ревалуације овог случаја, са закључком да Ношенко заправо није под совјетском контролом, а да је почетна оцена била резултат „жељеног

³²⁸ Martin D.: *Wilderness of Mirrors*, New York: Harper and Row, 1980, Chapter 7.

³²⁹ Ношенко је ослобођен тек у априлу 1969. године и пуштен на слободу уз новчану надокнаду. Многи детаљи из овог случаја већ су угледали светлост дана у бројним књигама о активностима ЦИА, а алузије на неке злоупотребе стигле су и на филмско платно, као што је филм Роберта Денира – *Good Shepard*. Ту је описан случај Јуриј Иванович Ношенка, који је као пребегли агент КГБ-а у САД стигао 1964. године. ЦИА га је испитивала у импровизованом затвору око три године у прилично нехуманим условима и тек му је касније дозвољено да се слободно скраси у Америци под лажним именом. Колби је тада био забринут да би држање Ношенка у притвору могло да се подведе под отмицу.

размишљања“ многих контраобавештајаца.³³⁰

Иако су многи контраобавештајни официри ФБИ и ЦИА који су веровали у теорију мајсторске операције обмане КГБ, касније модификовали своје ставове после ове свеобухватне анализе, случај Ношенко и дан данас изазива неслагање међу онима који су били професионално укључени у овом случају.³³¹ Накнадна анализа показала је да би контраобавештајна и безбедносна истрага идентификовала операцију продирања КГБ у ЦИА, која би била прикривена и заштићена операцијом обмањивања. Како су године пролазиле, и други совјетски извори који су првобитно сматрани да су под контролом КГБ, наставили су да достављају врло велике количине изузетно драгоцених информација, тако да би теорија велике преваре могла да се доведе у питање. Одговор на питање, колико вредних података би КГБ желео да жртвује да би успоставио кредибилан обмањивачки канал, може да буде да, ако су улози довољно високи, истинити подаци могу бити презентовани другој страни. С друге стране, оцена појединих америчких експерата је да искуства из случаја, у којима су западне обавештајне службе прикупиле квалитетне обавештајне податке преко совјетских агената, указује да, ако постоји једна ствар која је Совјетима важнија од обмањивања непријатеља, то је заштита својих тајни.³³²

Као други сличан случај, анализираће се случај совјетског двоструког агента Виталија Јушенка који је осамдесетих година пребегао на Запад, с циљем, како се претпоставља са ове временске дистанце, да пласирањем дезинформација заштити совјетске изворе и позиције у обавештајним службама САД. Један од обавештајних извора совјета био је официр ЦИА Алдрих Амес, који је у априлу 1985. године, ступио у контакт са представницима совјетске амбасаде и добровољно предложио сарадњу са службом КГБ. Виктор Черкашин је био испред КГБ-а одређен за везу са Амесом. Убрзо након тога, америчке службе су приметиле отицање огромне количине обавештајних података и

³³⁰ Heuer J. R.: “Nosenko: Five Paths to Judgment“, *Studies in Intelligence*, vol. 31, no. 3, Fall 1987, pp. 71-101.

³³¹ Campbell J. E.: *Soviet Strategic Intelligence Deception Organizations*, CSC 1991, <http://www.globalsecurity.org/index.html>

³³² Golitsyn, *New Lies for Old*, New York: Dodd, Mead & Co., 1984, pp. 21-22.

покренуле контраобавештајну операцију у циљу лоцирања „кртице“.³³³

Табела 14: Анализа информационе операције Совјетског Савеза изведене ради заштите обавештајних извора и операција према САД

Задатак информационих операција КГБ-а	<ul style="list-style-type: none"> - Унети сумњу у обавештајне службе САД у тачност података добијених од совјетских пребега и на тај начин блокирати обавештајни систем САД у процесу прикупљања података од совјетских пребега - Скретање истраге ЦИА и ФБИ са важних агената КГБ које су америчке службе делимично препознале на основу исказа од претходних КГБ пребега
Мета информационих операција	- Комплетна обавештајна активност САД према СССР
Примењене технике информационих операција од стране КГБ-а и ГРУ	<ul style="list-style-type: none"> - Дезинформисање - Обмањивање
Карактеристике информационих операција	<ul style="list-style-type: none"> - Велика операција обмањивања - Дуготрајна, планирана и координисана из једног центра - Потреба да се жртвују и пласирају многе тачне информације преко двоструких агената, да би доказао њихов кредибилитет и да био успоставио однос поверења са страном службом - То указује на сложеност планирања и извођења ових операција у смислу балансирања између цене жртве и добити у обавештајном раду
Обавештајне методе примењене за извођење информационих операција	- Лажни пребези и дупли агенти (<i>Human Intelligence – HUMINT</i>)

Неколико месеци касније, 1. августа 1985. године, Виталиј Јуршенко, високи совјетски обавештајац, пребегао је на Запад. Као и Ношенко, Јуршенко је пренео американцима да нема велике кртице у ЦИА. Јуршенко је дао информације о Едвард Ли Хауарду, официру ЦИА који је радио за КГБ. Хауард је убрзо побегао из САД након што је био откривен. Јуршенко је такође дао информације о Роналду В. Пелтону. У оба случаја, Јуршенко је доставио

³³³ Campbell J. E.: *Soviet Strategic Intelligence Deception Organizations*, CSC 1991, <http://www.globalsecurity.org/index.html>

податке о кртицама за које су америчке службе већ знале. Алдрих Амес, као релевантани контраобавештајне официр ЦИА, био је задужен за случај Јуршенка. С друге стране, Јушенко није знао да је Амес радио за КГБ.

Табела 16: Анализа информационе операције Совјетског Савеза изведене ради заштите обавештајних извора и операција према САД

Задатак информационог операција Совјета	- Одвратити пажњу америчких служби од америчких пребега - Заштити совјетске изворе и позиције у обавештајним службама САД
Мета информационог операција	- Контраобавештајне структуре у ЦИА и ФБИ
Примењене технике информационог операција од стране Совјета	- Дезинформисање - Обмањивање
Карактеристике информационог операција	- Јушенко је доставио податке о кртицама за које су америчке службе већ знале, значи истините податке ниже обавештајне вредности
Обавештајне методе примењене за извођење информационог операција	- Двоструки агенти (<i>Human Intelligence – HUMINT</i>)

Почетком октобра 1985. године, агент ФБИ Роберт Хансен ступио је у контакт са Черкашином и понудио сарадњу са КГБ. Почетком новембра 1985. године, три месеца након доласка у Америку, Јушенко је пребегао и вратио се у СССР. Не само да није кажњен него је дочекан кући као херој. На основу овог догађаја, чинило се разумно закључити да је Јушенко пребегао да би пласирањем дезинформација одвратио пажњу америчких служби од америчких пребега, Амеса и Хансена. Черкашин је одликован орденом Лењина за свој рад у Вашингтону, и вратио се у Москву 1987. године. Амес је ухапшен од стране ФБИ у фебруару 1994. године, као и Роберт Филип Хансен у фебруару 2001, на основу оптужби за шпијунажу

Може да се закључи да су Совјетске обавештајне службе спроводиле два сасвим одвојена и посебна програма који се односе на примену информационог операција, конкретно технике дезинформисања и обмањивања на стратешком

нивоу, а то су програми у оквиру „активних мера“ и програми у оквиру контраобавештајног рада. Ови програми се разликују по томе које их организације спроводе, мотивисане су различитим циљевима, условљене другачијим околностима у којима се примењују и прате их различите историјске традиције. Захваљујући овим различитостима, многе генерализације о совјетским могућностима за вођење операција обмањивања могу да доведу у заблуду. У формирању оцена и вредновања могућности да Совјети примене операцију обмањивања, мора се прецизирати у сваком тренутку тачно о каквој је операцији реч.

У оквиру контраобавештајног рада, обмањивање и дезинформисање се примењивало за остварење стратегијског циља совјетских служби, а то је заштита својих обавештајних извора, и успоравања обавештајне активност САД према СССР.

4.4.3. Информационе операције у раду обавештајних служби САД ради супротстављања шпијунажи – контраобавештајна операција “Farewell”

Обавештајне службе Совјетског Савеза су осамдесетих година 20. века, спровеле обимну обавештајну операцију под називом „Линија X“, којом су прикупили на хиљаде комада западне опреме и на више десетина хиљада тајних и јавних западних докумената које су искористили у многе совјетске војне истраживачке пројекте. Америчке обавештајне и контраобавештајне службе, пошто су дошле у посед доказа који су несумљиво указивали на обимну совјетску кампању прикупљања података о западној војној технологији, покренуле су широку акцију дезинформисања и обмањивања, под називом операција “Farewell” која је имала за циљ да совјетским службама подметне измењене и модификоване верзије западне технологије и лажирана научна открића.³³⁴

Према америчким изворима, ова контраобавештајна операција обмањивања и дезинформисања имала је великог успеха, а као доказ њене ефикасности наводе да је велика експлозија у Транссибирском нафтоводу последица подметања неисправног контролног софтвера чије је инсталирање изазвало

³³⁴ Weiss G.W.: “The Farewell Dossier“, *Studies in Intelligence*, Volume 39, No. 5, 1996.

најмонументалнију не-нуклеарну експлозију и пожар који се могао видети и из свемира.³³⁵ Овај случај се често у сајбер литератури користи као пример успешног сајбер напада. Оно што обавештајни експерти треба да нагласе је, да операција саботаже совјетске акције „Линије X“ представља такође добар пример успешне контраобавештајне операције обмањивања с циљем спречавања противничке шпијунаже, због чега заслужује да се анализира као случај примене информационих операција у циљу спречавања стране шпијунаже.

Током хладног рата, а посебно седамдесетих година, совјетска обавештајна служба је уложила значајан напор да дође у посед техничких и научних сазнања са Запада, посебно у области компјутерске технологије и микро-електронике, пошто су тадашње совјетске руководеће структуре оцениле да су у достизању западних стандарда и технологија, заостајали око десет година. Тада актуелна политика детанта и интензивирање трговинских односа између СССР и САД, отворила им је пут за прикупљање многих техничких докумената западне војне опреме јавним путем. Међутим, после једне озбиљније анализе која је указивала о могућим последицама извоза америчке технологије у СССР, политичко руководство САД је, кроз председничку директиву (National Security Decision Memorandum – NSDM) број 247 од 14. марта 1974. године, увела забрану извоза рачунарске технологије и производа комунистичким земљама. Тиме су Совјети били искључени из увоза знатно моћних западних компјутера, што је САД оправдала ризиком за националну безбедност, поготово пошто су велики рачунари коришћени за прорачуне нуклеарног оружја и криптографију.

Због тога су Влада СССР и Централни комитет наредили да се у оквиру КГБ формира нова јединица, Директорат Т, у оквиру Првог главног директора,

³³⁵ Када је бивши СССР, почетком осамдесетих година 20. века започео програм развоја енергетске инфраструктуре, совјетска власт је покренула широку акцију индустријске шпијунаже ради прибављања развијених западних технологија у тој области. Када је америчка страна сазнала за та настојања, започела је програм модификовања технологија за које су Совјети били заинтересовани ради његовог подметања. Наиме, америчке обавештајне службе су у систем контроле рада гасовода намерно уградиле озбиљну грешку и потом га подметнуле совјетским агентима за индустријску шпијунажу. Постоје тврдње да је подметнути софтвер употребљен у току изградње великог Трансибирског гасовода у СССР-у и да је неко време радио без сметњи, а потом је изазвао поремећај у функционисању гасовода затварањем вентила на једној и изазивањем максималног притиска на другој страни. То је довело до велике експлозије, за коју поједини стручњаци сматрају да је била најјача експлозија нуклеарног порекла која је икада измерена на планети – укупне јачине око три килотона.

чији је задатак био прикупљање података о западној војној технологији и истраживачким пројектима. Државни комитет за науку и технологију и војно-индустријска комисија имала је задатака да Дирекцији Т и њеном оперативном саставу достави захтеве за прикупљање обавештајних података о западној војној технологији. Велики део захтева на плану прикупљања обавештајних података достављени су КГБ и ГРУ, као и осталим обавештајним службама Совјетског блока.

Сумње у наведени обавештајни напор СССР-а на плану индустријске шпијунаже постојале су у америчком обавештајном и политичком естаблишменту, али је као такав документован тек 1981. године, када је француска обавештајна служба придобила совјетског пуковника Владимира И. Ветрова, који је добио кодни назив "Farewell". Ветров је фотографисао и доставио француској служби око 4.000 документа КГБ из програма „Линија X“. У лето 1981. године, председник Митеран је упознао председника Регана са открићем француске обавештајне службе, и када је САД испоручен део доказног материјала, створени су услови за покретање контраобавештајног одговора ЦИА и обавештајних служби НАТО.³³⁶

Ветров је био 53-годишњи инжењер у КГБ-а који је био ангажован на анализи података које је прикупио Директорат Т, што је била идеална позиција за једног „пребега“. Ветров је француској обавештајној служби испоручио листу совјетских организација које су биле укључене у операције прикупљања, листу имена око 200 совјетских агената који су били стационирани у десет резидентура КГБ у иностранству, од којих је више од сто било ангажовано на програму „Линија X“, као и аналитичке процене Директората Т о циљевима, достигнућима и неиспуњеним задацима програма.

Анализом добијених материјала, америчке службе су утврдиле да је од 1970. године, совјетска обавештајна операција „Линија X“, обезбедила на хиљаде докумената и узорака производа, у таквој количини да је изгледало да је целокупни совјетски војни и цивилни сектор у великој мери спроводио своја истраживања и пројекте на основу обавештајних података добијених са западу,

³³⁶ Weiss G.W.: "The Farewell Dossier", *Studies in Intelligence*, Volume 39, No. 5, 1996, p. 121.

посебно из САД. Прикупљени подаци о радарском наоружању, компјутерским системима снажних перформанси, полупроводницима и други, указивали су да је „Линија X” испунила од две трећине до три четвртине својих захтева за сакупљање.

На основу докумената које је обезбедио Ветров, америчка ЦИА је поседовала листу актуелних захтева совјетских служби и листу потребне технологије, што је омогућило америчким службама да преузму контролу над овом совјетском операцијом и примене мере обмањивања, дезинформисања, манипулације и подметања лажних и модификованих података са траженим истраживачким и научним пројектима у области војне индустрије, и на тај начин покрену контраобавештајне обмањивачке операције с циљем спречавања противничке индустриске шпијунаже.

Као што је наведено, ЦИА и Министарство одбране САД, у сарадњи са ФБИ, успоставили су програм модификовања производа који су учињени доступним совјетској обавештајној служби. Америчка индустрија анагажовала се на производњи модификованих компјутерских чипова који су пронашли пут до совјетске војне опреме, мањкаве турбине инсталиране су на совјетске гасоводе, а модификовани су планови потребни за изградњу хемијских постројења. Пентагон је био ангажован на изради модификованих техничких карактеристика тактичких авиона.

Временом, контраобавештајна операција постала је добар модел интересорне сарадње на плану сузбијања стране шпијунаже, где је ФБИ руководио операцијама на тлу САД а ЦИА била одговорана за операције у иностранству. Имајући у виду да су шпијунске активности Ветрова откривене од стране Совјета 1983. године, ЦИА је имала кратко али довољно времена да од 1982. године покрене интензивну контраобавештајну операцију обмањивања.

Године 1994, научни саветник председника Горбачова, Роалд Сагдев, написао је у једном тексту да су, у области компјутерске и микроелектронске технологије, као кључних грана модерне војне технологије и индустрије, Совјети у задњих 15 године покушали да прате западне стандарде, а да је најупечатљивији

показатељ њихове заосталости, непостојање домаћег суперкомпјутера.³³⁷

Табела 17: Анализа контраобавештајне операције САД “Farewell“

Циљ совјетске обавештајне операције „Линија X“	- Прикупљање примерака и техничких докумената западне војне опреме с циљем развијања совјетских војних истраживачких пројеката, совјетског војноиндустријског комплекса и достизања Запада на војноиндустријском плану
Циљ америчке контраобавештајне операције “Farewell“	- Спречити и искористити совјетску обавештајну операцију „Линија X“ - Дезинформисањем и обмањивањем, совјетским службама подметнути измењене и модификоване верзије западне технологије и лажирана научна открића
Посебност организовања операције “Farewell“	- Обавештајне структуре ЦИА и НАТО - Анагажовање научних кадрова и производње
Мана совјетског обавештајног система	- Слаба тачка совјетеког система је Ветров, аналитичар, који је непотребно био упознат и дошао је у посед са обавештајном оперативном мрежом, циљевима и задацима операције „Линија X“
Примењене технике информационих операција од стране западних служби	- Дезинформисање - Обмањивање
Карактеристике информационе операција “Farewell“	- Дуготрајност, од 1980. до 1983. - Свеобухватност - Сложеност планирања - Висока координација
Обавештајне методе примењене за извођење информационих операција	- Двоструки агенти (<i>Human Intelligence – HUMINT</i>)
Ефекат информационе операције “Farewell“	- Стратегијски, јер је посредни ефекат ове операције био допринос слабењу војно индустријског комплекса Совјетског Савеза и губитак његове трке у наоружању

Што се контраобавештајне операције “Farewell“ тиче, као пример успешне операције обавештајних служби на плану спречавања стране индустријске шпијунаже, несумљиво је да је допринела до колапса кључног програм прикупљања обавештајних података из области војне индустрије, баш у време када је оружаним снагама Совјетског Савеза то била потребно, а то је резултирало

³³⁷ Roald Z.: *The Making of a Soviet Scientist*, New York: Jolui Wiley& Sons, 1994, pp.298-301.

тима да је њеним ефикасним активностима заштићена војна технологија земаља НАТО.

У тренутку кад је САД снажно изграђивала своју војну технологију, а СССР се суочавао са дубоким структурним проблемима у економији, контраобавештајна операција “Farewell“ допринела је томе да СССР више није могао да се војно такмичи са САД, што је био један од закључака Политбироа из 1987. године, и тиме дала свој допринос у распаду СССР и завршетку хладног рата.³³⁸

4.4.4. Информациона операција „Писмо“ Службе државне безбедности СФРЈ у циљу супротстављања субверзивним и терористичким активностима непријатељске емиграције

Период од 1979. до 1990. године сматра се периодом најуспешнијег обавештајног и психолошко-пропагандног деловања Службе државне безбедности (СДБ) бивше СФРЈ од њеног оснивања. Уведене су потпуно нове, специфичне и веома ефикасне методе које су биле узор за многе службе других земаља. Знајући за покушаје уједињавања непријатељске емиграције, југословенски обавештајно-безбедносни систем тадашње СФРЈ активно је радио на разједињавању ових организација, коришћењем техника информационих операција, пласирањем разних информација и дезинформација, као што је случај деловања путем оперативне акције „Писмо“, коју је Служба водила од 1981. године у циљу планског и организованог контрапропагандног наступа према екстремној емиграцији, ради слабљења њене акционе и организационе моћи на диверзантско-терористичком и субверзивно-пропагандном плану. Ова акција, водила се у два правца: према одређеним емигрантским групама и организацијама, што је реализовала Управа СДБ, и према појединим екстремистима, што су у сарадњи са Управом реализовали сектори тадашње СДБ.

У циљу извршавања постављених задатака, Савезна служба посебно је била активна у пласирању многих дезинформација у редовима емиграције дистрибуцијом летака различитог садржаја, штампањем различитих новинских

³³⁸ Weiss W. G.: “The Farewell Dossier“, *Studies in Intelligence*, Volume 39, No. 5, 1996, p. 126.

листова у Београду и њиховом дистрибуцијом у иностранству, телефонским претњама и узнемиравањима као и другим облицима контрапропагандног рада (организовање различитих лажних прослава, свечаности) којима се циљано уносио немир и подстицала неслога у редовима екстремистичке емиграције.³³⁹

Један од главних извора података, поред емигрантских новинских листова, на основу којих се може извршити анализа метода које је служба примењивала на контра пропагандном плану, је сведочење пензионисаног припадника СДБ Божицара Спасића у књизи „Ласица која говори“, аутора који је дуги низ година конципирао и спроводио контрапропагандни облик деловања као високо ранжирани службеник Савезне службе.³⁴⁰

У књизи се наводи да је Служба организовала у Београду штампање лажних емигрантских новина, утицајних емигрантских гласила којима су се у емигрантским круговима шириле многе дезинформације. Познати су случајеви штампања емигрантских новина: „Хрватског листа“, чији је стварни уредник био Рудолф Араповић, „Хрватска истина“ из Сиднеја, „Нове Хрватске“ уредника Јакше Кушана (познато је фалсификовање броја 14), „Вјесника Хрватскога Народнога Вијећа“, „Хрватска младеж“ који је потпуно измишљен лист, „Зрински“ - информативни билтен истоименог друштва из Минхена, штампање најаве изласка књиге аутора Мате Мештровића под насловом „Пут ка повијести Хрватске“, с циљем компромитације М. Мештровића, као и фалсификовање листа „Наша реч“ - новина српске емигрантске организације „Савез ослобођења“.

Међутим, активности штампања лажних листова нису се сводиле само на новине него и на писања различитих писама са „ставовима и реакцијама“ читаоца који су одговарале наведеној новини, а негативно говориле о емиграцији. Спасић је, како сам тврди, објавио знатан број текстова у београдским „Вечерњим новостима“, „Експрес Политици“ и „Ревизији 92“, путем којих је „водио прави

³³⁹ Акрап Г.: *МАС и штит у рукама партије – репресивни систем у функцији обликовања корпуса јавног знања*, National security and the future, Zagreb, 4 (11) 20 10., str. 214–225.

³⁴⁰ Божицар Спасић је обављао дужност Главног инспектора за координацију специјалних акција при СДБ, а крајем мандата и Главног инспектора координатора за област контрапропаганде, психолошке акције и физички приступ одређеним лицима у сектору Север – земље Западне Европе. (Спасић Б., *Ласица која говори*, Графопринт, Панчево, 2000, стр. 61.)

класични контрапропагандни рат против усташких и шиптарских терориста“.³⁴¹

За анализу информативне операције „Писмо“ велику вредност имају и објављени записи са тајног саветовања припадника СДБ-а у Сарајеву 1986. године, где су посебно запажена излагања Вјекослава Ивачића, старијег инспектора у Другоју прави СДБ, са темом „Мјере психолошког притиска, узнемиравања, застрашивања и дезинформисања према екстремистима у циљу раслојавања и стварања раздора у емигрантским групацијама“, као и излагање Месуда Смајића, оперативног радника у Деташману СДБ Травник, са анализом „Нека наша искуства из акције Писмо“.³⁴² На састанку је истакнуто да су према истакнутим екстремистима и организаторима тероризма предузимане разноврсне мере на плану њихове пасивизације и одвраћања од извођења планираних акција, примењиване мере психолошког притиска, узнемиравања и компромитовања, иницирани сукоби између екстремиста унутар организација и група, продубљиване размирице и сумњичења тамо где су она већ постојала. Служба је успешно пласирала поједине написе, писма и летке у појединим емигрантским гласилима, што је такође допринело разбијању хомогености водећих групација и компромитацији једног броја екстремиста. Ове мере такође су биле усмерене и на разбијање сарадње између усташке и албанске емиграције, која је у овом периоду била веома присна.

За анализу употребе контрапропагандних операција у борби против терористичког и субверзивног деловања, у оквиру акције „Писмо“, веома је поучан пример компромитације Мирка Водовића, који је дуго година био члан најужег руководства Хрватског националног вјећа (ХНВ). Кроз неколико контрапропагандних летака у једном континуитету, почев од 1981. године, у његово име је, испред ХНВ, нападана теорористичка организација ХДП и поједини хрватски терористи, чиме су стално продубљивани међусобни сукоби. Након тога, Видовићу је нагло опао углед међу хрватском емиграцијом, да би на изборима за Шести сабор ХНВ-а био одстрањен из руководства те организације. Анализом овог случаја, и изјава тадашњих припадника СДБ-а, може се закључити

³⁴¹ Спасић Б.: *Ласица која говори*, 2000, стр. 236.

³⁴² *Mjere psihološkog pritiska, uznemiravanja, zastrašivanja i dezinformisanja prema ekstremistima u cilju raslojavanja i stvaranja razdora u emigrantskim grupacijama;*
URL: <http://www.domagojmargetic.cro.net/sdb40.pdf>, 4.10.2008.

да се смењивање Видовића не може посматрати као искључиви резултат контрапропаганде СДБ-а, али се цени да је она била један од елемената због кога су емиграција и стране обавештајне службе које су стајале иза ХНВ-а одлучиле да уклоне Видовића јер им очигледно није било у интересу да ХНВ организационо и акционо ослаби због унутрашњих сукоба.³⁴³

Да се неке чињенице из приватног живота екстремиста могу успешно искористити за њихову компромитацију и стварање раздора у емигрантским групама указује случај Твртка Бутковића, члана ХРБ-а из Париза, којег је СДБ путем акције „Писмо“ оптужила за интимну везу са супругом погинулог хрватског терористе Мате Колића. Служба је упутила више писама у вези са тим, што је пореметило прво Бутковићеве породичне односе, а касније нарушило његове до тада добре везе са бројним екстремистима у Француској, СР Немачкој и САД.³⁴⁴

Анализа наведених материјала указује да је други „индиректни“ правац реализације мера дезинформисања, компромитације и онемогућавања непријатељске делатности екстремиста, пласирање и уступање информација и дезинформација страним полицијама, на које су стране службе позитивно реаговале и према неким терористима предузимали разноврсне мере од претреса, притварања, јављања и сл. То се остваривало кроз редовну сарадњу на нивоу Савазног Секретаријата унутрашњих послова, преко двојне оперативне комбинације, преко извора о којима се знало да су у контакту са страном полицијом, анонимним позивима и упућивањем анонимних писама на адресу стране полицијске установе. С обзиром да је међународни тероризам и организовани криминал и тада био изражен проблем и за стране полиције, Служба је постигла најбоље резултате пласирањем таквих података о једном броју терориста и екстремних емиграната, као што су Бранко Бравдица, Томислав Мићић, Мате Шарчевић и Влада Алиловић, према којима су биле предузете мере претреса, привођења и хапшења.

³⁴³ *Ibid.*

³⁴⁴ *Mjere psihološkog pritiska, uznemiravanja, zastrašivanja i dezinformisanja prema ekstremistima u cilju raslojavanja i stvaranja razdora u emigrantskim grupacijama; str.423.*
<http://www.domagojmargetic.cro.net/sdb40.pdf>, 4.10.2008

Као илустративан пример, наводи се операција која је спроведена непосредно пред почетак Зимских олимпијских игара (ЗОИ) у Сарајеву 1984. године, када је једној страниј полицији, у име „добронамерног грађанина“, путем анонимног писма, СДБ доставила податке о терористичким намерама појединих усташких екстремиста према спортској екипи те земље на Олимпијади у Сарајеву, након чега су службе те земље одмах реаговале, вратиле нам ту информацију и тражиле од СДБ-а појачано обезбеђење њихове екипе. Овај случај показује да стране службе брзо реагују када су угрожени њихови интереси, а да ти интереси могу бити искоришћени и за успешно супротстављање домаћим екстремистима.

Анализа информативне операције „Писмо“ указује на изузетну ефикасност и значајну улогу контрапропагандних мера и дезинформација у спречавању субверзивне и терористичке делатности у самом њеном зачетку.

Анализа указује на истакнут значај обавештајног прикупљачког и аналитичког рада у смислу прикупљања одговарајућих сазнања као полазне основе за планирање акција, пре свега пажљиво изучавање односа између емиграната и терористичких група, података о криминалним активностима екстремиста који се косе са законима земље домаћина, профила личности и других података који могу да буду основа за компромитацију емиграције, и стварање сукоба посебно унутар екстремних и терористичких група. Оно што је посебно важно за ово истраживање је, да анализа указује на изражену посебност организовања и постојање посебне организационе целине Управе СДБ-а за руковођење и извођење ове врсте информационих операција, којом је руководио инспектор Божидар Спасић.

Анализа доступних материјала указује да је СДБ, кроз информациону операцију „Писмо“, постигла значајне резултате. Прво, благовременим реаговањем, у датим моментима, када је терористичка и друга делатност одређених групација била у успону, служба је пласирањем компромитујућих податка за познате екстремисте, успела да створи климу подозрења, неповерења, међусобног сумњичења и приморала их, на изванредан начин, да се позабаве сами собом.

Табела 18: Анализа информационе операције „Писмо“ Службе државне безбедности СФРЈ

Циљ информационе обавештајне операције „Писмо“	<ul style="list-style-type: none"> - Разједињавање емигрантских организација - Отупљивање оштрице њихове непријатељске делатности - Разбијање сарадње између усташке и албанске емиграције - Утицај на рад страних обавештајних служби и њихов рад са страном емиграцијом
Учесници у информационој операцији „Писмо“	<ul style="list-style-type: none"> - На стратегијском нивоу: Управа СДБ - На тактичком нивоу: сектори тадашње СДБ
Руковођење операцијом	- Посебна организациона целина Управе СДБ под руководством инспектора Б. Спасића
Примењене технике информационих операција од стране СДБ-а	<ul style="list-style-type: none"> - Дезинформисање и обмањивање - Контрапропаганда
Карактеристике информационих операција	<ul style="list-style-type: none"> - Вишегодишња информациона операција, почела 1981. године, трајала до 1989/90. - Подела одговорности на тактичке и стратегијске циљеве и објекте деловања
Обавештајне методе примењене за извођење информационих операција	<ul style="list-style-type: none"> - (<i>Human Intelligence – HUMINT</i>) двоструки агенти за утицај на рад страних служби и за утицај на емиграцију - (<i>Open Sources Intelligence – OSINT</i>) средства јавног информисања, писма, листови
Ефекат информационе операције „Писмо“	<ul style="list-style-type: none"> - Тактички: створила климу подозрења, неповерења, међусобног сумњичења међу екстремистима, дискредитација екстремистичких вођа, екстремисти су се позабавили сами собом - Стратегијски: успорила деловање непријатељске емиграције

Ово је, уз друге мере Службе, знатно допринело отупљивању оштрице њихове непријатељске делатности. Након тога, уследило је отворено међусобно оптуживање екстремиста, које је временом ескалирало и резултирало смењивањем наведених екстремиста са руководећих функција.

Може се закључити да су овакве контрапропагандне информационе операције тадашње СДБ биле дуготрајан вишегодишњи процес, из кога су се

искључивали они екстремисти који су били дискредитовани и који су се дистанцирали од непријатељске и субверзивне делатности, а укључивали они субјекти чија је друштвена опасност имала тенденцију пораста.

Заједничке карактеристике и особености које се могу извући анализом наведених случаја јесу: да су у овим операцијама најчешће примењиване технике обмањивања, дезинформисања и психолошке операције путем свих обавештајних метода, да је примена ових техника показала високу ефикасност ради реализације задатака на безбедносном плану, на плану супротстављања шпијунажи и супротстављања субверзивним дејствима, да је постојала посебност задатака, посебна линија рада, посебна организациона целина и централизовано руковођење у њиховом спровођењу, јер је било потребно остварити високу координацију активности, ове технике су се примењивале за реализацију како тактичких тако и стратегијских циљева. За реализацију стратегијских и дугорочних операција било је потребно обезбедити кадровски континуитет у раду службе.

5. ПОСЕБНОСТ ИНФОРМАЦИОНИХ ОПЕРАЦИЈА У СУБВЕРЗИВНОМ РАДУ

У савременој обавештајној теорији присутна је и опште прихваћена оцена да ниједан од облика примене субверзивних дејстава није интензивније и више коришћен од пропагандних операција (табела 19), касније названих психолошким и информационим операцијама, што на самом почетку истраживања може да укаже на могуће специфичности примене ове врсте субверзивног рада обавештајних служби.³⁴⁵

Табела 19: Фреквенција употребе појединих врста субверзивних дејстава у раду ЦИА у периоду од 1947. до 1986. године (процена)

Регион	Пропагандне	Политичке	Економске	Парамилитарне	Комбиноване
Источна Азија	висока	висока	висока	висока	висока
Европа	висока	висока	ниска	ниска	средња
Африка	висока	средња	ниска	средња	средња
Латинска Америка	средња	средња	средња	средња	средња
Земље Совјетског блока	висока	средња	ниска	ниска	средња
Блиски Исток	средња	средња	ниска	ниска	средња-ниска

Извор: Johnson, L., Wirtz, J. J.: Strategic Intelligence – Windows in the secret world, Roxbury Publishing Company, Los Angeles, 2004, p.375.

О томе говоре амерички теоретичари, који наводе да је, поред пласирања отворених и званичних информација од стране Стејт департамента, Централна обавештајна агенција САД истовремено спроводила бројне и интензивне тајне пропагандне операције путем своје широке медијске мреже плаћених агената која

³⁴⁵ Упореди: Милашиновић Р.: *Терор запада над светом*, Идиј – Ветерник, 1998, стр.104; Johnson L., Wirtz J. J.: *Strategic Intelligence – Windows in the secret world*, Roxbury Publishing Company, Los Angeles, 2004, p. 373.

је обухватала репортере, уреднике новина и магазина, телевизијских продуцентата, односно преко широког спектра људи из штампаних и електронских медија. Интензивне пропагандне операције ЦИА, производиле су огроман број „информација“ које су путем стотина тајних канала, пласиране на дневној основи и убациване у седамдесет до осамдесет медијских кућа дневно, што говори и о масовности и глобалном досегу ових операција.³⁴⁶

О константности употребе информационих операција у субверзивном раду обавештајних служби указује нам Лох Џонсон, који је извршио градацију и класификацију примене разних врста тајних акција у односу на „степен кризе“ у земљи у којој се планира њихова употреба. Џонсон уводи користан концепт „прага“ који подразумева усвајање различитих степена забринутости америчке администрације за стање у тој земљи, и у односу на одређени степен, примену различитих тајних акција које се примењују ради утицаја на стање у тој држави.³⁴⁷ Тако Џонсон на следећи начин градира и класификује примену различитих врста информационих операција у оквиру пакета тајних акција:

- *ограничена забринутост*: бенигно пласирање истинитих информација или подршку постојећим политичким снагама; интервенција у циљу да изборни процес у тој земљи буде искрен;
- *значајна забринутост*: манипулативна употреба информација; намештање избора или друге дисторзије политичких процеса; креирање нових опозиционих снага или повећање снаге постојећих несразмерно њиховој аутохтоној подршци и рејтингу;
- *озбиљана забринутост*: обмањивачко коришћење информација, коришћење смртоносних саботажа и економског поремећаја;
- *велика забринутост*: коришћење смртоносне силе, присилне промене у влади.

Види се да у оквиру почетних прагова ризика и забринутости, он подразумева примену и пласирање истинитих, бенигних информација у страним

³⁴⁶ Johnson L., Wirtz J. J.: *Strategic Intelligence – Windows in the secret world*, Roxbury Publishing Company, Los Angeles, 2004, p.372.

³⁴⁷ Johnson K. L.: “ On Drawing a Bright Line for Covert Operations“, *American Journal of International Law*, Vol. 86, No. 2, April 1992. pp. 296-7.

медијима, док његови виши прагови ризика подразумевају пласирање „контрадикторних информација“ у медијима, као и пласирање дезинформација.³⁴⁸

Џонсон такође наводи да се овакве, различите врсте информационих операција, чешће примењују у комбинацији, него појединачно по систему „корак по корак“ у односу на степен ескалације.³⁴⁹ Оно што је важно за ово истраживање и што је евидентно, да пласирање различитих информација према објекту обавештајног интересовања представља константну и незаобилазну активност која се примењује непрекидно, у свим степенима ескалације, мењајући и прилагођавајући технике информационих операција у складу са степеном ескалације у земљи – објекту субверзивног деловања.

5.1. Квалитативна анализа теоријских одредби о врстама информационих операција у субверзивном раду обавештајних служби

На теоријском и термилошком плану, модели информационих операција у субверзивном раду обавештајних служби нису у потпуности одређени и дефинисани, нити уједначени у страној и домаћој обавештајној теорији. У радовима страних и домаћих теоретичара, при навођењу карактеристичних врста субверзивних дејстава, наводе се бројни и разноврсни термини за активности које су по свом називу и природи истоветне, односно блиске техникама које се данас у безбедносним теоријама сврставају у информационе операције.

Тако обавештајни теоретичари у САД, као што је Џефри Ричелсон, у карактеристичне врсте тајних операција, поред осталих, наводе: а) црну пропаганду; б) сиву пропаганду; в) дезинформисање и г) политичке акције чији је циљ рушење или подршка одређених режима, као и пружање подршке одређеним организацијама, новинским кућама, синдикалним удружењима и политичким партијама. Слично, у Бизеловој доктрини дата је једна бројна и детаљна подела тајних операција где су своје место заузеле: а) тајна пропаганда (*covert propaganda*) и б) политичке акције намењене за свргавање или подржавање неког режима. Такође, Гордон и Шулски, говорећи о врстама и интензитету тајних

³⁴⁸ Johnson K. L.: “On Drawing a Bright Line for Covert Operations“, *American Journal of International Law*, Vol. 86, No. 2, April 1992. p. 286.

³⁴⁹ *Ibid*, pp. 296-297.

акција, износе да се оне могу спроводити у широком спектру, где пропаганду виде као једну од основних и почетних врста.

Обавештајни теоретичари са ових простора имају различит приступ при појмовном одређењу и класификацији субверзивних дејстава које су блиске информационим операцијама. Смиља Аврамов наводи да су пропагандне операције једна од четири главне врсте тајних акција које спроводе САД.³⁵⁰ Милан Милошевић у једном свом тексту за ову врсту субверзивних дејстава користи појам психолошко-пропагандних дејстава.³⁵¹

Домаћи аутори Бошко Тодоровић и Душан Вилић, у карактеристичне врсте субверзивних дејстава сврставају 1) индоктринарне активности које подразумевају проналажење и стварање идејно-политичких истомишљеника, као и њихово организовање и оперативно повезивање са одговарајућим обавештајним центрима.³⁵²

Хрватски аутор Мирко Биланчић, при класификацији тајних акција, које су у периоду хладног рата и после њега спроводиле САД, групише их у четири најкарактеристичније групе, међу којима су за ово истраживање значајне 1) пропагандне и 2) политичке тајне акције.³⁵³ Биланчић пропагандне тајне акције класификује, с обзиром на степен познатости или одређености извора који емитују пропагандну поруку, на а) белу, б) сиву и в) црну пропаганду. У тајне акције у политичком подручју сврстава пружање помоћи политичким странкама и другим субјектима како би се њихово понашање подредило интересима иницијатора акције.

Бајагић наводи да у најчешће врсте тајних акција спадају, поред осталих и: 1) психолошко-пропагандна дејства, 2) идеолошко-политичка индоктринација, 3) тајно помагање политичких субјеката, 4) коришћење политичке агентуре и 5) изазивање и управљање друштвеним кризама. Слично и Саша Мијалковић у

³⁵⁰ Аврамов С.: „Прикривене акције у стратегији Сједињених Америчких Држава“; *Војно дело* бр. 1; Београд; 1999, стр. 21–23.

³⁵¹ Милошевић М. „Информационе технологије у обавештајном и аналитичком раду“, *Нови гласник*, 2007, број 2, стр.67.

³⁵² Тодоровић Б., Вилић Д.: *Кризе – Изазивање и управљање кризама*, Графомарк и Институт за савремену историју, Београд, 1997, стр. 63–65.

³⁵³ Bilanžić M.: „Tajne operacije CIA kao komponenta vanjske politike SAD u posthladnoratovskom razdoblju“, *Polemos*, broj 8, Zagreb, 2005, str. 222–223.

карактеристичне врсте субверзивних дејстава наводи широки спектар активности које су блиске информационим операцијама: 1) деструктивну психолошко-прогандну делатност, 2) пропагандну делатност, 3) психолошка дејства, 4) субверзивну пропаганду и 5) идеолошко-политичка индоктринација и сл.³⁵⁴

Такође, као прилог потврде тезе да се технике информационих операција примењују у субверзивним дејствима могу да послуже и ставови Андрије Савића, који у најкарактеристичније тајне операције сврстава: 1) агенте од утицаја, фракције и групе и 2) пласирање информација и дезинформација. Аутор даље наводи да метод пласирања информација и дезинформација спада у психолошко-пропагандна дејства и да је сада један од чешће примењиваних метода примене тајних акција.³⁵⁵

Као допринос одређењу места информационих операција у активностима која улазе у спектар субверзивних дејстава, могу нам послужити и ставови војног стручњака Тодора Мирковића, који наводи условну поделу тајних операција америчких обавештајних служби на „меке“ и „тврде“, убрајајући а) подршку политичким субјекатима и б) психолошко-пропагандне операције у „меке операције“ које не узрокују непосредно личне губитке и материјална разарања. У складу са природом ових акција, аутор сматра да „меке“ могу претходити или бити припрема „тврдим акцијама“.

Бројност различитих термина за ове и сличне активности, као и застарелост одређених назива, као што је термин „психолошки рат“, који је у савременој теорији замењен термином „информациони рат“, намеће потребу увођења новог термина који ће по својој суштини покрити природу свих наведених активности и који ће бити у складу са савременим појмовно-категоријалним апаратом.

Поред неуједначености у појмовном смислу, ни у методолошком смислу није у потпуности усаглашена класификација широког спектра ових активности и операција. Анализом ових ставова уочава се да су у субверзивна дејства сврстане

³⁵⁴ Мијалковић С: *Национална безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, 2011, Београд, стр. 240-241.

³⁵⁵ Савић А: *Национална безбедност*, уџбеник у припреми, Полицијска академија, Београд, 2005/6, стр. 151-154.

заједно: 1) активности које представљају конкретне технике – као што су психолошке операције и дезинформисање, 2) кокретни модели субверзивних дејстава – као што су политичке акције и 3) методе обавештајног рада – као што је агентурни метод, односно његова варијанта – агенти од утицаја.

То је у најмању руку проблематично и интересантно имајући у виду да су ове активности најзаступљеније и да се помињу често као врста тајних акција које се примењују у самом почетку тајног обавештајног деловања према одређеној земљи или другом објекту обавештајног интересовања.³⁵⁶

С друге стране, евидентно је да је у радовима аутора присутно груписање активности за које можемо, најопштије речено, да кажемо да користе различите врсте информација и операције са информацијама и да посредством комуникацијских канала утичу на нечије ставове, мотиве, осећаје, размишљања, на крају и одлуке.

Имајући у виду да за вршење утицаја на збивања у окружењу и остваривања утицаја према објектима свога обавештајног интересовања, обавештајне службе пласирају разне врсте „информација“, такве врсте субверзивних дејстава свакако се могу издвојити као посебне и посебно истраживати. Имајући у виду да се активности психолошких операција, дезинформисања и обмањивања групишу, како у америчкој, тако и руској и кинеској теорији као активности информационих операција, што је наведено у претходним целинама, у терминолошком погледу ове активности могу се назвати „субверзивне информационе операције“.

Упркос проблемима на теоријско-терминолошком плану, могуће је разликовати неколико модела субверзивних информационих операција, које су обрађене у обавештајној теорији, а то су:

- 1) операције политичког утицаја, које се спроводе: а) путем тајног помагања политичким и другим организацијама и б) путем агената од утицаја;
- 2) операције утицаја на медије и јавно мњење и
- 3) идеолошко-политичка индоктринација.

³⁵⁶ Милашиновић Р.: *Терор запада над светом*, Идиј – Ветерник, 1998, стр.168–169.

5.1.1. Операције политичког утицаја

Тајно помагање опозиционих политичких субјеката као вид субверзивних информационих операција обавештајних служби подразумева пружање различитих облика помоћи политичким партијама, синдикалним организацијама, удружењима, неформалним и другим интересним групама, које представљају опозиционе снаге у земљама према којима се ове активности усмеравају. Обавештајне службе, наведену помоћ (финансијску, организациону и логистичку) често врше у циљу јачања пропагандних капацитета и активности наведне организације. Државе које преко својих обавештајних служби реализују ове програме, настоје своје учешће задржати у потпуној тајности, јер би се у супротном, као и у случају примене других облика тајних акција, открила њихова субверзивна политика и непосредна умешаност у унутрашње ствари других земаља.

Обавештајне службе задужене за планирање и реализацију политичког утицаја настоје да, поред обезбеђења агентурних позиција у опозиционим партијама, пронађу и друге, масовније снаге, које у одређеном моменту могу искористити против постојећих политичких режима.

Овај модел се користи за изазивање и управљање друштвеним кризама злоупотребом постојећих друштвених проблема, како би се сломио постојећи и успоставио нови режим, али и за превратничка дејства организовањем или помагањем у изненадном рушењу политичке власти, при чему се дестабилизација земље користи за државни удар, пуч или оружану побуну.³⁵⁷

Агенти од утицаја представају стратешке позиције које су обавештајне службе успоставиле у руководећим структурама противничке државе, чији је задатак да у одређеном моменту утичу на доношење конкретних и важних одлука нападнуте државе, а у складу са интересима стране обавештајне службе. То су личности које се, с обзиром на своје објективне могућности, могу искористити у одређеним моментима у оквиру реализације појединих облика информационих операција, у смислу тајног утицаја на перцепцију и емоције политичког руководства и коначно доношење најважнијих државних одлука и активности

³⁵⁷ Мијалковић С.: *Национална безбедност* – друго доп. издање, КПА, Београд, 2011, стр.243.

противника на унутрашњем и спољном плану. Обавештајне службе позиције тог нивоа обично траже међу личностима које заузимају високо место у органима државне и политичке власти нападнуте државе, који имају руководеће функције у оружаним снагама, обавештајним и другим службама безбедности, руководе редакцијама најутицајнијих средстава јавног информисања, припадају најужем руководству опозиционих политичких странака које имају знатан политички утицај у земљи, представљају ауторитете у области науке, културе, спорта, односно не припадају ни једној политичкој странци, а уживају због својих професионалних успеха, јавних иступа и политичких погледа велики углед на јавној и политичкој сцени; итд.³⁵⁸

За такве личности користе се и називи „идеолошки агенти“, „агенти од утицаја“, „политички агенти“ и сл. Наиме, употребом различитих термина у појединачним случајевима, прави се разлика у смислу да се политичкој агентури одређује хијерархијско место у постојећим структурама власти и њена објективна могућност за остваривање утицаја у правцу који то желе државе за чије интересе ради. По многим оценама, највиши ниво политичке агентуре представљају тзв. „агенти од утицаја“, личности које се налазе на највишим политичким и државним функцијама у сопственој земљи, или имају велики политички и уопште јавни углед.³⁵⁹

С обзиром на то да је реч о појединцима који ће временом у својој земљи постати значајне личности, па и високи државни званичници, предмет су детаљне и веште процене и селекције обавештајних служби. Када постану утицајни, службе ће их активирати и инструисати у повлачењу политичких потеза и доношењу политичких одлука, рачунајући на њихову идеологију, схватања о потреби везивања будућности своје државе за страну земљу, уцењујући их компромитујућим материјалом из приватног живота, рачунајући на њихову осветољубивост и слично. Пошто је свакој држави изузетно тешко да „убеди“ одређене личности у неопходност прихватања њене глобалне политике и

³⁵⁸ Види шире: Бајагић М.: *Обавештајна активности и спољна политика – студија случаја САД*, ВШУП, 2004.

³⁵⁹ Најчешће су то политичари, новинари, официри, дипломате, пословни људи, истакнути стручњаци, владини функционери, политички лидери у власти и опозицији. Види: Мијалковић С.: *Национална безбедност* – друго допуњено издање, КПА, Београд, 2011, стр. 243.

стављања сопственог угледа у функцију страног фактора, број ових обавештајних позиција је изузетно мали.

Зато се политичка агентура највишег нивоа користи по правилу у реализацији тајних субверзивних активности према највишим цивилним и војним руководећим структурама противника, ради утицаја на конкретне и најважније одлуке, дакле за најосетљивија питања и акције, јер по својим могућностима представљају сам врх пирамиде сарадничке елите сваке обавештајне службе. Због тога је активност на проналажењу, врбовању, усмеравању и коришћењу политичке агентуре један од најтежих задатака сваке обавештајне службе.³⁶⁰

5.1.2. Операције утицаја на медије и јавно мњење

Примена дезинформисања у медијским операцијама укључује различите праксе, укључујући пласирање и циркулисање лажних вести, фалсификованих докумената, емитовање програма преко тајних радио-предајника, ширење гласина и др. Без обзира које се технике користе, циљ је исти, да се наруши перцепција противника, прихватањем противничког гледишта или искривљене истине онако како је друга страна представља.³⁶¹

Када планирају операцију дезинформисања, обавештајне службе имају праксу да се пожељна вест или информација јавности презентује прво преко медија који су блиски супротној страни. Тако је бивши КГБ пласирао дезинформације преко не-комунистичких медија, а не преко медија у комунистичким државама. Разлог је очигледан и лежи у томе да је дезинформација која је пласирана преко неутралног или десноорјентисаног медија имала више шансе да буде репризирана на западу.

Зато што је многим операцијама дезинформисања потребан опипљив

³⁶⁰ Познати су бројни примери коришћења агената од утицаја, пре свега у време биполарног света, који су били ангажовани пре свега од стране обавештајних служби САД и СССР. Тако се у литератури наводе примери Тансу Цилер, бивше председнице владе Турске, која је била агент утицаја ЦИА. Такође, познат је пример Арне Трехолта, високог службеника Министарства спољних послова Норвешке, који је до 1984. године био агент од утицаја совјетских служби. Види: Милошевић М.: „Субверзивни садржаји рада обавештајних служби“, *Војни информатор*, 6/2004, стр. 65.

³⁶¹ Кух, Д.: “Soviet active measures and disinformation: overview and assessment“, *Parameters*, Journal of the US Army War College, Vol XV, No.4, pp. 20-28.

„доказ“ да би била прихваћена од стране јавности, обавештајне службе су за ове операције користиле фабриковане или фалсификоване документе, што је постало заштитни знак послератних операција дезинформисања у медијима.³⁶²

Тако је током година квалитет фалсификованих документа КГБ побољшана, а форматирање лажних докумената је било довољно добро да превари обичне грађане и оне који нису упознати са америчким државним документима. С друге стране, многе операције дезинформисања нису укључивале фалсификате, већ само константно и периодично понављање истих порука.³⁶³

5.1.3. Идеолошко-политичка индоктринација

Идеолошко-политичка индоктринација један је од основних облика субверзивних дејстава, под којим се у најширем смислу подразумева настојање неког покрета или одређене државе у целини да, помоћу свих расположивих средстава, наметне одређена схватања, веровања и начине понашања најширим слојевима становништва нападнуте државе.³⁶⁴ Њена суштина је у систематском и контролисаном ширењу информација, идеологије и политичких идеја одређене државе, усмереним према појединим циљним групама и личностима друге државе, с циљем наметања тих образаца као трајних вредносних, идејних и политичких категорија. Идеолошко-политичка индоктринација је дуготрајна, планска, систематска и спроводи се циљаним ширењем учења, утицаја и манипулацијом свешћу људи, преко верских, образовних, научних, политичких,

³⁶² Навешћемо неколико примера коришћења фалсификованих и измишљених докумената у овим операција које су примењиване од стране КГБ током 1980. године: Убиство Авганистанског лидера Амина – указује на ЦИА (као доказ коришћен лажни телеграм Амбасаде САД у Исламабаду); САД врше притисак на Шпанију око уласка у НАТО (исфабриковано – наводно писмо Роналда Регана краљу Хуану Карлосу 1981. године); Притисак САД и НАТО према мировним покретима (исфабриковано – наводно писмо Naig-Lunsa из 1982.године); Контраверза око Европског гасовода (лажни документ – потсетник Министарства за трговину САД); САД планирају да сруше владу у Грчкој (лажно писмо Clark-Stearns и обавештајна студија САД из 1982. године).

³⁶³ Тако је током 1981. године у Афричкој штампи циркулисао читав комплекс прича и текстова да САД, Заир и обавештајна служба Јужноафричке Републике планирају да свргну владу Анголе. Та вест је после преузета од стране португалског часописа Portugal Ноје, који је био близак Социјалистичкој партији Португала.

³⁶⁴ У политичком смислу индоктринација (лат. doctrina – наука, учење) је настојање неке организоване снаге да наметне одређена схватања, веровања и начине понашања; Вујаклија М., оп. цит., стр. 341; Упореди: Мићуновић Љ.: *Савремени лексикон страних речи*, Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада, 1988, стр. 225.

медијских и других специјалних установа и уз сарадњу са обавештајним службама.

Улога обавештајних служби у реализацији идеолошко-политичке индоктринације није непосредна и већином се своди на припрему ове субверзивне активност. Њихово учешће везано је за израду анализа и процена о могућностима индоктринарног деловања према одређеној земљи, њеним институцијама, друштвеним групама или појединцима. Оне су првенствено ангазоване на задацима и пословима изучавања идејних и политичких ставова и опредељења, моралних и вредносних особина појединаца, у циљу њиховог придобијања за оне вредности и опредељења која се желе наметнути индоктринацијом. Појединци који се подвргавају идеолошко-политичкој индоктринацији претежно су већ доказани „пријатељи“ државе која предузима индоктринацију. Најлакше је индоктринирати онога ко је на „ивици идеолошког опредељења“. Тако се постепено „праве“ будући терористи, „издајници“ своје земље, превратници, шпијуни, агенти од утицаја, ратни злочинци итд.³⁶⁵ Њихова основна улога је да врше даље индоктринарне продоре и утицај на друге личности (универзитетске професоре, јавне и културне личности, политичаре, новинаре, угледне спортисте и др.), да би индоктринација продрла у све друштвене структуре нападнуте државе.³⁶⁶

5.2. Квалитативна анализа метода примене информационих операција у субверзивном раду

Извођење информационих операција у субверзивном раду представља честу праксу. Пре почетка примене оваквих операција, обавештајне службе се труде да продру у противнички обавештајно-безбедносни систем и противников „начин размишљања“, да успоставе своје позиције у важним друштвеним структурама противника, да се идентификују структуре које су осетљиве на притиске и манипулације и да, у коначном, утичу на противничке одлуке и

³⁶⁵ Мијалковић С.: *Национална безбедност*– друго издање, КПА, Београд, 2011. стр. 243.

³⁶⁶ Види шире: Бајагић М.: *Обавештајна активности и спољна политика – студија случаја САД*, ВШУП, 2004.

понашање.³⁶⁷ Ове активности у ствари говоре о избору методе примене информационих операција у субверзивном раду. Домаћа теорија суочава се и са нејединственим ставовима у вези са дефинисањем и класификацијом метода рада обавештајних служби. У нашој обавештајној теорији могу се издвојити три приступа, при чему *први приступ* подразумева поделу на а) методе обавештајне делатности и б) методе субверзивне делатности³⁶⁸. *Други приступ* подразумева поделу укупних метода рада обавештајних служби на а) методе обавештајне делатности и б) видове необавештајних дејстава.³⁶⁹ *Трећи приступ* говори о а) методама за прикупљање сирових обавештајних информација, б) методама у функцији обраде, анализе, класификовања, обједињавања обавештајних података и израде завршних обавештајних докумената и в) специфичне поступке којима се реализују тајне акције.³⁷⁰

Наведени приступи указују да код домаћих аутора не постоји сагласност у вези питања да ли активности које се примењују у реализацији субверзивних дејстава обавештајних служби можемо називати методама субверзивне или методама необавештајне делатности. Овај проблем је најсимптоматичнији баш у вези са применом информационих операција у оквиру субверзивних дејстава обавештајних служби, имајући у виду да у обавештајној теорији постоји опште прихваћена оцена да се ове активности највише примењују од свих осталих врста, да је предходник свих осталих дејстава, а неретко једини метод којим се постиже циљ.³⁷¹ Наведено питање се посебно намеће због тога што су из досадашње обавештајне праксе познати случајеви коришћења агената за пласирање дезинформација, гласина и пропагандних порука (илегалним методом), као и извођење психолошких операција путем средстава јавног информисања, путем новинара, путем савремених медија (легалним методама), што отвара простор за

³⁶⁷ Мијалковски М.: „Обавештајна делатност у остваривању доминације у међународним односима“, 1995, *Војно дело* број 4–5, стр. 75–91.

³⁶⁸ Према: Ђорђевић О.: *Основи државне безбедности* (скрипта), Београд: ВШУП, 1974; Милошевић М., Мијалковић С.: *Обавештајно-безбедносна дјелатност и службе*, ВШУП, Бања Лука, 2011, стр.242.

³⁶⁹ Према: Ђорђевић О.: *Основи државне безбедности* (скрипта), Београд: ВШУП, 1974, и Милошевић М., Мијалковић С.: *Обавештајно-безбедносна дјелатност и службе*, ВШУП, Бања Лука, 2011, стр.242.

³⁷⁰ Види шире: Бајагић М.: *Обавештајна активност и спољна политика – студија случаја САД*, ВШУП, 2004.

³⁷¹ Милашиновић Р.: *Терор запада над светом*, Идиј – Ветерник, 1998, стр.104.

класификацију метода за реализацију ове врсте субверзивних дејстава на а) легалне и б) илегалне.

Коришћење легалних могућности за субверзивни рад, у савременим условима, постаје један од најважнијих метода, јер су и могућности за отворени наступ обавештајних институција све веће. На тај начин се избегава опасност да се држава која их користи компромитује пред светском јавношћу, што је једно од главних предуслова за извођење субверзивног рада. За коришћење легалних могућности за субверзивну делатност, утицао је убрзани развој средстава јавног информисања, велики број међународних владиних и невладиних организација, развој међународног тржишта роба, капитала и услуга свих врста, размена научних, културних и других добара на глобалном нивоу и слично. Најважнији носиоци информационих операција у субверзивном раду су: дипломатско - конзуларне и квазидипломатске мисије, институције из области јавног информисања, научне институције, међународне привредне институције (транснационалне корпорације), међународне невладине („приватне“) организације и друге не дипломатске институције, специјализоване полицијске установе и службе.³⁷²

Обавештајна теорија у групу *легалних метода* сврстава прикупљање података а) испитивањем ратних заробљеника, б) испитивањем емиграната и обавештајаца дезертера, в) извиђањем, г) преко обавештавања војно-дипломатских и конзуларних представника, ђ) преко средстава јавног информисања и е) методом сарадње.³⁷³ Слично, а имајући у виду досадашњу обавештајну праксу примене субверзивних дејстава у информационој сфери, у легалне методе могу се сврстати информационе операција коришћењем: 1) новинара, 2) медијских кућа, 3) издавачке делатности обавештајних служби, 4) невладиних организација, 5) нових медија (мобилних телефона, блогова, друштвених мрежа) и б) дипломатским путем.

³⁷² Милошевић М.: *Систем државне безбедности*, Полицијска академија, Београд, 2001, стр. 98.

³⁷³ Упореди: Милошевић М., Мијалковић С.: *Обавештајно-безбедносна дјелатност и службе*, ВШУП, Бања Лука, 2011, стр.197 и Зељковић З.: „Настанак, развој и методе деловања савремених обавештајних служби“, *Војно дело*, 4/2005, стр. 85.

Обавештајна теорија у групу *илегалних метода* сврстава а) агентурни метод, б) метод инфилтрације (тајног уграђивања обавештајца) у структуре противника, в) метод тајног коришћења техничких средстава и г) метод потајног (прикривеног) прикупљања података.³⁷⁴ Агентурни или класични метод је од настанка и развоја обавештајне делатности основни начин и поступак прикупљања сазнања о тајнама противника. У теорији и пракси обавештајних активности под појмом агент најчешће се подразумева лице које није професионално везано за обавештајну службу, већ са њом организовано и тајно сарађује из различитих побуда (руковођено одређеним мотивима). У складу с тим, агент је лице које, руковођено одређеним мотивима, умишљајно (свесно), тајно, организовано, непрофесионално и релативно трајно прикупља обавештајне податке и извршава друге задатке по налогу и за потребе обавештајне службе.³⁷⁵

И поред свеобухватног развоја обавештајних делатности, а тиме и развоја других метода, у новије време овај, по много чему изворни и незамењиви метод, успео је да се задржи у самом средишту обавештајног процеса. Сигурно је да ће тако бити и у будуће, јер за одређене функције шпијунске службе нема супститута (у смислу „техничке“ или „отворене“ обавештајне делатности), нити га може бити. Такав је случај са пенетрацијом агентуре унутар институција које спроводе политику извршне власти потенцијално или актуелно непријатељских земаља, па и у саму ту власт, затим случај офанзивног контраобавјештајног рада који се реализује искључиво класичном шпијунажом, али и извођење информационих операција путем агентурног метода.³⁷⁶

Ставовe који указују о коришћењу агентурног метода за реализацију активности информационих операција налазимо у одређењима у којима се наводи подела агената према карактеру задатака који извршава, и ту се примећује да се у агенте који се користе за извршавање субверзивних задатака сврставају и *агенти пропагандисти*.³⁷⁷ Такође, у домаћој литератури код многих аутора наилазимо на

³⁷⁴ Упореди: Зељковић З.: „Настанак, развој и методе деловања савремених обавештајних служби“, *Војно дело*, 4/2005, стр. 86; Милошевић М., Мијалковић С.: *Обавјештајно-безбедносна дјелатност и службе*, ВШУП, Бања Лука, 2011, стр.152.

³⁷⁵ Милошевић М., Мијалковић С.: *Обавјештајно-безбедносна дјелатност и службе*, ВШУП, Бања Лука, 2011, стр.158.

³⁷⁶ Copeland M.: *The Real Spy World*, Sphere Books Ltd., London, 1978, p. 69.

³⁷⁷ Милошевић М., Мијалковић С.: *Обавјештајно-безбедносна дјелатност и службе*, ВШУП,

термин *агенти од утицаја*, што представља додатну потврду да се агентурни метод може прихватити као један од метода извођења информационих операција обавештајних служби.³⁷⁸ Сходно наведеном, у најпримењенији илегални метод реализације информационих операција обавештајних служби сматрамо пре свега агентурни метод са својим посебним облицима: 1) агената од утицаја или агента (пропагандиста) дезинформатора и 2) агената за пласирање гласина.

5.2.1. Коришћење новинара за извођење информационих операција

Новинари се често идентификују са обавештајним службама због чињенице да обавештајне службе користе новинаре за потребе обавештајног рада, али и новинарску професију за легендирање својих припадника.³⁷⁹ Новинари су у обавештајном раду високо цењени и спадају у групу тактичких циљева, а о њиховој важности сведочи податак да су на трећем месту, одмах после елите – носилаца јавних функција и припадника административног, војног и полицијског апарата.³⁸⁰

Неки обавештајни сегменти традиционално су заинтересовани за поједине новинаре и медијске куће, па је тако познато да се највише интересовања исказује за оне новинаре који су део дописничке мреже у земљи и иностранству. У социјалистичкој Југославији спољна обавештајна служба имала је јака упоришта у *Политици*, *Борби*, *Танјугу*, *Вјеснику*, *Ослобођењу*.³⁸¹ Главна ангажованост новинара, као и других сарадника ових новинских кућа односила се на прибављање информација али и за стварање обавештајних мрежа.³⁸² Преко њих

Бања Лука, 2011, стр.162.

³⁷⁸ Савић А.: *Национална безбедност*, уџбеник у припреми, Полицијска академија, Београд, 2005/6, стр. 151–154.

³⁷⁹ Ким Филби био је званично дописник листа “*Time*“ у Бејруту, непосредно пред бекство у СССР.

³⁸⁰ Баровић В.: „Однос безбедносно-обавештајних служби и медијских система с аспекта новинарске етике“, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, Нови Сад, 2011, бр. 134, стр. 87.

³⁸¹ О томе говоре и сведочанства обавештајца који су у том оперативном раду учествовали: „Служба је остварила најбоље везе с „Политикином кућом“ у чему је највише помогао и њен, у оно време, главни и одговорни уредник Мита Миљковић. Службу, односно Југославију су информативно помагали: Ђука Јулијус, Јуриј Густинчич, Војо Ђукић, Лео Давичо, Зоран Жујовић, Перо Ивачић, Фаик Диздаревић, Јоцо Месаровић, Жарко Стојановић, Отовић из „Ослобођења“ и једно време у Њујорку дописник „Вјесника“ Јосип Ложа Врховец“.

³⁸² Упореди: Духачек А.: *Успон и пад југословенске обавештајне службе*, Графо-пресс, Београд,

су се вршиле бројне субверзивне активности, на пример, пропаганда, индоктринација и сл.³⁸³

Наиме, познато је да обавештајне службе поседују или субвенционишу више новинских организација како би шириле пропаганду и гледишта свог система вредности.³⁸⁴ Арсенал пропагандног оружја ЦИА (*Propaganda Assets Inventory*) укључивао је преко 800 дневних новина, магазина, публикација, као и медијских организација широм света³⁸⁵. Такође, некада су у Југославији њени агенти врбовали многобројне стране новинаре захваљујући њеној политици несврстаности, номиналној борби за обесправљене народе у свету, традицији, једнакости њених народа, несврстаној спољној политици итд. На основу расположиве грађе поуздано се зна да је обавештајна мрежа СФРЈ покривала многе западноевропске утицајне листове међу којима се издвајају *Times*, *Guardian*, *Le Mond*, *Figaro*, *Tribune*. У страним листовима највише су врбовани и оперативно обрађивани аналитичари, новинари специјалисти и коментатори за области: одбране, безбедности, привреде, спољне и унутрашње политике. У социјалистичким земљама обавештајни рад је био тежак због јаке полицијске присмотре, па су новинари тим више због природе посла обимније коришћени. По расположивим подацима, југословенска служба имала је новинаре агенте у страним медијским агенцијама и то у четири најпрестижније државне агенције источних земаља, а посебно успешно се деловало у Бугарској БРА и чехословачкој агенцији ЧТК. Коришћење новинара ишло је до те мере да су ставови афирмативни за СФРЈ преко тих агената убацивани у редовну штампу преко разних жанрова.

У појединим земљама, као што је Италија, механизам „одбране“ новинара од обавештајаца законски је регулисан, јер „закон у Италији забрањује тајним службама да регрутују новинаре. Ово ограничење важи само за Италију и није познато да постоји у другим земљама. Штавише, пракса је супротна у

1992, стр.48; Баровић В.: „Однос безбедносно-обавештајних служби и медијских система с аспекта новинарске етике“, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, Нови Сад, 2011, бр. 134, стр. 87.

³⁸³ Савић А.: *Национална безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, 2007, Земун, стр.95.

³⁸⁴ *Ibid*, стр.160.

³⁸⁵ Један од тада најцењенијих књижевних часописа, лондонски „Инкаунтер“, основала је и годинама финансирала америчка обавештајна агенција ЦИА.

Сједињеним Америчким Државама, Великој Британији или Француској приликом регрутовања новинара за шпијуне или шпијуна за новинаре.³⁸⁶

Цени се да специфични облик интеракције новинара и обавештајца никада неће престати, док год постоји једна односно друга професија. Када је већ створена веза између агента и новинара у циљу размене информација, сасвим природно је да новинар буде искоришћен и за пласирање одређених ставова у страним медијима.³⁸⁷

5.2.2. Коришћење медија

У савременом информационом добу, деловање обавештајних служби преко медија олакшан је због процеса глобализације и чињенице да су медији у многим земљама у рукама крупног капитала и малобројних транснационалних корпорација. Данас је контрола над медијима основ за остваривање контроле у многим друштвеним токовима, а посебно утицаја на информативну сферу једне државе. У данашњем времену, моћ над медијима и изворима информација имају у националном оквиру владајуће класе и елите, а у међународним оквирима монопол имају владе развијених земаља и приватне транснационалне корпорације, тј. неколико новинских агенција и издавачких компанија, које одржавају једносмерни проток информација ка земљама у развоју.

Крајем четрдесетих година прошлог века, америчка обавештајна агенција ЦИА почела је систематско инфилтрирање у корпоративне медије процесом који је обично укључивао директно преузимање водећих новинских кућа. Креирана је Операција *Mockingbird* – „Птица ругалица“. За новчану апанажу од неколико стотина долара купљени су уважавани чланови „комуникационих оруђа“ попут *New York Times*, *CBS*, *Newsweek* и други. У почетку је Операција *Mockingbird* обухватала 25 новинских и телеграфских агенција које су привољене да делују као органи пропаганде ЦИА.

Располагање моћним средствима масовне медијске пропаганде разлог је

³⁸⁶ Баровић В.: „Однос безбедносно-обавештајних служби и медијских система с аспекта новинарске етике“, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, Нови Сад, 2011, бр. 134, стр. 90–91.

³⁸⁷ *Ibid*

за заступање идеје о пракси слободног протока идеја и вредности. У стварности, у питању је настојање да се доминира системом наметања вредности. Према В. Колбију, ранијем директору ЦИА, „Централна обавештајна агенција поседује сваког ко има било какав значај у водећим медијима“. Сврха је контрола информација – једносмерног протока информација и формирања светског јавног мњења.

Најширој јавности најпознатије су акције америчких обавештајних служби које је од краја Другог светског рата до 70-их година спроводила ЦИА путем радио-програма „Слободна Европа“ (*Radio Free Europe – RFE*) и „Радио слобода“ (*Radio Liberty – RL*). Сличне америчке акције усмераване су и против комунистичких режима у Пољској, Мађарској, Чехословачкој, Румунији, Бугарској и СССР, с циљем рушења тзв. „гвоздене завесе“. Наводним настојањем да се источноевропским народима пружи објективне и непристрасне информације, ови медији су различитим садржајима (црна и сива пропаганда, дезинформације и сл.) покушавали утицати на слабљење положаја влада у тим земљама.

Уз пропаганду, Сједињене Америчке Државе су се истакле и на плану идеолошко-политичке индоктринације, за чију реализацију је била задужена Информативна агенција Сједињених Држава (*United States Information Agency – USIA*), основана 1. августа 1953. године. Њене основне функције биле су: пројекција, интерпретација и заступање текуће спољне политике Сједињених Држава; описивање америчког друштва као сложене, плуралистичке, толерантне и демократске заједнице.³⁸⁸ У том циљу, *USIA* је организовала програме међународне размене људи и идеја помоћу институција и агенција америчке владе и појединих приватних организација, креирала и емитовала наменске информативне садржаје (прилагођене филмске програме и специјализоване ТВ емисије) с циљем упознавања становништва других држава о америчкој историји, стилу живота, предностима политичког система, нивоу демократског развоја америчког друштва и културним достигнућима, и организовала различите научне и стручне семинара и манифестације америчке културе и уметности.

Током 50-их и 60-их година, Агенција се истакла на плану медијске

подршке политици обуздавања (*containment policy*), америчком спољнополитичком концепту борбе против ширења комунистичког утицаја у свету. Веома успешно је спроводила индоктринацију међу народима других земаља, „приближавајући“ им Америку, њену политику и циљеве, чиме се код тих народа подизао углед Сједињених Америчких Држава, а понекад су крајњи ефекти били и потпуна идентификација са америчким погледом на свет и политичким циљевима.³⁸⁹

Агенција је имала сложену унутрашњу структуру, која у много чему подсећала на структуру америчких обавештајних служби. Посебно се издвајају различите медијске службе (радио-програми, телевизијске службе, информационе службе), као и уреди за различите делове света (Африку, Совјетски Савез и Северну Европу, Европу, Блиски Исток, Латинску Америку, далеки исток и Јужну Азију итд.). Од свих медија посебно се истиче радио програм „Глас Америке“ (*Voice of America – VOA*), непосредно укључен у све пропагандне и идеолошко-политичке индоктринарне активности америчке владе. Програми VOA у току хладног рата били су усмерени посебно према јавном мњењу земља совјетског блока у циљу спречавања продора комунистичке пропаганде и наметања америчких вредности и погледа. Њима је совјетска штампа посвећивала значајан простор, описујући га као инструмент за „тровање мисли народа лажном пропагандом, промоцију идеолошког корумпирања становништва, и изазивање бесаних ноћи у социјалистичким земљама“.³⁹⁰

Од завршетка хладног рата, стратегијске теме дезинформисања су поверене приватним информативним сервисима или агенцијама за односе са јавношћу, на шта указује и обавештајни термин „операција у медијима“.

У данашње време медијске агенције широм света спроводе локално дистрибуирање – редистрибуирање информација. Креиран је мрежни систем владавине корпоративних информација. Скрећући пажњу на растућу опасност од монопола у информисању, UNESCO је 1982 изнео податак да свет прима око 80 одсто вести о себи преко Лондона, Париза и Њујорка, односно да велике агенције посвећују само око 10 до 30 процената својих емисија вести свим земљама у

³⁸⁹ Crabb, Cecil V., *op. cit.*, pp. 347-348.

³⁹⁰ *Ibid.*, pp. 349-350.

развоју заједно. Почетком осамдесетих година, око 50 корпорација контролисало је огромну већину свих медија у САД. Данас је власништво информативних кућа сконцентрисано у руке свега шест невероватно јаких медијских корпорација, које поседују телевизијске мреже, кабловске канале, филмске студије, новине, магацине, издавачке куће, музичку индустрију и многе веб-сајтове. Шест монолитних корпорација које колективно контролишу медије САД су *Time Warner*, *Walt Disney*, *Viacom*, *News Corp.*, *CBS Corporation* и *NBC Universal*. Чак и оне области медија које „велика шесторица“ не контролишу у потпуности постају све више концентрисане. На пример, *Clear Channel* у свом власништву сада има преко 1.000 радио-станица широм САД. Компаније попут *Google*, *Yahoo* и *Microsoft* све више доминирају Интернетом. Концентрација је из године у годину израженија – моћ над медијима се рапидно концентрише у руке све мањег броја људи. Таласи мерцера медија су урушили локалну разноликост и концентрисали моћ за обликовање јавног мишљења код гигантских корпорација.

Историјски гледано, обавештајне службе рано увиђају могућност коришћења медија за манипулацију јавним мњењем.³⁹¹ Медији су доживели највећу злоупотребу од стране обавештајних служби за време великих планетарних сукоба, а Први и Други светски рат изнедрили су занимљиву литературу која износи чињенице о обавештајном деловању појединих представника медија. Изузетно ефикасну злоупотребу медија показују тоталитарни режими где се разгранат систем обавештајне и безбедносне службе максимално користи медијима за пласирање пропаганде.³⁹² Ако се цени однос обавештајних служби и медија, може се закључити да се они упоредо развијају, а како расту капацитети медија, полако долази до ширења организације и поља рада обавештајних система. Како медији прелазе од штампе ка електронским формама емитовања оличеним прво у радију, телевизији, истовремено и обавештајне службе преузимају електронске начине рада у смислу деловања на страни аудиторјум.³⁹³

³⁹¹ Баровић В.: „Компаративно-генерички приказ интеракције обавештајних служби и медија“, *Култура полуса*, број 13/14, 2010, стр. 454.
<http://kpolisa.com/KP13-14/Pdf/KP13-14-V-4-VladimirBarovic.pdf>.

³⁹² Према: Баровић В.: *Медији у Трећем рајху*, ЦМ, 2007, година II, број 5, стр. 119–132.

³⁹³ Баровић В.: „Компаративно-генерички приказ интеракције обавештајних служби и медија“,

5.2.3. Издавачка делатност обавештајних служби

Познато је да у јавности влада велико интересовање према свему што се прећуткује, прикрива и мистификује. Такво интересовање присутно је и када је реч о проблематици обавештајних служби у целини, а посебно о питањима која представљају њену главну садржину, тј. о обавештајној делатности, контрашпијунажи и субверзивним активностима. Исто тако, познато је да се публикације и натписи из те области традиционално користе за пласирање дезинформација и ширење пропаганде, односно за манипулисање чињеницама ради остварења одређених циљева. У пракси постоје бројни примери о том методу субверзивног рада обавештајних служби, који се спроводи како у циљу негативног утицаја на јавно мњење противника, тако и за дискредитацију противничке обавештајне службе.

Тако је својевремено у Сједињеним Америчким Државама, у организацији ЦИА, штампана књига под насловом „Документи Пенковског“ (*The Penkovsky Papers*), с циљем да се уздрмају совјетске обавештајне службе, изазове стање несигурности код совјетских грађана и, коначно, постигну снажни пропагандни ефекти о надмоћности америчких обавештајних служби у односу на совјетски обавештајни комплекс. По неким мишљењима, књига је постигла жељене ефекте, јер су Совјети били збуњени и ужаснути да ће свет сазнати да се у врхове њихове владе убацио западни шпијун. Шта више, успех Пенковског појачао је углед ЦИА, како у очима Американаца, тако и осталог света. Помињући Пенковског у књизи „Вештина обавештајног рада“ (*The Craft of Intelligence*), Ален Дулес оценио је да је његова издаја имала значајне ефекте и да је уздрмала совјетску обавештајну службу када се сазнало да је Запад успео да пронађе једну званичну руску личност која је била спремна да сарађује на дуже времена.³⁹⁴ Совјетски медији настојали су умањити значај информација које је Пенковски давао, које су јавно објављене у виду серије чланака у америчким листовима и као књига. Објављивање ове књиге било је део широке пропагандне активности ЦИА на плану узнемиравања и изазивања страха код совјетске

Култура полица, број 13/14, 2010, стр. 457.

<http://kpolisa.com/KP13-14/Pdf/KP13-14-V-4-VladimirBarovic.pdf>.

³⁹⁴ Dulles A.: *The Craft of Intelligence*. - In: Marchetti, Victor, Marks, John D., *op. cit.*, p. 182.

јавности. Афера је показала да се субверзивни рад у смислу активности на спољном информативном плану, може користити као снажно средство за утицај на јавно мњење противничке државе.

Као значајан пример издавачке делатности обавештајних служби истиче се и објављивање књиге „Црвени хоризонти“, коју је написао генерал Јон Михај Паћепа, некадашњи руководилац Спољне обавештајне службе комунистичке Румуније (*DIE*).³⁹⁵ Значајно је напоменути да је Паћепа, док је још био на челу Службе, истовремено био тајни агент („кртица“) ЦИА. Он је 1978. године пребегао у САД, а касније пропагандним деловањем и, посебно, објављивањем књиге „Црвени хоризонти“ сврстао се у најзначајније обавештајне пребеге и тзв. агенте дефекторе („квариоце“ комунизма - пропагандисте). У одсуству осуђен је на смрт, а западне обавештајне службе биле су јединствене у оцени да је Спољна обавештајна служба комунистичке Румуније (*DIE*) прва обавештајна служба у историји чије је потпуно разарање последица пребега једног човека. Наводно је, после његовог пребега, тим поводом била смењена трећина чланова Министарског савета Румуније, опозвано двадесетак амбасадора, док је петнаестак високих официра безбедности и шефова обавештајних мрежа ухапшено, а више десетина је „нестало“.

5.2.4. Коришћење невладиних организација

Невладине организације су организације, групе и тела која се слободно оснивају и делују независно од државе (недржавна опредељеност – идејна аутономност), непрофитног су карактера и засноване су на добровољности и добротворности чланства, као и других субјеката с којима сарађују.³⁹⁶ Међутим, некада су невладине организације управо основане од страних влада и њихових обавештајних служби како би представљале ослонац или помоћ деловању њихових субверзивних снага у иностранству. Њихова улога у извођењу

³⁹⁵ Види шире: Паћепа М.: *Црвени хоризонти: Дневник шефа једне комунистичке шпијунске службе*, Београд: Акваријус, 1990.

³⁹⁶ Павловић З.: *Међународне невладине организације и UNESCO*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића – Сремски Карловци и Правни факултет – Нови Сад, 1993, стр. 11–22. Види и – Пауновић Ж.: *Невладине организације – правни и политички статус НВО у Србији*, Београд, 2006.

информационих операција у субверзивном раду може да буде велика. Отуда и груба подела невладиних организација на „патриотске“ и „издајничке“.³⁹⁷

Значајни део активности које су службе некад обављале прикривено, данас се реализује путем невладиних организација и фондова, које пре свега делују у циљу утицаја на страно јавно мњење. Централна обавештајна агенција (ЦИА) финансирала је у иностранству синдикате, културна удружења, медије као и познате интелектуалце. С циљем прикривања те делатности, ЦИА се служила познатим америчким фондацијама, али такође и другим ентитетима створеним у том циљу. Један од примера такве организације је *National Endowment for Democracy (NED)* – Национална фондација за демократију – америчка асоцијација са пре свега моралним циљевима, као што је борба за права човека и демократизацију. Оно што је иницирало америчку администрацију да пронађе нове начине за утицај на међународно јавно мњење је то што је обавештајна служба ЦИА, почев од 1975. године, постала предмет истраге у Сенату Сједињених Америчких Држава, нарочито због своје одговорности за злочине учињене против неких политичких лидера света (Патрис Лумумба, Фидел Кастро, Салвадор Аљенде). Истовремено су успеси револуционарних покрета у Африци и Латинској Америци приморали Вашингтон да констатује да, иако је рад на инфилтрацији у организације „грађанског друштва“ и даље био од пресудне важности, употребљена средства нису била добра. Због тога је, „ради вођења идејне борбе широм света“ америчка администрација препоручила стварање једне „јавно-приватне“ организације, која ће отворено финансирати активности у иностранству.

Као последица тога, председник Роналд Реган потписао је 14. јануара 1983. тајну директиву *NSDD – 77*, у којој је наложио остваривање онога што је најавио у говору одржаном 8. јуна 1982. године у британском Парламенту: „стварање инфраструктуре за успешнији развој глобалне кампање за демократију“.³⁹⁸ Директива је дала основ за формирање Националног фонда за

³⁹⁷ Мијалковић С.: *Национална безбедност* – друго допуњено издање, КПА, Београд, 2011. стр.351.

³⁹⁸ Реган је у Вестминстеру, 8. јуна 1982. године у Лондону, одржао говор, познат као „Вестминстерски говор“, у ком је покренуо иницијативу за „јачање инфраструктуре за промоцију демократије – изградњу система слободних новина, синдикалних организација,

демократију, као механизма за међународну дистрибуцију фондова за подршку демократским политичким и културним институцијама у иностранству.³⁹⁹ Мада се у правном смислу радило о приватној асоцијацији, Национални фонд за демократију се налазио на буџету Стејт департмента до 1992. године. Канада и Велика Британија су развиле сличне програме. Национални фонд за демократију је активан и данас као независна организација која наставља да ради са приватним сектором у циљу промоције демократских институција широм света.

Коришћење невладиних организација од стране обавештајних служби посебно је било коришћено ради наметања америчких културних вредности остатку света, посебно земљама социјалистичког блока. Одлука да уметност и култура буду коришћени као инструменти у функцији „хладног рата“ донета је још 1947. године, тачније од самог оснивања ЦИА, а имао је посебан циљ да Европи наметне америчке вредности, нарочито у круговима интелектуалне левнице. Следећи корак се десио 1950. године, када је основан *International Organisations Division (IOD)* под вођством Том Брадена, једног од кључних официра ЦИА. Централни део кампање ЦИА био је оснивање Конгреса за културолошку слободу – *Congress for Cultural Freedom*, који је окупљао историчаре уметности, песнике, писце и различите ствараоце. Конгрес за културолошку слободу имао је канцеларије у 35 земаља широм света и директно је управљан од стране ЦИА, а један од најистакнутијих магазина који су објављивали је *Encounter*.

У пропагандном рату против Совјетског Савеза, ЦИА је популаризовала модерну уметност стварајући слику о САД као земљи слободе и земљи изванредне културне снаге. Тако је ЦИА стала иза правца *Abstract Expressionism* – апстрактни експресионизам, а популаризовала га је као уметнички правац кроз организовање низа великих изложби у Европи од којих је најзначајнија “The New American Painting”. Ова изложба била је организована у неколико европских

политичких партија, универзитета, који ће омогућити људима да изаберу свој пут, да развију своју сопствену културу.”

³⁹⁹ По угледу на Национални фонд за демократију, створене су четири организације: Слободни синдикални институт – огранак синдикалне централе AFL-CIO, који ће убрзо променити име у Амерички центар за међународну солидарност рада (ACMSR), Центар за међународно приватно предузетништво (CMPP) формиран при Трговинској комори, Међународни републикански Институт (MRI) и Национални демократски институт (NDI).

градова у периоду од 1958 до 1959. године. То је чинила зато што је оценила да јој овај нови уметнички покрет, у пропагандном рату против идеолошки обојене комунистичке уметности, може послужити као потврда креативности, интелектуалне слободе и културне снаге Америке. На неким изложбама се управо инсистирало на конфронтацији тадашњих доминантиних уметничких праваца Истока и Запада, совјетског социјалистичког реализма и америчког нефигуративног експресионизма, да би се соц-реализам представио ригидним и ограниченим.

Водећи политичари САД тога времена, који су дефинисали хладни рат као „битку за умове људи“, нагомилали су огроман арсенал културног оружја: филмове, часописе, књиге, конференције, семинаре, уметничке изложбе, концерте и награде, у циљу наметања америчких културних вредности и умањења утицаја свих оних који су се противили америчкој спољној политици, наводи британска историчарка Френсис Стонор Саундерс, у обимном есеју „ЦИА и културни хладни рат“, у коме детаљно описује начин и обим двадесетогодишњег деловања америчке тајне службе на пољу културе и уметности.⁴⁰⁰

ЦИА је у „културном рату“ победила користећи технологију противника. Као модел, искористила је апарат Коминформа. ЦИА је успоставила ове културне фондације као реплике организација комунистичке партије, укључујући и тајновитост у средишту целе ствари. Књига „Хладни рат у култури“ изузетно је значајна за транзиционе земље које су највеће жртве агресије без употребе класичног насиља, уз значајно ангажовање невладиних организација у извођењу „плишаних“ револуција.

Може се закључити да се ангажовање невладиних организација и фондација често користи за извођење дугорочних информационих операција у циљу индоктринације, и представља класичан пример трансформације и прилагођавања савремене обавештајне делатности новим легалним методама рада, као и пребацивања обавештајних активности са агенција на друге

⁴⁰⁰ Прво издање овог дела на Западу 1999. године изазвало је буру. Испоставило се да је књига врло актуелна јер наводи начин рада и имена личности и организација које је ЦИА ангажовала за „наметање система вредности“, а међу тим „параванима“ има и данас врло активних. Види: *Хладни рат и култура*, Печат, 22. фебруар 2013, <http://www.pecat.co.rs/2013/03/hladni-rat-i-kultura-drugi-deo-cia-%E2%80%82CIA-rezirala-orvela-i-moderne-umetnike/>

институције, којима се обавештајне службе ослобађају многих непријатности и опасности кршења закона.⁴⁰¹

5.2.5. Коришћење мобилне телефоније и блогова

Нове технологије су имале драматичан утицај по савремене информационе операције. Током недавних сукоба у Ираку, Авганистану и Либану, све зарађене стране су користили мобилну телефонију у својим војним активностима ради постизања предности на бојном пољу. На пример, мобилни телефони постали су средство за народно урбано новинарство у Либану, убрзо пошто су мобилни оператери омогућили преношење аудио, видео снимака и фотографија преко ММС порука.⁴⁰² Такво „извештавање са градских улица“ већ представља себи својствени облик психолошких операција, које се карактеришу брзином, прецизношћу и креативношћу. Брзина се препознаје моменталном реакцијом и брзим „стављањем у етар снимака са терена“ у глобалну мрежу. Ситуација је таква да се одмах, по дешавању инцидента, порука „пласира и поставља“ на Интернет, преко мобилних телефона или видео порука, пре него што легитимне и репрезентативне медијске куће могу да провере аутентичност поруке и вести. Оно што је значајно, порука представља огроман психолошко-пропагандни прецизан напад на циљну популацију.

Наведене операције путем мобилне телефоније, омогућавају пласирања пропагандних порука неколико миља у противничку територију и директни пропагандни напад према локалној популацији одређеног географског рејона у земљи или „преко континента“. Локално становништво обеју страна Либанско-Изрелског конфликта било је жртва интензивне пропаганде и контра-пропагандне кампање, која се водила за стицање јавне и међународне подршке у наведеном

⁴⁰¹ У складу са овим закључком је и оцена да „све што се ради има за циљ пребацивање многих непријатних делатности са ЦИА на ову нову организацију чије име лепо звучи. Велики део онога што данас радимо, ЦИА је пре 25 година радила тајно” – Ален Вајнштајн (Allen Weinstein), први председник – Националне фондације за демократију. Према: Ospina E., „Kad jedna uvažena fondacija od CIA preuzme štafetu“, Le Monde diplomatique, http://www.nspm.org.yu/koment_2007/2007_ospina.htm.

⁴⁰² Током сукоба између Израела и Хезболаха 2008. године, на мобилним телефонима у Либану, локалној популацији била пласирана следећа текстуална СМС пропагандна порука која је имала за циљ да створи дефетизам међу становништвом: „Хасан, зар до сада ниси схватио да Израелска војска није нежна паукова мрежа. То је челична мрежа која ће те угушити!“

сукобу. Текстуалне и звучне поруке преко мобилних телефона упозоравале су становнике Тира – града у јужном Либану – да напусте град или ризикују да ће погинути у предстојећем сукобу. То значи да је порука била прецизно „вођена“ према одређеној циљној групи, као високо софистицирано оружје. Коалиционе снаге су користиле сличне методе пропагандног рата против режима Садама Хусеина, пре самог почетка инвазије на Ирак марта 2003. године. Одређене антене и торњеви намењени за преношење мобилне телефоније могу бити интересантни објекти за агресора. Док одређене антене могу бити уништене од стране нападача, поједини такви објекти могу бити остављени за „деловање“ на кључну групу и руководећи кадар противничке популације. Према одређеним анализама, Израелске одбрамбене снаге су користиле сличне „текстуалне поруке“ током сукоба у Гази. *Јерусалем Пост* је тако известио 27. јула да је скоро 1.000 становника Газе слушало снимљене поруке израелске војске које су их упозоравале да не пружају уточиште терористима нити да сакривају оружје. Потпарол Владе Хамаса оценио је да је намера израелске војске била да „отера људе из њихових домова, парализују владу Хамаса и деморалишу популацију“.

Полу истините или лажне вести данас, у доба сајбер технологије, могу лако да се инсертују у савремена средства комуникације. На пример, мобилни телефони могу бити медији преко којих ће се слати регуларне поруке, у форми „најновије вести“, с циљем да се дискредитују противнички лидери или да се пропагира супротни погледи на актуелне сукобе. Тако су на пример, неке поруке на мобилним телефонима становника Либана носиле наслов „Вести“ али се после читања таквих порука утврдило да се ради о пласирању информација које су имале произраелски поглед на актуелну ситуацију у земљи. Оваквим порукама, могу се са подједнаком прецизношћу, „циљати“ пријатељске или противничке оружане снаге, али и јавно мњење.

Познато је да је веб сајт *YouTube* интернет страница на којој могу да се „постављају“ лични видео снимци. Током сукоба у Либану многи корисници интернета су на сајту *YouTube* постављали своје снимке о борби у Либану и другим областима. Дошло је до тога да је само за неколико недеља од почетка сукоба, *YouTube* постао „стовариште“ на коме се светска популација могла упознати са „извештајима с лица места“, војним стратегијама зараћених страна,

пропагандним видео-материјалима, личним коментарима о наведеном сукобу итд. Наравно да поједини видео производи могу бити направљени с циљем обмане противника или одређене популације.

Од почетка војне интервенције у Ираку, међу највишим војним круговима САД водила се бучна дебата како искористити блогере, као и које јединице у америчкој војсци одредити за руковођење овима људима. Једна група америчких официра, међу којима су тадашњи амерички високи официри генерал Дејвид Петреус и генерал Вилијам Калдвел, сматрали да су блогови вредан извор информација, начин да обични војници размењују информације, како код куће тако и за време мисија у иностранству. Извештај америчког војног Универзитета за Специјалне операције из 2006. године под називом „Блогови и војне информационе операције“ предлагао је ангажовање блогера за потребе операција ОС САД. „Ангажовање групе блогера за вербални напад на одређену особу или за промоцију одређених ставова, сматрамо да је вредно пажње“, констатовали су аутори студије, Џејмс Кинибург и Дороти Денинг.⁴⁰³ Овај извештај упознаје војне стручњаке са „феноменом блогова“ и указује на бројне начине у којима оружане снаге могу користити блогере, на пример у односима са јавношћу, психолошким и информационим операцијама.

Тако на пример, стратеги информационих операција могу тајно унајмити блогере или друге појединце за промовисање америчких идеја, ставова и порука. На тај начин Америка може да прескочи укопане разлике и стећи интелектуалну и друштвену добит. Даље, ангажовање групе блогера за вербално нападање одређених људи може имати позитивног ефекта. С друге стране, такве операције могу довести до бумеранг ефекта, као што је раније оцењено. Ради се о чињеници да је војска САД платила и ангажовала новинаре ради објављивања чланака у ирачким новинама, под легендом да су новинари дошли до тих података. Људи не воле да буду обманути, и цена „откривања“ је губитак поверења и кредибилитета у наведене новинаре и новински лист. Алтернативна варијанта је самостално формирање блогова и блогера од стране ОС САД.

⁴⁰³ Kinniburgh J., Denning D.: *Blogs and Military Information Strategy*, The Joint Special Operations University (JSOU), 2006, <http://www.au.af.mil/info-ops/jsou/blogbook06june.pdf>.

5.2.6. Коришћење друштвених мрежа

Обавештајна теорија указује да се кризна ситуација изазива организовано делатношћу политичких противника (коју најчешће усмеравају и воде обавештајне службе противничких држава), коришћењем унутрашњих објективних тешкоћа и субјективних слабости, све у циљу рушења постојећег уставног поретка. За изазивање кризне ситуације потребно је да постоје организоване непријатељске снаге у земљи - жртве агресије, и да постоје прилике у њој погодују изазивању кризе. Нужно је да у нападнутој земљи постоје организоване (или се могу организовати) политичке снаге под вођством стране обавештајне службе агресорске државе. Обавештајна служба противничке државе управља развојем кризе и усмерава је у правцу њеног заоштравања и приближавања циљу.⁴⁰⁴ Савремене обавештајне службе, за организовање одређених групација унутар нападнute земље, у последње време користе предности друштвених мрежа, које су постале пут заобилажења државне контроле медијског простора и државне цензуре.⁴⁰⁵

Руска Федерација је крајем 2013. године усвојила документ о политици у сфери међународне информационе безбедности, који говори о коришћењу Интернет технологија за „мешање у унутрашње послове држава, кршење јавног реда, распиривање мржње и пропаганду идеја које подстичу на насиље“.⁴⁰⁶ Руска Федерација је обратила пажњу на ову опасност после догађаја везаних за такозвано „Арапско пролеће“, у којима је дошао до изражаја потенцијал друштвених мрежа приликом организовања и координирања протеста.⁴⁰⁷

Искуства из догађаја који се доводе у везу са „Арапским пролећем“,

⁴⁰⁴ Ђорђевић О.: *Основи државне безбедности – општи део*, Виша школа унутрашњих послова, Београд, 1985. стр. 128.

⁴⁰⁵ Краговић Б.: „Критичко разматрање улоге друштвених мрежа у Арапском пролећу“, *Зборник радова филозофског факултета у Приштини*, (2)/2013, стр. 354-368.

⁴⁰⁶ Документ носи назив „Основа државне политике Руске Федерације у сфери међународне информационе безбедности у периоду до 2020. године“.

⁴⁰⁷ Шеф Федералне службе безбедности (ФСБ) Руске Федерације Александар Бортњиков је средином 2013. године, на једној од седница Националног антитерористичког комитета, окарактерисао друштвене мреже као инкубаторе и изворе екстремистичких идеја, оцењујући да се „у друштвеним мрежама стварају затворене групе које раде на циљано идеолошко врбовање корисника“. Против друштвених мрежа је раније говорио још један високи руски званичник – потпредседник владе Дмитриј Рогозин. Он сматра да су друштвене мреже један од елемената сајбер рата против Русије, којим се, по његовој оцени, бави специјални ресор Стејт департамента САД.

активности НАТО током грађанског рата у Либији 2011. године и активности Израела у циљу саботаже про – Палестинске иницијативе *Welcome to Palestine Air Flotila*, као и током сукоба у Гази, указују на коришћење друштвених мрежа за обављање свих активности које данас улазе у спектар рада савремених обавештајних служби, посебно за изазивање и вођење друштвених криза.⁴⁰⁸

Истраживање ових искустава указује да друштвене мреже представљају ефикасан канал за усмеравање политичких акција и криза у држави која представља објекат обавештајног рада.⁴⁰⁹

На примеру „Арапског пролећа“, установљено је да није ретка појава да су безбедносне службе настојале да преко својих специјалних служби утичу на слободу комуницирања посредством друштвених мрежа. Та ограничења су се претежно базирала на два правца. Први се односио на пласирање дезинформација, док се други правац оријентисао ка ограничавању приступа Интернету, а самим тим и друштвеним мрежама. Хронологија догађаја указује да психолошко-пропагандна дејства која су спроводиле поменуте специјалне службе, најчешће путем напада и измена садржаја опозиционих вебсајтова, пласирањем разних дезинформација, уношењем страха у редове побуњеника и томе слично, нису дала за тоталитарне режиме очекиване резултате, због чега се приступило искључивању свих Интернет линкова. То подразумева ангажовање формација за специјална електронска и противелектронска дејства, чиме се не врши ометање само оптичких веза, већ и свих комуникација кроз радио етар, а све у циљу спречавања сателитског и другог вида бежичног преноса сигнала. Сви Интернет провајдери у држави су стављани под контролу и вршена је готово потпуна изолација, иако она као таква ни теоријски ни практично није могућа. Међутим,

⁴⁰⁸ Током протеста против Мубарака, један египатски активиста језгровито изражава (на Твитеру): „Фејсбук користимо да закажемо протесте, Твитер да их координирамо, а Јутјуб да кажемо свету“. Исти аутор наводи податак да је у Тунису пре почетка „Пролећа“ било 2.000 регистрованих твитераша, од чега 200 активних, а у исто време број корисника Фејсбука је износио два милиона. „Хвала народу, хвала Фејсбуку“, графит је из Туниса који недвосмислено упућује на два стуба побуне и једну друштвену мрежу чија је доминација у организовању побуне неоспорна. Према: Краговић Б.: „Критичко разматрање улоге друштвених мрежа у Арапском пролећу“, *Зборник радова филозофског факултета у Приштини*, (2)/2013, стр. 354–368.

⁴⁰⁹ Fitsanakis J., Bolden M. S.: “Social networking as a paradigm shift in tactical intelligence collection“, *RIEAS Intelligence Studies Yearbook*, 2012, p. 28-40, <http://www.rieas.gr/images/mcis2012.pdf>

трансационалне медијске куће Al Jazeera и France 24, користећи своје електронске ресурсе, преносиле су информације о актуелним дешавањима, на основу чега су демонстранти добијали драгоцене информације и, што је за њих најважније, сукоби су добијали свој глобални медијски значај.⁴¹⁰

За активности које спадају у *субверзивна дејства обавештајних служби*, важно је напоменути да је експерте обавештајних служби развијених земаља највише привукла могућност да се друштвене мреже искористе за усмеравање активности великих политичких група и њихов потенцијал за брзо формирање критичних маса појединаца са сличним друштвеним и политичким уверењима.⁴¹¹ Први примери који су привукли пажњу обавештајних експерата је појављивање 2008. године Facebook групе „Један милиона гласова против ФАРК-а“, која је раширила своје присталице на око милион симпатизера и довела до демонстрација у преко 40 земаља против Револуционарних оружаних снага Колумбије (ФАРК).⁴¹² Сличан случај се касније десио у Молдавији, када је *Twitter* коришћен за каналисање нерасположења грађана због крађе гласова на парламентарним изборима 2009. године.⁴¹³ Ови догађаји су кулминирали јуна 2009. године у грађанским протестима у Ирану под називом „Зелена Револуција“. Друштвена мрежа *Twitter* је брзо постао оруђе и „борбено поље“ између опозиције и власти у Ирану, пошто је обавештајна служба Ирана ангажовала посебну службу за вођење психолошких операција и саботажа путем ове друштвене мреже а против опозиције.

Наведена искуства указују да друштвени медији отварају простор за примену субверзивних информационих операција кроз инфилтрирање у отворене и затворене друштвене мреже да би се борило против непријатељске пропаганде.⁴¹⁴ Друштвене медије све више користе и стране у сукобима као

⁴¹⁰ Parezanović M.: *Značaj i uloga društvenih mreža u političkom prevratu*, Telekomunikacije, http://www.telekomunikacije.rs/archive/ninth_issue/dr_marko_parezanovic:_znacaj_i_uloga_drustve_nih_mredja_u_politickom_prevratu.453.html

⁴¹¹ Fitsanakis J., Bolden M. S.: “Social networking as a paradigm shift in tactical intelligence collection“, *RIEAS Intelligence Studies Yearbook*, 2012, p. 29, <http://www.rieas.gr/images/mcis2012.pdf>

⁴¹² Drapeau M., Wells L.: *Social Software and National Security: An Initial Net Assessment*, Center for Technology and National Security Policy, National Defense University, April 2009.

⁴¹³ Morozov E.: “Moldova Twitter Revolution“, *Foreign Policy*, 2009. http://neteffect.foreignpolicy.com/posts/2009/04/07/moldovas_twitter_revolution

⁴¹⁴ Ђурић К., Бобар З.: „Друштвени медији и систем одбране“, *Војно дело*, јесен/ 2013, стр.115.

психолошко оружје против непријатеља у увек растућем домену сајбер простора, а јавност друштвених мрежа користи се да би се утицало на непријатеља или да би се сопствена политика објаснила цивилима у окружењу. Зато је све чешће коришћење Facebook-а на одређеном језику и усмерење на појединачни регион. Као пример значаја коришћења друштвених медија у сукобима наводе се искуства Израела из сукоба са либанским Хезболахом.⁴¹⁵ У сукобу 2006. године, или Другом либанском рату, Хезболах је значајно користио друштвене медије (блогове и YouTube), чиме је позитивно представио своје активности и појачао негативну перцепцију израелске операције. Научивши лекцију, израелске снаге су развиле проактивну информациону стратегију током сукоба са Хезболахом 2008. године. Користили су различите алате друштвених медија уз подршку израелских онлајн група да би наметнули своје теме и контролисали перцепцију сукоба. Током конфликта између Израела и Палестинаца на окупираним територијама, Израел, који је тврдио да Интернет представља „бојно поље“ између Израела с једне стране и Хамаса, Хезболаха и Иранских група,⁴¹⁶ формирао је јединицу за друштвене мреже са задатком да надгледа и прати друштвене мреже у арапском свету.⁴¹⁷ Нова јединица је за израелске обавештајне стручњаке представљала алатку за борбу против „анти израелске пропаганде“ на глобалном плану. Као део шире информационе операције на државном нивоу, Влада Израела је ауторизовала своје активисте на социјалним медијима да воде психолошку операцију, као део кампање *Is.Real 2010*.⁴¹⁸

Такође, и представници ЦИА су потврдили да су од 2009. године и догађаја у Ирану, значајно усмерили пажњу на праћење активности на друштвеним мрежама.⁴¹⁹ Што се тиче САД, обавештајне податке из друштвених мрежа прикупљају јединице за социјалне медије у Министарству за унутрашњу

⁴¹⁵ Mayfield T.: "A Commander's Strategy for Social Media", JFQ NDU Press, issue 60, 1st quarter 2011, http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/jfq/mayfield_strat_for_soc_media.pdf.

⁴¹⁶ Budeiri, A.: "Israel and foes in internet war", *BBC*, 15. june 2009. http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/8079774.stm

⁴¹⁷ Segev S.: "Israel watches social media", *Winnipeg Free Press*, 2011. <http://www.winnipegfreepress.com/opinion/analysis/israel-watches-social-media-116719244.html>

⁴¹⁸ Ward W.: "Social media in the Gaza conflict", *Arab Media & Society*, January, 2009. http://www.arabmediasociety.com/articles/downloads/20090122130305_AMS7_Will_Ward.pdf

⁴¹⁹ *CIA Analysts Comb Social Media for Trouble Spots*, Anonimus 2011. <http://personalitycafe.com/debate-forum/73978-cia-analysts-comb-social-media-trouble-spots.html>

безбедност (*Department of Homeland Security – Networking/Media Capability unit*), а у ЦИА њен Центар за отворене изворе⁴²⁰ (*CIA Open Source Center – OSC*).⁴²¹ Ефекти употребе друштвених мрежа у „Арапском пролећу“ довели су до тога да су, у оружаним снагама САД, Одбрамбена агенција за развојне пројекте (*Defense Advanced Research Projects Agency – DARPA*) и Агенција за истраживачке пројекте у области обавештајног рада (*Intelligence Advanced Research Projects Activity – IARPA*) покренуле активности на изградњи аутоматског аналитичког алата усмереног на израду анализа и оцена о „главним трендовима догађаја“ на основу праћења друштвених мрежа.⁴²² Ови индикатори би били филтрирани кроз неколико модела аутоматских аналитичких алата у циљу детекције главних друштвених догађаја као што су политичке кризе, хуманитарне кризе, економске нестабилности и друге слабости неког друштва које могу бити искоришћене за изазивање криза и вођења субверзивних дејстава у тој земљи. Министарство одбране САД у том циљу, користећи друштвене мреже као медији за будуће конфликте, развија офанзивне алатке за употребу социјалних мрежа за све аспекте обавештајног рада,⁴²³ пре свега за „проактивни утицај на учеснике Интернет конверзације и ширење про-америчке пропаганде.“⁴²⁴ Овај концепт се заснива на концепту *socialbots*-а, армији фиктивних профила повезаних путем социјалних мрежа, контролисаних од стране једне команде, који упућују на хиљаде

⁴²⁰ Центар отворених извора прикупља и прати информације које се објављују на Фејсбуку, сајтовима других друштвених мрежа, новина, тв програма, интернет четова и локалних радиостаница ван САД. Задатак организације је оцењивање јавног мњења и праћење значајних догађаја. Информације се прикупљају из целог света, често на изворном језику, и затим пореде са информацијама које објављују локални медији или са пресретнутим телефонским разговорима. Резултати истраживања прослеђују се највишим органима Беле куће и улазе у дневни обавештајни брифинг председника Барака Обаме. Центар је основан на предлог Комисије 9/11 (за истраживање терористичких напада извршених 11. септембра 2011), и првобитно је његов приоритет била антитерористичка активност. Међутим, његових неколико стотина аналитичара – прави број се чува у тајности – прати широк опсег тема: од приступа интернету у Кини до расположења на улицама Пакистана. Највећи број аналитичара се налази у Вирџинији, али их има и при америчким амбасадама широм света. Према: <http://www.24sata.rs/vesti/svet/cest/cia-prati-tviter-fejsbuk-druge-drustvene-mreze/18167.phtml>

⁴²¹ Mayfield T.: “A Commander’s Strategy for Social Media“, JFQ NDU Press, issue 60, 1st quarter 2011, http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/jfq/mayfield_strat_for_soc_media.pdf

⁴²² Matheny J.: *Open Source Indicators (OSI) – Program Broad Agency Announcement*, Office of the Director of National Intelligence (ODNI), 2011, <http://www.infodocket.com/2011/08/29/recently-announced-intelligence-iarpa-announces-open-source-indicators-program>

⁴²³ Streitfeld D.: “Pentagon Seeks a Few Good Social Networkers“, *New York Times*, 2011, <http://bits.blogs.nytimes.com/2011/08/02/pentagon-seeks-social-networking-experts>

⁴²⁴ Fielding N., Cobain I.: “US spy operation that manipulates social media“, *The Guardian*, 2011, <http://www.theguardian.com/technology/2011/mar/17/us-spy-operation-social-networks>

контролисаних порука циљаној групи.⁴²⁵

Из наведених примера се види да су обавештајне службе развијених земаља, пре свега САД и Израела, значајно ангажоване у развијању организационих целина и софтверских апликација које ће користити савремене друштвене мреже за извођење информационих операција ради утицаја на јавно мњење, и усмеравање догађаја у конкретним кризним ситуацијама.

5.2.7. Дипломатија у функцији извођења информационих операција

Имајући у виду да су дипломатија и обавештајна служба, две важне институције и фактор спољне политике, који се често допуњују и преплићу, важно је изнети искуства о дипломатском раду као једном важном легалном методу спровођења информационих операција у оквиру субверзивног рада.⁴²⁶

Већина земаља савременог света непрекидно је изложена информационим операцијама које спроводе обавештајне службе, чији су носиоци једним делом и дипломатско конзуларни представници. У савременим условима немогуће је прецизно раздвојити које су активности дипломатско конзуларних представника усмерене на прикупљање обавештајних података, које на спровођење субверзивних активности или вршење дипломатских притисака који штете политичким, економским, одбрамбеним, безбедносним и другим интересима једне земље. Савремена пракса међународних односа веома је богата примерима прекорачења граница дозвољеног права дипломатско-конзуларних представника, која су у пракси најчешће манифестована:

⁴²⁵ У вези са наведеним, Централна Команда ОС САД (*CENTROCOM*), која има улогу команде за брзу реакцију за регион Блиског истока и Централне Азије, склопила је са софтверском фирмом из Калифорније *Ntrepid* уговор вредан 2,76 милиона долара за израду *online persona management servise*. Овај програм ће омогућити оружаним снагама САД да „генеришу на хиљаде Интернет идентитета који ће бити у могућности да одмах реагују на online конверзације на друштвеним мрежама и упућују на хиљаде контролисаних порука циљаној популацији“. Овај програм је оцењен као један од најбољих у ОС САД за извођење психолошких операција.

⁴²⁶ Разне методе и средства обавештајних служби од давнина су коришћени од стране носилаца дипломатских активности. У том смислу, посебно је познато да је још Византија развила рафиниране методе дезинформисања страних представника, које су, између осталог имале за циљ да дезинформисањем убеде стране дипломатске представнике о војничкој и материјалној снази Византије, као и да створе погрешан утисак о удаљености и неприступачности Цариграда, чиме су странце одвраћали од идеја за војничким освајањем ове престонице. Види: Бартош М.: *Међународно јавно право*, II књига, Култура, Београд, 1956, стр.346.

- обавештајно-информативним активностима, која су одређена практичним потребама спољне политике и обавештајне службе земље домаћина;
- пропагандно-субверзивном делатношћу (сада под називом информационим операцијама), усмереним према грађанима земље домаћина;
- политичким, војним и информативним притисцима и претњама и
- повезивању са одређеним групама људи којима пружају помоћ у деловању против постојећег поретка земље код које су акредитоване.⁴²⁷

На значајну улогу дипломатско-конзуларних представника у извођењу информационих операција указује и организациона структура савремених дипломатско-конзуларних представништва, у којима, амбасадори, поред многобројних саветника и аташеа, за помоћнике имају и аташеа за штампу и средства информисања. Такође, анализирајући предмете интересовања једног дипломате, познато је да је стање у јавном мњењу земље домаћина део извештаја које дипломата доставља својој држави. Ова активност, увођењем праксе јавне дипломатије, прераста из пасивне у активну делатност којом дипломата, легалним путем, уз помоћ средстава јавног информисања и медија, тежи да активно утиче на ставове и расположење јавног мњења у земљи домаћина. С обзиром на то да се, како је наведено, чешће користе легалним могућностима за спровођење својих задатака, тешко је препознати субверзивни аспект у оваквом њиховом раду.

Однос дипломатских представника према медијима у земљи пријема могу се оценити као двосмерни и двојаки. Као прво, подаци из медија користе се за израду редовних дипломатских извештаја о свеобухватном стању у земљи пријема. За ту намену користе се бројне везе и познанства, званичне и незваничне комуникације, развијање и учвршћивање пријатељских веза са представницима јавног информисања, који су директно упућени у одређену проблематику. С друге стране, учвршћивање добрих односа са представницима јавног информисање по правилу се користи за стварање могућности да се на ствараоце јавног мњења утиче у формирању њихових ставова, затим за стварање позиција за пласирање одређених информација, протурање дезинформација и гласина. На тај начин могу се на ширем плану вршити и политички утицај на јавно мњење земље пријема.

⁴²⁷ Милашиновић М.: *Терор запада над светом*, Идиј –Ветерник, 1998, стр.75.

Дипломате у оквиру својих надлежности остварују и директан контакт према важним појединцима у земљи пријема. Иза оваквих дипломатских активности најчешће стоје обавештајне службе које делују у складу са општим и стратешким интересима својих земаља. Успостављањем непосредних веза са грађанима земље домаћина пружа им се могућност да утичу на њихову свест, опредељење и одлуке, за ширење политичког утицаја и у коначном за прилагођавања стања у земљи пријема правцу који највише одговара земљи која спроводи информациону операцију.⁴²⁸

Може се закључити да информационе операције обавештајних служби, чији су носиоци једним делом и дипломатско-конзуларна представништва, представљају у савременим условима легални, или на граници легалности (уколико је дипломата уграђени агент стране службе) и ефикасни метод за вођење сукоба у информационој сфери, којима значајно може да се утиче како на стање јавног мњења, тако и на одлуке политичког руководства земље пријема. Теоретичари су овакву дипломатску активност раније сврставали и сматрали саставним делом политичког рата, а ми га данас можемо сматрати као једним од метода вођења информационих операција у савременом субверзивном раду служби.⁴²⁹

5.2.8. Коришћење агента од утицаја и агената за пласирање гласина

Када се говори о утицајном агенту у питању је најосетљивији метод рада сваке обавештајне службе. У литератури постоји више термина за ову категорију: *идеолошки агент* (нарочито у периоду реалсоцијализма), *марионете* (термин са пежоративном конотацијом), *агенти од утицаја* или *политички агенти*.⁴³⁰ Агенти од утицаја обично нису бројни, до њих није лако допрети и створити од њих чврста упоришта у одређеној земљи. Они који су квалитетни представљају продукт развоја и усмеравања у дужем периоду, јер је потребно времена и напора да се у страниј земљи пронађе истомишљеник који је већ данас или ће сутра

⁴²⁸ Милашиновић М.: *Терор запада над светом*, Идиј – Ветерник, 1998, стр.86.

⁴²⁹ Farago L.: *War of Wits – The Anatomy of Espionage and Intelligence*, Funk Wagnals Company, New York, 1954, p.325.

⁴³⁰ Савић А: *Национална безбедност*, уџбеник у припреми, Полицијска академија, Београд, 2005/6.

постати личност од значаја у својој земљи. Све значајније обавештајне службе, у оквиру својих рутинских послова, редовно истражују која су лица у страним земљама у успону, процењују њихове потенцијале и политичка опредељења и индиције евентуалних еволуција у идеолошким и политичким ставовима.

Агенти који имају утицаја (*agents of influence*) представљају сарадничку елиту сваке обавештајне службе из разлога што они својом позицијом и угледом у државном апарату или обавештајно-безбедносном систему могу да утичу на информације и одлуке противничке стране. У ствари, обавештајна служба уколико има могућности, тежи да створи агентуру од утицаја како у владином, тако и у невладином сектору.

Андреја Савић такође наводи значај коришћења утицајних агената, јер „од тога да ли је земља *A* придобила појединце у земљи *B* који су вољни и у могућности да утичу на процесе доношења политичких одлука у својој земљи, зависи и успех субверзивних дејстава. Обавештајна служба земље *A* брижљиво проучава кључне и утицајне личности у иностраној земљи, њихове жеље, амбиције, предрасуде и „рањива“ места, да би утврдила како би се њима могло манипулисати. Неки ће бити експлоатисани на основу погрешно усмереног идеализма, други на бази тежње за влашћу, трећи због новца и друге материјалне користи. Употреба агената од утицаја је, у последње време, све масовнија, а начини њиховог ангажовања све суптилнији“.⁴³¹

Један од најстаријих видова примене информационих операција и утицаја на свест маса у инфорнационом рату јесу гласине.⁴³² За разлику од информација или дезинформација које се шире пропагандним кампањама и којима одређену тежину даје извор информирања, код гласина је тај извор често

⁴³¹ *Ibid*

⁴³² Гласине су према Николи Роту, неверификоване тврдње о неком догађају које усмено циркулишу и у свом ширењу мењају садржај. Ова дефиниција у многоме се ослања и има свој корен у истраживањима америчких социјалних психолога, Бартлета, Олпорта и Постмана, ангажованих у првој половини прошлог века на проблема сузбијања гласина насталих у току Другог светског рата и непосредно после њега. Они, наиме, одређују гласине као специфичне врсте тврдњи, засноване на веровању, које колају од особе до особе, обично усменим путем, и без чвршћег ослоња на утврђеним чињеницама. Поједини аутори дају сличну дефиницију и цене да гласине представљају специфичано веровање које прелази од једне до друге особе, обично усмено, без обавештења о томе како то проверити. Види: Рот Н.: *Основи социјалне психологије*, Завод за издавање уџбеника и наставна средства, Београд, 1983; Zvonarević М.: *Socijalna psihologija, Školska knjiga, Zagreb, 1981, str.737.*

непознат и наводи се као ексклузиван и неформалан. Осим тога, гласине су обично тешко проверљиве информације које се третирају као најсвежије вести. У процесу ширења гласина морамо разликовати преносиоца поруке, примаоца поруке, обавештајну вредност поруке и начин преноса гласине⁴³³.

Садржај гласина се од самог извора па до крајњих примаоца поруке често мења⁴³⁴. Тако крајњи прималац поруке често чују скраћену поруку с изоштреним и наглашеним одређеним детаљима у којој су често додани елементи који нису постојали у изворној поруци.

Досадашња искуства указују да гласине спадају у једно од важних техника субверзивног обавештајног рада у информационој сфери. Многи стручњаци у свету их сматрају трећом димензијом рата. Оне делују тако што се убацују у исто време, са више страна и преко различитих канала (обавештајни канали, леци, штампа, интернет, радио и ТВ).

Гласине се најчешће односе на одређене познате личности из државног и војног руководства које имају утицај на доношење, или сами доносе важне наредбе или одлуке, а које се тичу безбедности целокупне државе и нације. Такође, гласине се могу односити и на одређене догађаје и ситуације које се тичу безбедности већег броја група или појединаца, као што су страдања, рањавања, заробљавања, губици технике, непријатељско окружење, употреба новог оружја од стране непријатеља итд.

У ратним условима непријатељ најчешће користи планске и намерно изазване гласине, једне усмерене ка унутрашњој, друге ка спољној, односно међународној јавности. Оне које су окренуте ка унутрашњој јавности најчешће су срачунате на изазивање збуњености, неповерења, унутрашњих сукоба, опадање морала па све до паничног реаговања и понашања, како код војника тако и код цивилног становништва.

Упоредо са ширењем гласина унутар државе која је нападнута, непријатељ, да би придобио подршку међународне јавности за своје постављене

⁴³³ Pavlina Ž., Komar Z.: „Психолошке операције, психолошки рат и ратна промиджба“, *Војна психологија*, Министарство обране Републике Хрватске, Загреб, 2005, стр. 367– 401.

⁴³⁴ Нека истраживања показују да се након пет преноса око 70 посто информација губи.

циљеве, шири неистину у свету о својој жртви и представља је најчешће као велику опасност по светски мир, безбедност, демократију итд. Гласине се најчешће шире „у поверењу“, од уста до уста (од особе до особе) и због тога се оне другачије зову и „шапачка пропаганда“ .

У таквом начину преношења гласина, њихов садржај се у току препричавања често трансформише. Постоје људи који веома радо препричавају другима „вест“ коју су чули ради провере њене вероватности и истинитости и давања сопственог суда о њој. Ако се у ланцу преноса гласине изазива чуђење и неверица, та гласина остаје без изгледа на даље ширење међу припадницима одређене социјалне групе, а самим тим и на жељени успех њеног „произвођача“ . Међутим, уколико су карике у ланцу преноса (људи саговорници) већ раније начули нешто из садржаја гласине, а подложни су сугестији саговорника (*вероватно сарадника обавештајне службе*) кога од раније сматра за „човека од поверења“, односно човека који „много зна“ и ако вест одговара неким њиховим ишчекивањима, жељама и интересима, онда је успешност гласине готово загарантована.

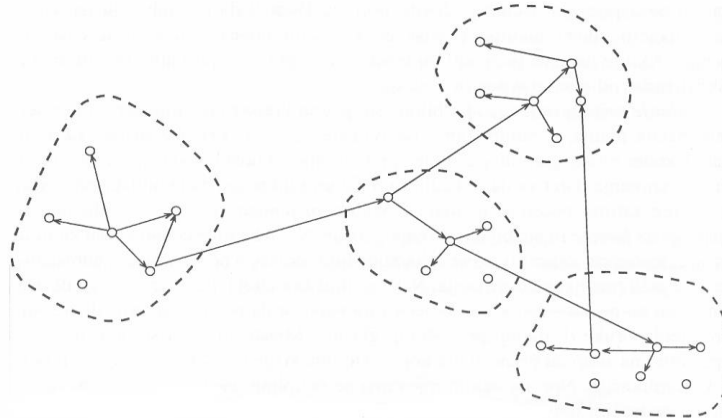
У подели гласина на врсте најчешће се полазило од основног циља њихове примене, мотива који подстичу њихову појаву, психолошког стања и својства преносилаца и комбиновања, узимајући у обзир оба критеријума. Иако не постоји прецизно разграничење између познатих врста гласина (поједине гласине могу се сврстати у једну, другу или пак, више врста гласина) оне се могу поделити у седам група: 1) гласине страха⁴³⁵, 2) гласине неизвесности, 3) гласине мржње⁴³⁶,

⁴³⁵ Једну такву гласину проширили су јапански агенти за време Другог светског рата међу америчким војницима у Новој Гвинеји. Они су проширили информацију да антималяричне атебрин таблете, које су узимали амерички војници, узрокују трајну импотенцију. Амерички војници су у то поверовали и почели да одбијају антималяричне таблете што је резултирало великим бројем маларијом заражених војника. Због те гласине изван строја избачено је готово 80 посто војника, што је, према каснијим америчким анализама, било кобније од многих јапанских војних офанзива на том ратишту. Према: Rupčić М.: „Uloga glasina u ratu“, *Polemos*, Zagreb, 10/2007, str. 68.

⁴³⁶ Тако је 1941. године једна немачка радио-станица, камуфлирана као *BBC*, емитовала вест како су се енглеске трупе херојски и саме одупирале немачкој офанзиви код Ардена, док су се америчке трупе безглаво повлачиле и оставиле их на цедилу. Та емисија, била је редовно слушана и постигла је успех. Енглези су били љути на кукавичке Американце, док су Американци били љути на наводну британску препотентност. Према: Zvonarević М.: *Socijalna psihologija*, Školska knjiga, Zagreb, 1981.

- 4) обмањивачке гласине⁴³⁷, 5) гласине жеља, б) сањалачке (носталгичне) гласине и 7) гласине радозналости.⁴³⁸

Шема 16: Ширење гласина међу групама у реалном времену

Извор: Rupčić M.: *Uloga glasina u ratu*, Polemos, Zagreb, 10/2007, str. 66-68

Обавештајни органи су, као што се види из примера врста гласина, један од важнијих канала за убацивање гласина у циљну групу. Оваква активност обавештајних органа координира се са извођењем других техника информационих операција према истој циљној групи.

5.3. Анализа примера организације и координације извођења информационих операција на политичком нивоу

Обавештајне службе имају важну улогу у процесу предлагања о врсти тајних акција које ће бити примењене у субверзивним активностима у којима су

⁴³⁷ Обмањивачке или гласине збуњивања. То су „...ратне варке, криве информације о положају јединица, њиховој снази, величини, покретљивости итд.“ Циљ тих гласина је збунити непријатеља и изазвати пометњу у његовим редовима, а такве су гласине важан сегмент тактичких варки на бојишту. Према: Milković D.: „Glasine“, *Vojna psihologija*, Zagreb, Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, str. 406.

⁴³⁸ За време Другог светског рата, немачки агенти преносили су гласине по Америци како „Рузвелт болује од сифилиса, да је Черчил претрпео напад делириума тременса због своје претеране љубави према вискију и алкохолу, да је амерички бомбардер преносио из Европе пса Рузвелтовог сина...“. Према: Zvonarević M.: *Socijalna psihologija*, Školska knjiga, Zagreb, 1981, str. 740.

службе директно укључене.⁴³⁹

Имајући у виду тајни карактер субверзивних дејстава, проналажење релевантне научне грађе о координацији спровођења ових активности било је отежано, а адекватна стручна литература је много мањег обима и углавном се односила на тајно информативно деловање обавештајних служби САД. Анализом председничких меморандума и директива Сједињених Америчких Држава, донесених од краја Другог светског рата до данашњих дана, којима је координисан начин извођења субверзивних дејстава свих обавештајних служби САД, презентоваће се процедура одлучивања и координација извођења информационих операција на политичком нивоу, уз посебни нагласак на координацију учешћа обавештајних агенција САД у реализацији информационих операција на стратегијском нивоу.

На почетку Другог светског рата, председник САД Френклин Рузвелт је 11. јула 1941. године формирао Канцеларију за координацију информацијама (*Office of the Coordinator of Information – COI*). Канцеларија је имала два одсека, 1) Одсек за истраживање и анализу (*Research & Analysis*) и 2) Одсек за стране информације (*Foreign Information Service – FIS*), као и секцију за специјалне обавештајне активности и саботажу. После мање од годину дана, 11. јуна 1942. године, Рузвелт је ову Канцеларију заменио са Канцеларијом за ратне информације (*Office of War Information – OWI*), која је била одговорна за спровођење психолошких операција, као и са Канцеларијом за стратегијске послове (*Office of Strategic Services – OSS*) која је била одговорна за специјалне операције. Формирањем Канцеларије за ратне информације (*OWI*) Рузвелт је желео да консолидује активности у вези са информационим операцијама, и то стварањем само једне агенције, као и да боље координише рад све бројнијих

⁴³⁹ Процес одлучивања о примени тајних акција садржи следеће фазе: 1) препознавање безбедносног проблема је традиционални посао обавештајних служби, али може бити инициран и од стране политичког руководства; 2) предлагање опција за решавање проблема може да укључи и примену тајних акција, а дужност обавештајних служби је да доносиоцима одлуке у овој фази предоче последице примене тајних акција; 3) одабир опција за решење проблема није посао обавештајне службе, већ доносиоца одлука, међутим, у овом случају, обавезан је савет обавештајне службе; 4) имплементација решења је надлежност обавештајне службе која располаже неопходним капацитетима, и служба је дужна да редовно информише одговарајуће тело о току акције. Види у: Steiner J.: “Restoring the Red Line Between Intelligence and Policy on Covert Action“, *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, no 19, Spring 2006, p. 155.

агенција које су се бавиле ратном пропагандом. Канцеларија за ратне информације (*OVI*) имала је надлежност за спровођење отворене, беле пропаганде и психолошких операција, док је Канцеларија за стратегијске послове (*OSS*) имала задатак да спроводи тајне операције, укључујући тајне психолошке операције.⁴⁴⁰

Почетак хладног рата било је „златно доба“ информационих операција. Успостављен је Савет за националну безбедност (*National Security Council*) као врховна институција нове организације националне безбедности САД. Од многих дужности Савета за националну безбедност, као тела које дефинише, усмерава и координира политику националне безбедности САД, предложено је да би „Савет такође требао да контролише политике и активности организација које су одговорне за спровођење психолошког и економског ратовања“.⁴⁴¹ Овим предлогом, информационе операције стратегијског нивоа постале су део надлежности Савета за националну безбедност САД од самог почетка његовог постојања.

Савет за националну безбедност је децембра 1947. године донео меморандум *National Security Council Memorandum (NSC) 4/4A*, под називом *Coordination of Foreign Information Measures*, с циљем координације и јачања америчке пропаганде и одбране од добро координисане и ефикасне Совјетске пропаганде. Меморандум је учинио надлежним Стејт департмент за главног координатора америчке информационе политике према иностранству и донео одлуку о формирању Интерагенцијске организације за информациону политику према иностранству (*Interagency Foreign Information Organization – IFIO*). Такође је декларисао обавештајну агенцију ЦИА као и одређене елементе из Армије САД (*Army's Chief of Information, under the Deputy Chief of Staff*) као главне асистенте у спровођењу пропагандних активности на националном нивоу. Тајним анексом Меморандума, тј. *NSC 4A*, ЦИА је добила у надлежност да иницира и спроводи тајне психолошке операције у циљу супротстављања Совјетској пропаганди.⁴⁴² Чланове Интерагенцијске организације чинили су представници Здруженог

⁴⁴⁰ Gough S.: *The evolution of strategic influence*, United States Army, Strategy Research Project, U.S. Army War College, 2003, p.4.

⁴⁴¹ *Ibid*, p. 33.

⁴⁴² Benjamin R.: “Presidentially Mandated Strategic Psychological Warfare Policy Coordination Under Truman and Eisenhower“, *The Psychological Strategy Board and the Operations Coordinating Board*, James Madison University, 1999, p. 10-11.

Генералштаба ОС САД, представници Секретара за одбрану, представници ЦИА и други.

Као одговор на неслагања између Министарства одбране и Стејт департамента у вези примене Директиве NSC 4/4A, председник Труман је 18. јуна 1948. године донео Директиву NSC 10/2 којом је успостављена Канцеларија за стратегијске пројекте (*Office of Special Projects*) која је постала надлежна за спровођење тајних психолошких операција које је раније изводила ЦИА. Ова канцеларија је усвајала планове психолошких операција Стејт департамента и Министарства одбране, али је ЦИА и даље задржала главне надлежности за њихово извођење, а директор ЦИА био је на челу такозваног „Панела 10/2“ (посебног одбора NSC, задуженог за управљање тајним операцијама). Тако је Директивом NSC 10/2, јавним активностима Владе Сједињених Америчких Држава у сфери спољне политике, придодат и тајни програм, односно тајне операције које су према директиви укључивале и психолошке операције.⁴⁴³

Како је хладни рат добијао све веће размере, поједини званичници из Труманове администрације су се залагали да САД треба да се значајније агажује и утиче на догађања на глобалном плану. У јесен 1950. године Северна Кореја је напала Јужну Кореју и на светску сцену је уведен нови тип „ограниченог рата“. Као реакција у смислу извођења информационих операција, 4. априла 1951. године, председник Труман је формирао Одбор за PSYOP стратегију САД (*Psychological Strategy Board – PSB*) који је имао задатак да развија, координира, оцењује националне напоре на плану узвођења психолошких операција, да формулише националне PSYOP циљеве, политике и програме.⁴⁴⁴ Формирањем Одбора, Влада САД је по први пут изразила намеру да на највишем државном нивоу координира информационе операције стратегијског нивоа којима ће утицати на међународно јавно мњење, за разлику од досадашњег ангажовања до оперативног нивоа у војном смислу. Чланови Одбора били су заменик државног секретара САД, заменик секретара за одбрану, директор ЦИА и представник

⁴⁴³ *Тајне операције као компоненте спољне политике САД*, http://specijalnirat.blogspot.com/2011/06/blog_post_07.html

⁴⁴⁴ Benjamin R.: “Presidentially Mandated Strategic Psychological Warfare Policy Coordination Under Truman and Eisenhower“, *The Psychological Strategy Board and the Operations Coordinating Board*, James Madison University 1999, p. 20.

Здруженог Генералштаба. Додатни посебни задаци и одговорности за извођење психолошких операција прецизирани су у одлукама *NSC 59/1*, која је обухватила напоре на плану извођења јавне пропаганде и формирала Комитет за координацију психолошким операцијама (*Psychological Operations Coordinating Committee*). Одлуком *NSC 10/5*, донешеном 21. октобра 1951. године, која је проширила одлуку *NSC 10/2*, реафирмисана је улога ЦИА у извођењу тајних акција, укључујући тајне психолошке операције, уједно позивајући на повећање њиховог интензитета.⁴⁴⁵ У то време постојала су три главна актера за спровођење стратегијских информационих операција у циљу стратегијског утицаја: ЦИА, Стејт департамент и Министарство одбране.

Почетком 1953. године председник Ајзенхауер формирао је председнички Комитет за међународне информационе активности (*Committee on International Information Activities – PCIIA*), ради боље координације националне информационе политике. Комитетом је председавао *William H. Jackson*, правник и бивши заменик директора ЦИА. Један од важних предлога Комитета било је формирање Информативне агенције Сједињених Америчких Држава (*United States Information Agency – USIA*). Ајзенхауер је тако формирао Информативну агенцију као аутономну агенцију која је достављала извештаје директно Савету за националну безбедност. Директор *USIA* редовно је присуствовао састанцима Савета за националну безбедност у својству посматрача.⁴⁴⁶ До краја своје администрације, Ајзенхауер је настојао да појача механизме за унапређење координације политике националне безбедности и националних напора на плану извођења психолошких операција. Тако је 4. јуна 1958. године Ајзенхауер потписао одлуку *NSC 5812/1*, која се бави надлежностима институција САД за извођење психолошких операција током ратног стања. Препознајући да „ниједно министарство или агенција који имају одговорност у области психолошких операција не може економично обављати ове послове за потребе свих извршних органака“, ова директива прецизира одговорности Министарства одбране, ЦИА и

⁴⁴⁵ *US Department of Defense Directive C-5132.1*, <http://history.state.gov/historicaldocuments/frus1950-55Intel/d152>.

⁴⁴⁶ Cutler, R.: “The Development of the National Security Council“, *The President and National Security*, The Atlantic, January 1956, <http://www.drworley.org/NSPcommon/National-Security-Council/journal20articles/1956.pdf>

информативне агенције USIA у различитим условима.

Председник Никсон успоставио је рад Савета за националну безбедност по угледу на период из доба администрације председника Ајзенхауера. Никсон је потписао неколико меморандума који су обухватили аспекте информационих и психолошких операција као што је *NSDM 63*, „Операције Психолошког рата против Вијетнамских комуниста“.⁴⁴⁷ Ипак, усмереност на регион Југоисточне Азије, омело је америчку администрацију у то време да се успешније супростави совјетској пропаганди на глобалном нивоу.

Председник Џими Картер наставио је политику поделе надлежности у извођењу информационих операција на стратегијском нивоу између ЦИА, USIA, Стејт департамента и Министарства одбране. Током његовог реструктурисања система Савета за националну безбедност, формирана су два нова Комитета који су укључивали информациону политику у политику националне безбедности. Специјални комитети су се бавили осетљивим обавештајним активностима и тајним операцијама.⁴⁴⁸

За време администрације председника Роналда Регана, информационе операције на стратегијском нивоу доживљавају препород, пре свега због његовог нагласка на спољној политици и решености да добије хладни рат. У смислу анализе примене информационих операција и ангажовања обавештајних служби САД у њиховом спровођењу, за наше истраживање су интересантне три директиве: Директива *NSDD 45* потписана 15. јула 1982. године, Директива *NSDD 77* потписана 14. јануара 1983. године и Директива *NSDD* од 6. марта 1984. године. Директива *NSDD 45* обновила је амерички међународни бродкастинг програм, дефинишући га као важним инструментом политике националне безбедности. Она је унапредила рад многобројних станица за емитовање програма према међународном јавном мњењу, као што је „Глас Америке“, радио „Слободна Европа“, радио „Слобода“, као и радио-станицу у америчком сектору Берлина. Овом директивом формирана је радио-станица „Марти“ за деловање према Куби и

⁴⁴⁷ *Presidential Directives and Executive Orders*, <http://www.fas.org/irp/offdocs/direct.htm>; Internet; accessed 28 January 2003.

⁴⁴⁸ Carter J. E.: “The National Security Council System”, *Presidential Directive/NSC- 2*, Washington, D.C., The White House, 20 January 1977.

кубанским емигрантина у САД. Директивом *NSDD 77* Реган је формирао Специјалну групу за планирање (*Special Planning Group – SPG*) која је била под надлежношћу Савета за националну безбедност и чији је задатак био јачање организације, планирања и координације јавне дипломатије у функцији националне безбедности. Реган је са извршном наредбом *Executive Order 12333* донео и додатне смернице за Министратво одбране с циљем интензивирања психолошких операција у циљу „демократизације“ Латинске Америке. Ово извршно наређење донело је и председничка одобрења за извођење тајних психолошких операција ЦИА.

Када је председник Џорџ Буш I преузео администрацију, многи кадрови из претходне администрације Роналда Регана наставили су да раде у новој администрацији, тако да је Буш наставио неке од политика и пракси свога претходника. Током рата у Голфском заливу, Савет за националну безбедност председника Буша основао је Комитет за психолошке операције, пропаганду и јавну дипломатију (*PSYOP, Propaganda and Public Diplomacy Committee – 3PD*) са представницима Стејт департмента, USIA, ЦИА и Здруженог Генералштаба. Комитет се састајао два пута недељно, и фокусирао се на размену информација између агенција, али и за извођење тајних пропагандних операција. Овај Комитет престао је са радом по завршетку Заливског рата.

Када је председник Бил Клинтон преузео америчку администрацију, укинуо је остатке Реганових и Бушових механизма за спровођење информационих операција на међународном нивоу. С друге стране, већина војних стратегијских смерница за извођење психолошких операција (*PSYOP Master Plan, OP3*) као и план за унапређење војних *PSYOP* јединица, остали су и даље на снази.⁴⁴⁹ Крајем 1990. године, пораст употребе Интернета и глобалних медија довео је до огромног повећања доступности разних информација, дезинформација и погрешних информација која су била доступна глобалном аудиторијуму. Многе од ових информација нису преносиле добре ставове о америчкој спољној политици и улози у свету. Све до 1999. године, Клинтон није изградио специфичну политику националне безбедности у области јавне дипломатије,

⁴⁴⁹ Gough S. L.: *The evolution of strategic influence*, U.S. Army War College, 2003, p.2.

међународне информационе политике и информационих операција. Међутим, догађаји на територији бивше Југославије и у Руанди натерали су администрацију Била Клинтона да постави нову политику националне безбедности у циљу бољег вођења „новог рата идејама“. Тако је 30. априла 1999. године Клинтон донео „Политику вођења информационих операција на стратегијском нивоу“, потписујући Директиву *Presidential Decision Directive/NSC-68, International Public Information*. Овом директивом формирана је Група за међународно информисање (*IPI Core Group – IPICG*), као интерагенцијска радна група одговорна за координацију активности и напора свих владиних агенција које планирају и воде ове активности. Под оквиром ове групе формирана је Балканска под група (*Balkan IPI Working Group*) која је била активна током операција НАТО-а у Босни, на Косову и Метохији, а вероватно и током бомбардовања СРЈ.

За време мандата председника Џорџа Буша млађег, а под притиском догађаја од 11. септембра 2001. године, Бела кућа и Министарство одбране су за потребе извођења информационих операција на међународном плану ангаžовали познату америчку фирму за односе са јавношћу *Rendon Group*, ради поправљања америчког имиџа у свету. Група је помогла формирању Коалиционог информационог центра у Вашингтону (*Coalition Information Centers – CIC*), Лондону и Исламабаду, који су припремали вести и пропагандне материјале као одговор на противничке пропагандне вести. Почетком августа 2002. године председник Буш је објавио формирање Канцеларије за глобалну комуникацију (*Office of Global Communications – OGC*), а пет месеци касније, са извршним наређењем *Executive Order 13283*, ова Канцеларија постала је део структуре Беле куће. Администрација председника Буша је информационе операцијена стратегијском нивоу водила кроз два Комитета и то: Комитет за противтерористичку информациону стратегију (*Counter Terrorism Information Strategy – CTIS*) и Комитет за стратегијску комуникацију (*Strategic Communications – SC PCC*). Савет за националну безбедност председавао је првим Комитетом, који је био одговоран за борбу против терористичке пропаганде. Он је обухватао једну Подгрупу за борбу против противничке пропаганде, у коју су улазили представници ЦИА и Министарства одбране. Савет за националну безбедност и Стејт департмент су заједнички копредседавали радом другог

Комитета за стратегијску комуникацију (SC PCC), који је био одговоран за јавну дипломатију.

У 2001. години, Канцеларија секретара одбране (*Office of Secretary of Defense – OSD*) Доналда Рамсфелда основала је Канцеларију за стратегијски утицај (*Office of Strategic Influence – OSI*) као највишу организациону целину Министарства одбране за извођење стратегијских информационих операција. Ова канцеларија била је под руководством помоћника секретара одбране за специјалне операције и сукоб ниског интензитета (*Assistant Secretary of Defense for Special Operations and Low Intensity Conflict – ASD SOLIC*) и у свом саставу требала је да има представнике из осталих министарстава и агенција. Почетком 2002. године Доналд Рамсфелд објавио је Смернице за планирање одбране (*Defense Planning Guidance – DPG*), у којима је дао задатак Канцеларији за стратегијски утицај, Здруженом Генералштабу и војним службама да изграде план - *Information Operations Roadmap* - у циљу унапређења способности Министарства одбране у циљу извођења информационих операција на стратегијском нивоу. Анализом наведених података, могу се извести следећи закључци о координацији извођења информационих операција:

- информационе операције стратегијског нивоа постале су део надлежности Савета за националну безбедност САД од самог почетка његовог постојања. Савет за националну безбедност, као тело које дефинише, усмерава и координира политику националне безбедности, нормативно регулише и контролише политике и активности организација које су одговорне за спровођење јавних и тајних информационих операција;
- у надлежности Савета је и рад посебног Одбора, задуженог за управљање тајним операцијама, а директор ЦИА био је на челу такозваног „Панела 10/2“, посебног одбора који је био задужен за управљање тајним операцијама;
- Савет доноси меморандуме, одлуке и директиве, којима успоставља интер-агенцијску организацију – (Комитет, Канцеларију), потчињену Савету, за координацију спровођења, тајних и јавних информационих операција;

- чланови овог интерагенцијског тела били су заменик државног секретара САД, заменик секретара за одбрану, директор ЦИА и представник Здруженог Генералштаба;
- комитет развија, координира, оцењује националне напоре на плану извођења информационих операција, формулише националне циљеве, политике и програме за координацију, информациону политику према иностранству (белу и црну). Комитет се генерално састајао два пута недељно, и фокусирао се на размену информација између агенција, али и за извођење тајних информационих операција. Комитет координише рад бројнијих агенција које су се бавиле пропагандом у циљу економичности њихове примене;
- комитет, као координационо тело, може да има појединачне групе за извођење информационих операција према конкретном региону и за подршку конкретне војне операције; и
- Савет за националну безбедност својим директивама разграничава и прецизира одговорности Министарства одбране, ЦИА и Информативне агенције USIA у спровођењу тајних и јавних информационих операција у различитим условима.

5.4. Анализа примера интерагенцијске координације извођења информационих операција

У пракси савременог обавештајног рада, присутни су примери интерагенцијског повезивања и организовања обавештајних служби земаља истог војно-политичког блока у циљу координације и ефикаснијег извођења субверзивних информационих операција према земљама супротног војног савеза. Тако је, према западним изворима, совјетски КГБ још средином шестдесетих година, у овиру структурних реформи обавештајне мреже земаља совјетског блока, дозволио посебним одељењима КГБ-а да директно сарађују са деловима других источно европских служби који су у свој надлежности имали спровођење психолошких операција и дезинформисања. Пре тога, према западним изворима, у свим обавештајним службама совјетског блока, према инструкцијама КГБ, формиране су јединице за дезинформисање (Одељење Д), што је омогућило

сарадњу, координацију и формирање обједињених снага за дезинформисање, и самим тим и извођење масовних пропагандних операција стратегијског значаја према западним земљама.⁴⁵⁰ Наводи се пример сарадње Управе за обавештајне послове и истраживање (*HVA – Hauptverwaltung Aufklärung*) Источне Немачке – ДДР, и њеног одељења НВА Х за дезинформисање, које је директно информисало КГБ о активним мерама које су биле планиране у источном Берлину. Наводи се да су НВА и КГБ одржавали билатералне састанке на годишњем нивоу, ради координације извођења субверзивних информационих операција према САД и западним земаља.

С друге стране, са доласком Роналда Регана на чело америчке администрације, унутар обавештајно-безбедносног система САД покренути су практични потези ради успешнијег супротстављања операцијама дезинформисања које је СССР спроводио на глобалном плану. Тако је 1981. године основана Интерагенцијска радна група обавештајно-безбедносних служби САД за борбу против активних мера СССР (*Interagency Active Measures Working Group*), којом је председавао заменик помоћника државног секретара САД Денис Кукс, иначе каријерни обавештајни официр. У састав Радне групе ушли су представници ЦИА, ФБИ, Министарства одбране и агенције USIA.⁴⁵¹ Ова Група је током свога постојања, од 1981. до 1992. године, израдила за потребе америчког Конгреса на десетине аналитичких материјала о активним мерама обавештајних служби совјетског блока.

5.5. Анализа примера организације извођења информационих операција на нивоу обавештајних служби

У периоду 1945–1989. године обавештајно-безбедносне службе прошириле су делокруг интересовања на све аспекте политичког, економског, друштвеног, научног и културног развоја и оријентисале се на развој нових и

⁴⁵⁰ У Чехословачкој обавештајној служби формирано је одељење Д, са којом је КГБ спровео операцију дезинформисања „Нептун“ која је имала за циљ да осујети амнестију нацистичких злочинаца у тадашњој Немачкој. Види: Волхов, В.: *Дезинформација – од Тројанског коња до интернета*, Наш Дом, Београд, 2005, стр. 99–103.

⁴⁵¹ Види шире: Fletcher S., Lamb C.: *Deception, Disinformation, and Strategic Communications: How One Interagency Group Made a Major Difference*, Center for Strategic Research Institute for National Strategic Studies, US National Defense University, 2012.

усавршавање постојећих технологија прикупљања података техничким средствима. Пун замах добило је извођење субверзивних дејстава која су обухватала различите циљеве и методе – специјални рат, психолошке операције, неконвенционална дејства. Поуздан показатељ о тим проширеним активностима које су ушле у делокруг рада савремених обавештајних служби је њихова организацијско-формацијска структура и врсте специјалних снага којима располаже та држава.⁴⁵²

Када се говори о организацији савремених обавештајних служби, већина од њих у свом саставу има: а) руководеће и управне органе, б) извршне органе, в) агентуру и г) специјалне снаге. Специјалне снаге намењене су за извршавање посебно значајних задатака обавештајне службе. У састав специјалних јединица улазе и јединице за психолошке операције (*PSYOP*).⁴⁵³ Употреба специјалних снага у надлежности је политичког и војног врха земље, али је у стручном смислу у тесној вези са обавештајном службом. У обавештајним службама мањих земаља, организациона целина надлежна за оперативни рад углавном је задржала главну надлежност за извођење *PSYOP* операција. Може да се каже да се *PSYOP*, у периоду између два светска рата, више примењивала кроз *HUMINT*, док је сада све већа примена *PSYOP* преко средстава комуникације, масовних медија и интернета, тј. *OSINT*. У већим службама, постоје посебна тела и организационе целине за извођење информационих операција, што несумњиво указује на посебност организовања информационих у субверзивном раду, односно да је у раду савремених обавештајних служби присутна значајна посебност примене субверзивних информационих операција. Овде ће се навести пример обавештајних служби САД, Израела, бившег СССР-а и ДДР-а, Италије и Румуније, које су у свом саставу имале, а вероватно и данас имају посебне целине за извођење информационих операција (*PSYOP*, *дезинформисања*, *обмањивања*).

У бившем СССР-у, КГБ је имао четири главне управе, седам самосталних управа, као и шест самосталних одељења. Организациона структура Прве главне управе КГБ била је сложена и у свом саставу имала је и *Специјално одељење за*

⁴⁵² Мијалковски М., Конатар В.: *Необавештајна роварења обавештајца*, Прометеј, Нови Сад, стр. 169.

⁴⁵³ Јевђовић Д., Цветковић Р.: „Специјалне јединице и њихово ангажовање“, *Нови Гласник*, 3–4/2001, стр. 8.

дезинформације (касније названом Служба А). Ова служба је било надлежна за организацију и пласирање дезинформација ради обмањивања руководства влада и других институција страних земаља. На тај начин се настојало утицати на одређене одлуке или укупна друштвена кретања у тим земљама, а у складу са политиком СССР-а према њима. Такође, ова служба се ангажовала и на заташкавању откривених обавештајних продора и тајних акција КГБ у иностранству, и на тај начин умањивала последице по политику СССР-а.⁴⁵⁴

Јединице „Службе А“ активно су спроводиле мере по функционалним и географским линијама. Одржавана је блиска веза са Одељењима за међународну сарадњу Централног комитета Совјетске Комунистичке партије, која су усмеравала рад фронтских група и комунистичких партија других земаља. Поред тога, „Служба А“ је сарађивала и са Одељењем за међународно информисање Комунистичке партије Совјетског Савеза, које је основано 1978. године и које је координирало совјетску пропаганду на међународном плану.

Бивши припадник КГБ-а и специјалиста за активне мере, мајор Станислав Левченко, који је пребегао у САД 1979. године, изнео је да су све резидентуре КГБ примењивале и сматрале активне мере, заједно са традиционалном шпијунажом, за кључни елемент њиховог рада. Све резидентуре су сваког децембра, на годишњем нивоу, предлагале Централни нове активне мере на одобрење и давале оцене оних које су спроводиле у прошлој години.⁴⁵⁵

У оквиру КГБ резидентура, ћелије за извођење активних мера биле су део састава за политички обавештајни рад. Величина ћелије варијала је у зависности од значаја резидентуре и њеног потенцијала за извођење активних мера. У Токију, где је Левченко био ангажован, пет официра КГБ било је ангажовано на извођењу активних мера и имали су на вези мрежу од 25 јапанских агената.⁴⁵⁶

Министарство државне безбедности *ДР Немачке* – *MFS*, било је аутономна служба, непосредно подређена Министарском савету и Политбироу ЦК Јединствене социјалистичке партије Немачке. Министарство државне безбедности (*MFS*) у свом саставу имало је две управе, и то за обавештајне и

⁴⁵⁴ Милошевић М.: *(Контра)шпијунажа*, Медија центар „Одбрана“, Београд, 2011, стр.82.

⁴⁵⁵ Види: Barron J.: *KGB Today: The Hidden Hand*, Readers' Digest Press, New York, 1983.

⁴⁵⁶ *Soviet Active Measures*, House Intelligence Committee Hearings, 1982, p. 144.

контраобавештајне послове. Управа за обавештајне послове и истраживање (*HVA – Hauptverwaltung Aufklärung*) је раних шездесетих година формирало секцију за дезинформисање, *Одељење X (HVA X)*. До 1980. године, одељење је нарасло на око 60 припадника.⁴⁵⁷

Слично, и у Чехословачкој обавештајној служби формирано је Одељење Д, са којом је КГБ спровео многе значајне заједничке операције дезинформисања стратегијског нивоа.⁴⁵⁸

У оквиру обавештајно-безбедносног система *НР Румуније*, у периоду од 1972. године до смене режима 1989. године, Спољна обавештајна служба (*Departamentul de Informatii Externe – DIE*) била је главна румунска служба за обавештајни рад према иностранству, а деловала је у оквиру ресора спољних послова.⁴⁵⁹ Према Западним изворима, *DIE* се састојала од више обавештајних управа, служби и бригада. „Служба Д“ налазила се унутар Управе за операције и била је задужена за пласирање дезинформација. Спољна обавештајна служба *DIE* је на пример деловала против радио-станице „Слободна Европа“, чији је одсек за Румунију изводио психолошке операције против постојећег режима.⁴⁶⁰ Такође, према оценама бившег директора *DIE* Јона Паћепе, операције утицаја су осамдесетих година постале кључне активности у програму ове спољнообавештајне службе, тако да је број агената на тим пословима далеко превазишао број оних који су се бавили класичном шпијунажом на Западу, што дефинитивно указује на посебност линије рада тадашњих обавештајних служби совјетског блока на плану примене информационих операција.⁴⁶¹

У оквиру обавештајно-безбедносног система *Италије* за време хладног рата, Војна обавештајна служба (*Servizio informazione de la Deffesa – SID*) формирана је 1966. године. Ова Служба је у много случајева прекорачила своја овлашћења и била је предмет бројних афера. Тако је почетком 70-их у овој

⁴⁵⁷ Gordievsky O.: *Next Stop Execution: The Autobiography of Oleg Gordievsky*, Macmillan, London, 1995, p.183.

⁴⁵⁸ Види: Волхов В.: *Дезинформација – од Тројанског коња до интернета*, Наш Дом, Београд, 2005, стр. 99-103.

⁴⁵⁹ Паћепа М.: *Црвени хоризонти: Дневник шефа једне комунистичке шпијунске службе*, Београд: Акваријус, 1990, стр. 527.

⁴⁶⁰ Милошевић М.: *(Контра)шпијунажа*, Медија центар „Одбрана“, Београд, 2011, стр.100.

⁴⁶¹ Паћепа М.: *Црвени хоризонти: Дневник шефа једне комунистичке шпијунске службе*, Београд: Акваријус, 1990, стр. 6.

служби била активна тајна Група за специјалне акције и дезинформације, чији је члан Личо Ђели, био оснивач познате масонске ложе „Super S“.⁴⁶² Ложа „Super S“ или „Super SID“ била је тајна група за реализацију „прљавих послова“ и дезинформисање.⁴⁶³

Израелска обавештајна агенција, *Институт за обавештајне и специјалне задатке* је у обичном говору позната под именом МОСАД. Седиште МОСАД-а је у Тел Авиву и има бројна одељења, међу којима и Одељење за психолошке операције и операције обмањивања (*Lohamah Psihologit – LAP*).

За ово истраживање интересантна је структура и надлежност Централне обавештајне агенције (ЦИА) Сједињених Америчких Држава. Организациона структура ЦИА је сложена и може се поделити на кабинет директора и четири дирекције.⁴⁶⁴ У оквиру кабинета директора, постоје многе стручне службе, између осталог и одељење за комуникације, задужено за достављање обавештајних материјала Влади САД *и делу јавности, као и за дезинформисање страних обавештајних служби.*⁴⁶⁵ Други део структуре ЦИА чине дирекције. Дирекција за операције (DO) надлежна је за планирање, организовање и реализацију а) тајног прикупљања обавештајних информација и б) споровђење тајних акција у сарадњи с војним обавештајним службама и оружаним снагама. Према наводима М. Бајагића, Штаб за тајне акције је најтајнији део Дирекције за операције и њиме руководи посебно тело– Штаб за психолошко ратовање и неизречито војне операције.⁴⁶⁶ Као допуну овим ставовима Бајагића, можемо да изнесемо да је према ранијим подацима из медија, у оквиру извршних органа ЦИА за спровођење тајних акција постојало Одељење за специјалне операције (*Special Activities Division – SAD*). Специјалне активности које је спроводило *SAD* делили су се у две основне групе, тајне операције политичког утицаја и паравојне операције. У том смислу и Одељење за специјалне операције у свом саставу имало је две групе. Једна је била одговорна за извођење паравојних операција (*Special*

⁴⁶² Према неким подацима, ова тајна група одговорна је за подметање дезинформација америчкој јавности да се председник Картер, у току своје изборне кампање за други председнички мандат, сусрео са представницима Либије 1980. године.

⁴⁶³ *Ibid*, стр.139.

⁴⁶⁴ Philip A.: *CIA – dnevnik agenta*, Globus, Zagreb, 1975, str. 257-258.

⁴⁶⁵ Бајагић М., Савић А.: *Безбедност света од тајности до јавности*, Полицијска академија, Београд, 2005, стр. 50.

⁴⁶⁶ *Ibid*, стр. 54.

Operations Group – SOG), а друга за извођење политичких акција (*The Political Action Group – PAG*). Група за политичке акције (*The Political Action Group – PAG*) реализовала тајне активности као што су тајни политички утицаји, психолошке операције и економски рат.

Обавештајно-безбедносне установе у Француској делују у Министарству националне одбране и у оквиру Министарства унутрашњих послова.⁴⁶⁷ Основну структуру Генералне дирекције за спољну безбедност (DGSE), која функционише унутар Министарства одбране, чине директорати (стратешки, обавештајни, контраобавештајни, за операције и технички). Обавештајни директорат (за истраживање) одговоран је за прикупљање информација коришћењем људских извора (*HUMINT*). Поред обавештајног истраживања, одговоран је и за *дезинформисање* страних обавештајних служби, у чему му је стални партнер Директорат за операције (који је задужен за тајне акције).⁴⁶⁸

Обавештајно-безбедносни систем Немачке тренутно чине следеће обавештајне и безбедносне установе: Савезна обавештајна служба (*BND*), у оквиру Министарства одбране, Војна контраобавештајна служба (*MAD*) и у оквиру Министарства унутрашњих послова Савезни уред за заштиту уставног поретка (*BKA*). Савезна обавештајна служба (*BND*) представља савезну обавештајну установу и аутономну централну обавештајну службу потчињену савезном канцелару. Осим руководећег штаба, руководећи део службе чине Генералне дирекције⁴⁶⁹, између осталих и *Дирекција за психолошке операције у иностранству и друге специјалне операције*.⁴⁷⁰

У Турској, Национална обавештајна организација (*Millo Эstihbarat*

⁴⁶⁷ Унутар Министарства националне одбране делују: Генерална дирекција за спољну безбедност (DGSE), Дирекција за обавештајне послове (DRM), Дирекција за заштиту и безбедност одбране (DPSD), Бригада за обавештајно и електронско ратовање (BRGE), Централна служба за безбедност информационих система (SCSSI) и Међуминистарска служба за обезбеђење информационих система (DISSI).

⁴⁶⁸ Бајагић М., Савић А.: *Безбедност света од тајности до јавности*, Полицијска академија, Београд, 2005, стр. 151.

⁴⁶⁹ Централно чине следеће дирекције: 1) Дирекција за прикупљање обавештајних информација и информација у иностранству, 2) Дирекција за општу и техничко-технолошку подршку другим деловима службе и техничке противмере, 3) Дирекција за аналитику, 4) Дирекција за психолошке операције у иностранству, 5) Дирекција за безбедност и одбрану и 6) Дирекција за централне послове. Према: Бајагић М., Савић А.: *Безбедност света од тајности до јавности*, Полицијска академија, Београд, 2005, стр.183.

⁴⁷⁰ *BND Struktur*, Internet 20/10/2008, www.bundesnachrichtendienst.de.

Teюkilytэ – МЭТ или MIT) је централна турска обавештајна установа, задужена за прикупљање обавештајних информација, интеграцију свих резултата рада турских обавештајних агенција и сарадњу с другим установама на обавештајном плану. На челу службе налази се директор кога именује Савет за националну безбедност (*Millo Gьvenlik Kurulu – MGK*). Централна дирекција организована је у више дирекција по проблемском принципу. Под руководством заменика директора за обавештајни рад делују дирекције за 1) обавештајни рад, 2) *психолошке обавештајне активности*, 3) електронске и техничке обавештајне активности (*TECHINT/SIGINT*) и 4) компјутерске системе.⁴⁷¹

5.6. Анализа примера организације састава за информационе операције у специјалним снагама оружаних снага развијених земаља

Неке обавештајне службе у свом саставу немају специјалне снаге које су намењене за извршење посебних задата и субверзивних дејстава обавештајних служби. С друге стране, специјалне снаге постоје у оквиру оружаних снага тих земаља и могу се употребити за потребе обавештајне службе,⁴⁷² што је посебно карактеристичан случај у САД у којој је позната пракса циркулације и преузимања кадрова између ЦИА и специјалних снага ОС САД. У специјалне снаге улазе и јединице за психолошке операције. Постојање оваквих посебних састава у оружаним снагама, такође нам указује да је у обавештајно-безбедносним системима развијених земаља, који у ширем смислу обухватају и снаге за специјална дејства, присутна значајна посебност примене субверзивних информационих операција.

Посебност и повезаност обавештајне делатности и информационих операција, у оквиру оружаних снага развијених земаља, показује се местом јединица за психолошке операције у оквиру специјалних или обавештајних јединица појединих армија, које су функционалном или командном линијом повезане са управним обавештајним органима. Та веза постоји у скоро свим

⁴⁷¹ Бајагић М., Савић А.: *Безбедност света од тајности до јавности*, Полицијска академија, Београд, 2005, стр. 310.

⁴⁷² Мијалковски М., Конатар В.: *Необавештајна роварења обавештајца*, Прометеј, Нови Сад, стр. 175.

армијама света, а у овом делу биће речи само о неким од њих. То су оружане снаге неких европских земаља и Сједињених Америчких Држава. Веза између обавештајне делатности и психолошких операција постоји у скоро свим армијама Европе. За ову анализу интересантне су оружане снаге Велике Британије и Немачке.

У Великој Британији, у току рата, у организационом смислу, психолошким операцијама руководи Централни информативни биро који је под непосредном контролом кабинета министра одбране. Њему се додаје специјални комитет, у чији састав улазе представници Министарства одбране, Министарства иностраних послова, Министарства унутрашњих послова, Државне службе за информисање, обавештајних служби и јединица за психолошке операције. Поред ових, ангажују се и стручњаци из области социологије, економије, религије (укључујући и познаваоце деловања верских секти), културе (укључујући и тзв. гуру културе и квази културе „нових“ религија и верских секти), медицине и други. Британска 15 PSYOPS група оружаних снага Велике Британије, која је организацијски део Обавештајно- безбедносног центра у Чиксенду (*DISC Chiksend*), активна је у свим операцијама британске армије, од 1991. године до данас, као и на свим значајнијим вежбама које спроводе ОС В. Британије, самостално или у оквиру НАТО-а. Ова група је састављена од припадника сва три вида војске, (*tri-service*) одговорна је за извођење психолошких операција за подршку операција Британских оружаних снага.⁴⁷³ Основна намена групе је утицај на ставове и понашања циљних група ради олакшавања мисије команданта јединице којој група пружа подршку. Група је била ангажована за подршку свих мировних операција и већих вежби које су извођене у Европи.

У Министарству одбране Немачке, у саставу Треће управе ОС Немачке, постоји одсек за психолошку одбрану. Одсек у миру, заједно са политичким и војнообавештајним сектором непрекидно прати активности суседних земаља. Слични али мањи одсеци постоје у штабу КоВ и Управи КоВ. Повећани значај оперативних информација и многобројна међународна ангажовања Бундесвера од

⁴⁷³ UK 15. *Psychological Operations Group*,
[http://www.powerbase.info/index.php/15_\(UK\)_Psychological_Operations_Group](http://www.powerbase.info/index.php/15_(UK)_Psychological_Operations_Group)

1993. године до данас резултирало је дуплирањем бројног стања Центра оперативних информација успостављеног у Мајену 1.10.2002.године. Центар оперативних информација (*ZOpInfo*) обухвата Снаге за подршку ангажовања, Установе за обуку и даљи развој, као и подчињени Батаљон 950. Ове две јединице припадају Базе оружаних снага (*Streitkräfte basis – SKB*). Батаљон за оперативне информације Бумдесвера (Бтл 950) у Кобленцу намењен је за прикупљање информација, вредновање података (аналитичка група) и презентовање информација модерним средствима информатичке технике и путем медија, а ради мултимедијалне, психолошко-пропагандне подршке ангажовања немачких оружаних снага на страном терену. (Балкан, Авганистан, Конго).⁴⁷⁴

Министарство одбране САД обезбеђује централизовано планирање и руковођење психолошким операцијама (PSYOP) у ОС САД. Министарство одбране, преко посебних помоћника секретара, којима руководи заменик секретара, руководи свим војним активностима у оквиру PSYOP. Тиме се обезбеђује централизовано руковођење и планирање психолошко-пропагандног деловања. У заједничком ГШ ОС САД функционише посебна агенција за руковођење и координацију овог вида дејстава. Та агенција даје основу за политику, руковођење и планирање стратегијских операција психолошко-пропагандног деловања. Једна од самосталних команди у ОС САД је и Команда за специјалне операције. Сви видови у ОС САД такође имају Команде за специјалне операције. Примарне активности припадника специјалних снага су поред осталих и вођење неконвенционалног ратовања.

Саставни део Команде КоВ за специјалне операције је и Команда КоВ за цивилне послове и психолошке операције. У саставу Команде КоВ за специјалне операције налази се једина активна 4. Група за психолошке операције (састава шест батаљона). У саставу команде КоВ ОС САД налази се и Обавештајна и безбедносна команда (US Army Intelligence and Security Command), која је одговорна за извођење обавештајних, безбедносних, информационих операција и електронског ратовања за јединице изнад корпуса.

⁴⁷⁴ *PSYOPS Battalion für Operative Information*, [http://www.opinfo.bundeswehr.de/portal/a/opinfo/StaffPSYOP Center/Source: Zoinfo](http://www.opinfo.bundeswehr.de/portal/a/opinfo/StaffPSYOPCenter/Source:Zoinfo)

5.7. Анализа примера финансирања информационих операција обавештајних служби

Информационе операције су интегрални и витални део политичке националне безбедности и стратегије развијених земаља у најширем смислу. Због тога, за њихове потребе, обавештајне службе развијених земаља улажу огромна материјална средства. Подаци о конкретним сумама које поједине земље и њихове обавештајне службе улажу у информационе операције нису доступни јавности, нити се могу прецизно реконструисати, јер поред директног финансирања институција у чијој се надлежност налази пропагандна делатност, средства се дају и институцијама чија делатност није директно пропагандистичка, већ се посредним путем, кроз обављања редовне делатности, остварају пропагандни и идеолошки ефекти.⁴⁷⁵

Имајући у виду сложеност теме и чињеницу да о овом питању има веома мало релевантних података и стручне литературе, за ово истраживање искористићемо доступне податке о буџетима ЦИА за извођење тајних информационих операција, преко којих посредно можемо да изведемо закључке о учешћу трошкова информационих операција у укупним буџетима обавештајних служби, и тиме да додатно укажемо на важност и посебност информационих операција у раду обавештајних служби.

У циљу анализе начина финансирања, као и величине буџета за програме информационих операција, занимљив је опис америчке публицистичке офанзиве ЦИА у Немачкој и Европи. У првим послератним годинама када је конфронтација са бившим савезником Стаљином постајала све очигледнија. Савет националне безбедности САД је 18. јуна 1948. године у Вашингтону издао нову директиву за оснивање једног одељења за тајне операције у мирнодопско време. Шеф овог Бироа за политичку координацију (*ОПС*) постао је 1. септембра 1948. године Франк Виснер који је 1952. године постао високи руководилац заменика ЦИА. Већ до октобра исте године, Виснер је на свом столу имао листу са будућим пројектима ЦИА у европским медијима. Буџет за ове операције износио је у почетку 4,7 милиона долара, а у реализацији је помагало 302 сарадника. Већ 1952.

⁴⁷⁵ Милашиновић Р.: *Терор запада над светом*, Идиј – Ветерник, 1998, стр.175.

године, сходно са развојем догађаја у међународној политици и финансијска средства подршке знатно су порасла (на 200 милиона долара) док је број сарадника рапидно растао и у поменутој години достигао број од 2.812. Срце операција чиниле су новоосноване радио-станице *Radio Free Europe* и *Radio Liberty* смештене у Минхену, које су се углавном оријентисале према слушаоцима Источне Европе. Поред овога, почело се са убацивањем агената у међународним медијима. Тако је, полако, дошла на ред и класична публицистичка активност. ЦИА је почев од тада до најновијег времена финансирала многе наслове са немачким преводом на ово и друга тржишта немачког говорног подручја. Само у времену од 1947. до 1977. године, ЦИА је штампала више од 1.000 наслова на разним европским језицима. Када је Роналд Реган почео да форсира своју спољнополитичку офанзиву познату као „Project Democracy“, са наводним циљем унапређивања бољег разумевања западне демократије, захтевао је пред Конгресом САД буџет од 65.000.000 долара, од чега је само 4.455.000 долара било предвиђено за субвенцију публикација нових књига.⁴⁷⁶

За истраживање наведеног питања могу нам послужити и ставови Лоха Џонсона који наводи да су тајне психолошке операције и њима сличне политичке акције, до 1967. године биле назначајније ставке у буџету ЦИА за извођење тајних операција, када су их те године по висини издвојених средстава достигле парамилитарне операције (*counter insurgency*), које су у то време почеле интензивније да се примењују према режимима у Куби и Чилеу.⁴⁷⁷

Централна обавештајна агенција није јавно објављивала податке који би указивали на буџете те агенције за вођење пропагандне делатности. Са друге стране, подаци који су постали јавни као последица истраживања разних комисија Конгреса САД, као и истраживања појединих експерата, могу да представљају основу за оквирну процену о висини новчаних средстава која је та агенција издвајала за тајну пропаганду.

Тако су амерички обавештајни експерти Виктор Марчети и Џон Маркс у

⁴⁷⁶ Вучковић М.: *Новинари као шпијуни*, 7. децембар 2008, <http://www.nspm.rs/savremenisvet/novinari-kaospijuni.html>

⁴⁷⁷ Johnson L., Wirtz, J. J.: *Strategic Intelligence – Windows in the secret world*, Roxbury Publishing Company, Los Angeles, 2004, p. 374.

својој књизи *The CIA and the Cult of Intelligence*, изнели податак да је буџет ЦИА у 1973. години износио 750.000.000 долара. Полазећи од ове цифре, обавештајни експерт Шон Гервази (Sean Gervasi), у једном свом тексту износи процену да трошкови за тајну пропаганду код већине обавештајних служби иду у проценту од 15 до 40 посто од укупног буџета за извођење тајних акција, што у конкретном случају Централне обавештајне агенције из 1973. године износило од 75 до 200 милиона долара, од укупног буџета за тајне акције у висини од 500 милиона долара.⁴⁷⁸ Гервази сам потврђује да се овде радило о грубој процени, међутим, може се потврдити да је ова процена Гервазија цитирана од стране многих обавештајних експерата. По сличном принципу, Гервази износи процену буџета ЦИА за тајну пропаганду у 1978. години. Он износи да је буџет за тајну пропаганду ЦИА, што је утврђено на основу истраживања Комитета сенатора Френка Черча, износио 29 посто буџета за тајне операције, односно око 265 милиона долара и да је пропагандна мрежа ЦИА тада бројала око 2.000 припадника. Поредећи овај буџет ЦИА са буџетима водећих новинских агенција у САД, Гервази изводи закључак да ЦИА „користи много више капацитета за извођење тајних пропагандних операција него било која новинска агенција..., у ствари, пропагандни буџет ЦИА већи је од збира буџета *Reutersa*, *United Press Internationala* и *Associated Pressa*“.⁴⁷⁹

Ставовe Гервазија о великим новчаним средствима која је ЦИА трошила на извођење тајних пропагандних операција потврђује и припадник ЦИА *William Schapp* 1999. године⁴⁸⁰, у јавном саслушању пред америчким Конгресом, износио да је ЦИА сваке године трошила на стотине милиона долара на тајну пропаганду, потврђујући истраживања Комитета из 1975. године који је предводио сенатор Френк Черч (Frank Church) и који је 1976. године обелоданио вишегодишњу тајну пропагандну операцију ЦИА „Птица ругалица“ (*Operation Mockingbird*).⁴⁸¹ Иначе, подаци до којих је дошао Черчов комитет указује да је, после буџета за тајне

⁴⁷⁸ Gervasi S.: *CIA Covert Propaganda Capability*, Covert Action Information Bulletin, Dec. 1979-Jan. 1980.

⁴⁷⁹ *Ibid*, pp. 18-20.

⁴⁸⁰ Testimony of William Schapp in 1999, referencing revelations from the Church Committee in 1975, <https://www.youtube.com/watch?v=bbnxsPgcsH0>.

⁴⁸¹ *Operation Mockingbird Exposed: Congressional Hearing Proves The CIA Controls Mainstream Media!*, <http://consciouslifeneews.com/operation-mockingbird-exposed-congressional-hearing-proves-cia-controls-mainstream-media/>

активности које су усмерене на тајни утицај на резултате слободних избора у другим земљама, буџет за тајну пропаганду ЦИА, као појединачна категорија, други по висини и да је износио око 29 процената целокупног буџета за тајне акције ЦИА. *William Schapp* износи да „ ЦИА тренутно поседије мрежу од неколико стотина странаца широм света који обезбеђују обавештајне податке за ЦИА и, с времена на време, спроводе операције утицаја путем тајне пропаганде. Ови појединци омогућавају ЦИА директан приступ великом броју страних новина, периодичним часописима, новинским агенцијама, радио и ТВ станицама, комерцијалним издавачима књига и другим страним медијима“.

Слична калкулација за 1991. годину указује да је ЦИА за тајну пропаганду у тој години издвојила око 1.767 милијарду долара. То нас доводи до заључка да је ЦИА један од највећих медијских могула у свету, имајући у виду да је, за поређење, у 1989. години, Time Warner остварио приход у висини од 7.642 милијарди долара, да је *Time magazine* у тој години остварио приход од 373.4 милиона долара, а да је пропагандни буџет ЦИА у тој години износио 1.237 милијарди долара. У овом случају пропагандни буџет ЦИА у 1989. години био је око три пута већи од буџета магазина *Time*.

Присутни су и подаци да је Стејт департмент од марта 2002. године финансирао арапску радио-станицу *Radio Sawa* (у преводу „Заједно“), чији је буџет у 2005. години износио 22 милиона долара, и која је емитовала модерну поп музику и прозападне вести. САД су такође од 2004. године покренуле и финансирале сателитски ТВ програм *Al Hurra* („Слободан“), чији је буџет за 2005. годину износио 49 милиона долара. Такође, финансиран је и радио-програм на персијском језику *Radio Farda* („Сутра“), са буџетом од 8 милиона долара и који је на територији Ирана емитовао про амерички радио-програм.⁴⁸²

Према подацима из америчких средстава јавног информисања, председник *George W. Bush* је у 2011. години потписао председничко одобрење којим је овластио ЦИА да спроводи не смртоносне (*non-lethal*) тајне акције против Ирана. С тим у вези, бивши и садашњи обавештајни експерти тврде да је ЦИА добила најмање два пута у протеклих неколико година председничка одобрења да

⁴⁸² Welch M.: *Old Propaganda and New*, March 2005, <http://reason.com/archives/2006/03/01/old-propaganda-and-new>.

спроводи, како јавне тако и тајне (*open-secret*) облике „информационог рата“ против неколико земаља на Блиском истоку, укључујући Иран, Либан и Сирију. Према подацима из америчке медијске куће *ABC News*, буџет за информациони рат који је ЦИА добила у 2011. години, део је масивног годишњег обавештајног буџета који је ЦИА добила за фискалну 2011. годину, а само за информационе операције према Ирану тада је издвојено око 50 милиона долара, под називом „Фонд за Демократију и медије“ (*Democracy Fund and the Broadcasting Board of Governors*).⁴⁸³

Наведени подаци указују да ЦИА спроводи и финансира не само тајне него и јавне и отворене информационе операције, користећи уходане методе путем невладиних организација, фондација и других организација.⁴⁸⁴

Може се закључити да је тешко утврдити тачну суму или проценат који обавештајне службе издвајају за финансирање тајних информационих операција, јер, као што је речено, подаци нису доступни јавности. Осим тога, тајне информационе операције не финансирају се само из званичних буџета и фондова обавештајних служби, већ и из буџета намењених разним фондацијама и невладиним организацијама и другим институцијама, на чије активности обавештајне службе имају утицај. Међутим, на основу изнетих бројних података и ставова еминентних обавештајних експерата могу се извести неки закључци који могу да нам указују на неке законитости у финансирању тајних информационих операција обавештајних служби. Неоспорива је чињеница да су тајне информационе операције биле једна од најзначајнијих, а вероватно и често најзначајнија ставка у буџету обавештајних служби за извођење тајних операција. У зависности од конкретних прилика у међународној заједници, буџет за информационе операције ЦИА износио је око 15 до 40 посто од укупног буџета за извођење субверзивних дејстава, што указује на велики обим и масовност ове операције. Такође, подаци указују да је ЦИА, за извођење пропагандних операција користила и користи бројну и масовну мрежу сарадника, која броји

⁴⁸³ *CIA running black propaganda operation against Iran, Syria and Lebanon*, <http://humanrightsgroup.wordpress.com/2011/04/27/cia-running-black-propaganda-operation-against-iran-syria-and-lebanon/>

⁴⁸⁴ Masud E.: *Millions Spent Subverting Enemies*, <http://www.twf.org/News/Y2001/0215-CIAfunds.html>

неколико стотина сарадника у страним новинама, периодичним часописима, новинским агенцијама и другим медијима. Обавештајна служба ЦИА је за тајне информационе операције осамдесетих година трошила више стотина милиона долара, да би почетком деведесетих, у периоду пред рушења Совјетског Савеза, на тајну пропаганду трошила скоро две милијарде долара, што је довело у ранг највећих медијских могула. Наведени подаци, иако у овом случају представљају појединачни случај који се односи на америчке обавештајне службе, могу да нам потврде претпоставку о важности, величини и посебности финансирања субверзивних информационих операција у раду обавештајних служби.

5. 8. Анализа одабраних случајева примене информационих операција у субверзивном раду

Предмет истраживања у овој целини су конкретне кризне ситуације у којима су обавештајне службе биле носилац или учествовале у извођењу информационих операција као врсте субверзивних дејстава. Изабрани су следећи догађаји: информационе операције у субверзивном раду САД према Чилеу од 1963. до 1973. године, улога западних обавештајних служби у субверзивној информационој операцији „Потоковица“ 1999. године, искуства употребе информационих операција током сукоба на тлу бивше СФРЈ, информационе операције НАТО-а током бомбардовања СРЈ и информационе операције у субверзивном раду западних обавештајних служби током промене власти у Србији октобра 2000. године. У оквиру ове методе, спроведена је анализа конкретних догађаја и операција по следећим јединицама анализе: постојање посебне линије рада и посебних организационих целина за примену информационих операција, постојање посебних предуслова за извођење ових операција и друге специфичности њихове примене ради реализације субверзивних дејстава.

5.8.1. Информационе операције у субверзивном раду САД према Чилеу од 1963. до 1973. године

Субверзивно ангажовање САД у Чилеу у деценији између 1963. и 1973

било је обимно и континуирано. Образац субверзивног деловања, који је био упечатљив, али не и јединствен, настао је у контексту америчке спољне политике и тајног америчког ангажовања у другим земљама унутар и изван Латинске Америке. Када су високи званичници у Вашингтону сматрали да су у Чилеу присутне посебне опасности или могућности по америчке интересе, развијени су посебни ЦИА пројекти, често као део већег пакета америчких спољнополитичких акција.

Скала субверзивног ангажовања ЦИА у Чилеу била је веома широка, али никако без преседана. Обухватала је низ техника којима се утицало на широк спектар чилеанских институција. Најважније примењене технике су: 1) пропаганда, 2) подршка опозиционим медијима, 3) остваривање утицаја на чилеанске институције и групе, 4) утицај на резултате парламентарних и председничких избора у Чилеу, 5) подршка политичким странкама, 6) подршка приватним организацијама и 7) промовисање војног удара.

Ова студија првенствено има за циљ да анализира посебности примене психолошких операција, као технике „субверзивног деловања“ ЦИА, односно инструмента америчке спољне политике према Чилеу од 1963. до 1973. године. У оквиру овог истраживања, анализира се посебност у смислу како су ове тајне информационе операције одобраване, како је њима руковођено, како су извођене, какву је улогу у томе имао председник САД, какву „Комитет 40“, какву ЦИА, а какву Конгрес?⁴⁸⁵ У сваком случају, пропагандне субверзивне активности биле су инструмент спољне политике САД, о чијој примени се одлучивало на највишим нивоима власти.

Анализа релевантне истраживачке грађе указује да је најобимнија и најпримењенија врста субверзивног деловања САД према Чилеу била пропаганда. Од тридесетак пројеката субверзивних активности које је у Чилеу спроводила ЦИА у периоду од 1961. до 1974. године, половина је у основи имала пропагандне

⁴⁸⁵ „Комитет 40“ је орган извршне власти САД, чији је мандат био да размотри предложене врсте субверзивног деловања (тајних акција) према другим земљама. Комитет је у сличном облику постојао још од 1950. године под различитим именима: „Посебна панел група 5412“ (од 1964. године), „Комитет 303“ (до 1969. године), и „Комитет 40“ (од 1969. године). председавао му је помоћник председника САД за националну безбедност. У састав Комитета улазили су државни подсекретар за политичка питања, заменик секретара за одбрану, председник Здруженог штаба ОС САД и директор ЦИА.

активности. Пропаганда је била важан елемент и многих других, нарочито изборних пројеката.⁴⁸⁶

Као релативно јефтина техника, примењивана је различитим интензитетом, тако да је у „нормалним временима“ примењивана на ниском нивоу, да би се њен интензитет повећавао, када би ЦИА проценила да у Чилеу предстоје активности и догађаји које представљају посебну претњу по америчке интересе.

Активности станице ЦИА у Сантјагу на пропагандном плану могу се класификовати на следеће врсте: 1) пласирање у чилеанским медијима пропагандних материјала које је израдила станица ЦИА у Сантјагу користећи позиције (сараднике и агентуру) у медијским кућама, 2) директну подршку издавању појединих публикација, као напоре у супротстављању комунистичком и левичарском утицају на студентске, сељачке и синдикалне организације, 3) спровођење „црне пропаганде“ и 4) финансирање и усмеравање пропагандних активности неформалних група које су постављале пропагандне постере и бавиле се другим уличним пропагандним активностима.

Најчешћи облик пропагандних пројеката ЦИА био је успостављање „позиција“ у медијским кућама које би писале у складу са смерницама ЦИА или би пласирале у медије пропагандне материјале које је израдила станица ЦИА. Агенција је својој станици у Чилеу послала неколико смерница о томе како да спроводи пропагандне операције. На пример, један пројекат ЦИА у Чилеу, у периоду од 1965–1971. године, подразумевао је да Агенција увек има на располагању до пет „позиција“ у медијским кућама. Већина тих „позиција“ радило је за велике дневне новине у Сантјагу. Наведени сарадници ЦИА су писали чланке или уводнике у складу са америчким интересима у свету. Оваква активност имала је посебан значај јер сваки пласман може да произведе мултипликативни ефекат, јер би пропагандни материјал ЦИА био „покупљен“ и

⁴⁸⁶ За израду ове анализе тежишно је коришћен званични извештај Комитета САД којим је председавао сенатор Френк Черч. Види шире: *Covert action in Chile 1963-1973*, Staff Report of the Select Sommittee to Study Governmental Operations with respect to intelligence activities, Franck Church, Idaho, Chairman, U.S. Government printing office Washington: 1975, <http://fas.org/irp/ops/policy/church-chile.htm>

репродукован од стране других медија, независно од оних из којих је првобитно изашао.

Тајни пропагандни напори у Чилеу такође су укључивали и примену „црне пропаганде“, тј. израду материјала и фалсификованих докумената који су наводно претендовали да буду производ левичарских појединца или групе. Тако је током председничких избора 1970. године, ЦИА користила „црну пропаганду“ да би направила раздор између комуниста и социјалиста.

У неким случајевима, облик пропаганде који је примењивала ЦИА подразумевао је њено директније ангажовање. Станица ЦИА усмеравала је и финансирала рад група које су постављале пропагандне постере и политичке панфлете и бавиле се другим уличним активностима. Најчешће су ове активности биле део већих пројеката намењених да утичу на исходе избора у Чилеу, али су такође примењиване и у одсуству изборне кампање.

Поред куповине „позиција“ у медијским кућама, станица ЦИА у Сантјагу је новчано помагала или чак оснивала медијске куће које не би ни постојале да није било Агенције. Од 1953. до 1970. године, станица ЦИА је субвенционисала рад многих новинских агенција, часописа намењених интелектуалним круговима, као и десничарског недељника. Највећа новчана подршка ишла је *Ел Меркурију*, највећим дневним новинама у Сантјагу. Накнадна анализа ЦИА навела је да су *Ел Меркурио* и остали медији подржани од стране Агенције, имали важну улогу у припреми за извођене војног пуча 11. септембра 1973. године, када је збачен Аљенде.

Својим тајним активностима у Чилеу, америчка влада настојала је да утиче на активности разних институција и група у чилеанском друштву. Циљ ових активности био је покушај да се директно утиче на креирање политике владе, као и да се умањи комунистички или левичарски утицај међу организованим групама у друштву. Већина ових пројеката садржавала је пропагандну компоненту.

Субверзивна дејства су од стране САД примењиване током свих већих избора у Чилеу у периоду између 1963. и 1973. године, и у више наврата интервенција САД била је масовна, што је подразумевало и посебну организацију институција САД. У циљу праћења председничких избора (1964. и 1970. године) и

координације субверзивних дејстава, у Вашингтону је успостављена интер-агенцијски Комитет коју су чинили представници Стејт департмента, Беле куће и званичника ЦИА. Слична група формирана је у амбасади САД у Сантјагу. По званичним изворима, у оквиру ЦИА за праћење изборног процеса није формирана „посебна група“, али је зато станица ЦИА у Сантјагу ојачана додатним људством и капацитетима. Станица је такође била директно ангажована у подршци проамеричких Хришћанских демократа у вођењу изборне кампање у америчком стилу, као и извођењу „крне пропаганде“.

За прикривање својих активности у Чилеу, спровођење обавештајног, субверзивног рада, тајног финансирања проамеричких политичких партија и пропагандних активности, у покушајима да утиче на политичку сцену у Чилеу, ЦИА је користила услуге мултинационалних корпорација.⁴⁸⁷

Када се анализира процес одобравања и управљања субверзивним пропагандним операцијама од стране америчког политичког естаблишмента и саме ЦИА, могу се извући следећи закључци: у процесу одобравања предложених субверзивних дејстава били су укључени председник САД, „Комитет 40“ и сама ЦИА; у оквиру ЦИА – командовање и контрола извођења субверзивних дејстава била је чврсто и добро усмерена, процедуре у оквиру ЦИА за контролу програма субверзивних дејстава били су добро дефинисани тако да је Станица ЦИА у Сантјагу имала дефинисану одговорност и обавезе извештавања према својој централи и супервизорима у Вашингтону, тако да су једностране акције Станице ЦИА у Сантјагу, без знања Централе, биле практично немогуће.

Централно питање руковођења и командовања је слобода рада ЦИА у спровођењу субверзивних дејства. Архивски подаци о субверзивним дејствима ЦИА у Чилеу указују на то да, иако су се процеси давања овлашћења и контроле спровођења поштовали, постојали су недостаци у овим процедурама. На то указују закључци да је ЦИА имала значајну слободу и пресудну улогу у иницирању њихове примене, у избору техника, одлучивању са којим

⁴⁸⁷ Као карактеристичан случај може да се наведе сарадња ЦИА са компанијом International Telephone and Telegraph, Inc. (ИТТ). у периоду 1963 -1973. године. У циљу координације наведених активности, за чланове управног одбора ИТТ били су постављени бивши припадници ЦИА, што је случај са бившим директором ЦИА Џоном Мек Коном, који је 1970. године био члан Управног одбора компаније ИТТ.

субверзивним техникама ће бити упознати чланови Комитета 40, поједини политички кругови и представници Амбасаде САД у Сантјагу. На основу процене Агенције о политичкој осетљивости пројекта, доносили су одлуке о томе који програми субверзивних дејстава ће бити достављени Одбору 40, и на тај начин оставили простор за манипулацију Одбором и политичким естаблишментом. Једном када су пројекти били одобрени од стране Комитета 40, они су спровођени без контроле њихове примене и њихових преиспитивања у току извођења. Агенција је вршила годишње извештавање и давање мишљења о текућим пројектима, али Комитет 40 није предузимао кораке у правцу њиховог преиспитивања, осим ако пројекат није од стране ЦИА препоручен за обнављање или преиспитивање, или ако је постојала нека важна промена у садржају или износу финансијске подршке пројекту. Питање колико су амбасадори били упознати са појединим пројектима субверзивних дејстава зависило је од личне заинтересованости амбасадора. Такође, неоспорна је чињеница да је, према председничким упутством, пројекат *Track II* (подршка војног удара против Аљендеа) покренут са инструкцијом председника да о њему не буду информисани амерички амбасадор у Сантјагу, чланови Стејт департамента, или било ко од чланова Комитета 40, што такође доводи у питање одговорност ЦИА.

Анализом истраживачке грађе, идентификоване су најупечатљивије особности субверзивних психолошких операција које су обавештајне службе САД спроводиле у Чилеу у периоду од 1963. до 1973. године: на политичком плану, пропагандне субверзивне активности биле су инструмент спољне политике САД, о чијој примени се одлучивало на највишим нивоима политичке власти; на спољном обавештајном плану, пропагандна операција била је део широког и тајног, субверзивног деловања ЦИА према Чилеу, али и према другим земљама Јужне Америке.

Уочене су следеће особности пропагандне операције у односу на остале облике субверзивног деловања ЦИА према Чилеу: као најобимнија, најпримењенија, највише финансирана врста субверзивног деловања; пропаганда је била важан елемент многих других субверзивних пројеката ЦИА, нарочито изборних пројеката; и за њено извођење била је укључена бројна и широка мрежа позиција и сарадника ЦИА.

Што се тиче карактеристика и посебности саме пропагандне операције ЦИА, могу да се изведу следећи закључци: то је била дугорочна и континуирана операција, вођена у периоду од 1963. до 1973. године, у наведеном периоду примењивана је различитим интензитетом, тако да је у „нормалним временима“ примењивана на ниском нивоу, да би се њен интензитет повећавао, када би ЦИА проценила да у Чилеу предстоје активности и догађаји које представљају посебну претњу по америчке интересе, и пропагандни механизми развијени за употребу током 1964. године, коришћени су у више наврата, све до 1973. године.

Пропагандне активности ЦИА могу се условно класификовати на директне и индиректне. У директне пропагандне активности станице ЦИА у Сантјагу могу се класификовати следеће врсте активности: 1) пласирање у чилеанским медијима пропагандних материјала које је израдила станица ЦИА у Сантјагу или Централа у Вашингтону, користећи позиције (сараднике и агентуру) у медијским кућама, 2) директну подршку издавању појединих публикација, „жуте штампе“, 3) спровођење „црне пропаганде“ и 4) финансирање и усмеравање пропагандних уличних активности неформалних група које су постављале пропагандне постере, политичке панфлете и бавиле се другим уличним пропагандним активностима. У индиректне али врло важне пропагандне активности ЦИА спада финансијска подршка медијским кућама, јер је ЦИА значајно новчано помагала или чак оснивала медијске куће у Чилеу које неби ни постојале да није било Агенције.

Када се анализирају циљне групе пропагандних операција ЦИА, може да се закључи да је широком лепезом пропагандних производа и активности, као њиховом масовношћу, ЦИА пропагандно утицала на скоро све слојеве друштва у Чилеу, почев од интелектуалаца, пословних људи, на женску популацију, а посебно је усмерила своје активности према сиромашном слоју грађана, који је природно био гласачко тело левичарских партија. По званичним изворима, у овиру ЦИА за праћење изборног процеса није формирана „посебна група“, али је зато станица ЦИА у Сантјагу ојачана додатним људством и капацитетима. Са појединим субверзним операцијама, због политичке осетљивости (подршка војног удара против Аљендеа) били су упознати само председник Никсон и ЦИА, а не чланови Комитета 40, нити чланови Стејт департамента и амбасадор у Сантјагу.

Када се анализира посебност организације рада саме ЦИА, може да се закључи да је:

- агенција имала значајну слободу и пресудну улогу у иницирању њихове примене, у избору техника, одлучивању са којим субверзивним техникама ће бити упознати чланови Комитета 40, поједини политички кругови и представници Амабасаде у Сантјагу;

Табела 20: Анализа информационе операције САД према Чилеу од 1963. до 1973. године

Циљ субверзивне пропагандне операције	<ul style="list-style-type: none"> - Утицај на јавно мњење у Чилеу - Дискредитација Салвадора Аљендеа - Раздор између левоорјентисаних партија
Ангажоване службе	<ul style="list-style-type: none"> - ЦИА
Посебна организациона структура	<ul style="list-style-type: none"> - Интерресорна група у Амбасади САД у Чилеу и слична група у Вашингтону
Ангажоване остале институције – шири пропагандни механизам	<ul style="list-style-type: none"> - Проамеричке политичке партије у Чилеу - Десничарске женске организације и групе „Грађанска акција“ и друге неформалне групе за улично деловање - Међународне компаније - Дневне новине <i>Ел Меркурио</i> - Локалне радио-станице - Страни медији ван Чилеа - Иностранци новинари - Међународне асоцијације новинара - Опозиционе истраживачке организације
Општа карактеристике операције	<ul style="list-style-type: none"> - Значајно финансирање - Дугорочна, континуирана, масовна, усмерена на све друштвене слојеве - Широка пропагандна мрежа
Примењене технике информационих операција	<ul style="list-style-type: none"> - Психолошке операције (бела, црна) - Дезинформисање
Обавештајне методе примењене за извођење информационих операција	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Open Sources Intelligence – OSINT</i>– медији - <i>Human Intelligence – HUMINT</i>– агентурни рад
Време трајања операције	<ul style="list-style-type: none"> - Од 1963. до 1973. године

- темељ за успешну организацију и извођење пропагандних операција било је неколико година раније, тј. од 1961. године, успостављање широке и масовне оперативне мреже сарадника и односа са кључним политичким странкама и личностима, медијима, сиромашним слојевима, студентима, као и стварање пропагандних и организационих механизма који су били способни да правовремено утичу на кључне друштвене слојеве чилеанског становништва;
- сама централа ЦИА значајно је била ангажована на усмеравању и подршци пропагандног рада станице ЦИА у Сантјагу, као и продукцији пропагандних производа, поготово у време председничких избора;
- посебност у раду представља чињеница да је, у јекну потребе за масовним и интензивним пропагандним активностима, ЦИА основала своје пропагандне капацитете, тзв. „пропагандну групу“ која је само током јуна 1964. године дневно произвела на десетину радио-спотова за радио-станице у Сантјагу и све покрајинске станице; вишеминутне информативне емисије које су емитоване више пута дневно. Група је произвела на хиљаде цртаних филмова, и још много плаћених реклама и дистрибуирала око 3.000 постера дневно, чиме је постигнута масовност пропагандне операције. Масовност ових пропагандних производа указује на значајну ангажованост пропагандних експерата и других стручних и логистичких капацитета у надлежности ЦИА (штампарија, апаратуре за продукцију радио-програма – вероватно лоцираних у Чилеу) који су у малом временском периоду морали да продукују велики број пропагандних производа;
- у пропагандне капацитете и операције које су биле под директном надлежношћу оперативне мреже ЦИА, можемо сврстати и подршку објављивања илегалне штампе; ширење лажних вести и дезинформација путем агената; финансирање малих новина; усмеравање рада радикалне групе *Patria Libertad*, њених радио-програма и организовање њених политичких скупова;
- такође, вршено је посебно интерно брифовање америчких новинара о стању у Чилеу и усмеравање њиховог извештавања и пропагандног деловања;
- за прикривање својих активности у Чилеу, спровођење обавештајног, субверзивног рада, тајног финансирања политичких партија и пропагандних

активности, ЦИА је користила услуге мултинационалних корпорација у Чилеу.

Када се анализирају посебности у раду ЦИА, оно што је врло важно је то да је за извођење својих пропагандних операција, имала на свом списку широку лепезу институција, како у Чилеу тако и у другим земљама, које је ангажовала сходно ситуацији. Када се анализира ова лепеза институција која је ушла у шири организациони спектар пропагандног механизма ЦИА, најкарактеристичнији појединачни пропагандни пројекат било је финансирање рада дневних новина *Ел Меркурио*, чији су новинари – сарадници ЦИА, дневно производили по један уводни чланак на основу смерница Агенције. Овај пројекат имао је мултипликативни ефекат, јер су се наводи из ових уводника читали у радио-емисијама и програмима широм земље на различитим националним радио-мрежама. Штавише, *Ел Меркурио* био је један од најутицајнијих латиноамеричких новина, посебно у пословним круговима у иностранству.

Даље, у критичном периоду, пред долазак Аљендеа на власт, ЦИА је значајно користила и спроводила оркестрирани медијски напад на Аљендеа преко својих позиција у иностраним новинама, преко Међународне асоцијације новинара у других међународних удружења новинара.

Осим тога, ЦИА је у критичним моментима, као додатно појачање свом пропагандном раду, упућивала у Чиле на десетину страних новинара, сарадника из десетак земаља да тамо пропагандно делују на локално и светско јавно мњење.

У периоду од 1970. до 1973. године, за време власти Аљендеа, поред финансирања опозиционих проамеричких партија и подршке опозиционом листу *Ел Меркурију*, слобода штампе је најважнија тема коју је користила ЦИА у својој међународној пропагандној кампањи против Аљендеа. У овим пропагандним активностима, значајно је користила позиције у међународним асоцијацијама новинара, као што је Интер – америчка асоцијација новинара (*Inter-American Press Association - IAPA*) која је на скупу у Сантјагу 1972. године изнела оцену да је Чиле земља у којој је значајно угрожена слобода штампе. ЦИА је у наведеном периоду значајно финансирала рад опозиционих истраживачких организација, поред тога што је упућивала значајну економску и техничку помоћ опозиционим странкама и групама у приватном сектору. Према доступним подацима, многе

иницијативе и захтеви опозиције у Парламенту били су у ствари плод рада опозиционих истраживачких организација.

5.8.2. Искуства употребе информационих операција током сукоба на тлу бивше СФРЈ

Информационо деловање западних земаља против Социјалистичке Федеративне Републике Југославије током деведесетих година постаје све оштрије, отвореније и негативније. Усмерено је на питања људских права и слобода, уставне промене, стања међунационалних односа, стања на Косову и Метохији, однос према алтернативним покретима, положају цркве, међународном тероризму, продаји оружја и др.⁴⁸⁸ Потенциране су разлике између народа, економске развијености и цивилизацијског нивоа појединих делова земље, искривљаване су чињенице које се односе на Први и Други светски рат итд. Главна мета информативних операција било је заједништво југословенских народа и институције на којима је оно почивало, пре свега Југословенска народна армија.

Примена информационих операција за време сукоба у Словенији 1991. године заснивала се на америчким искуствима из Заливског рата. Након сукоба, у коме је погинуло шест Словенаца и 44 припадника ЈНА, да би онемогућили да истина дође до јавности, Словенци преко свог Секретаријата за информисање откупљују аматерске снимке настале током сукоба и похрањују их у бункер.⁴⁸⁹ Информативно деловање Словеније координирано је у Међународном Прес центру Цанкарјевог дома у Љубљани, где је било ангажовано више од хиљаду страних и домаћих новинара, којима су Словенци пружали обиље информација и података, често искривљених и не увек тачних. Ове информационе операције карактерише офанзивност и агресивност словеначких снага с једне стране и инфериорност савезних органа с друге стране. Фабриковањем лажи и дезинформацијама, ангажовањем обавештајних органа, уз подршку неких западних земаља и суседне Хрватске, словеначке снаге настојале су да

⁴⁸⁸ Kirbus V.: *Sadržaj i poruke aktuelne podrivачke propagande*, 13. мај, br.6/86, Beograd, 1986.

⁴⁸⁹ Кутњак Ј.: *Пропаганда у савременом рату са посебним освртом на рат на просторима СФРЈ 1991–1992.*, магистарски рад, Факултет цивилне одбране, Београд, 1993. стр. 64.

компромитују, разбију и парализу функционисање тадашњих органа Федерације и Југословенске народне армије.

Информационе операције током грађанског рата у Хрватској карактерише екстремизам, како у вербалној и писаној, тако и у акционој пропаганди. Као што су по војним питањима ангажовани страни војни инструктори, тако су ангажовани и страни експерти за информационе операције. Сва средства информисања стављена су под непосредну контролу носиоца највише власти у Хрватској уз помоћ страних обавештајних експерата.⁴⁹⁰ У Хрватској се поред ЈНА, која је у Словенији била централна мета напада, интензивно нападају и Срби, којима се приписују различите негативне особине и злочини.

Напад на ЈНА путем медија у Хрватској је оствариван уз обилато коришћење искуства Словеније у вођењу информационог ратовања. Тадашњи систем информативно-пропагандне делатности савезне државе није испољио потребну ефикасност и није се прилагодио новонасталим околностима. Остварени резултати могу се сматрати маргиналним у односу на противничку страну. Бројне, наводно строго поверљиве информације долазиле су „сасвим случајно“, тј. ангажовањем агената и сарадника, до грађана где је требало да изазову дефетизам, спрече мобилизацију и посеју разорну неверицу у стварне могућности и способности ЈНА.

Успех информационих операција које су Оружане снаге Хрватске спроводиле против бораца и становништва Републике Српске Крајине и Републике Српске, током операција „Бљесак“ и „Олуја“, темељиле су се на доброј обавештајној процени психолошке слабости српског борца када је у питању сигурност његове породице. Психолошка веза „борац – породица“, позната у свим војним психологијама као веома снажан мотив, максимално је искоришћена у

⁴⁹⁰ У операцији „Олуја“ на територији Српске Крајине сви српски медији, као и везе међу јединицама, били су угушени са веома јаким и усмереним ометачима, или неутралисани ваздушним ударима, а на њиховим фреквенцијама програм су емитовале хрватске снаге потпомогнуте америчком техником и стручњацима за пропагандни рат. Коришћен је српски језик, српска народна музика, а обавештења су била дезинформације које су шириле страх и дефетизам. Када је већ дошло до опште пометње и пада одбране, преко медија саопштавани су коридори за евакуацију становништва и војске. Све то је убрзавано заједничким бомбардовањем хрватске и НАТО авијације. Сличан рецепт примењен је и у Републици Српској и касније у бомбардовању СРЈ. Према: Павловић М.: *Односи с јавношћу*, Мегатренд универзитет примењених наука, Београд, 2003. стр. 230.

операцији „Олуја“. Артиљеријским нападима на колоне избеглица, налетима авијације и гађањем незаштићених цивила, уз истовремено протурање гласина о страшним губицима, издаји и повлачењу српске војске, једноставно је разбијен инстинкт српског борца – преовладао је страх за породицу и очај због немоћи да се породица заштити. Лансирано је безброј лажних наређења, упутстава и инструкција о поступању на терену, што је дистрибуирано у облику летака, преношењем гласина преко убачених провокатора, дезинформисањем путем радио-емисија и др.

Током сукоба на територији бивше Босне и Херцеговине, на стратегијском нивоу, информационе операције против Војске Републике Српске вођене су из једног центра, односно Министарства одбране САД, а усмеравани преко администрација у западноевропским земљама и Команде НАТО за Европу. Да би пратили ситуацију и учинке информационих дејстава на просторима бивше БиХ, на терен су упућиване специјализоване екипе за испитивање јавног мњења како би на основу добијених података кориговале активности. Ове анкете спроводиле су међународне организације у којима су били ангажовани обавештајни органи (*HUMINT*).

У циљу припреме међународног јавног мњења за важне одлуке међународне заједнице, у медијима је откривано нешто сензационално и извођене су операције које могу да се повежу са субверзивним дејствима⁴⁹¹, а које су требале да потврде тезе о бруталности Срба и створе негативне ставове у западној јавности о Србима, због којих ће ови сматрати да су мере њихових званичника оправдане.⁴⁹² Познат је пример из сарајевске улице Васе Мискина, где је у реду за

⁴⁹¹ Станковић З.: „Спрега западних медија и агресије“, *Нови гласник* бр. 5, 2000. стр. 111.

⁴⁹² Агенција Ruder-Finn Global Affairs која се ангажовала на страни муслиманског руководства током рата у БиХ, о Србима је стварала слику лоших момака. Агенција је успоставила Bosnia Crisis Communications Center у Вашингтону. За успешан рад, Друштво за односе с јавношћу Америке доделио је тој фирми 1993. године сребрну плакету у категорији кризних комуникација. Челник агенције Џејмс Харф изјавио је: „Погодили смо право у мету. Задатак је био сложен, нико није разумео шта се догађа у Југославији. Већина Американаца питала се у којој се афричкој земљи налази Босна. Али, успели смо да ствар поједноставимо, да је прикажемо као причу о добрим и лошим момцима“. О методама којим се служио, исти „спин доктор“ каже: „Ствар је једноставна. Једна картотека, један компјутер и један телефакс, то је углавном сав наш алат. У картотеци је неколико стотина имена новинара, политичара, представника хуманитарних организација, универзитетских наставника. Компјутер, који унакрсно претражује ту картотеку по областима и избацује податке о најподобнијој циљној групи, повезан је с телефаксом. На тај начин у могућности смо да за неколико минута

хлеб живот изгубило 17 људи. За злочин су оптужени Срби, а само два дана касније међународна заједница је увела санкције СРЈ. Накнадно откриће објављено два месеца касније у „Индипенденту“ да је злочин изрежирала муслиманска влада, није утицало на санкције, нити јавно мњење. Сличан сценарио примењен је у Заливском рату.⁴⁹³

Државни органи Републике Српске и Републике Српске Крајине нису предузели потребне мере да спрече такве активности. Схватајући значај информисања и пропаганде Војска Републике Српске је 1992. године упутила предлог Влади за формирање оперативног центра за информисање и пропагандну делатност при Врховној команди. Центар, међутим, никада није образован. Генералштаб Војске Републике Српске касније формира Центар за информативно-пропагандну делатност ГШВРС и пет центара по корпусима. Оперативно одељење које је образовано у овом центру имало је у свом саставу новинаре, преводиоце, пропагандисте, аналитичаре и људе других специјалности.⁴⁹⁴ Аналитичко одељење образовано је на нивоу ГШ и корпуса, с тим што је између њих извршена прерасподела обавеза у праћењу противничких и глобалних медија и прављења закључака. Одељење је анализирано, поред наведених медија, и заробљена документа и обавештајне податке. Планирано је, али није остварено да пропагандно одељење у саставу Центра ГШВРС, поред новинара, пропагандиста, комуниколога, лингвиста има и обавештајне официре.

Доласком мировних снага у Босну и Херцеговину, информациона операција НАТО у БиХ имала је за циљ прихватање снаге СФОР-а од стране локалне популације. Касније је одлучено да јединице ИФОР-а изводе кампању под називом “IFOR Information Campaign (ИЦ)” тј. информациона операција, која

пошаљемо одређену информацију свима за које мислимо да ће на њу реаговати. Наш се задатак састоји у томе да расејемо вести, да их што брже пустимо у оптицај како би тврдње у прилог нашој ствари биле прве исказане. Брзина је пресудна. Ми добро знамо да је важна прва вест. Деманти немају никакву делотворност“. Према: Павловић, М.: *Односи с јавношћу*, Мегатренд универзитет примењених наука, Београд, 2003. стр. 230.

⁴⁹³ Агенција за односе с јавношћу Hill&Knowlton је по наруџби америчке владе лансирала причу кувајтске болничарке о бруталности ирачких војника који су из инкубатора избацили 312 кувајтских новорођенчади. Након рата, прича је демантована: Бехам М.: *Ратни добоши – медији, рат, политика*, Миона, Београд, 1997. стр.133.

⁴⁹⁴ Основне активности оперативног одељења биле су: одржавање непрекидне везе са ГШ и пријем упутства у вези планираних нападних и одбрамбених операција, израда закључака анализе деловања непријатељских и светских медија, процена вероватних праваца њиховог пропагандног деловања, планирање и руковођење пропагандним деловањем.

је вођена од стране PSYOP јединица, на основу НАТО психолошке доктрине за подршку мировним операцијама. Америчка 4. PSYOP оперативна група из Форт Брага, која у свом саставу има обавештајно одељење, ангажована је ради подршке информационе операције НАТО у БиХ. Због величине зоне и времена трајања операције, скоро све америчке резервне PSYOP јединице су активирани и ангажовани ради учешћа у подршци мисији ИФОР-а. Примена метода „лице у лице“, мада најстарија, била је једна од најефикаснијих метода информационе операције НАТО-а у БиХ. Способност тактичких PSYOP тимова да попричају са становништвом на локалном дијалекту, у кафанама или кућама, омогућавала је брзу процену ефекта информационих операција. НАТО јединице остваривале су свакодневно присуство патрола на терену, с циљем не само да спрече евентуална насиља, него и ради добијања информација од становништва.

Током сукоба на тлу бивше СФРЈ, обавештајне службе страних земаља су у примени информационих информација користиле већину како легалних тако и илегалних метода обавештајног рада. Поред директног ангажовања специјалних јединица земаља НАТО за извођење информационих операција, као и капацитета обавештајних састава за сигнални обавештајни рад у циљу ометања рада српских радио и ТВ станица, обилато је коришћен илегални, агентурни метод за ширење пропаганде, гласина и дезинформација међу српским становништвом у одсудним тренуцима оружаних сукоба. Такође, значајно се користе новинари, средства јавног информисања, као и агенције за односе са јавношћу као легални метод спровођења информационих операција и за мерење њиховог ефекта. Посебно се наглашава чињеница да су у овим сукобима, стране обавештајне службе изводиле и субверзивна дејства у склопу шире информационе операције која је имала за циљ припрему међународног јавног мњења за значајније војно ангажовање НАТО на тлу бивше СФРЈ.

5.8.3. Улога западних обавештајних служби у субверзивној информационој операцији „Потковица“ 1999. године

У пролеће 1999. године, западне земље, чланице НАТО-а, сагледавајући ризик у вези са извођењем незаконите агресије против СР Југославије и

процењујући да јавно мњење западних земаља неће подржати нелегалну војну кампању, приступају осмишљавању аргументованог образложења којим ће оправдати захтев за војну интервенцију. Важну улогу у осмишљавању лажног образложења – фалсификовању и креирању наводног плана руководства СРЈ, Војске Југославије и МУП Републике Србије за извођење операције „Потковица“, доделили су својим обавештајним службама. Обелодањивање наводног плана и спиновање светског јавног мњења представљало је информациону операцију која је, у ширем смислу, имала за циљ да, објављивањем наводних доказа о постојању српског плана за протеривање Албанаца са КиМ, придобију јавност у западним земљама за покретање војне интервенције против СР Југославије, и представе је као меру за заустављање етничког чишћења које је наводно испланирало руководство СР Југославије.⁴⁹⁵

У ужем смислу, информациона операција имала је за циљ да додатно дискредитује и сатанизује руководство СРЈ и председника Милошевића пред светском и домаћом јавношћу. Такође, лажни документ – план операције „Потковица“, требало је да буде наводни писани доказ против југословенског председника, и важан аргумент да Милошевић буде изведен пред међународни трибунал за ратне злочине.⁴⁹⁶

У суштини, ради се о класичном примеру информационе операције које су припремиле обавештајне службе САД, Велике Британије, Немачке, Аустрије и Бугарске, која је убрзала војну интервенцију НАТО-а против СР Југославије.⁴⁹⁷

Валидне доказе о улози обавештајних служби западних земаља у припреми за извођење информационе операције „Потковица“ врло је тешко наћи, али се могу назрети у каснијим изјавама војних и политичких представника НАТО, које су по завршетку војне интервенције против СРЈ дали медијима, као и у мемоарима учесника догађаја.

О улози обавештајних служби САД, пре свега ЦИА, у инспирисању и

⁴⁹⁵ Операција „Потковица“ је шифровани назив за наводну војну операцију Војске Југославије и полиције Србије која је, према западним изворима, наводно имала за циљ протеривање свих Албанаца са територије Косова и Метохије 1998. и 1999. године.

⁴⁹⁶ Bell S.: “Ethnic Cleansing“ Plans Laid Years Ago’, *The Times*, London, 1999, 9 April.

⁴⁹⁷ Мијалковски М., Конатар В.: *Необавештајна роварења обавештајца*, Прометеј, Нови Сад, 2010, стр. 228.

покретању наведене информационе операције, и инструкисању других служби, може да нам послужи чињеница да је операција „Потковица“ први пут поменута 4. априла 1999. године, када је Даг Валер, дописник магазина *Time*, уживо на америчкој телевизији *CNN* изјавио да је америчка обавештајна служба ЦИА, упозорила председника Клинтона да Милошевић креће у велику операцију етничког чишћења целе јужне српске покрајине, и да је српској војсци дат тајни задатак чији је назив „операција Потковица“. О улози ЦИА у инструкисању бугарске обавештајне службе да састави фризирану обавештајну процену, на основу сумњивих података ОЕБС-а, такође нема доказа. Међутим, сазнања о томе да су многи припадници посматрачке мисије ОЕБС-а на Косову били припадници америчких и британских служби, такође могу да укажу на улогу ових служби у инспирисању и покретању ове информационе операције.⁴⁹⁸

Када се говори о улози бугарских служби, можемо да претпоставимо да је бугарској служби додељена улога једног од два „обавештајна извора“ (други извор је аустријска обавештајна служба) коме ће се у НАТО-у веровати, због својих обавештајних оперативних позиција у региону и на Косову, као природне зоне обавештајне одговорности. С друге стране, у случају откривања позадине операције, западне службе могу увек да за своје грешке пребаце одговорност на бугарске колеге и њихове лоше информације.

Суштински, документ који је бугарска обавештајна служба израдила и назвала „Операција поткова“, производ је анализе догађаја из јануара и фебруара 1999. године који су сачинили бугарски обавештајни аналитичари. Документ је настао на основу извештаја Посматрачке мисије ОЕБС-а, према којима су се јединице српских снага, непосредно пре почетка рата, налазиле на ободима Косова, што је бугарске аналитичаре и навело на назив „Поткова“. Наведени документ – процену бугарске службе – крајем јануара 1999. године бугарска министарка спољних послова Надежда Михајлова предала је немачком министру спољних послова Јошки Фишеру, а он је документ проследио министру одбране Рудолфу Шарпину.

⁴⁹⁸ О томе да су многи припадници ОЕБС-а на Косову били припадници ЦИА и МИ-6 говори британски новинар Тим Машал у својој књизи „Игра сенки“, у издању Самиздат, Београд, 2005, стр. 38.

Улогу „другог обавештајног извора“ који је требао да потврди валидност информација бугарске службе, добила је аустријска обавештајна служба ХНА. Она је информацију о плану „Потковица“ доставила аустријском министру спољних послова Волфгангу Шиселу, који ју је усмено проследио представницима ЕУ током једне од конференција министара иностраних послова Европске уније.⁴⁹⁹

Када се разматра улога Немачке обавештајне службе БНД, важне су оцене Јиргена Елзесера, аутора више књига о ратним догађајима на Балкану. Он је у интервјуу београдској *Борби* 5. априла 2002. године и недељнику НИН 23. октобра 2008. године изнео бројне податке који објашњавају улогу обавештајних служби у извођењу ове информационе операције. Он износи да запад дуго није имао никаквих доказа да је Србија планирала протеривање Албанаца с Косова. Онда је Немачка обавештајна служба (БНД) добила од владе задатак да се „позабави“ тим питањем.⁵⁰⁰ Улога немачке обавештајне службе у овој информационој операцији много је комплекснија и сложенија, имајући у виду да је она преузела улогу да изради фалсификат наводног српског оперативног плана „Потковица“ и да га немачки политичари путем медија представе светској јавности.

О улози немачке службе у изради фиктивног документа, говорили су и поједини немачки медији. Конкретно у емисији *Панорама* од 18. маја 2000. године изражена је сумња да су мапе наводног плана цртане у Бону. Конкретно, у тој емисији, на питање новинара где су настале мапе које је министар Шарпинг приказао 7. априла 1999. године на конференцији за штампу, Хајнц Локвај, пензионисани немачки бригадни генерал, одговорио је да су графикони настали у немачком Министарству одбране.⁵⁰¹

Израда *Брошуре* имала је за циљ да обмане светску јавност о томе да је

⁴⁹⁹ Da li je postojao "Plan potkovica",

<http://www.novinar.de/2011/04/15/da-li-je-postojao-plan-potkovica.html>

⁵⁰⁰ Марсенић С.: *Ко је сковао план „Потковица“*, Интервју са Ј. Елзесером у листу *Борба*, Београд, 5. април 2002. године.

⁵⁰¹ Хајнц Локвај је иначе објавио књигу у којој је оптужио немачког министра одбране да је исконструисао доказе да би подржао рат. У књизи је изнео тврдње да је план фабриковала бугарска обавештајна служба. Написао је да је процена немачке владе заснована на генералној анализи бугарске обавештајне службе о понашању Југославије у рату, која је укључила специфичан „план“ немачког Министарства одбране, који је носио име „Потковица“.

НАТО наводно дошао у посед материјалних доказа о постојању плана операције „Потковица“, јер је на конференцији за штампу министар Шарпинг показао и наводне мапе операције. Иако он није тврдио да су те мапе биле заплењене од српских војних снага, контекст у ком су се помињале и штампа на самим мапама су сугерисале управо тај закључак. Изјава Рудолфа Шарпинга на конференцији за штампу 7. априла, да је „налаз обавештајних служби крунски доказ Милошевићевог плана за етничко чишћење Косова“, представљала је на неки начин оправљање западним медијима да матријале и шеме које је Шарпинг приказао прогласе аутентичним и да крену у медијску информативну кампању против руководства СРЈ, у којој су водећу улогу имали британски и амерички медији. Тако Лондонски *Тајмс* у својим текстовима наводи о немачким доказима као да су стварно заробљени документи и оцењује да је „документ значајан, и због тога што су обезбеђени писани докази против југословенског председника који треба да буде изведен пред међународни трибунал за ратне злочине”.⁵⁰²

Табела 21: Анализа субверзивне информационе операције „Потковица“ 1999. године

Циљ субверзивне пропагандне операције	<ul style="list-style-type: none"> - Дискредитација и сатанизација руководства СРЈ пред светском и домаћом јавношћу - Припрема светског јавног мњења за војну интервенцију на СРЈ
Ангажоване службе	- Америчке, британске, немачке и бугарске
Примењене технике информационих операција	<ul style="list-style-type: none"> - Психолошке операције - Дезинформисање
Мета информационих операција	- Јавно мењење у Немачкој, Европи и САД
Обавештајне методе примењене за извођење информационих операција	- <i>Open Sources Intelligence – OSINT</i> –медији
Обим операције	- Масовна и глобална операција стратегијског нивоа
Примењена организација – институционална и ванинституционална	<p>Коришћење технике преносника:</p> <ul style="list-style-type: none"> - први преносник: обавештајне службе - други преносник: министар Шарпинг - трећи преносник: светска штампа, посебно америчка - четврти преносник: јавно мњење

⁵⁰⁶ Bell S.: “Ethnic Cleansing Plans Laid Years Ago“, *The Times*, London, 1999, 9 April.

Вашигтон Пост, на насловној страни од 11. априла 1999. године, под називом *Српска офанзива је детаљно планирана*, извештава о рату и цитира тајна документа „Операције Потковица“ југословенских безбедносних снага.⁵⁰³

Њујорк тајмс је у тексту од 11. априла извештавао о подацима и документима које је поседовало Министарство одбране Немачке, чиме се ствара привид да је било више извора исте информације, што је један од предуслова у обавештајном раду да се информација потврди као тачна.⁵⁰⁴

Информације које је пласирала западна штампа представници НАТО-а су представљали као независне изворе. Тако је секретар одбране САД Вилијам Коен цитирао причу новинске куће *Вашигтон Пост* као независну потврду, иако је познато да је *Вашигтон Пост* близак Капитон Хилу и да често од њих добија информације.⁵⁰⁵

Врло брзо већина западних медија је учествовала у кампањи, тако да је веома мало медија сумњало у постојање те Операције. Као изузетак може се узети извештавање немачког Шпигла који је био један од ретких гласила који јеговорио о великој реторичкој офанзиви дела немачке владе.

Шпигл је 10. јануара 2000. године објавио текст, оцењујући да је све у вези са операцијом „Потокова“ у ствари ратна пропаганда, позивајући се на књигу Хајнца Локваја. Годину дана касније, у фебруару 2001. године, телевизија АРД емитовала је документарца: „Почело је једном лажи“ у коме је изнела податке о фалсификовању наводног плана „Потковица“.

5.8.4. Искуства у примени информационих операција током НАТО бомбардовања СРЈ

Против Савезне Републике Југославије 1999. године информативно се делује и споља и изнутра. Информационе операције против СРЈ и Војске Југославије током деведесетих година карактерише то што се тзв. специјалне

⁵⁰³ Smith R., Drozdiak W.: “Serbs Offensive Was Meticulously Planned“, *The Washington Post*, 1999, 11 April.

⁵⁰⁴ Whitney, Craig R.: “Crisis in the Balkans: The Overview; Allies Expecting Many More Weeks of Air Campaign“, *The New York Times*, 1999, 11 April.

⁵⁰⁵ Cohen B. C: *The Press and Foreign Policy*, Princeton, Nj: Princeton University Press, 1963.

снаге за пропагандна дејства не убацују, већ се акредитују у својству извештача у СРЈ.⁵⁰⁶ Поред тога, носиоци овог облика угрожавања безбедности из иностранства делимично или потпуно финансирају поједине медије у СРЈ преко којих пласирају своје ставове. На плану спољњег информационог деловања према СРЈ посебно се истиче највећа америчка телевизијску мрежа CNN. За ту мрежу током бомбардовања СРЈ 1999. године раде и специјалисти за психолошке операције оружаних снага САД, који су имали за собом велико искуство скупљено у Заливском рату и рату у БиХ. Они су наставили да делују на исти начин као у БиХ, понављајући већ раније изнете стереотипе и предрасуде о Србима.

Специјалне информационе операције према СРЈ током бомбардовања спроводила је америчка Команда за специјалне операције (*SOCOM*). Америчка команда свакодневно је спроводила специјалне психолошке операције широм СРЈ као помоћ ваздушној операцији Алијансе. Почетком августа 1998. године, 4. Група за PSYOP операције, почела је припреме за подршку НАТО операцији на Косову.⁵⁰⁷ Официри из 6. PSYOP батаљона, упућени су у 32. авио-операцијску групу, у Рамштајну, (Немачкој) где је био смештен штаб Америчких ваздухопловних снага у Европи, да би учествовали у планирању информационих операција. У фебруару 1999. године, војници 4. групе за PSYOP операције формирали су *Joint Psychological Operations Task Force (JPOTF)*, Здружене PSYOP снаге с циљем подршке НАТО операције против СРЈ.

Током 78 дана дуге кампање НАТО, Здружене PSYOP снаге, коришћењем авиона *MC-130H Combat Talon* из 7. Сквдрона за специјалне операције (7th Special Operations Squadron) избацили су *преко 100 милиона летака* над Србијом.⁵⁰⁸ Коришћењем авио-бомби *MK-129*, више од 4,5 милиона летака бачено

⁵⁰⁶ Mijalkovski M: *Propagandna agresija protiv SRJ, Psihološko-propagandni rat, Zbornik radova, Centar vojnih škola VI, Beograd, 1998.*

⁵⁰⁷ *PSIOP in KOSOVO*, Internet, 10/09/2006/ <http://www.psiop.in.Kosovo>.

⁵⁰⁸ Анализом садржаја летака који су израђени од стране НАТО-а, уочава се да су у изради летака коришћени *обавештајни подаци* везани за циљну групу којој је летак намењен. Такви подаци налазе се на ледима које је НАТО класификовао под бројем: 03-Q-09-L004 где се износи обавештајни податак да је „већ 13.000 припадника ВЈ дезертирало и да се због те чињенице позивају остали припадници ВЈ да прате њихов пример“; 03-Q-02-L003, где се наводи тачан назив 78. моторизоване бригаде, 211. оклопне бригаде, 52. и 78. мешовите артиљеријске јединице; 03-X-04-L002, где су наведена тачна имена и презимена појединих ратних команданата бригада у ВЈ; и 03-K-06-L001, где се у летку „напомиње припадницима ВЈ на много бољи статус који имају припадници МУП-а Србије у односу на припаднике војске“.

је из авиона F-16 и B-52. Сваки летак садржао је четири кода. Кодови су се односили на посебну циљну групу, тему, жељену акцију и број серије летка.

У припреми и извођењу бомбардовања на СРЈ обезбеђена је потпуна координација активности на линији Вашингтон (Пентагон, Стејт департмент) – Брисел (ЕУ, НАТО, ОЕБС) – Приштина (КФОР, УНМИК) са ослоном на стандардно распоређене снаге за обавештајно-агентурни рад (HUMINT), радио-прислушкивање (SIGINT), тражење електронских извора – радари, сензори итд. (MASINT), коришћење отворених извора обавештајних података (OSINT) и прикупљање података из информативних средстава и мрежа (ITINT). Праћење и анализа медија вршено је у Команди за јужноевропско војиште НАТО-а (AFSOUTH) у Бриндизију, Италија.

На НАТО конференцијама за штампу свакодневно су лансиране информације „о злоделима и терору над шиптарским становништвом“, коришћењу албанских избеглица као живог зида испред јединица Војске Југославије и испробане приче о логорима и силовањима албанских цивила.

Пропагандни штаб НАТО ангажовао је мултинационалне електронске медије, велики број листова и других гласила који су свакодневно преносили једностране верзије догађаја, пласирали дезинформације о разлозима ваздушних напада и учинку бомбардовања на територији СРЈ. Поред тога, из Прага су емитовани програми *Гласа Америке*, *Слободне Европе* и неких западноевропских станица на српском језику. За ефикасније и свеобухватно информационо деловање, нападач је користио, поред простора земаља чланица Алијансе, и простор бивших југословенских република и земаља у непосредном окружењу (Македонија, Албанија, Бугарска, Румунија), чиме је створен „информативно-пропагандни прстен“ око СРЈ. Електронски медији суседа СРЈ су својим сигнаlima и пиратским програмима ометали југословенске телевизијске и радио-станице. Одатле су стизали интензивни и непрекидни пропагандни притисци путем мас медија.

Истовремено, нападач је настојао да спречи или ограничи емитовање програма домаћих радио и телевизијских станица, па уништава бројне објекте информативне инфраструктуре СРЈ и изазива искључење телевизије СРЈ из

сателитског канала, искључење из мреже Интернета и електронско ометање радио и телевизијских станица.

Поред тога, последњих дана бомбардовања СРЈ 1999. године, стручњаци владе САД за пропаганду учествовали су у прављењу вести за CNN.⁵⁰⁹ Иста медијска кућа је у том периоду дневно имала на располагању 150.000 долара. Ангажоване су и специјализоване институције за креирање јавног мњења, које су нападачу помагале на три „фронта“: једна циљна група било је сопствено јавно мњење, друга – јавност других земаља (да привуче неутралне, и неутралише наклоњене СРЈ), а трећа – грађани СРЈ (ради изазивања дефетизма и евентуално отпора снагама које су руководиле одбраном).

Касније, те године, уочи савезних избора у СРЈ, расписаних 24. септембра, америчка администрација је – у настојању да испољи утицај на изборну вољу грађана, у својим амбасадама у Будимпешти, Букурешту, Софији и Тирани, ланчано отворила специјалне канцеларије за информационо деловање према простору наше земље у чијем раду су ангажовани најiskusнији стручњаци за психолошку пропаганду и обавештајни рад.

Током бомбардовања Савезне Републике Југославије од стране НАТО-а, стране обавештајне службе и њихове специјалне снаге су за извођење информационих операција против српске стране користиле скоро све методе обавештајног рада. Поред директног ангажовања специјалних јединица и експерата за информационе операције у раду страних медијских кућа, обилато су користиле све легалне методе у циљу легендирања свог ангажовања. Они прикривено ангажују своје припаднике (HUMINT), акредитујући их у својству извештача из СРЈ, а у потпуности или делимично финансирају и утичу на извештавање појединих српских медија. Такође, обилато користе и капацитете медијских кућа суседних земаља у циљу утицаја на међународно и српско јавно

⁵⁰⁹ Ради се о четвртој групи за психолошке операције (PSYOP) која је по наређењу дошла у главну централу CNN-а у Атланти, САД. Наиме, осамдесетих година прошлог века официри из горе поменуте јединице, основали су Национални савет за безбедност при уреду за јавну дипломатију (Office of Public Diplomacy - OPD), владину агенцију за пропаганду која је форсирала подржавање америчких медија Реганове администрације и њихову политику у Централној Америци. Високи званичник Америке описао је OPD као „...велике психолошке операције сличне онима које преузима војска да би остварила утицај на популацију непријатељске територије“. Иако је након интервенција OPD угашен, четврта група за психолошке операције и даље постоји.

мњење. Користе и обавештајне капацитете НАТО и суседних земаља за електронско ратовање, ометање и сигнални обавештајни рад (SIGINT) у циљу ометања емитовања српских радио и ТВ канала.

5.8.4.1. Информационе операције Војске Југославије током НАТО бомбардовања СРЈ

Због немогућности да војно одговори на ваздушне нападе, СР Југославија се окренула асиметричним средствима како би се супротставила Алијанси. Током агресије, Србија је активно користила властите медије, стране новинаре, безбедносне службе и утицај Интернета да широм света утиче на јавно мњење како би постигла свој политички циљ – очување државног суверенитета и територијалног интегритета. По окончању агресије, експерти НАТО-а су објавили детаљна истраживања о информационом аспекту овог конфликта. Ова истраживања указују да је Војска Југославије победила у информационом сукобу, будући да је успела да оствари информациону супериорност током конфликта.⁵¹⁰

Напори Владе СРЈ да обликује домаће и међународно јавно мњење изгледали су примитивни у поређењу са могућностима савремених информационих операција заснованих на сајбер оружју и нападима на рачунарске мреже. Па ипак, ови напори су били делотворни. Информационе операције Војске Југославије нису превасходно биле усмерене на компјутерско и електронско ратовање. Оне су се базирале на свеобухватној стратегији која је обједињавала употребу информационих инструмената заједно са традиционалним војним борбеним активностима.⁵¹¹

Руководство СР Југославије у информативном рату имало је три оперативна циља: 1) одржавање домаће подршке акцијама безбедносних снага на Косову и Метохији и отпора НАТО нападима; 2) стварање несагласности између чланица НАТО-а и утицање на њихову одлучност за вођење рата и 3) задобијање подршке јавности у иностранству – укључујући НАТО земље и Русију. Да би

⁵¹⁰ Larsen A. W.: *Serbian Information Operations During Operation Allied Force*, Air Command and Staff College, Air University, Maxwell Air Force Base, Alabama, 2000.

⁵¹¹ Путник Н.: *Кибер ратовање – нови облик савремених друштвених конфликта*, докторска дисертација, Факултет безбедности, Београд, 2012, стр.105–113.

испунила ове циљеве, Војска Југославије је применила офанзивне и дефанзивне информационе операције.

У циљу постизања „информационе безбедности у ширем смислу“, југословенско руководство је прибегло стратегији цензурисања медија, вођења контрапропаганде и, примењујући Закон о јавном информисању, угушила неколицину такозваних независних медија који су деловали у Србији.⁵¹² Поред тога, Влада Србије се трудила да својим грађанима онемогући приступ информацијама из спољних извора. На самом почетку рата прекинуто је емитовање програма западних телевизијских станица. Будући да није могао да спречи пријем ових програма преко сателита и Интернета, режим је покренуо жестоку контрапропагандну кампању како би дискредитовао њихов кредибилитет.

У циљу постизања информационе супериорности, руководство СР је користило контролу медија и пропагандне технике како би спровео информационе операције усмерене на међународно јавно мњење с циљем ускраћивања подршке Алијанси. Југословенске безбедносне службе биле су ангажоване на контроли иностраних новинара који су из Београда извештавали о рату. Полиција је предузела акцију хапшења неколицине телевизијских и новинских репортера под оптужбом за шпијунажу.⁵¹³ Више од 20 новинара је било приморано да напусти земљу у року од 24 часа, због пристрасног извештавања.⁵¹⁴

Страним новинарима који су остали у СРЈ, власт је забранила употребу мобилних емисионих предајника и приморале стране извештаче да користе технику РТС-а, где су њихове траке и извештаји били пажљиво надзирани од стране Војске Југославије. Репортери су такође били приморани да се региструју у

⁵¹² Поред тога, Министарство информисања је издало директиву којом се од свих новинара захтевало да о НАТО-у извештавају у негативном контексту. Према: Erlanger S.: “Televised Defiance Lost Amid Sirens, Blasts, and Fireballs”, *New York Times*, March 25, 1999, p. A12.

⁵¹³ Hanspeter Schnitzler, извештач немачке телевизије SAT1, наводно је био ухапшен, претучен и држан у самици 26 дана. Репортери који нису ухапшени били су предмет честих узнемиравања. Детаље о овом случају и искуствима ратних извештача током НАТО бомбардовања могуће је прочитати на: Schnitzler, H.: *A Never Ending Story in Cell 13*, http://www.freemedia.at/KosovoB_Schnitzler.htm.

⁵¹⁴ Manyon J.: *The Kosovo News and Propaganda War*, http://www.freemedia.at/KosovoB_Manyon.htm

владином прес-центру и нису могли да напусте Београд без пратње.⁵¹⁵

Југословенски режим је, такође, користио иностране новинаре за преношење властитог гледишта спољном аудиторijуму. Режим је знао да су код западних медија интервјуи уживо боље прихваћени од монтираних изјава, те се радило на томе да појединци буду интервјуисани од стране страних новинских представника.⁵¹⁶ Влада СРЈ и РТС су преко закупљеног комуникационог линка ЕУ били у стању да медијски покрију целу Европу и да програм државне телевизије буде реемитован у САД на CSPAN.⁵¹⁷ Користећи овај форум, поткопан је морални и правни ауторитет НАТО путем пажљиво пласираних порука. Радио-телевизија Србије је, у више наврата, оспорила тврдње званичника НАТО о „прецизним ударима“ извештавајући о „варварским и криминалним“ нападима на цивилну индустрију, о ускраћивању основних услуга неопходних за живот народа уз визуелни приказ смрти и оскудице. Српски коментатори су у информативним емисијама, у више наврата, дискредитовали наводну легалност НАТО акција, подсећајући светску јавност да Србија само спроводи своје право на сузбијање тероризма и спречавање сецесије у оквиру своје суверене територије. На тај начин, српске власти су указали да је НАТО, нападајући Југославију, починила агресију која је у супротности са властитим оснивачким принципима, будући да је основана као одбрамбени савез.⁵¹⁸

Кредителитет западних сила је додатно нарушен изједначавањем НАТО-а са ОВК-а, и упознавањем светске јавности са доказима који су указивали да је терористичка организација ОВК-а добијала подршку од америчке администрације. Сходно томе, српски медији су неколико пута пуштали архивске снимке западних дипломата и експерата из Немачке, Француске и Швајцарске који су повезивали ОВК-а са међународним организованим криминалом и европским тржиштем кокаина и хероина, као и осуде ОВК од стране представника за односе са јавношћу америчког Стејт департмента, Џејмса Џолија, који је једном

⁵¹⁵ Erlanger S.: “Support for Homeland up as Sirens Wail and News is Censored“, *New York Times*, March 29, 1999, p. A1.

⁵¹⁶ Manyon J.:*op. cit.*

⁵¹⁷ Ramirez A.: “Heroes vs. Intruders and Terrorists“, *New York Times*, March 29, 1999, p. A12.

⁵¹⁸ Larsen A. W.:*op. cit.*, p. 16.

приликом изјавио да је „присуство српских трупа на Косову било легитимно“.⁵¹⁹

Један од аспекта информационих операција усмерених на дискредитовање НАТО-а била је експлоатација „коллатералне штете“. Снимци цивилних жртава приказивани су међународној публици истовремено са ваздушним ударима. Те слике, уз изјаве очевидаца, распрострањене преко западних и српских медија, пратиле су тврдње режима да су напади на цивиле били намерни. Наведни снимци побуђивали су просрпске и антиратне активисте широм Европе и Руске федерације, што је довело до протеста и демонстрација против САД и НАТО. Као ефекат ових информационих операција дошло је до политизације и продужења процеса избора циљева унутар НАТО, а у неким случајевима и до одустајања од појединих цивилних мета са листе предвиђених мета.⁵²⁰

Последице „коллатералне штете“, медијски потпомогнуте југословенском пропагандом, довеле су до ограничења употребе појединог оружја из арсенала НАТО.⁵²¹ Информативне операције Војске Југославије биле су на неки начин подржане западним телевизијама и новинским агенцијама, које су користиле српске медије као извор у својим извештајима. Југословенска пропаганда интегрисана је у извештаје веома либералних и конзервативних медијских форума критичних према НАТО-у.

5.8.4. 2. Информационе операције у сајбер простору током НАТО бомбардовања СРЈ

Обе стране у сукобу су, у настојању да дођу до ширег аудиторијума, као медиј за извођење инфомационих операција обилато користиле Интернет.⁵²² У

⁵¹⁹ Karadjis M.: *Chossudovsky's Frame-up of the KLA*, <http://jinx.sistm.unsw.edu.au/~greenlft/1999/360/360p21/htm>; Craig L.: *The Kosovo Liberation Army: Does Clinton Policy Support Group with Terror, Drug Ties?*, US Senate Republican Committee Report, March 31, 1999, www.fas.org/irp/world/para/docs/fr033199.htm

⁵²⁰ Priest D.: “Bombing by Committee“, *Washington Post*, September 20, 1999, p.A1.

⁵²¹ На пример, 8. маја 1999. отказала је касетна бомба бачена са намером да погоди аеродром, и, уместо аеродрома, оштетила је болницу и пијацу. НАТО се поново суочио са сликама убијених цивила и извештајима о невиним жртвама. Негодовање због овог инцидента довело је до забране употребе касетне муниције до краја рата, која је била иницирана са председничког нивоа. Извор: Конференција за штампу НАТО, <http://www.nato.int/kosovo/press/p990508b.htm>

⁵²² Вулетић Д.: *Суровије од оружја*, Војни информатор 4–5, ГШ ВЈ, Београд, 2004.

кратком периоду након почетка бомбардовања појавили су се бројни сајтови који презентовали вести и информације о дешавању у СРЈ. Такође, између две стране почео је да се води и хакерски рат.⁵²³

Уз подршку актуелног режима СРЈ, у прве две недеље рата, на Интернету се појавило десет прорезимски оријентисаних сајтова на енглеском језику. Без обзира што су поједини од ових сајтова били у приватном власништву, рад већина сајтова је била по контролом Савезног министарства за информисање, Војске Југославије и Београдског универзитет. Осим тога, безбедносне службе су успеле да да ставе под контролу веб адресу Б92, који је од 1997. био познат као извор независних информација о дешавањима у СРЈ.

Министарство информисања СРЈ је, путем инструкција које је упутило администраторима сајтова предузело мере којима је задобило контролу и над садржајем веб сајтова. Апеловао на кориснике Интернета да „поштују Интернет етику слањем кратких порука, без увредљивих речи. Поруке које су слате циљној популацији требале су да имају што више слика и видео материјала о почињеним злочинима Алијансе, објашњавајући ту сугестију тиме да су странци највише заинтересовани за аматерске видео-снимке, јер они представљају аутентични снимак са терена. Имајући за циљ да истинити подаци дођу до што већег броја утицајних људи на западу из сфере политике, бизниса и културе, овакве поруке са сликама слате су и на имејл адресе наведених појединаца.⁵²⁴

У каснијем периоду сукоба, Интернет је постао постали примарни медиј за извођење информационих операција српске стране, имајући у виду да је Алијанса успела постепено да прекине српске радио и телевизијске комуникације са иностранством. На овим интернет страницама, непрекидно су и константно понављане поруке домаћем и страном аудиторијуму, у смислу да је акција НАТО-а била је нелегална и неморална, да су НАТО агресори су намерно и неправедно циљали југословенске цивиле, да су српске безбедносне мере на Косову су једино одвраћале албанске терористе, а креатори политике НАТО-а били су разједињени

⁵²³ Бошко Р.: „Информатички рат – фикција или стварност“, *Војно дело* бр.6, ГШ ВЈ, Београд, 2001.

⁵²⁴ Larsen A. W.: *op. cit.*, p. 18, према: “Tanjug Notes New Internet Sites Against NATO Strikes“, Belgrade Tanjug News Service, 1439 GMT, 13 April 1999, FBIS, Document ID FTS19940413001460.

и „погубљени“. Приказивани су и дечји цртежи са приказом живота под НАТО бомбама и видео-снимци разорених градова са звуком сирене за ваздушни напад. На сајтовима су постављани коментари, чланци, анализе и уводници угледних западних експерата, новинара, интелектуалаца и политичара који су критиковали бомбардовање. Српска страна користила је користила и стране медије на тај начин што је била активна на страним онлајн „чет румовима“ и одговарајући на имејлове. Овај вид комуникације је обезбедио нападнутој страни да оствари већи утицај на ширу светску јавност од телевизијских интервјуа.⁵²⁵

Снаге безбедности, друге институције, као и појединци у Србији су, преко имејла обавештавали иностране медије и светску јавност о случајевима тзв. колатералне штете. Тако је, у року од 15 минута од бомбардовања кинеске амбасаде, Стратфорд, приватна обавештајна компанија, примила пет имејлова са описом напада од људи који живе у близини амбасаде.⁵²⁶ Комуникација имејлом постала је саставни део мреже раног упозорења. Сарадници југословенских војских обавештајних служби, који су били лоцирани у околини ваздушних база НАТО, путем имејла би, у моменту узлетања НАТО авијације из Авијана и са других локација, слали податке о врсти авиона, њиховом броју, количини наоружања и репној нумерацији авиона, и на тај начин пружали благовремена упозорења југословенској противваздушној одбрани.⁵²⁷

Интернета се, поред употребе за пропагандне сврхе, користио и за вођење активног обавештајног рада у сајбер простору извођењем напада ускраћивања услуга (*Distributed Denial of Service Attacks - DDOS*). На почетку бомбардовања, у једном дану, послато је више од 2.000 имејлова инфицираних вирусом на адресе НАТО-а.⁵²⁸ Веб странице Алијансе су такође, претрпеле сајбер нападе током друге недеље рата. Тиме су домаћи хактивисти успели да привремено онеспособе сајт бомбардујући га *ping* нападима.⁵²⁹ Напади су приморали НАТО да обезбеди

⁵²⁵ Harmon A.: “War Waged on Web: Killers Without Context“, *New York Times*, 5 April 1999, p. 8.

⁵²⁶ Интервју Џорџа Фридмана, званичника агенције Стратфорд, у емисији „Добро јутро, Америко“, 15. јун 1999, <http://www.stratfor.com/media/television/990615.asp>

⁵²⁷ Wall R.: “USAF Expands Infowar Arsenal“, *Aviation Week and Space Technology*, November 15, 1999, Vol. 151, Issue 20, New York, p.102.

⁵²⁸ Hubbard Z.: “Information Warfare in Kosovo“, *Journal of Electronic Defense*, November 1999, Vol. 22, No. 11, p.11.

⁵²⁹ Ping напад (или жаргонски „пинговање“) састоји се од излагања сервера великом броју упита у кратком временском периоду. Будући да је систем „преплављен“ са више упита него што

материјалне и људске ресурсе за побољшање безбедности рачунарских система. Осим тога, ови напади су утицали на Министарство одбране САД да донесу уредбу о забрани приступа српским сајтовима како би се спречило тзв. „мапирање“ то јест идентификација америчких официјелних сајтова.⁵³⁰

С друге стране САД су такође планирале коришћење технике активног обавештајног рада у сајбер простору, и то убацивањем нетачне информације у командно-информациони систем Војске Југославије.⁵³¹ Према расположивим подацима, Војска САД је 1999. године развила план за убацивање лажних података о циљевима НАТО у командни систем ПВО Војске Југославије, чиме је требало да буде умањена способност Војске Југославије да гађају НАТО авијацију. Према доступним информацијама, НАТО је напустио овај план због правних проблема око настанка могуће колатералне штете.

5.8.5. Информационе операције у субверзивном раду западних обавештајних служби током промене власти у Србији октобра 2000. године

Такозване „обојене револуције“ или „демократске народне револуције“ представљају испланиране државне ударе, које уместо војске изводи за ту сврху мобилисано и информационим операцијама изманипулисано цивилно становништво. У позадини „обојених револуција“ налазе се у ствари субверзивна дејства страних обавештајних служби, које уз помоћ многих „преносних каишева и механизма“, тј. појединих домаћих медија, политичких партија и невладиних организација, прикривено, по детаљно испланираној технологији, инструкирају широке друштвене слојеве за извођење „државних удара“ и тиме за потребе и интересе страних влада реализују „прљави посао“ смене сопственог режима.⁵³²

Анализа истраживачке грађе о догађајима за време НАТО бомбардовања и у периоду промене власти у Републици Србији октобра 2000. године, одражава карактеристику „обојене револуције“ са усклађеним субверзивним активностима

његови капацитети предвиђају, долази до „загушења“ сервера те његовог „испада“ из мреже.

⁵³⁰ Harmon A.: “Serbs’ Revenge: NATO Web Site Zapped”, *New York Times*, April 1, 1999, p. A14.

⁵³¹ Види: William M. A.: The Cyber Bomb in Yugoslavia, *Washington Post* (Oct. 25, 1999), <http://www.washingtonpost.com/wp-srv/national/dotmil/arkin.htm>.

⁵³² Види шире: Група аутора, *Рушење Републике Српске*, Беседе, Бања Лука, 2008.

британске обавештајне службе МИ-6 и америчке ЦИА, у оквиру којих су значајно место заузиле активности тајне и јавне психолошке операције које је спроводила британска и америчка администрација и њене службе према тадашњем режиму и јавном мњењу у Савезној Републици Југославији. Намера ове студије је да идентификује најупечатљивије особености примене информационих операција обавештајних служби на примеру догађаја у бившој Југославији 2000. године. У овој анализи осврнућемо се на особености активности западних обавештајних служби у Србији у овом периоду које су спроводили путем домаћих и страних медија, невладиних организација и агената од утицаја.

Када се анализира посебност рада страних обавештајних служби према Савезној Републици Југославији путем медија, у радовима наших безбедносних стручњака, које се могу третирати као релевантни, налазе се подаци о начину финансирања, висини сума и фондова намењених психолошким операцијама које су западне обавештајне службе спроводиле путем медија у Србији пре НАТО бомбардовања. Тако домаћи безбедносни експерти потврђују да су прве „јурише на југословенске медијске просторе“ извеле америчке владине и невладине организације, које су током 1997. и 1998. године преправиле југословенски простор пружајући својим обавештајним службама уточиште да лагодно обављају посао.⁵³³

За анализу метода рада страних обавештајних служби према домаћим

⁵³³ У својој књизи „Сачекуша за Србију“, Зоран Мијатовић, бивши руководилац Службе државне безбедности Републике Србије, набраја датуме и суме за које је сазнала тадашња Служба државне безбедности (СДБ). Наводи се да USAID и Амерички информативни центар у Београду, фебруара 1997. године, издвајају 3.000.000 долара за новинаре, исту суму, за неке „опозиционе партије“, 2.000.000 „за неке синдикате, које су касније ставили у функцију своје политике“, пола милиона за неке невладине и хуманитарне организације. У септембру исте године издвојили су 1.000.000 долара за Радио „Б92“, у октобру 7.000.000 долара за медије у Републици Српској, а у новембру су дали 260.000 долара влади Црне Горе. У јануару 1998. 266.000 долара за дистрибутивну мрежу, којој УНЕСКО додаје још 400.000 долара. „У фебруару исте године USAID ће издвојити још 250.000 долара за финансирање појединих медија, којима ће диктирати уређивачку политику. Такође, наводи се, (Сорошов) 'Фонд за отворено друштво' од 1997. године, а можда и раније, директно финансира 'Нашу Борбу', 'Време', агенцију 'Бета', Радио 'Б92', 'Студио Б', 'Монтену', као и 'Коху Диторе', дневни лист, сада косовског политичара Ветона Сурија.“ Па још 3.000.000 долара од Америчког информативног центра за „Б92“ током 1998. године, 200.000 за „Коху Диторе“, АНЕМ-у 4.000.000. „Паре“, дели и Хелсиншки одбор за људска права из Шведске. „Нашој Борби“ 870.000 долара, Радију „Б92“ 1.440.000 долара, „Кохи Диторе“ 1.690.000 долара, „Хелсиншком одбору Србије“ 1.593.000 долара. Види шире: Мијатовић З.: „Сачекуша за Србију“, *Недељни телеграф*, Београд, 2007.

медијима, интересантни су ставови из књиге „Игра сенки“ Тима Маршала који указују на начине као су оне помагале опозиционе медије у Србији и опремале га са потребном опремом за емитовање програма.⁵³⁴

О информационим операцијама које су западне службе, у време бомбардовања СРЈ, спроводиле преко спољних медијских канала, с циљем свргавања Слободана Милошевића, присутни су подаци у западним медијима и њиховим архивским документима. Тако је према подацима британског *BBC Online*, од јула 1999. године, председник Клинтон у то време одобрио да ЦИА спроведе кампању за рушење са власти председника Милошевића. Тако *BBC Online* у истом тексту прецизира да ће у окружењу СРЈ, у суседним земљама, од јула 1999. године почети са радом шест радио станица које ће 24 сата непрекидно емитовати на српском језику прозападне вести.⁵³⁵ Као додатна потврда може да послуже документи које је објавио Национални архив САД, који представљају збирку депеша под називом „Круг око Србије“, која говори о наведеној мрежи радио-предајника распоређених у суседним земљама. Циљ овог пројекта „прстен око Србије“ био је да се у информативном простору Србије изврши пробој прозападних информација које ће извршити утицај на домаће јавно међење.⁵³⁶

Америчка влада је, после завршетка бомбардовања, наставила да финансира српску опозицију и медије у Србији, и пружа им додатну помоћ у потребној опреми и техници. Тако је око 35 милиона долара дато српској опозицији у години пре избора који су одржани у септембру 2000. године. Помоћ је укључивала и радио-уређаје и опрему за опозиционе радио-станице, компјутерску опрему, телефоне и факс машине за неколико опозиционих

⁵³⁴ Тако се наводи да је британска Амбасада у Београду путем дипломатских канала и торби снабдевала потребном опремом независне електронске медије, између осталог и са опремом за декодирање која је омогућила Радију „Б92“ да телефонском линијом шаље у Лондон сигнал који потом ВВС шаље на сателит одакле су мале независне станице у Србији преузимале програм „Б92“. Види шире: Маршал Т.: *Игра сенки*, Самиздат Б92, Београд, 2002, стр.32.

⁵³⁵ “CIA ordered to topple Milosevic”: US report, *BBC Online*, 6 July, 1999, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/387463.stm>

⁵³⁶ У овој операцији учествовала је и Хрватска. О томе сведоче и извештаји америчких дипломата који су априла 1999. године успоставили контакт са замеником министра за телекомуникације у Влади Хрватске Домиником Филиповићем. Том приликом је договорено да ХРТ уступи Американцима свој предајник *Кула* у Бељу у Славонији за емитовање програма усмерених против Милошевићевог режима у Београду. Рад ових медија је САД издашно помагала како би се смањио утицај државних медија СР Југославије. Углавном је емитован и преузимаан програм на српском језику „Гласа Америке“ и „Слободне Европе“, као и осталих страних и домаћих станица. Види шире: „Клинтонов прстен око Србије“, *Новости*, 30.март 2014, стр.4.

организација. Опозиционим медијима дато је додатних 6 милиона долара од стране институција ЕУ. Две организације, које су биле под окриљем америчког Националног фонда за демократију (NED) обезбедиле су додатних 4 милиона долара за активирање гласачког тела у Србији.⁵³⁷ У пропагандном раду према режиму Слободана Милошевића, било је планирано да важну улогу одиграју локална средства јавног информисања, која нису била под тако моћном цензуром режима, преко којих се могла издавати периодична штампа, где су постојале радио-станице, па чак и локалне телевизије које нису биле под директном режимском контролом.

Када су у питању подаци о активностима обавештајних служби преко невладиних организација у Србији, интересантан је податак да је свега 26% организација настало у периоду до 1989. године, а чак 58% у периоду између 1990. и 2009. године. Анализу сарадње западних земаља са НВО у Србији, извршена је на примеру сарадње западних представника са покретом „Отпор“. Важна карактеристика рада Отпора била је та да се ова организација од самог почетка свога рада фокусира на финансијску, него и организациону и методолошку помоћ из иностранства. Хронологија ангажовања страног фактора, западних дипломатских и обавештајних капацитета, као и невладиних организација у подршци раду Отпора, према доступним подацима је следећа:

- сарадња страног фактора са покретом Отпор први пут се јавила 26. јуна 1997. године, када је једна страна Амбасада у Београду потписала уговор са представницима Студентске иницијативе (претечом покрета „Отпор“) који је био вредан 8.980 долара. Основ за закључивање уговора било је пружање помоћи за реализацију циљева наведених у самом уговору. Исплате, које су махом биле готовинске, полако су модификовале Студентску иницијативу да би се крајем 1998. године први пут у јавности појавио покрет „Отпор“⁵³⁸, који је по сећању учесника, 10. октобра 1998. године основала малобројна група студената,⁵³⁹

⁵³⁷ Erlanger S.: “Milosevic, Trailing in Polls, Rails Against NATO“, *New York Times*, September 20, 2000.

⁵³⁸ *Nevladine organizacije kao faktor izazivanja i upravljanja društvenim krizama i konfliktima*, http://vendetablade.blogspot.com/2013/01/blog-post_4.html.

⁵³⁹ Cohen R.: “Who Really Brought Down Milosevic?“, *New York Times Magazine*, November 26,

- значајнија методолошка, финансијска, организациона помоћ из иностранства Отпору је уследила тек неколико месеци после бомбардовања СР Југославије, које је почело у марту 1999. године;
- неколико дана по окончању бомбардовања, у издању невладине организације „Грађанска иницијатива“ у Новом Саду је изашла мала по обиму (84 странице) књига Џина Шарпа „Од диктатуре ка демократији“. Књига је у Новом Саду штампана у неколико хиљада примерака и дељена је бесплатно, углавном међу студентима;
- средином јуна 1999. године у Берлину је одржан састанак једног од руководилаца Отпора са представницима западних земаља где је саопштено да неки високи страни руководиоци желе „да Милошевић не буде више ни у фотељи председника, ни у Србији, него у Хагу“. Представници Отпора су том приликом били представљени једном искусном америчком дипломати који је много година провео на Балкану. Према доступним подацима, овај дипломата се спремао да стане на чело групе америчких службеника који су се из Будимпеште бавили „мониторингом“ Србије;
- наведени подаци указују да је већ у периоду јун-август 1999. године у Будимпешти формирана посебна организациона целина, састављена од америчких службеника чији је задатак био да руководи и усмерава активности према Србији. Њене активности биле су координисане са радом представништва Међународног републиканског института у Будимпешти. Постоје и подаци да су САД почетком августа 2000. године, у Будимпешти отвориле посебну канцеларију за помоћ опозиционим партијама у СРЈ. Према доступним подацима, у тој канцеларији је радило најмање 30 америчких експерата за психолошке операције, од којих су поједини били ангажовани и имали искуства у извођењу психолошких операција у Ираку.⁵⁴⁰ Не улазећи у дубљу анализу о броју и структури наведених „канцеларија“, из доступних података јасно произилази да је у Будимпешти, већ средином 1999. године формирана група америчких дипломатских и представника обавештајних

2000.

⁵⁴⁰ “Federal Foreign Ministry Sends Memorandum to UN Security Council“, *Tanjug*, Belgrade, October 4, 2000; “US Anti-Yugoslav Office Opens in Budapest“, *Tanjug*, Belgrade, August 21, 2000.

служби, које су заједно са представницима америчких НВО и експерата за психолошке операције спроводиле информационе и друге активности према Србији;

- значајнија финансијска и организациона помоћ Отпору, по речима Пола Б. Макартнија, службеника Националног фонда за заштиту демократије, кренула је од августа 1999. године. Макартни је организовао серију састанака са руководством Отпора у Подгорици, Сегедину и Будимпешти;
- интензивирање активности Отпора пратило је и интензивирање активности страних служби на обавештајном плану, тако да је, према доступним подацима, у септембру 1999. године, мрежа утицаја западних агената у Југославији била у потпуности обновљена.⁵⁴¹ Јасно је да рад на психолошком утицају и на врбовању тајних присталица из редова актуелног режима спада у класичне методе обавештајног рада. У овом смислу вероватно је најинтересантнија књига Тима Маршала „Игра сенки“, у којој он открива да су западноевропске службе активно почеле радити на проналажењу „талената“ у Југославији тек у другој половини 1999. године. Ишле су тако далеко да су „интересантне понуде“ давале не само оперативцима или новинарима, већ и министрима југословенске владе у њиховим сопственим кућама.⁵⁴²
- обука и састанци сарадника америчких невладиних организација са представницима Отпора интензивирани су крајем 1999. године, тако да је од октобра 1999. године, организовано 7 до 10 састанака са руководиоцима Отпора у Мађарској, Црној Гори и Бугарској. Састанци који су организовани, редовно су били под надзором агената страних служби,⁵⁴³
- на састанку у Будимпешти, крајем 1999. године, под окриљем Међународног републиканског института, представници обавештајних служби САД организовали су обуку за 12 српских активиста из Отпора.⁵⁴⁴ Обуком је руководио Роберт Хелфи, пензионисани амерички војни обавештајац и

⁵⁴¹ Осим трошкова САД, били су ту још и трошкови Немачке и Велике Британије. На тај начин је збир трошкова свих земаља, укључених у операцију, износио око 60 милиона долара. Види шире: Маршал Т.: *Игра сенки*, Самиздат, Београд, 2002, стр. 179.

⁵⁴² Маршал Т.: *Игра сенки*, стр.168.

⁵⁴³ *Ibid*, стр.164–170.

⁵⁴⁴ Sharp G.: *Self-liberation*, Albert Einstein Institution, 2009, p.12.

аташе⁵⁴⁵, што су 2004. године и признали бивши чланови руководства Отпора.⁵⁴⁶ Циљ обуке је био да представници Отпора савладају технике ненасилних метода рушења ослонаца режима Слободана Милошевића.⁵⁴⁷ На том састанку усвојене су неке од основних пропагандних техника деловања, пре свега са циљем рушења ауторитета Слободана Милошевића;⁵⁴⁸

- у периоду од августа до октобра 1999. године, Отпор, који је до тада радио као један од опозиционих студентских кружока, добија солидно финансирање и преусмерава се на сасвим друге циљеве него што је борба за демократизацију универзитетског живота. Његова „мета“ постаје актуелни режим;
- у следећим месецима, уз подршку западних обавештајних служби, припадници Отпора су, према Тиму Маршалу, водили све чвршћу и најширу операцију која је требало да доведе до пада Милошевића: произвели су готово три милиона пропагандних постера у штампарији на тајном локалитету, дистрибуирали око 5.000 спрејева студентским активистима да по целој Србији исписују по зидовима анти-Милошевићевске графите и организовали „витално“ паралелно пребројавање гласова;

⁵⁴⁵ Пуковник Роберт Хелви, до одласка из активне службе, био је официр ДИА (обавештајне службе Министарства одбране САД), да би касније, у својству војног аташеа, боравио у земљама Југоисточне Азије. Бавио се обучавањем Бурманаца и Кинеза техникама грађанске непослушности. Одржавао је семинаре у Хонгконгу за обучавање „ненасилном отпору“ студентских вођа, који су касније учествовали у догађајима на тргу Тјананмен.

⁵⁴⁶ Milosavljević M.: „Janjičari globalizma. Отпор i izvoz revolucije“, *NIN*, 2.12.2004.

⁵⁴⁷ Стратегија активности НВО у рушењу политичких режима заснива се на делу америчког аутора Џина Шарпа „Од диктаторског режима до демократије“.

⁵⁴⁸ Обука припадника Отпора била је пажљиво разрађена, нарочито у области тактичке-ненасилне комуникације, односно примене такозване методе „конфликт резолуције“. Поред учења „гандијевских метода“, полазници су подучавани како да пасивним физичким отпором и изазивањем „ненасилних“ нереда (буком и физичком обструкцијом), прекидају режимске манифестације, ометају трибине, говоре, провоцирају полицију на насиље, а потом документују и публикују у медијима то насиље, ради стварања анти-режимског сентимента. Истовремено су подучавани како да „седуцирају“ режимске представнике- на пример, тако што ће полицајцима и војницима делити цвеће и памфлете; Како да шире дезинформације - и то тако што ће економске недаће настале као резултат санкција, упорно приказивати као грешке режима- или како да манипулишу пензионере: наводним залагањем за решавање њиховог статуса. Види шире: <https://miodragnovakovic.wordpress.com/tag/miodrag-novakovic/>.

Табела 22: Анализа информационе операције у субверзивном раду западних обавештајних служби током промене власти у Србији октобра 2000. године

Циљ субверзивне пропагандне операције	- Пропагандно деловање према јавном мњењу у Србији - Смена власти у Србији
Ангажоване службе	- Британски МИ-6 и Америчка ЦИА
Ангажоване друге организације	- Невладине организације
Примењене технике информационих операција	- Психолошке операције
Обавештајне методе примењене за извођење информационих операција	- <i>Human Intelligence – HUMINT</i> – агентурни рад (пропагандни рад и убеђивање представника власти, медија у СРЈ) - <i>Open Sources Intelligence – OSINT</i> – опозициони медији
Време трајања операције	- У ширем смислу, од оснивања Отпора октобра 1998. до октобра 2000. године - У ужем смислу, од формирања Интерресорне групе у Будимпешти јуна 1999. до октобра 2000. године
Примењена посебна организација – институционална и ванинституционална	- Интерресорна група (дипломатско-обавештајна) у Будимпешти - Пропагандна група експерата у Будимпешти - Канцеларија МРИ у Будимпешти

- покрет Отпор, је до пред саму смену власти у Србији, постао политичка организација крајње разгранате структуре, са прикривеним руководством, неприметном, али строгом хијерархијом и јаком унутрашњом цензуром.⁵⁴⁹
- најважније стратешке одлуке доносио је уски круг лица далеко од очију јавности. Имали су представника Отпора за контакте са медијима, представника за контакте са страним менторима, за састављање парола и

⁵⁴⁹ „Отпор“ уводи низ процедура за учлањење које су морали проћи нови чланови да би се доказали. Као прво, за њих су морали гарантовати пријатељи већ учлањени у покрет. Друга, важнија фаза ширења чланства и иницијације била је посвећена семинарима о „ненасилном отпору“. Тек после свих ових тестова нови члан је могао да буде стављен на списак за наплату свих додатака. На пример, у децембру 1999. године, новом члану покрета који је предложио оснивање нове филијале „Отпора“ у једном провинцијском градићу, било је исплаћено 130 долара за организационе трошкове и био му је издат мобилни телефон и пропагандни материјал (неколико паковања летака и флајера, ролне постера, паковање спрејева са бојом, мајице са знаком „Отпора“). По изјавама представника „Отпора“, они су успели да оснују 130 регионалних представништава са укупно око 70 хиљада чланова, што је очигледно преувеличан број.

маркетинг, и за превоз и дистрибуцију илегалним каналима десетина тона пропагандног материјала,⁵⁵⁰

- током успешно спроведене кампање, Отпор је обавио сав „прљави посао“ у борби са режимском пропагандом и тиме омогућио демократској опозицији Србије да се максимално концентрише на промовисање свог позитивног програма. У пропагандном раду Отпора ангажовано је и око 37 пријатељских невладиних организација, које су формално учествовале у реализацији кампање, али је руковођење акцијама увек било у рукама Отпора;⁵⁵¹
- Управа за аналитику Сектора за јавну безбедност МУП-а Србије је у јуну 2000. године, за интерну употребу, објавила малу брошуру са ознаком „Строго поверљиво“. У брошури се говори о постојању покрета Отпор и његовом финансирању од стране страних обавештајних служби;⁵⁵²
- за време догађаја од 5. октобра 2000. године, задатак кадрова Отпора био је да у целој Србији започне акцију ненасилне блокаде полицијских станица и војних касарни и „зратиме“ се са људима у униформама, што указује на ненасилни али свакако субверзивни карактер њихових активности.⁵⁵³

На основу доступних материјала, идентификоване су најупечатљивије особености субверзивних психолошких операција које су обавештајне службе спроводиле путем „обојене револуције“ у Србији:

- 1) изузетно висока финансијска подршка овом виду субверзивног деловања обавештајних служби,
- 2) обавештајне службе пружиле су значајну финансијску, организациону и методолошку помоћ домаћим медијима и НВО у извођењу пропагандног рада,

⁵⁵⁰ Cohen R.: “Who Really Brought Down Milosevic“ *NY Times Magazine*, November 26, 2000.

⁵⁵¹ Види шире: Група аутора, *Рушење Републике Српске*, Беседе, Бања Лука, 2008, 101. http://www.snsd.org/images/dokumenti/Publikacije/rusenje_republike_srpske.pdf

⁵⁵² Информација о protivzakonitim delatnostima fašističko-terorističke organizacije Otpor, MUP RS Resor javne bezbednosti – Управа за аналитику, Београд, 2000.

⁵⁵³ Бујошевић Д., Радовановић И.: *5. октобар: двадесет и четири сата преврата*, Београд, 2001, стр. 52–53.

- 3) у наведеној подршци обавештајне службе су, користећи „преносне каишеве“ задржале прикривеност свога ангажовања на плану финансирања, обуке и локације састанака,
- 4) обуку представника НВО реализовали су пензионисани представници обавештајних служби, састанци и обуке који су организовани, на различитим локацијама (Мађарска, Бугарска, Црна Гора), редовно су били под надзором агената страних служби,
- 5) подршка медијима и НВО у потребној техници спроводи се прикривено, дипломатским каналима или преко представништва страних фирми или земаља,
- 6) у суседним земљама, стављане се у функцију мреже радио-предајника са циљем да се у информативном простору Србије, емитовањем западних програма, изврши пробој прозападних информација које ће изврити утицај на домаће јавно међење,
- 7) са почетком активног дела операције, обавештајне службе учествују у раду Интерресорне координационе групе која се формира у суседној земљи која координише целокупно деловање према објекту деловања,
- 8) у суседној земљи се формира и експертска „пропагандна група“ састављена од више десетина стручњака за подршку домаћим медијима и НВО у извођењу психолошких операција и продукцији пропагандних производа,
- 9) У суседној земљи или у земљи према којој се делује формира се, на тајној локацији пункт за масовну продукцију пропагандних производа,
- 10) путем утицајних агената, обавештајне службе активно, интензивно и циљано изводе психолошке операције у циљу врбовања и проналажења присталица политичких промена, првенствено у политичким, опозиционим, безбедносним структурама задуженим за очување правног поретка у земљи.

Обавештајне службе задужене за планирање и реализацију извођења обојених револуција путем пружања помоћи опозиционим политичким субјектима настоје, поред стратешких агентурних позиција (агенти од утицаја) пронаћи и друге,

масовније снаге, које у одређеном моменту могу искористити против постојећих политичких режима или укупног друштвено-политичког уређења.

Општи закључак је да се масовном применом финансијских и информатичких ресурса постигло максимално скраћење рока од почетка активног деловања (середина 1999. године) до успешног завршетка операције (октобар 2000. године), што је нови рок од годину и по до две године. На тај начин избегнуто је дугогодишње „лабораторијско узгајање“ дисидената и „пелцовање“ неколико генерација непријатељском пропагандом.

Детаљнија анализа ових фаза указује да су информационе операције, конкретно психолошке операције, незаменљиви чинилац скоро свих ових фаза и активности. Може да се каже да се највећи део припреме за извођење „обојених револуција“ изводи путем информационих операција, најчешће техником психолошких операција, медијски, управљањем перцепцијом и утицајем на јавно мњење, обликовањем и наметање лажног друштвеног и политичког оквира.

Анализа наведених случаја показује да постоје многе посебности у примени информационих операција у субверзивном раду, између осталог: наведене операције, као што је операција ЦИА у Чилеу, су дугорочне операције, вишегодишње, регионалног карактера, које захтевају централизовано, континуирано и дугорочно планирање, формирање посебне организационе целине или интерресорног састава који ће руководи овом операцијом. Интерресорне групе су формиране како у матичној земљи, тако и у амбасадама суседних земаља или земаља које су биле мета информационих операција. Поред наведених координационих тела, формира се и експертска група за подршку извођења информационих операција, формирају се пунктови за продукцију пропагандних материјала и широка мрежа за њихову дистрибуцију и рад на терену. У случају потребе да операција треба да има масовни и глобални карактер, обавештајне службе су, у циљу обезбеђења потребних капацитета, остваривале сарадњу и удруживале капацитете и остваривале тесну координацију активности са сличним специјализованим целинама у савезничким обавештајним службама за извођење информационих операција.

6. АНАЛИЗА ПОСЕБНОСТИ ИНФОРМАЦИОНИХ ОПЕРАЦИЈА У РАДУ ОБАВЕШТАЈНИХ СЛУЖБИ – РЕЗУЛТАТИ ДОБИЈЕНИ ИНТЕРВЈУИСАЊЕМ

Приказаним теоријским оквиром истраживања, анализом теоријске и доктринарне литературе, постављене су основе за продубљивање теоријских сазнања путем интервјуисања експерата, чиме се настојило утврдити да ли има посебности примене информационих операција у обавештајном, контраобавештајном и субверзивном раду савремених обавештајних служби.

Путем интервјуа експерата настојали смо да утврдимо да ли постоје заправо посебности задатака, линије рада и организације примене информационих операција у аналитичком, прикупљачком раду, у безбедносном и контраобавештајном, као и у субверзивном раду. Заправо, основни циљ спроведеног интервјуа био је да прикупимо податке који нису у довољној мери доступни у обавештајној теорији, а који могу да нам помогну у потврђивању ваљаности основне хипотезе - да се савремене обавештајне службе, суочене са новим ограничењима у раду, конкуренцијом других служби и институција у сфери информативне делатности, као и достигнућима у развоју информационо-комуникационе технике, значајно се ангажују на извођењу активности које се сврставају у спектар информационих операција, што указује на посебност ових активности у односу на остале активности које спадају у домен рада савремених обавештајних служби.

Истраживачки инструмент који је примењен у истраживању је полустандардизован интервју. Такође, интервју је имао карактеристике индивидуалног интервјуа, који је методом „лицем у лице“, у одређеном времену спроводен у личном контакту само са једним саговорником. Истраживање је спроведено у периоду од августа до новембра 2015. године.

У истраживању је примењен узорак који је обухватио типове саговорника који су се током своје професионалне каријере бавили оперативним-прикупљачким, аналитичким, безбедносним и контраобавештајним радом, војном

дипломатијом, као и саговорници који могу да пруже релевантне податке о субверзивном раду обавештајних служби, чиме је остварена репрезентативност и конвергентност узорка испитаника.

Сви саговорници су током своје професионалне каријере били на руководећим дужностима у цивилним (1), војним обавештајним (5) и војним безбедносним службама (4). Такође, за саговорнике су изабрани експерти који су уједно и познаваоци техника информационих операција.

Имајући у виду да је због сложености и специфичности теме, мало експерата који могу да пруже релевантне податке о предмету истраживања, процењено је да величина основног скупа истраживања може да буде до 50 припадника, тако да је интервјуисање извршено на малом узорку истраживања.⁵⁵⁴ Узорком је обухваћено десет испитаника, што представља 20% од укупног броја основног скупа.

Подаци добијени истраживањем су обрађени стандардним статистичким методама.

Примерци спроведених интервјуа са одговорима испитаника налазе се у оквиру документационе грађе кандидата и служе као доказ добијених резултата спроведеног интервјуа.

6.1. Презентација резултата добијених анализом упитника

Упитник који је примењен у истраживању структурисан је из два дела. Први део јесте идентификациони и састављен је од општих података о испитаницима. Други део односи се на постављена питања отвореног типа, односно испитаницима је понуђена могућност да слободно одговоре на постављена питања из интервјуа.

⁵⁵⁴ До процене да величина основног скупа истраживања може да буде до 50 припадника, дошло се консултацијом са познаваоцима из ове области, а имајући у виду чињеницу да основни скуп истраживања чине експерти – испитаници који су током своје каријере били на руководећим дужностима у цивилним и војним безбедносним службама Р. Србије, и да су познаваоци обавештајног, контраобавештајног и субверзивног рада, као и техника информационих операција.

6.1.1. Општи подаци о испитаницима

У оквиру општих питања о испитаницима, утврђени су и систематизовани следећи идентификациони подаци о њима: име и презиме, да ли су се у својој професионалној каријери бавили обавештајним, безбедносним или контраобавештајним пословима и да ли су се у својој каријери бавили или су познаваоци техника информационих операција.

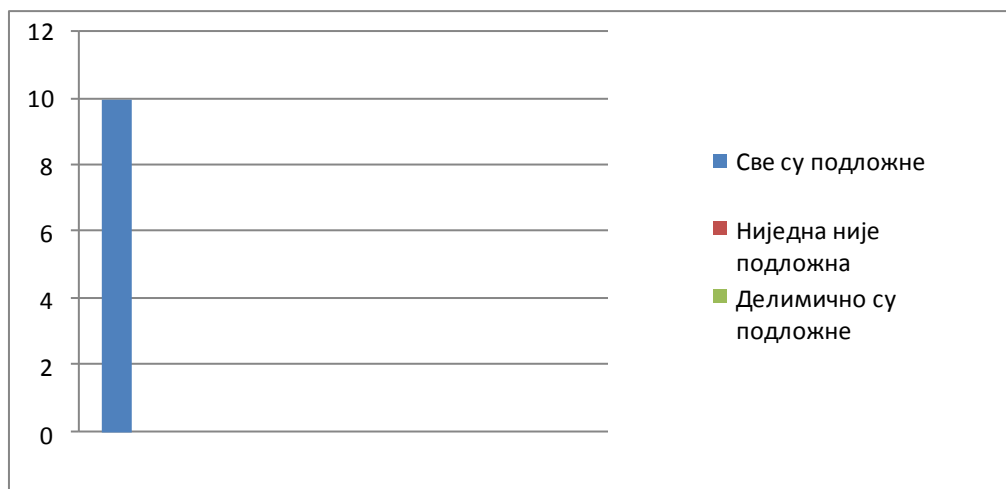
Реализовани узорак је обухватио десет испитаника, од којих су петорица испитаника експерти из области обавештајног рада (прикупљачког и аналитичког), а других пет испитаника су експерти из безбедносног и контраобавештајног рада.

6.1.2. Оцена посебности информационих операција у обавештајном раду

Како су прикупљачки и аналитички рад најзначајнији елементи и фазе обавештајног рада, у упитнику су постављена питања која се односе на оцену посебности информационих операција за фазу прикупљања и за фазу анализе. Питања су конципирана тако да траже одговоре о улози обавештајних прикупљачких органа у заштити од противничких информационих операција, као и њиховој улози у извођењу сопствених информационих операција. Слично, постављена су питања о улози обавештајне аналитике у заштити од противничких информационих операција, као и њеној улози у извођењу сопствених информационих операција.

На питање о оцени подложности основних метода прикупљања обавештајних информација (HUMINT, OSINT, TECHINT) на утицај противничких информационих операција, одговорило је десет испитаника, што представља 100% узорка истраживања. Сви испитаници (100%) су одговорили да су све методе прикупљања обавештајних информација подложне на утицај информационих операција. Оцењујући осетљивост ових метода, испитаници су дали различите одговоре, што је последица различитог искуства и професионалне оријентације испитаника. Ипак, у одговорима преовлађује став да је људски извор (HUMINT), ако је под строгим контролом, најпоузданији извор, и да је у том смислу

најопасније ако се обмањивање врши преко тог извора (графикон 1).

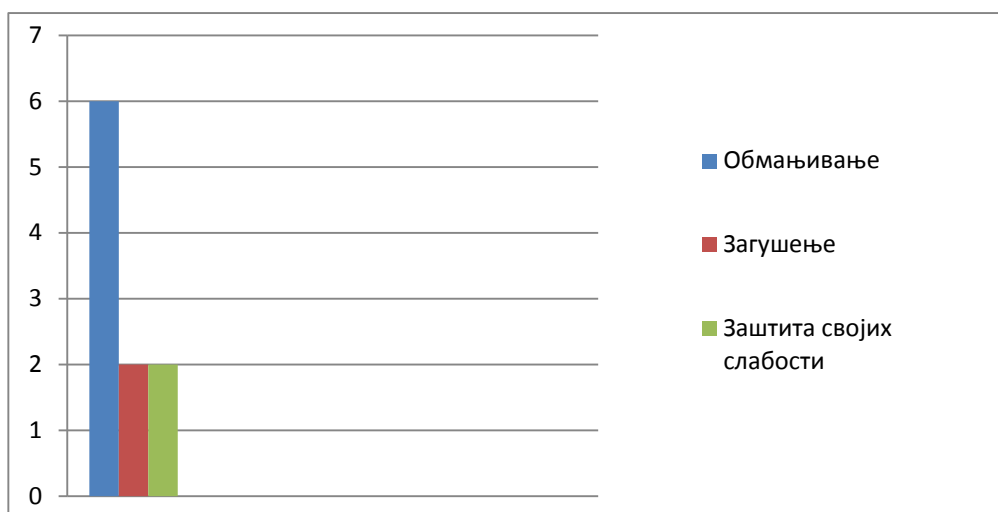

Графикон 1. Подложност основних метода прикупљања обавештајних информација (HUMINT, OSINT, TECHINT) на утицај противничких информационих операција

Када су у питању циљеви противничких информационих операција (обмањивања, дезинформисања, прикривања, психолошких операција) према прикупљачким обавештајним органима супротне стране, на ово питање је одговорило десет испитаника, што представља 100% узорка истраживања. Од укупног броја испитаних који су исказали свој став, шест испитаника, или 60% узорка истраживања је одговорило да је обмањивање циљ противничких информационих операција према прикупљачким обавештајним органима, тј. скретање пажње са главног правца обавештајног деловања, односно стварање погрешне перцепцију код противника ради доношења погрешних одлука и закључака. Два испитаника, тј. 20% узорка истраживања, одговорило је да циљ може да буде и загушење и преотерећење противника небитним информацијама, тј. одржавање превласти у области информација. Такође, два испитаника, тј. 20% узорка истраживања одговорило је да циљ може да буде заштита сопствених намера и скривање сопствених слабости. У оквиру одговора на ово питање, треба истаћи став да циљ информационих операција зависи од величине службе и њених капацитета.

Велика служба може да примени и загушење и преоптерећење противничких прикупљачких органа, док мала служба у највећем броју случајева

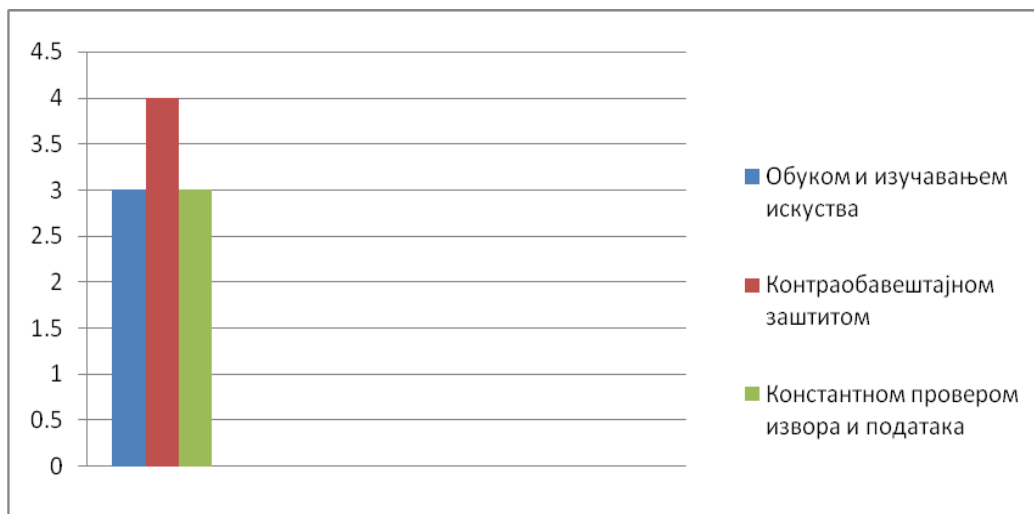
може само да обмањује и дезинформише противника преко кључних извора противника (графикон 2).

Графикон 2. Циљеви противничких информационих операција према прикупљачким обавештајним органима противника

На питање о томе како се штите обавештајни извори од утицаја противничких информационих операција, одговорило је десет испитаника (графикон 3). Од укупног броја анкетираних који су исказали свој став, три испитаника је одговорило да се обавештајни извори, од утицаја информационих операција штите: избором квалитетног људства, квалитетном обуком како да се заштити, проучавањем метода рада страних служби, пре свега обуком о томе како противник врши обмањивање, обуком и изучавањем искустава и примера из праксе, добрим познавањем предмета обавештајног интересовања, посебно извора и његове могућности да прибави одређене обавештајне податке, као и његове могућности да спроводи обмањивање. Четири испитаника је одговорило да се обавештајни извори, од утицаја информационих операција штите дубоком конспирацијом, њиховом контраобавештајном и безбедносном заштитом, коришћењем заштићеног начина комуникације или класичних (старих) метода достављања података. Три испитаника је одговорило да се обавештајни извори, од утицаја информационих операција штите и константном провером извора и његових података (укрштањем података, контролним и допунским задацима) у

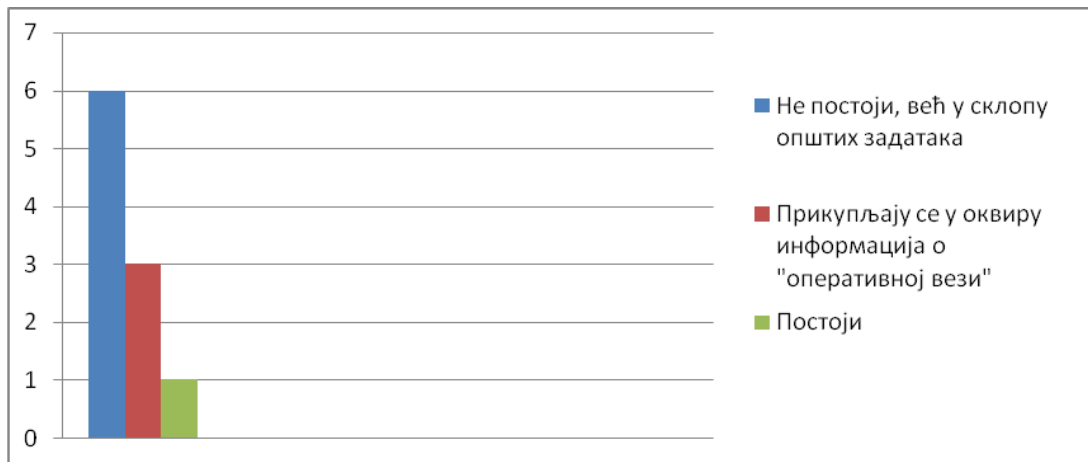
циљу провере његове лојалности и кредибилитета његових извора.

Графикон 3. Заштита обавештајних извора од утицаја противничких информационих операција

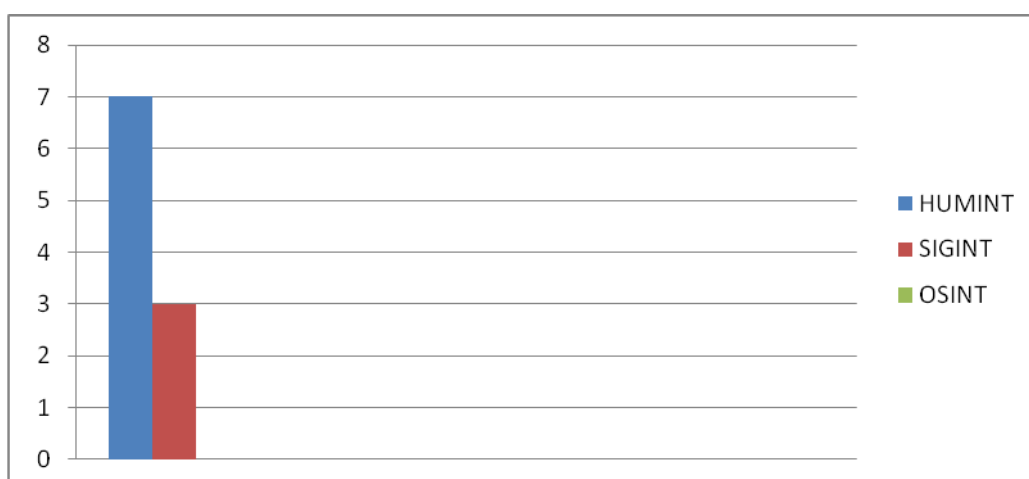
Оцену о томе да ли постоји посебна „линија рада“ обавештајних органа усмерена на прикупљање података који се користе за подршку извођења сопствених информационих операција дало је 10 испитаника (графикон 4). Од укупног броја испитаних, шест испитаника је одговорило да се подаци који се користе за подршку извођења сопствених информационих операција најчешће прикупљају у склопу целокупног, свеобухватног истраживања и општег контекста задатака, а да „посебна линија“ прикупљања ових података постоји само кад се врши припрема за извођење конкретне информационе операције. Три испитаника је одговорило да се ови подаци најчешће прикупљају у склопу припреме информација о некој „оперативној вези“, да те податке скупља оператива и да се ти подаци прикупљају у склопу процене сарадника и за оперативну припрему терена.

Напомињу да се овакви подаци прикупљају у почетној фази, када се нека личност лоцира као могући сарадник и извор података. Тада се прикупљају подаци о тој личности, проучавају његове склоности и мане, тј. његов психолошки профил. Један испитаник је одговорио да оваква линија прикупљања података стално постоји у великим обавештајним службама.

Графикон 4. Посебна „линија рада“ за прикупљање података за подршку сопствених информационих операција

Оцене о томе које методе за прикупљање обавештајних података (HUMINT, OSINT, TECHINT) дају најкорисније податке за потребе извођења техника информационих операција, дате су у графикону 5. Одговоре на ово питање дало је десет испитаника, што представља 100% узорка истраживања. У оцени која је метода најкориснија, седам или 70% испитаника је одговорило да су најкориснији људски извори из структуре непријатеља, односно из објекта обавештајног истраживања. Даље, три испитаника или 30% узорка истраживања је одговорило да су технички извори следећи извор или метод по корисности.

Графикон 5. Корисност прикупљачких метода (HUMINT, OSINT, TECHINT) за подршку извођења информационих операција

Један број питања у упитнику се односило на посебности примене информационих операција у аналитичком раду. Тако је на питање о подложности обавештајне анализе на противничке дезинформације, обману и пропаганду, одговоре дало десет испитаника (графикон 6).

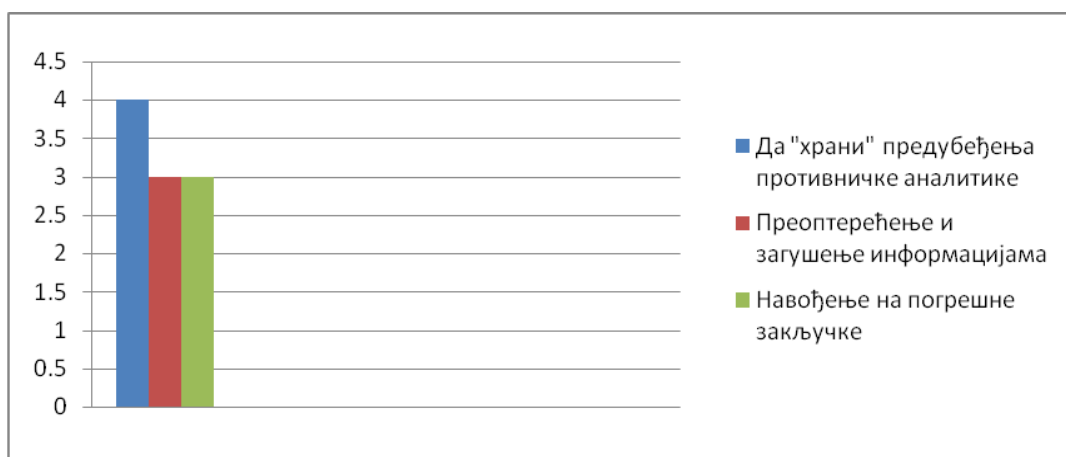
Девет испитаника, или 90% узорка истраживања одговорило је да је аналитика подложна на утицај противничких информационих операција, прецизирајући да рањивост постоји, да она зависи од односа снага противника, да је аналитика подложна у мери у којој је способна да позудано и објективно раздвоји објективне информације од погрешних, односно онолико колико су тачне информације које добија.

Присутно је и појашњење које каже да је аналитика најподложнија и најизложенија дезинформацији и обмани у фази припреме за извођење неке противничке операције, кад се не зна у ком ће правцу кренути догађаји. Оцењује се да противник користи све да утиче на противничку аналитику и зато аналитика мора да зна профил противника, пре свега да зна одакле јој прети највећа опасност, и одатле да извуче закључак на какве су све обмане противници спремни. С друге стране, само један испитаник је одговорио да аналитика неби требало да буде подложна на утицај противничке дезинформације, обману и пропаганду.

Графикон 6. Подложности обавештајне анализе на противничке информационе операције

На питање о томе који су циљеви противничких информационих операција према аналитичкој служби, од десет испитаника, четири испитаника (40%) сматра да је циљ противника да својим информацијама „храни“ предубеђења и претпоставке противничке аналитике, односно да се у складу са подацима шта противничка аналитика очекује, пласирају информације и дезинформације (графикон 7). Три испитаника је одговорило да је циљ да се противничка аналитика преоптерети и загуши великим бројем истоветних информација или порука супротног садржаја. Такође, три испитаника је одговорило да је циљ да се противничка аналитика наведе на погрешне закључке и процене.

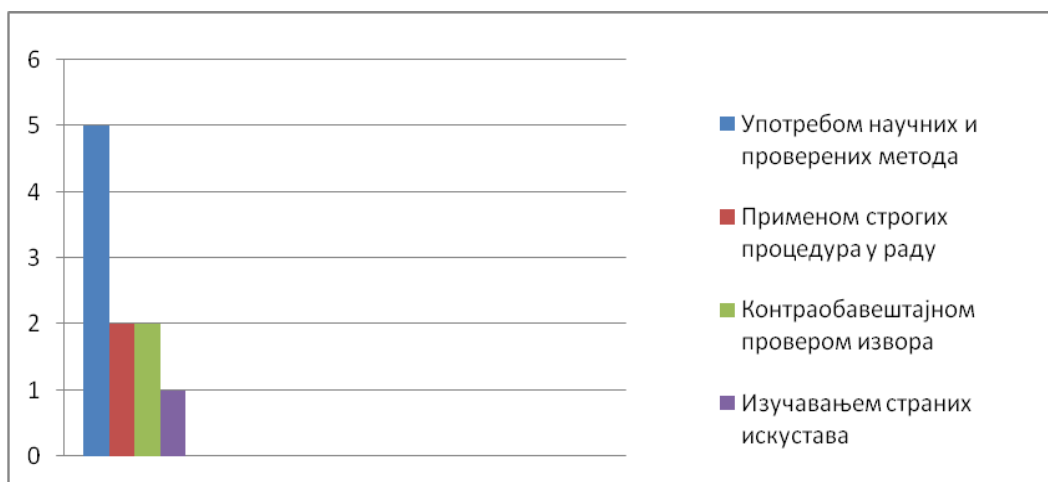
Графикон 7. Циљеви информационих операција према противничкој аналитичкој служби

На питање да ли следеће унутрашње слабости обавештајних служби: а) мане креатора политике приликом тумачења обавештајних података, б) политичке жеље руководства, в) политизација обавештајног система, и г) слабости психолошког профила аналитичара, - погодују утицају противничких информационих операција на аналитичку службу, свих десет испитаника је одговорило да све наведене слабости погодују утицају информационих операција на аналитику, стим да су поједини испитаници навели и додали проблем инерције у мишљењу и жељено размишљање аналитичара (графикон 8). Наводе да стране службе праве „импланте“ око шефа државе и политичког руководства противника, окружење које треба да обезвреди вредност информације које доставља обавештајна служба, или да пресеку достављање важних информација.

Графикон 8. Унутрашње слабости аналитике и подложност информационим операцијама

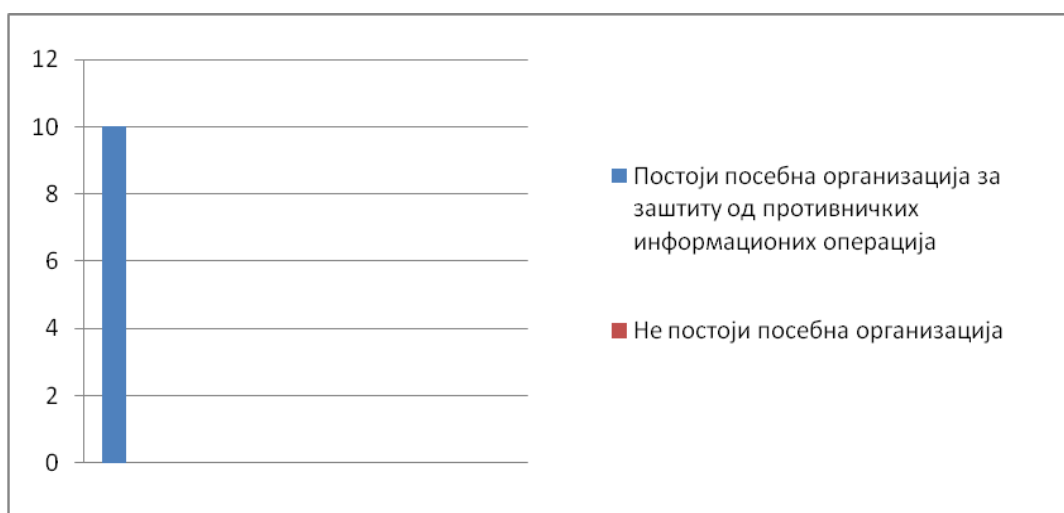
На питање како се обавештајна аналитика штити од противничких техника информационих операција, од десет испитаника, пет испитаника (50%) је одговорило да се аналитика штити коришћењем научних и аналитичких метода, два испитаника сматрају да се аналитика штити применом строгих процедура у раду, а два испитаника је одговорило да је контраобавештајна провера важна за наведено питање. Један испитаник је поменуо важност изучавања искуства примене обмањивања у раду страних обавештајних служби (графикон 9).

Графикон 9. Начини заштите аналитике од противничких информационих операција

Одговор на питање да ли обавештајна аналитика, у циљу заштите од

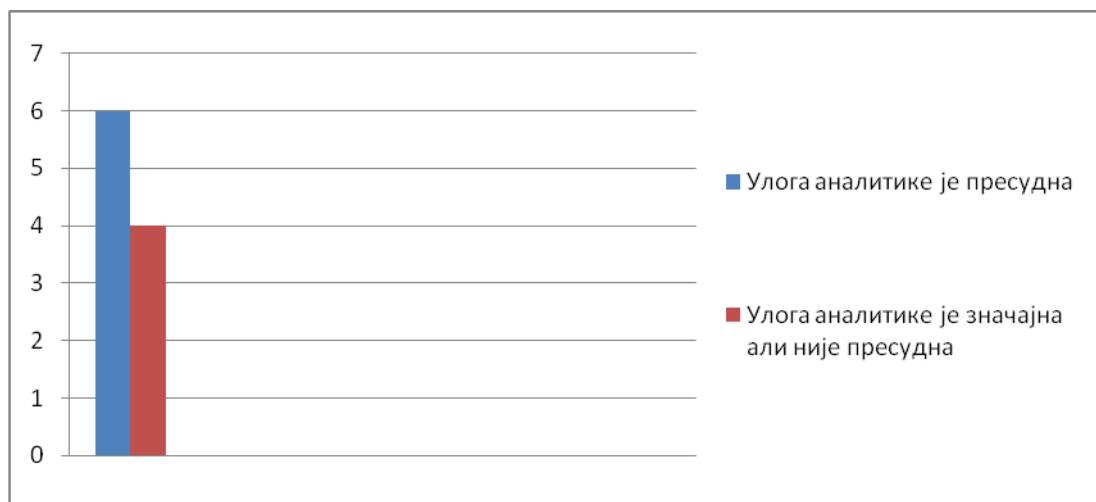
утицаја противничких информационих операција, користи посебну организацију рада, посебне методе анализе или неке друге активности, дали су сви испитаници и свих десет (100%) је одговорило потврдно (графикон 10) Одговори су образложени примерима различите организације рада као што су организовање интерресорних састанака и група где се проверава квалитет и тачност информација, формирање посебних тимова искусних аналитичара, формирање контролних група које одржавају контакте са оперативним делом. Прецизирано је да у већим службама стално постоји оваква посебна организација, стална контролна група и „ђавољи адвокат“, а у мањим службама користи се хијерархијска контрола информације и усмеравање аналитике и оцена података.

Графикон 10. Посебна организација рада за заштиту аналитике од противничких информационих операција

На питање о томе како цене значај и улогу обавештајне аналитике у циљу подршке извођења сопствених информационих операција, одговор је дало свих десет испитаника, стим да је шест испитаника (60%) одговорило и оценило да је значај аналитике изузетан, да је аналитика носилац тих задатака и да је њена улога пресудна (графикон 11). Оцењено је да аналитика најбоље зна противника, да она „поседује све информације“ и да зато има пресудну улогу у креирању дезинформација и обмана. Аналитика мора да зна психолошки профил противника. Она даје задаке прикупљачким органима за припрему информационе операције, прикупља, анализира и даје предлоге за начин извођења конкретне

информационе операције. Четири испитаника (40%) је такође истакло важност аналитике у припреми информационих операција, у пружању података о slabим странама противника, али је нагласило да значај аналитике није пресудан јер у извођењу ових операција аналитика сарађује са оперативним органима.

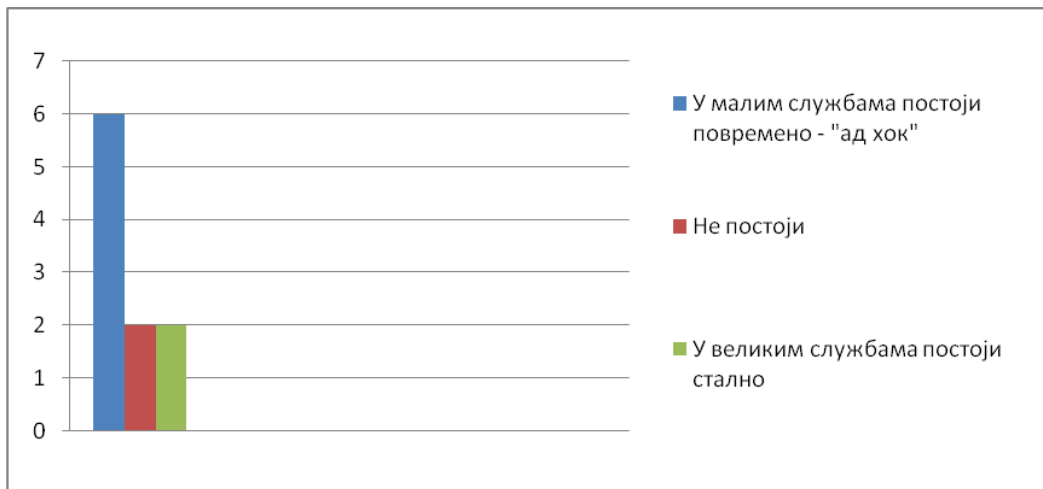

Графикон 11. Значај и улога обавештајне аналитике у подршци извођења сопствених информационих операција

Одговор на питање да ли и када у обавештајној аналитици постоји посебна „линија рада“ усмерена на подршку извођења сопствених информационих операција (обмањивања, дезинформисања, психолошких операција, прикривања), дало је свих десет испитаника (графикон 12).

Шест испитаника (60%) одговорило је да све зависи од моћи и величине обавештајне службе, да у малим службама у нормалним и редовним условима не постоји оваква линија рада. Прецизирано је да се ове групе или ова линија рада формира „ад хок“, по потреби, на основу наређења, и у том случају се део аналитике ангажује у заједничком тиму са оперативом.

Два испитаника (20%) је одговорило да у обавештајним службама не постоји оваква линија рада, а преостала два (20%) су одговорила да велике земље и службе имају сталну линију рада на овом плану.

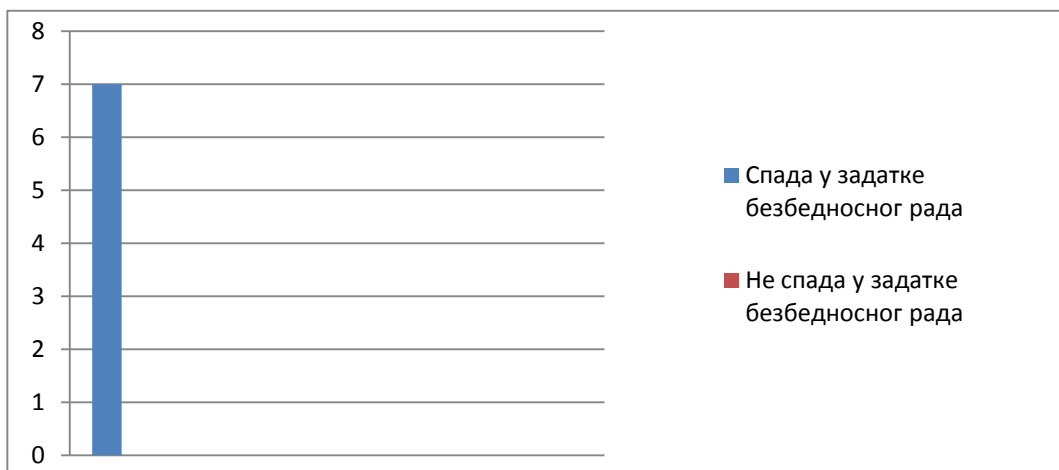
Графикон 12. Постојање посебне „линије рада“ у аналитици за подршку извођења сопствених информационих операција

6.1.3. Оцена посебности информационих операција у контраобавештајном раду

Један број питања у упитнику се односио на посебности примене информационих операција у контраобавештајном раду служби. Питања су се односила на посебности примене на плану безбедносних активности, на плану супростављања шпијунажи и супростављања субверзивним дејствима противника.

Групу питања из области информационих операција и безбедносног рада, почели смо са питањем да ли је идентификација и заштита од противничке обмане, дезинформисања и психолошких операција један од задатака безбедносног рада (графикон 13).

Одговор на ово питање дало је седам испитаника и свих седам (100%) је дало позитиван одговор, односно потврдило је да је идентификација и заштита од противничке обмане, дезинформисања и психолошких операција један од задатака безбедносног рада. Треба истаћи да је у одговорима појашњено да је овај задатак један од основних а можда и најважнији задатак безбедносног рада.

Графикон 13. Идентификација и заштита од противничких информационих операција, један од задатака безбедносног рада

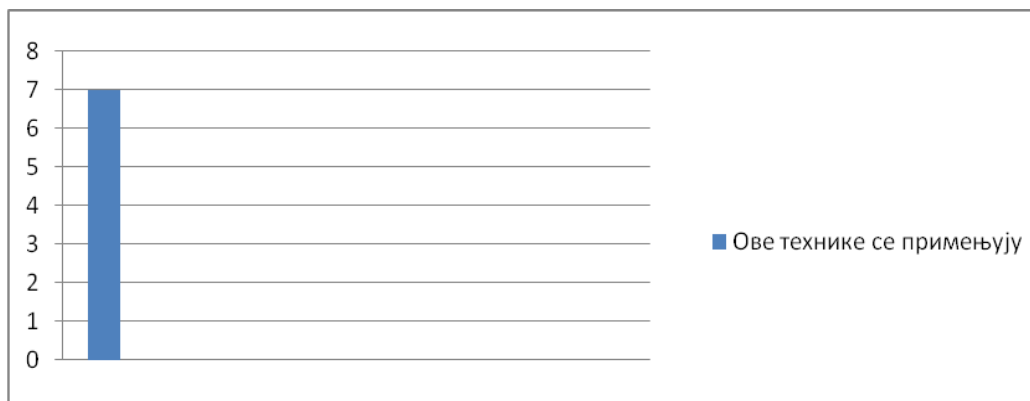
На питање да ли постоји посебна „линија рада“ у безбедносном раду, усмерена на идентификацију противничких информационих операција, од седам испитаних, четири испитаника (57%) је одговорило да не постоји у безбедносном раду оваква посебна „линија рада“, већ то обавља аналитика у склопу својих целокупних активности (графикон 14). С друге стране, три испитаника (43%) су одговорила да оваква посебна линија рада постоји, и то стално или повремено.

Графикон 14. Идентификација противничких информационих операција као „посебна линија“ у безбедносном раду

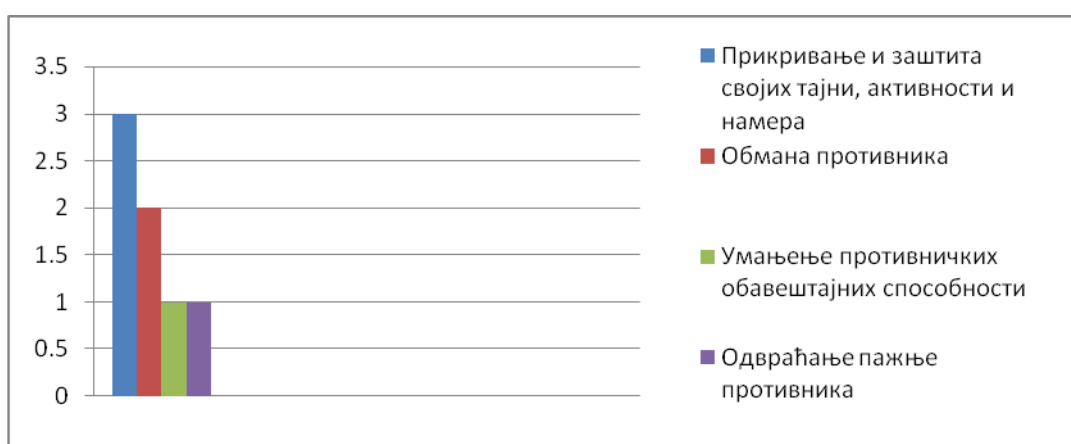
Оцену о употреби информационих операција за реализацију безбедносних

задатака, дало је седам испитаника (графикон 15). Свих седам испитаника је позитивно одговорило и појаснило да се овим операцијама могу штитити све тајне и активности служби.

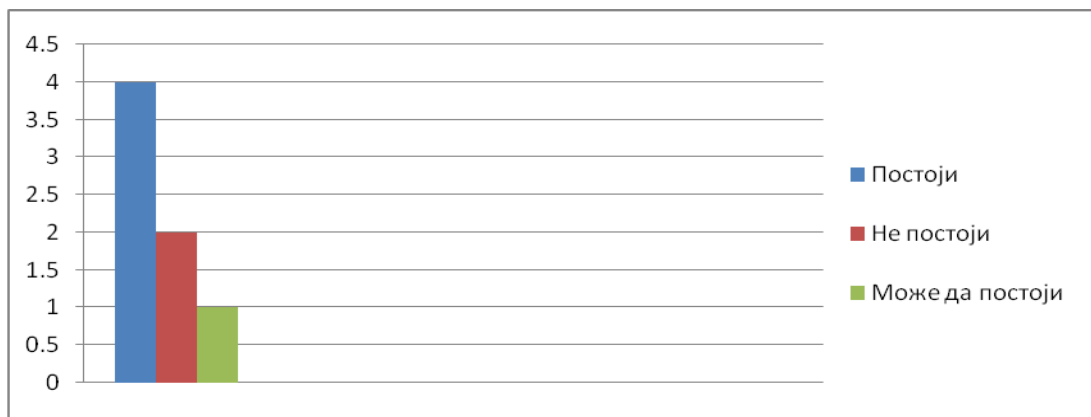
Графикон 15. Коришћење информационих операција за реализацију безбедносних задатака

Одговоре на питање шта би могао да буде жељени ефекат и циљ употребе техника информационих операција у безбедносном раду, дало је седам испитаника (графикон 16). Три испитаника (43%) је одговорило да је циљ прикривање и заштита својих тајни, активности и намера, два испитаника да је циљ обмана противника, један (14%) је одговорио да је циљ одвраћање пажње противника, а један (14%) да је циљ одвраћање пажње противника и умањење његове обавештајне способности.

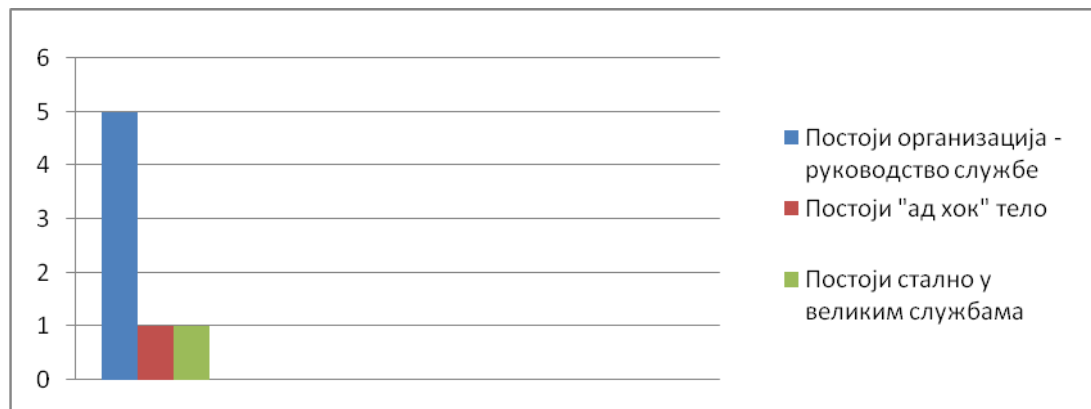
Графикон 16. Ефекат и циљ употребе информационих операција у безбедносном раду

На питање да ли постоји посебна линија рада која подразумева употребу техника информационих операција за реализацију безбедносних задатака, одговорило је седам испитаника (графикон 17). Четири испитаника (57%) је одговорило да оваква линија не постоји, два испитаника (28%) је одговорило да постоји, а један (14%) да може да постоји оваква линија.

Графикон 17. Посебност „линије рада“ - употребе информационих операција за реализацију безбедносних задатака

На питање да ли у оквиру контраобавештајних органа постоји целина за употребу информационих операција, дало је седам испитаника, од којих је пет одговорило да постоји, да је то у ствари руководство службе (графикон 18). Један испитаник је одговорио да не постоји стално тело него да се формира ад хок тело, док је један испитаник одговорио да овакве целине постоје у великим службама.

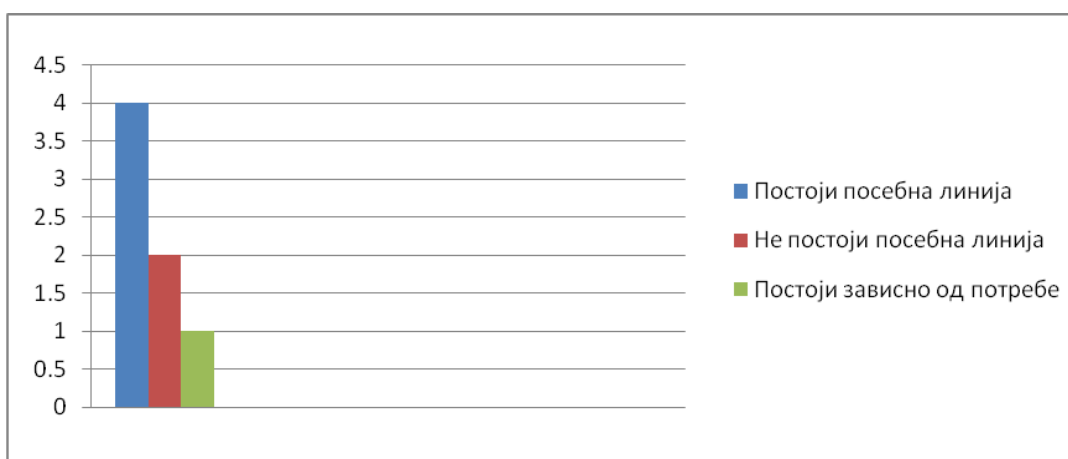
Графикон 18. Посебност целине за примену информационих операција у контраобавештајном раду

На питање о употреби информационих операција на плану супротстављања шпијунажи, од седам испитаних испитаника, свих седам (100%) је позитивно одговорило на постављено питање, с тим да су два испитаника прецизирала да се овакве операције интензивно и у великој мери користе у супротстављању шпијунажи, а један да се то одвајкада примењивало. (графикон 19).

Графикон 19. Примена информационих операција на плану супротстављања шпијунажи

На питање о томе да ли на плану контрашпијунаже, постоји посебна „линија рада“ која подразумева примену информационих операција, одговорило је седам испитаника (графикон 20). Четири испитаника је одговорило да постоји оваква линија рада, два испитаника је одговорило да не постоји, а један испитаник је одговорио да постојање овакве линије зависи од потребе.

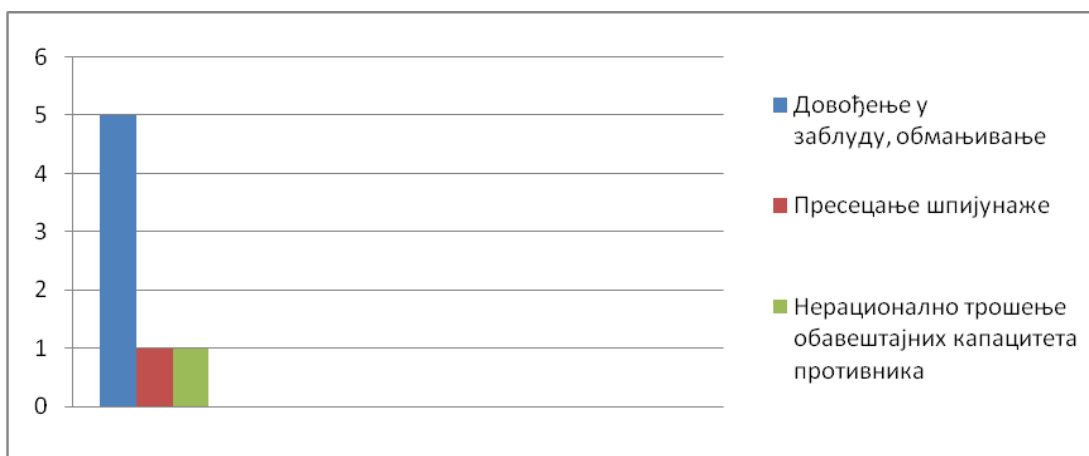
Графикон 20. Посебност „линије рада“ – употребе информационих операција за супротстављање шпијунажи

На питање да ли постоји посебна целина унутар контраобавештајних органа, која руководи применом информационих операција, одговорило је седам испитаника (графикон 21). Четири испитаника је одговорило да не постоји оваква целина, два су одговорила да оваква целина постоји и да је то руководство. На крају, један испитаник је одговорио да оваква целина постоји по потреби.

Графикон 21. Посебност целине за примену информационих операција у контрашпијунажи

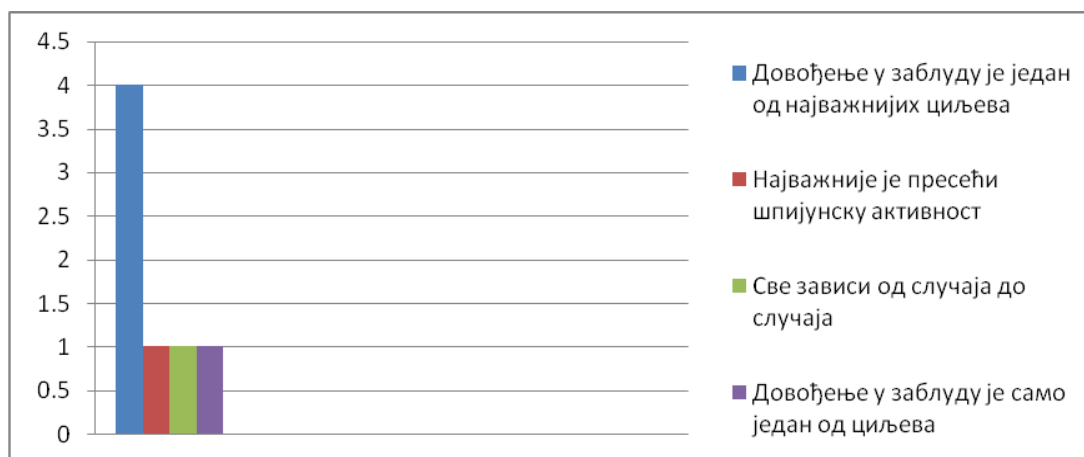
На питање шта би могао да буде ефекат и циљ употребе информационих операција у супростављању шпијунажи, пет испитаника је одговорило да је циљ довођење у заблуду противника (графикон 22). Један испитаник је одговорио да је циљ пресецање противничких обавештајних активности, а један да је циљ нерационално трошење обавештајних капацитета противника.

Графикон 22. Циљ и ефекат примене информационих операција у контрашпијунажи

На питање да изнесу став о томе да ли је довођење противника у заблуду важнији задатак контраобавештајног рада, од задатка да се противничке операције прикупљања информација учине неефикасним, четири испитаника су одговорила да је довођење противника у заблуду важнији задатак, уз образложење да пре свега треба обезбедити да наше тајне информације не „одлазе“ непријатељу, да се дезинформисањем противник контролише и да се пресецају само оне шпијунске активности које би, ако би се наставиле, довеле до великих последица по државу, војску и службе. Један испитаник је одговорио да је пресецање противничких обавештајних активности важнији задатак.

Један испитаник је одговорио да све зависи од случаја до случаја и да начелно противника треба држати на „дугом штапу“. Један испитаник је одговорио да је контраобавештајна активност вишеслојна, врло сложена и да је довођење у заблуду само један од њених циљева (графикон 23).

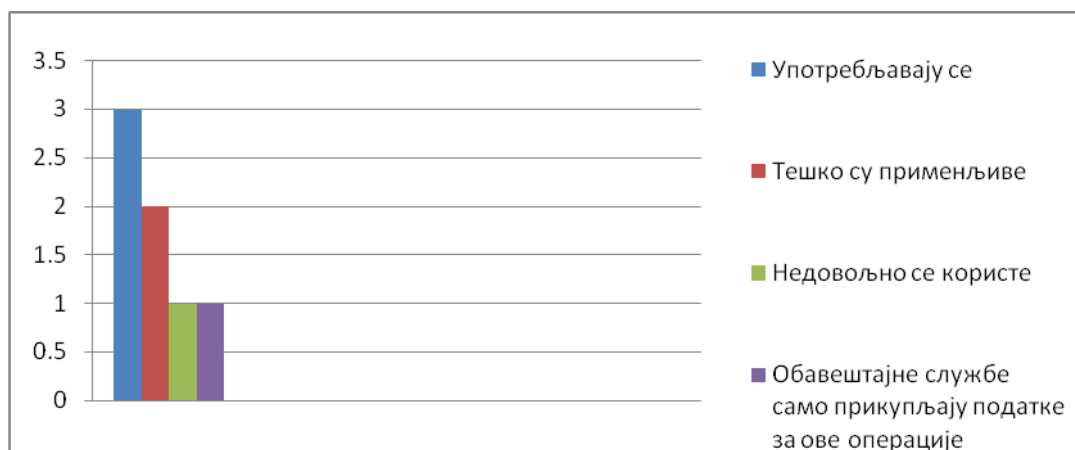

Графикон 23. Важност дезинформисања – довођења у заблуду, у односу на друге задатке на плану контрашпијунаже

На питање о сложености и карактеристикама контраобавештајних операција које подразумевају употребу техника информационих операција, као што је дезинформисање и обмањивање, од седам испитаника, њих пет је дало конкретан одговор. Четири испитаника је одговорило да су оне сложене, а један испитаник је рекао да су најсложеније. Можемо да извучемо заједнички закључак да су оне сложене, можда најсложеније од свих контраобавештајних операција, и

због тога укључују широк спектар организационих целина, да су ризичне и тешке, дуготрајне, осетљиве на мале грешке, и да због тога захтевају искуство и континуитет кадрова.

На питање о употреби техника информационих операција против субверзивних и терористичких активности, одговорило је седам испитаника (графикон 24). Три испитаника су одговорила да се овакве операције могу користити и користе се у противсубверзивним и противтерористичким активностима (појашњавајући да се користе у свим фазама) да могу да буду врло корисне, да је потребна интуиција, маштовитост и добра организација и да се оне усмеравају према изворима, центрима тероризма и субверзивног деловања. Два испитаника су одговорила да су овакве операције тешко изводљиве у контексту супростављања тероризму, односно да се не могу користити у оваквим активностима, јер су противници у овом случају фанатици и професионалци који се небазирају на пропаганду. Један испитаник је одговорио да се у овом случају обавештајне службе анагажују на плану прикупљања података и других припрема за извођење информационих операција у циљу противсубверзивног деловања. На крају, један испитаник је одговорио потврдно, уз констатацију да се информационе операције недовољно користе у овом смислу.

Графикон 24. Употреба техника информационих операција у противсубверзивним и противтерористичким активностима

На питање да ли у противсубверзивном и противтерористичком раду

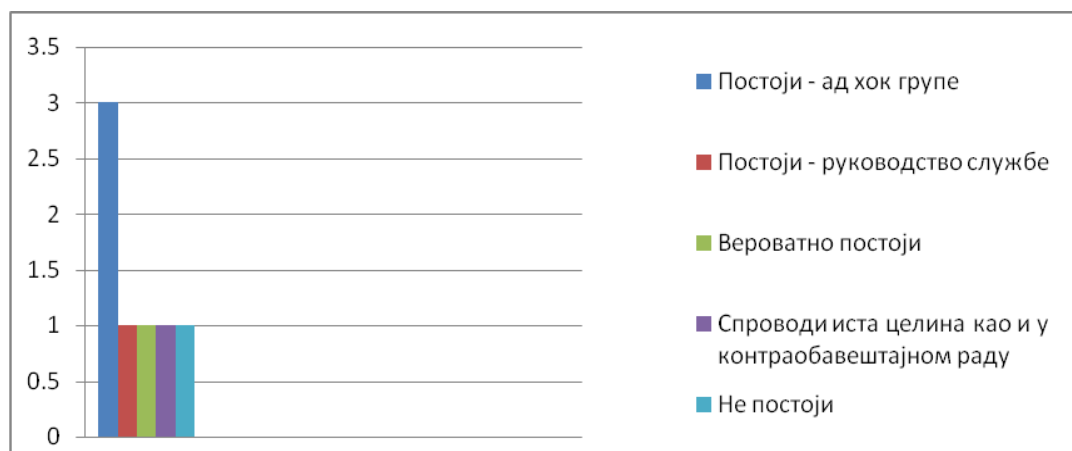
постоји посебна „линија рада“ која подразумева примену обмањивања, дезинформисања и психолошких операција, одговор испитаника био је различит, што указује да испитаници имају различито искуство у примени информационих операција на овом плану (графикон 25). Тако је три од седам испитаника одговорило да се овакве операције користе у противсубверзивном и противтерористичком раду, односно да постоји посебна „линија оваквог рада“, да је то иста целина која је спроводила и информационе операције у контраобавештајном смислу, односно целина која има више специјалиста и задатака, а сада је одговорна и спроводи противсубверзивна дејстава с циљем да унесе раздор унутар терористичке групе, да изазове код њих пасивизирање и одлагање извођења субверзивних активности. Три испитаника је одговорило да не постоји оваква посебна линија рада, а један испитаник је одговорио да оваква линија може да постоји.

Графикон 25. Посебност „линије рада“ – употребе информационих операција у противсубверзивном раду

На питање да ли на плану противсубверзивног рада постоји посебна организациона целина која руководи применом информационих операција, од седам испитаника, шест испитаника дало је различите варијанте позитивног одговора (графикон 26). Три испитаника је одговорило да се ради о „ад-хок“ групама, један испитаник је одговорио да се овакве групе вероватно формирају, један испитаник је одговорио да оваквим операцијама руководи руководство службе, а један испитаник је изнео да овакве операције спроводи иста целина, која

има више специјалиста и задатака, а сада је одговорна и спроводи против-субверзивна дејства. Само један испитаник је одговорио негативно на ово питање.

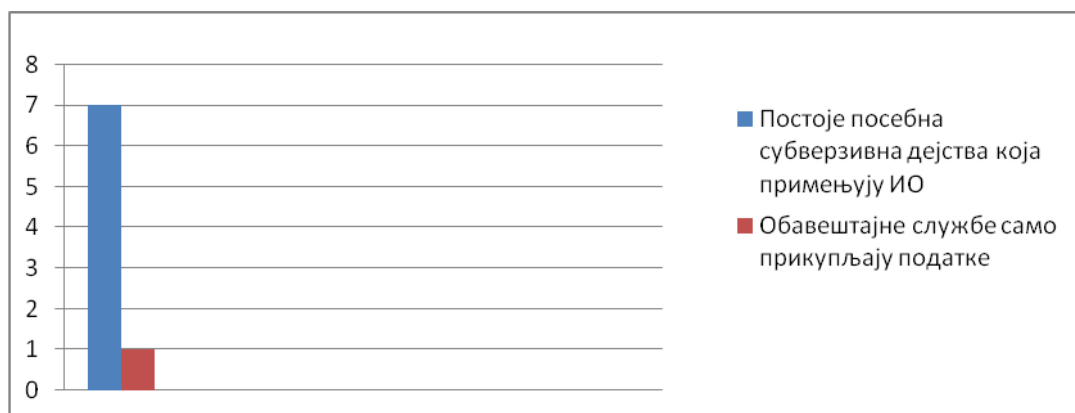
Графикон 26. Посебност целине за руковођење информационим операцијама у противсубверзивном раду

На питање о сложености и карактеристикама противсубверзивног и против терористичког рада који подразумева употребу техника информационих операција, од седам испитаника, шест испитаника је оценило да су овакве операције изузетно сложене, да захтевају детаљну припрему, познавање циљне групе и њиховог окружења, да су разноврсне по снагама, средствима и локацијама извођења. Један испитаник је одговорио да у извођењу ових операција постоје специфичности у односу на мету према којој се делује.

6.1.4. Оцена посебности информационих операција у субверзивном раду

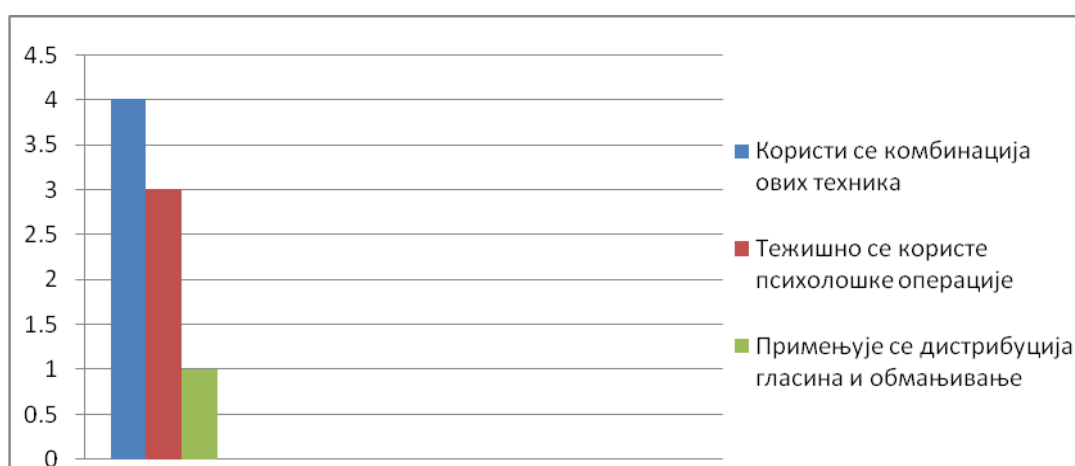
Што се тиче истраживања посебности информационих операција у субверзивном раду обавештајних служби, на питање да ли постоје посебна субверзивна дејства обавештајних служби, усмерена на примену информационих операција, од осам испитаника, седморо је позитивно одговорило (графикон 27). Пет испитаника одговорило да постоје оваква субверзивна дејства, један испитаник је одговорио да би требало да постоје оваква субверзивна дејства, а један испитаник је одговорио да оваква субверзивна дејства постоје у „политичкој

субверзији“. Један испитаник је одговорио да обавештајне службе само прикупљају податке за извођење сопствених операција.

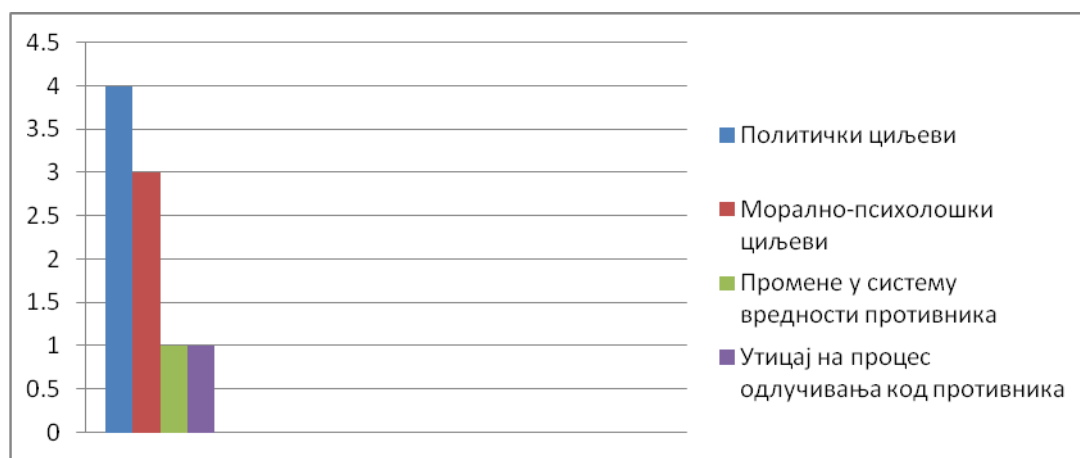
Графикон 27. Посебна субверзивна дејстава која примењују технике информационих операција

На питање које се технике информационих операција користе у тајним акцијама, тј. субверзивном раду обавештајних служби, од осам испитаника, четири испитаника је одговорило да се користи комбинација свих техника, појашњавајући да се комбинацијом примене свих техника може очекивати остварење доброг резултата. (графикон 28). Три испитаника је одговорило да се тежишно користе психолошке операције. Само један испитаник је одговорио да се тежишно примењује дистрибуција гласина и обмањивање.

Графикон 28. Употреба техника информационих операција које се користе у субверзивном раду

На питање који су циљеви и ефекти који се желе постићи путем информационих операција када се користе у тајним акцијама, тј. субверзивном раду обавештајних служби, одговоре које су дали девет испитаника можемо груписати по следећем: четири испитаника су одговорила да су циљеви политичке природе и да се крећу у распону од грађанских немира, изазивање унутар државних сукоба, поремећај у функционисању политичког система противника, раздор између политичког и државног руководства противника са становништвом, до војног удара и промена уређења у земљи противника (графикон 29). Три испитаника су навела циљеве које можемо груписати у циљеве у области промене морално-психолошког стања противника, као што је изазивање незадовољства, дефетизма, страха и одвраћање пажње. Један испитаник је поменуо промене у систему вредности противника, промене у националној и културолошкој оријентацији становништва противника. Један испитаник је навео као циљ утицај на процес доношења одлука код противника, тј. утицај на противника да донесе погрешне одлуке, супротне својим интересима.

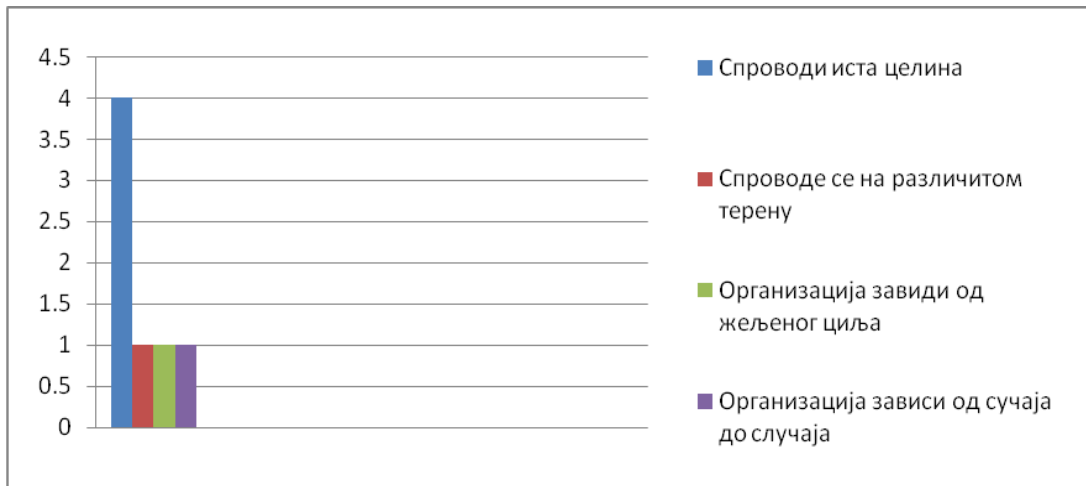
Графикон 29. Циљеви и ефекти примене информационих операција у субверзивном раду

На питање да ли информационе операције, као врсту субверзивних дејстава, обавештајна служба може да изводи сама, одговорило је девет испитаника, с тим да се њихови одговори значајно разликују. Тако су три испитаника одговорила да служба може сама да изводи ове операције, али су прецизирали да то зависи од њених надлежности и да при томе може изнимно да

постоји и сарадња на националном нивоу. Такође, један испитаник је одговорио да служба може сама да изводи ове операције у оквиру HUMINT операција, с другим специјалним установама у оквиру OSINT операција (медији, синдикати...), а у оквиру TECHINT операције – здружено са специјализованим установама. С друге стране, три испитаника су одговорила да саме службе могу врло тешко да изводе ове операције, јер имају ограничене капацитете. Један испитаник је дао нејасан одговор, а један је одговорио да служба може сама да изводи ове операције ради заштите својих интереса, у сарадњи са контраобавештајном службом.

На питање о институцијама које одобравају, управљају и надгледају примену информационих операција у оквиру субверзивног рада обавештајних служби, испитаници су дали различите одговоре. С једне стране, два испитаника су истакла да је пожељено да са овом операцијом, због обезбеђења њене тајности, буде упознат најмањи број људи. С друге стране, седам испитаника је навело да овакве операције одобравају највиши државни органи, који су дужни да обезбеде снаге, средства и сарадњу са трећим пријатељским службама. Навели су да у те институције спадају Савет за националну безбедност, Тим који координира рад служби безбедности и слична тела која обједињавају, координирају и контролишу спровођење ове операције. Напоменуто је и да овакве институције нису довољно развијене.

На питање да ли постоји разлика у организацији спровођења информационих операција, када се изводе као врста субверзивних дејстава, у односу на то када се спроводе у контраобавештајном и безбедносном раду, од седам испитаника, четири испитаника је одговорило да у оба случаја, ове операције спроводе исти људи, иста целина и исто руководство, као и да је принцип примене исти само је циљ другачији (графикон 30). Један испитаник је одговорио да разлика постоји јер се субверзивна дејства спроводе на страном терену, или терену противника, а контраобавештајне на нашем простору. Један испитаник је одговорио да организација операције зависи од циља који се жели постићи, а један испитаник је одговорио да организација спровођења зависи од случаја до случаја.

Графикон 30. Различитост у организацији спровођења информационих операција у контраобавештајном и субверзивном раду

На питање да ли је организација извођења информационих операција, као врсте субверзивних дејстава, сложенија, од оних које се спроводе у оквиру контраобавештајног рада, пет од осам испитаника је одговорило да је организација спровођења субверзивних информационих операција сложенија (графикон 31). Два испитаника су одговорила да сложеност сваке операције зависи од конкретне ситуације, а један испитаник је одговорио да су обе операције сложене.

Графикон 31. Поређење сложености спровођења информационих операција у контраобавештајном и субверзивном раду

На питање да ли је координација извођења субверзивних информационих операција тежа и захтевнија од координације извођења информационих операција као контраобавештајне активности, четири од осам испитаника је одговорило да је субверзивна тежа, сложенија и одговорнија. Три испитаника су одговорила да сложеност координације зависи од циља и задатка операције, а један испитаник је оценио да је најбоље да координацију ових операција врши служба сама, да не би дошло до отицања података, да постоји могућност да се координација врши преко тела за координацију, али да је и то ризично због осетљивости оваквих операција.

На питање да ли се информационе операције, када се спроводе у оквиру субверзивних дејстава, карактеришу по томе што служба у овом случају производи огроман број „информација“ које се путем стотина тајних и јавних канала, пласира на дневној основи и убацује у више десетина медијских кућа, пет од осам испитаника је одговорило да су субверзивне операције масовније, да су систематичније, да се спроводе на дневној основи, у континуитету. Један испитаник је одговорио негативно на ово питање, један је изјавио да је „масовност,, само једна од бројних техника извођења субверзивних информационих операција, а један испитаник је одговорио да служба може да се пласира и мањи број информација и постигне добре ефекте.

На питање да ли за спровођење информационих операција, као вида субверзивних дејстава, треба више комуникацијских канала за утицај на противника, него у случају када се оне спроводе као део мера контраобавештајног и безбедносног рада, шест од осам испитаника је одговорило да треба више комуникацијских канала, иако то зависи од циљне групе и потребне фреквенције понављања (графикон 32).

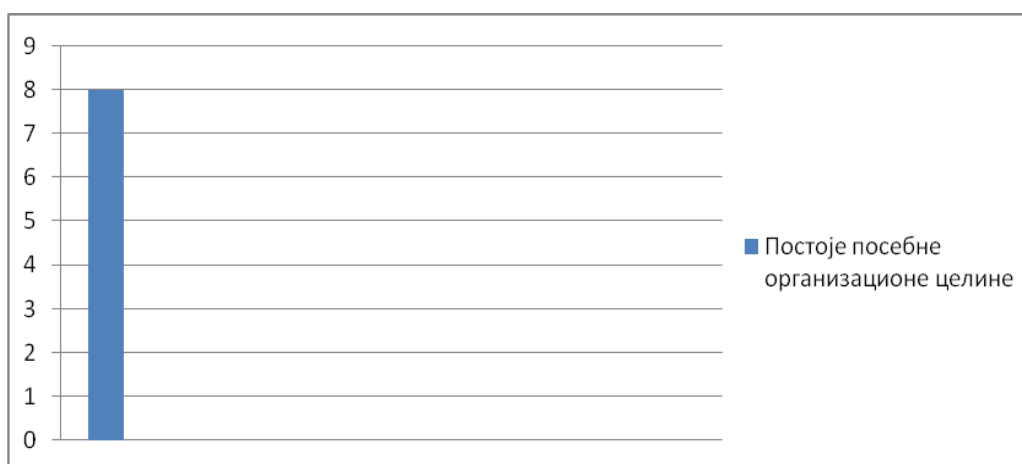
Два испитаника су одговорила да, у оквиру контраобавештајне операције, информационе операције морају да буду тихе, морају да буду дефанзивног карактера, и да су контраобавештајне усмерене само према једном одређеном циљу.

Графикон 32. Поређење масовности примене информационих операција у контраобавештајном и субверзивном раду

На питање о томе како обавештајне службе остварују координацију спровођења информационих операција које се спроводе путем медија, путем ПР агенција, невладиних организација и осталих институција ван званичног обавештајног система, од осам испитаника, пет испитаника је одговорило да координацију врши најчешће сама служба, тако што координира и често прати ток тих акција „иза завесе“ и не учествује отворено, већ коришћењем свих постојећих канала и веза, односно преко појединаца који су спона између обавештајних служби и медија. Прецизирали су да изузетно координацију може да врши координационо тело. Два испитаника су одговорила да координацију спроводи координационо тело или интерресорна група, као и да мора да постоји командни центар за такве операције. Један испитаник није дао конкретан одговор.

На питање да ли за извођење информационих операција, као врсте субверзивних дејстава, постоје посебне организационе целине унутар обавештајних служби, свих осам испитаника је у начелу одговорило позитивно (графикон 33). Испитаници су прецизирали да овакве целине постоје у великим обавештајним службама, код мањих ретко - већ оне то остварују кроз руководећи кадар и рад најодговорнијих људи управе, аналитике и оперативе. У већим државама у такве снаге сврставамо и снаге за специјалне и информационе операције, које су функционално повезане са обавештајном службом.

Графикон 33. Посебност целина за извођење информационих операција у субверзивном раду

На питање, да ли су информационе операције које се изводе у оквиру субверзивних дејстава дуготрајније, у односу на операције које се изводе у склопу контраобавештајног рада, од осам испитаника, три испитаника је одговорило да дуготрајност зависи од циља сваке операције појединачно. Један испитаник је одговорио да су субверзивне дуготрајније у сваком сегменту, (припрема, избора метода). Два испитаника су као најдуготрајније издвојили само операције идеолошко-политичке индоктринације. Један испитаник је оценио да и контраобавештајне операције могу да трају дуго. Један испитаник је одговорио да ту нема неке разлике јер су обе планске и континуиране.

6.2. Упоредна анализа ставова испитаника

Када се анализирају ставови испитаника о посебности информационих операција у прикупљачком раду, закључује се да, упркос значајној осетљивости свих метода прикупљања обавештајних информација на утицај противничких информационих операција, није значајно изражена посебност мера усмерених на заштиту прикупљачких органа од ових активности. У сврху заштите од противничких информационих операција, истиче се значај избора квалитетног људства, квалитетне обуке о томе како противник врши обмањивање, проучавања метода рада страних служби, као и значај контраобавештајне и безбедносне

заштите извора и метода рада. Циљ информационих операција према противничким прикупљачким обавештајним органима зависи од величине противничке службе и њених капацитета, и креће се у дијапазону од обмањивања, дезинформисања, до загушења и преотерећења противника небитним информацијама. Велика служба може да примени и загушење и преоптерећење противничких прикупљачких органа, док мала служба може, у највећем броју случајева, само да обмањује и дезинформише противника преко кључних извора противника.

Када се сагледава улога прикупљачких органа у подршци извођења сопствених информационих операција, констатује се да у већини служби постоји посебност таквих задатака. Ова врста података, у нормалним условима, прикупља се у склопу целокупног, свеобухватног обавештајног истраживања и општег контекста задатака. У оцени која је обавештајна метода најкориснија за подршку сопствених информационих операција, већина испитаника је истакла значај људских извора из структуре непријатеља, односно из објекта обавештајног истраживања, упркос чињеници да се у том смислу не треба ослонити само на једну методу или само на један извор. Такође, констатује се да у малим и дефанзивним службама, не постоји стална посебна „линије рада“ која је усмерена на прикупљање података који се користе за подршку извођења сопствених информационих операција. Посебна „линија прикупљања“ ових података се активира у фази припреме и извођења конкретне информационе операције. У великим и офанзивним службама, по оцени испитаника, оваква стална линија рада прикупљачких органа је посебно издвојена и константна.

Када се анализирају ставови испитаника о посебности информационих операција у аналитичком раду, на почетку може да се констатује да су сви испитаници сагласни да унутрашње слабости аналитичких служби погодују утицају противничких информационих операција на аналитичку службу, с тим да су поједини испитаници навели и додали проблем инерције у мишљењу и жељено размишљање аналитичара. Констатује се и да је обавештајна аналитика подложна на утицај противничких информационих операција, и да због тога, у циљу своје заштите стално користи бројне аналитичке методе. У мањим службама не постоји стална „посебна линија“ аналитичког рада (поједини аналитичари или група

аналитичара) усмерена на идентификацију противничких информационих операција, већ то раде сви аналитичари у склопу редовних активности. Стална посебна линија оваквог рада постоји у великим обавештајним службама. С друге стране, у циљу идентификације противничких информационих операција, службе користе посебну организацију рада. Мање службе посебну организацију рада користе „ад хок“, по потреби, у облику као што је организовање интерресорних састанака где се проверава квалитет и тачност информација, формирање посебних тимова искусних аналитичара, формирање контролних група, које одржавају тесан контакт са оперативним делом. Ова посебност организације је стална и израженија у већим обавештајним службама.

Када се сагледава улога аналитичких органа у подршци извођења сопствених информационих операција, констатује се да је улога аналитике изузетно значајна, и да је аналитика носилац тих задатака, у сарадњи са оперативним органима. Такође, идентификовано је да постоје издвојени као посебни задаци аналитике на подршци извођења сопствених информационих операција. Међутим, у малим и дефанзивним службама, не постоји стална посебна „линије рада“ аналитичких органа која је усмерена на обраду, анализу и припрему материјала и информација који се користе за подршку извођења сопствених информационих операција, већ се оваква линија активира у фази припреме и извођења конкретне информационе операције. У великим и офанзивним службама, по оцени испитаника, оваква стална „линија рада“ аналитичких органа је посебно издвојена и константна.

Када се анализирају ставови испитаника о посебности информационих операција у контраобавештајном раду, за реализацију безбедносних задатака, констатује се да идентификација и заштита од противничке обмане, дезинформисања и психолошких операција спада у један од важнијих задатака безбедносног рада, тако да може да се закључи да постоји посебност задатака одбране од информационих операција у безбедносном раду. Међутим, у безбедносном раду није издвојена стална, посебна „линија рада“ на плану идентификације и заштите од противничких информационих операција, већ се констатује да то обавља аналитика у склопу својих целокупних активности. Као посебна, оваква линија се формира се по потреби и зависно од ситуације.

С друге стране, констатује се да се информационе операције користе за реализацију широког спектра безбедносних задатака, као што су заштита тајни, властитих акција и извора података, сопствених стварних планова, намера и активности, као и да се ове операције користе за реализацију највишег нивоа задатака. Циљ примене информационих операција у безбедносном раду је пре свега, прикривање и заштита својих тајни, активности и намера, па онда и одвраћање пажње противника, као и завођење и обмана противника. Поред наведеног, констатује се да не постоји, стално издвојена и посебна линија рада безбедносних органа која подразумева употребу техника информационих операција за реализацију безбедносних задатака.

У контраобавештајном раду, постоји издвојеност и посебност задатака примене техника информационих операција на плану супротстављања шпијунажи. Ове информационе операције се интензивно користе на овом плану, а дезинформисање противничке службе спада у важније задатке контраобавештајних органа. У вези са тим, констатује се да у овом раду, на плану супротстављања шпијунажи, у већини служби постоји посебна „линија рада“ примене техника информационих операција као што су обмањивање и дезинформисање.

Посебност организационе целине која руководи применом информационих операција на плану контрашпијунаже постоји у смислу да ову активност у мањим службама спроводи руководство службе. У већим службама овакве целине су више организацијски издвојене и развијене.

Основни циљ примене информационих операција на плану контрашпијунаже је, да се, обмањивањем и дезинформисањем оствари пресецање противничких обавештајних активности. Други циљ може да буде нерационално трошење обавештајних капацитета противника.

Када се анализирају ставови испитаника о посебности примене информационих операција у противсубверзивном раду, из одговора испитаника се закључује да не постоји изражена посебност задатака који подразумевају примену информационих операција на овом плану, односно да се оне недовољно примењују. Слично, не постоји посебна линија рада нити посебна организациона

целина примене ових активности, с тим да у мањим службама, руковођење и координацију примене ових активности спроводи руководство, односно иста целина која је спроводила и информационе операције у контраобавештајном смислу, односно целина која има више специјалиста и задатака, а сада је одговорна и спроводи противсубверзивна дејстава. Циљ примене информационих операција на овом плану је да унесе раздор унутар терористичке групе, да изазове код њих пасивизирање, одлагање, или одустајање од извођења субверзивних дејстава.

Када се анализирају ставови испитаника о посебности примене информационих операција у субверзивном раду, констатује се да постоје јасно издвојене врсте субверзивних дејстава које подразумевају употребу техника информационих операција. У њиховој употреби, најчешће се користи комбинација наведених техника, мада често преовладава употреба психолошких операција. Циљне групе према којима су усмерене ове информационе операције могу се поделити шире и уже, где се у шире сврстава шири аудиторијум, становништво, поједине верске и националне циљне групе. У уже циљне групе сврстани су политички и војни органи, обавештајне и безбедносне службе, агенти и значајни појединци. У односу на избор циљне групе, зависи крајњи циљ и ефекат њихове примене, који се може поделити на: а) циљеве политичке природе – у распону од грађанских немира, изазивање унутар државних сукоба, поремећај у функционисању политичког система, раздор између политичког и државног руководства са становништвом, до војног удара и промена уређења у земљи; б) циљеве у области психолошког стања противника – као што је изазивање незадовољства, дефетизма, страха, одвраћање пажње, промене у систему вредности противника и укупној националној и културолошкој оријентацији становништва противника, и в) циљеве у смислу утицаја на процес одлучивања код противника.

У вези организације извођења субверзивних информационих операција, констатује се да службе саме могу врло тешко да изводе ове операције, јер имају ограничен капацитет, већ их изводе у сарадњи и координацији са другим националним обавештајним службама и државним телима, задржавајући и даље висок степен тајности у вези са овим активностима. У „ланац институција“ које

врше одобравање, управљање и надгледање примене информационих операција у оквиру субверзивног рада обавештајних служби, улазе тела као што је Савет за националну безбедност, Тело за координацију рада служби безбедности, с тим да је пожељено да са овом операцијом, у зависности од њене осетљивости, буде упознат најмањи број људи у том ланцу.

Без обзира што организација сваке операције зависи од циља који се жели постићи, овакве операције су сложеније. Такође, оне су масовније, систематичније, спроводе се скоро на дневној основи у континуитету. У њиховом извођењу пре свега се користе легални облици обавештајног и субверзивног деловања, који су очигледнији али су озакоњени, кроз легализацију и приватизацију канала преко којих се спроводе. За извођење ових субверзивних дејстава постоје посебне организационе целине унутар обавештајних служби, пре свега у великим и офанзивним обавештајним службама. Код мањих и дефанзивних служби, овакве целине ретко постоје, већ се посебност организовања остварује кроз руководећи кадар, преко најодговорнијих људи управе, аналитике и оперативе. У већим државама у такве снаге сврставамо и снаге за специјалне и информационе операције, које су функционално повезане са обавештајном службом.

ЗАКЉУЧАК

Информације се од давнина користе у манипулативе сврхе, за утицај на јавно мњење, унутрашња дешавања и безбедност држава. У савременом информационом добу, због негативног утицаја масовне примене савремене информационо-комуникационе технологије на суверенитет и контролу држава над националним информационим простором, у многоме је актуелизован значај „информације“ као средства за вођење сукоба и „информационе сфере“ као борбеног простора савременог глобалног друштва. Иако је већ 1984. године „информација“ службено дефинисана као један од извора националне моћи, тек су промене у свету током деведесетих година прошлог века, редефинисале информационе операције као примарно, а не више као помоћно средство за управљање кризним ситуацијама и кључним инструментом наметања правила новог међународног поретка. Данас, концепт информационог ратовања као начина вођења сукоба, односно информационе операције као врсте операција којима се реализује овакав начин ратовања, заузима све значајније место у савременим сукобима и безбедносним наукама.

Савремена информационо-комуникациона технологија довела је до промена у свим сферама људске делатности, па и у раду обавештајних служби. У савременом аналитичком раду, због феномена обиља информација, један од важних изазова представља способност аналитичара да идентификује дезинформације, пропагандне и обмањивачке информације, што је довело до развоја многобројних аналитичких метода и алатки. Имајући у виду чињеницу да се на основу завршних извештаја обавештајних служби доносе политичке одлуке од значаја за националну безбедност, информације обавештајних служби морају да буду проверене, тачне и ослобођене стране манипулације и утицаја, што указује на значај познавања информационих операција у аналитичком раду. За контраобавештајни рад обавештајних служби, осим заштите сопствених припадника, обавештајних извора, као и обавештајне делатности и процеса, посебан изазов представља заштита обавештајних информација, као и

обавештајног информационог система од ометања и утицаја од стране обавештајног или безбедносног система стране државе, што је истоветан циљ дефанзивних информационих операција. Важан сегмент рада савремених обавештајних служби јесте и тајни утицај на стране ентитете. Разматрајући врсте субверзивних дејстава које су се примењивале у досадашњој пракси обавештајних служби, запажа се да се ради о широком спектру активности, међу којима је најчешћа употреба психолошких операција, дезинформисања, обмањивања и операција у сајбер простору, које се у складу са савременим доктринарним гледањима сврставају у информационе операције. Може се закључити да у савременој обавештајној теорији и пракси постоје одреднице и чињенице које указују на значај информационих операција у обавештајном и контраобавештајном раду обавештајних служби, и које издвајају „субверзивна дејства посредством информација“, што намеће потребу доградње обавештајне теорије у овом сегменту, као и додатна истраживања која ће разјаснити да ли постоји посебност информационих операција у обавештајном, контраобавештајном и субверзивном раду обавештајних служби.

У закључку истраживања о посебности информационих операција у обавештајном раду, у оквиру фазе прикупљања података, квалитативном анализом расположивих теоријских одредаба и доктрина, као и анализом ставова испитаника добијених методом интервјуа, установљено је да током фазе прикупљања података постоји посебност задатака прикупљачких органа – који су усмерени на прикупљање података за потребе припреме извођења и мерења ефеката сопствених информационих операција, као и посебност задатака на плану заштите од противничких информационих операција. Констатовано је да се ова врста података, у нормалним условима, прикупља у склопу целокупног, свеобухватног обавештајног истраживања и општег контекста задатака.

Задаци који се додељују обавештајним прикупљачким органима могу се груписати у две групе: 1) подаци о обавештајном систему противника, (највише се траже и најкориснији су подаци како противник прикупља и процесуира информације, предрасуде у аналитичкој служби противника и који аналитички модел користи противник) и 2) подаци о карактеру и манама противничког руководства и циљних група.

Посебност задатака обавештајних органа усмерених на прикупљање података о мерењима ефеката сопствених информационих операција, који омогућавају праћење ефеката психолошких операција, дезинформисања и обмањивања, реализују се на различите начине, али битно је нагласити да су, прикупљачки обавештајни органи ти који меродавно могу да дају оцену ефекта информационих операција, поготово ефеката који нису јавно уочљиви (промена понашања државног и војног руководства противника, промена понашања неке јединице на бојишту...).

Идентификовани су и следећи посебни задаци прикупљачких органа у заштити од противничких информационих операција: квалитетна селекција и избор људства, стална контрола искрености извора као и тачности информација које извор доставља. Констатовано је да циљ информационих операција према противничким прикупљачким обавештајним органима зависи од величине противничке службе и њених капацитета, и креће се у дијапазону од обмањивања, дезинформисања, до загушивања и преотерећења противника небитним информацијама. Неопходно је да се, у оквиру фазе прикупљања обавештајних података, да већи нагласак на заштити личних извора и метода прикупљања од дејства противничких информационих операција. Такође треба повести рачуна и о потврђивању тајно добијених информација и смањењу осетљивости фазе прикупљања на дејства противничких информационих операција. Оцењује се, да је услов свих услова одбране – солидна заштита извора и метода прикупљања обавештајних података, јер је установљено да су све методе прикупљања обавештајних информација подложне утицају противничких информационих операција, јер су циљеви противника: слабљење супарничких прикупљачких капацитета, преоптерећење супарничког обавештајног система и стварање конфузије у супарничком обавештајном систему. Другим речима, у мерама заштите по значају се прво наводи важност контраобавештајне и безбедносне заштите извора, па онда прикупљање информација из више извора и прикупљање информација путем више прикупљачких метода. Закључује се да организационе целине у оквиру обавештајне службе које се баве планирањем и усмеравањем обавештајног прикупљања, морају познавати могућности, ограничења и осетљивост својих извора података на дејства противничких информационих

операција, и да врше ригорознији надзор над свим изворима обавештајних података, како људских тако и техничких.

У вези с питањем, које се обавештајне методе највише користе за прикупљање података, мерење ефеката, извођење и подршку сопствених информационих операција, посебно је истакнут значај информација добијених путем људских извора из структуре непријатеља (HUMINT) и информација добијених путем техничких извора (TECHINT). Слично, када се анализирају обавештајне методе које у реализацији информационих операција највише користи противник, може се констатовати да супарник користи све обавештајне методе. Најпримењеније методе су прикупљање података путем људских извора (HUMINT), путем техничких извора (TECHINT), путем отворених извора (OSINT), односно комбинација свих метода. Примена ових метода се подешава према прикупљачким способностима обавештајних система противника.

У сагледавању посебности линије рада прикупљачких органа на овом плану, анализа ставова испитаника указује да у малим и дефанзивним службама не постоји стална посебна „линија рада“ која је усмерена на прикупљање ових података, већ се иста „линија прикупљања“ активира у фази припреме и извођења конкретних информација операције. У великим и офанзивним службама, по оцени испитаника, стална линија рада прикупљачких органа је посебно издвојена и константна.

У закључку истраживања о посебности информационих операција у обавештајном раду, у оквиру фазе анализе података, може се констатовати да је анализом теоријских и доктринарних ставова, као и анализом ставова испитаника добијених методом интервјуа утврђено да у фази анализе постоји посебност задатака аналитичких органа усмерених на припрему извођења сопствених информационих операција, као и посебност задатака аналитике на плану заштите од противничких информационих операција. Међутим, констатовано је да у малим и дефанзивним службама, не постоји стална посебна „линија рада“ аналитичких органа која је усмерена на обраду, анализу и припрему материјала и информација које се користе за подршку извођења сопствених информационих операција, већ се оваква линија активира у фази припреме и извођења конкретне информационе операције. У великим и офанзивним службама, по оцени

испитаника, оваква стална линија рада аналитичких органа је посебно издвојена и константна.

Везано с тим, идентификовани су следећи задаци обавештајне аналитике на плану подршке сопствених информационих операција: изучавање циљне групе, формирање радне базе података, анализа процеса, механизма и система путем којих противник прикупља информације, доноси одлуке, доставља и спроводи одлуке; анализа људског фактора обавештајног система и доносиоца одлука код противника; анализа могућности утицаја на мете путем обмане; идентификација циљних група, одређивање вероватне сфере утицаја, учествовање у изради плана операције и анализа ефеката примењених техника информационих операција.

Такође, идентификовано је постојање посебности задатака аналитичких органа у мерењу ефеката сопствених информационих операција, и то на основу података добијених анализом медија, тј. отворених извора, људских и других извора, чиме се наглашава важност аналитичких органа у мерењу ефеката.

Као што је наведено, истраживањем су идентификоване посебности задатака и посебности метода рада аналитике у заштити од противничких информационих операција. У то се убрајају: прикупљање информација из више извора, прикупљање информација коришћењем више прикупљачих метода, непрекидна евалуација поузданости извора и кредибилитета информација, коришћење вишеструких и доказаних аналитичких метода (нпр., употреба Црвених тимова, Ђавољих адвоката, Алтернативна хипотеза), и обавеза сталне будности аналитичара на могућност да може бити обманут. Сходно томе може се закључити да у сталне задатке аналитичара спада разоткривање мера тајности и обмане које противнички државни и недржавни актери користе с циљем обмањивања противника и сакривања својих стварних намера и идентификовање релевантних и дијагностичких информација из већег обима двосмислених и контрадикторних података који се добијају како путем отворених, тако и путем тајних извора и средстава. Ови ставови нас упућују на закључак да противничке информационе операције представљају значајан и континуиран изазов за аналитичку делатност, примењене аналитичке методе, односно изазов за самог обавештајног аналитичара.

Треба истаћи да теорије указују на битне карактеристике информационих операција у односу на слабости психолошког профила аналитичара: да су информационе операције добро испланиране и подесно изведене да аналитичар не може да очекује да ће лако видети доказе њихове примене; да информационе операције користе феномен „обиља информација“ да бројним, двосмисленим и контрадикторним подацима код аналитике створе неизвесну и нејасну слику о противнику; да су информационе операције тако дизајниране да користе слабости психолошког профила противничких аналитичара, у циљу потврђивања његових сазнајних и других немотивисаних предрасуда, устаљених аналитичких мишљења и процена.

Везано са обележјима информационих операција од значаја за аналитички рад, из наведених теоријских ставова могу се извући следећи квалитативни закључци: обавештајно особље, пре свега аналитичари, примарна су мета противничких техника информационих операција – обмањивања, дезинформисања и прикривања. Циљ противничких информационих операција, у односу на савезничке аналитичке капацитете, класификован је у: 1) напад на обавештајни систем противника с циљем постизања ефеката информационог загушења и преоптерећења противника и на тај начин умањења аналитичких способности противника, 2) напад на противничке аналитичаре, њихову перцепцију, ментални логички и аналитички процес и 3) напад и поремећај процеса процесуирања информација код противника, с циљем да се избегне процес филтрирања информација, омогући директно достављање информација од извора ка доносиоцу одлука и на тај начин постигне ефекат информационе анархије.

Методом интервјуа, када се анализирају ставови испитаника о посебности линије рада аналитичких органа у заштити од противничких информационих операција, констатовано је да у мањим службама не постоји стална „посебна линија“ аналитичког рада (група аналитичара) усмерена на идентификацију противничких информационих операција, већ то раде сви аналитичари у склопу редовних активности. Оваква стална посебна линија постоји у великим обавештајним службама. С друге стране, у циљу идентификације противничких информационих операција, службе користе посебну организацију рада. Мање

службе посебну организацију рада користе *ad hoc*, по потреби, у облику као што је организовање интерресорних састанака и група где се проверава квалитет и тачност информација, формирање посебних тимова искусних аналитичара и формирање контролних група које треба да провере исправност анализе основне аналитичке групе. Констатовано је да је оваква посебност организације израженија и сталнија у већим обавештајним службама.

Анализа одабраних случајева конкретних војних сукоба или операција, допринела је додатној идентификацији следећих карактеристичних обележја информационих операција од значаја за прикупљачки и аналитички рад: информационе операције карактерише висока централизација, координација и тајност планирања, што потврђује претпоставку о томе да се информационим операцијама руководи из посебних организационих целина обавештајних служби; информационе операције су свеобухватне јер се примењују преко свих познатих противничких канала и метода за прикупљање обавештајних података, што такође потврђује претпоставку о потреби високе координације ових активности; информационе операције су спровођене путем већине техника, односно путем обмањивања, дезинформисања и прикривања; информационе операције имале су за циљ да потврде постојећа уверења и предрасуде противничког руководства и њихове аналитичке службе; нападани су како тактички обавештајни извори противника, тако и стратегијски, што такође указује на свеобухватност ових операција; примарна мета информационих операција су прикупљачки и аналитички органи противничке обавештајне службе, и то често најважнији и „проверени“ противнички обавештајни извори, што указује на то да ове операције спадају у најсложеније обавештајне операције; успех информационих операција зависио је од тога да ли су сви или бар већина противничких обавештајних извора и прикупљачких органа стављени „под контролу“ супротне стране; у њиховој примени, коришћене су унутрашње мане противничких аналитичких обавештајних служби, што су подаци до којих је веома тешко доћи и који представљају информације од највећег „обавештајног значаја“, а то су: уврежено мишљење противничке аналитичке службе о супротној страни и постојећа предубеђења противничке обавештајне службе. Такође, нападане су и коришћене мане психолошког профила аналитичара.

У закључку истраживања о посебности информационих операција у контраобавештајном раду, у оквиру реализације безбедносних задатака, анализа теоријских ставова и ставова испитаника, указује да је супротстављање информационим операцијама страних обавештајних служби посебан задатак безбедносног рада. У том смислу, теорија истиче да заштита од противничке обмане представља један од највећих изазова и задатака безбедносног рада. Због тога контраобавештајна теорија, у оквиру функције идентификације, наглашава важност рада аналитичара који раде на идентификацији противничких операција обмањивања. Супротстављање противничким психолошким операцијама такође спада у делокруг безбедносног рада обавештајних служби, препознавањем, разоткривањем, разобличавањем и оповргавањем противничких пропагандних операција објективним чињеницама на логичан, доследан и убедљив начин.

Анализа одредби безбедносних стратегија развијених земаља такође несумњиво указује да је одбрана од страних информационих операција задатак посебних организационих јединица, које имају задатак да заштите националну информациону сферу и онемогуће пропагандне активности, дезинформације и манипулације које доприносе ширењу социјалних, верских и националних нереда и мржње.

Методом интервјуа, потврђена су сазнања да идентификација и заштита од противничке обмане, дезинформисања и психолошких операција спада у један од важнијих задатака безбедносног рада, тако да се може закључити да постоји посебност задатака одбране од информационих операција у безбедносном раду. Међутим, у безбедносном раду није издвојена стална посебна „линија рада“ на плану идентификације и заштите од противничких информационих операција, већ се констатује да то обавља аналитика у склопу својих целокупних активности. Као посебна, ова линија се формира по потреби и зависно од ситуације.

Истраживањем је идентификовано да се технике информационих операција користе у безбедносним облицима контраобавештајног рада. На тај закључак нас наводе ставови да је одвраћање један од принципа безбедносног рада и да се он може остварити и применом техника дезинформисања и психолошких операција у циљу одвраћања, обесхрабривања противника, његовог парализовања или преношења поруке о „неприхвативој штети“. У безбедносним активностима

обавештајних служби, коришћење контрапсихолошких операција, дезинформација и обмањивања врши се ради заштите на ужем и ширем плану. На ужем плану, овом планском делатношћу обухватају се све виталне делатности обавештајних служби и државних органа које треба сакрити и маскирати – заштита интереса, тајни и активности државних органа, безбедносно осетљивих радних места у структури државе, обавештајних, безбедносних служби и оружаних снага. Циљ примене информационих операција у безбедносном раду је пре свега, прикривање и заштита личних тајни, активности и намера, па онда и одвраћање пажње противника, као и завођење и обмана противника. Поред наведеног, не постоји стално издвојена и посебна линија рада безбедносних органа која подразумева употребу техника информационих операција за реализацију безбедносних задатака.

Резултати анализе теоријских ставова, војних и контраобавештајних доктрина западних земаља и ставова испитаника, о посебности информационих операција у оквиру контрашпијунаже, указују на постојање посебности задатака контрашпијунаже на плану примене информационих операција, као и на плану одбране од противничких информационих операција. То потврђује хипотезу да су информационе операције посебан задатак у раду контраобавештајних органа.

У теорији је наглашен став да је један од важнијих циљева контрашпијунаже довођење у заблуду противничке обавештајне службе путем обмане. У том смислу, у оквиру функције експлоатације и искоришћења страних обавештајних активности, прихваћен је став да је крајњи циљ контраобавештајног рада коришћење обавештајних потенцијала страних служби као канала за извођење превара, обамана и управљања перцепцијом противника. На посебност задатака контрашпијунаже на плану примене информационих операција указују и одредбе да се неутрализација, као један од принципа контрашпијунаже, поред обмањивања, може остварити и применом технике дезинформисања.

Анализирајући примену појединих техника информационих операција за реализацију задатака контрашпијунаже, теорија наводи да се дезинформисање може користити за остваривање различитих специфичних нивоа контраобавештајних циљева, од стандардних циљева (откривање непријатељске делатности, интересовања страних обавештајних и војнообавештајних служби) до

виших и ширих националних циљева, и то од тактичких до стратегијских.

Анализа одредаба контраобавештајних стратегија у сајбер простору такође указује да примена информационих операција представља посебан задатак у раду контраобавештајних органа. Њихова примена усмерена је према противничким обавештајним службама у смислу утицаја на њихову реалну перцепцију оперативног и глобалног окружења, на њихове обавештајне податке и обавештајне информације, као и процене ризика страних служби. Ради постизања тог циља, контраобавештајни органи спроводиће операције пенетрације у противничке обавештајне операције у циљу анализе њихових метода рада, извора података и мрежа, њихове руководеће структуре, док ће истовремено бити ангажовани на потврди валидности својих извора и метода рада.

Методом интервјуа потврђени су резултати теоријског истраживања да у контраобавештајном раду постоји издвојеност и посебност задатака примене техника информационих операција на плану супротстављања шпијунажи. Ове информационе операције се интензивно користе на овом плану, а дезинформисање противничке службе спада у важније задатке контраобавештајних органа. Везано с тим, констатује се да у овом раду, на плану супротстављања шпијунажи, у већини служби постоји посебна „линија рада“ примене техника информационих операција као што су обмањивање и дезинформисање. Посебност организационе целине која руководи применом информационих операција на плану контрашпијунаже, постоји у смислу да ове активности спроводи, у мањим службама руководство службе. У већим службама овакве целине су више организацијски издвојене и развијене. Циљ примене информационих операција на плану контрашпијунаже је, да се, обмањивањем и дезинформисањем оствари пресецање противничких обавештајних активности, и то је основни циљ. Други циљ може да буде нерационално трошење обавештајних капацитета од стране противника.

Резултати анализе војних и контраобавештајних доктрина западних земаља и ставова испитаника, указују да је наглашена посебност задатака контрашпијунаже на плану одбране од противничких информационих операција. Информационе операције се третирају као директна претња безбедности сопственим обавештајним изворима, снагама и операцијама, због чега

контраобавештајни рад има пресудну улогу у заштити сопствених извора и снага од утицаја противничких информационих операција. Наводи се да је контраобавештајна заштита извора од критичне важности за веродостојност података које достављају сопствени обавештајни извори. Ови задаци контраобавештајних органа класификовани су у смислу да контраобавештајни рад има важну улогу у процесу: а) идентификовања противничке пропаганде и других техника информационих операција, б) прикупљања и анализе података о противничкој пропаганди и другим техникама информационих операција и в) подршци спровођењу контрапропаганде и одбрамбене информационе операције.

Анализа контраобавештајних стратегија указује на посебност информационих операција у контраобавештајном раду служби великих земаља, у смислу: да је идентификовање и супродстављање страном обмањивању дефинисано као један од најважнијих и посебних контраобавештајних циљева, да је сходно томе идентификовање и супродстављање страном обмањивању дефинисан као посебан задатак контраобавештајних органа, и да у том смислу у западним службама постоји посебна дисциплина и линија рада аналитике, тј. посебна дужност – аналитичар страних операција обмањивања и прикривања – као једне од најизазовнијих и најтежих обавештајних дисциплина.

На плану супротстављања субверзивном деловању, теорија истиче да информационе операције такође представљају посебан задатак у раду обавештајних служби. На ширем друштвеном плану, применом контрапсихолошких операција, службе остварују заштиту националног информационог простора, од субверзивног утицаја страних обавештајних служби, с циљем да разоткрију, дискредитују и подрију носиоце прикривених психолошких операција и побију поруке таквих операција. Методом интервјуа, из одговора испитаника дошло се до сазнања да не постоји изражена посебност задатака који подразумевају примену информационих операција на овом плану, односно да се оне недовољно примењују. Слично, не постоји посебна линија рада нити посебна организациона целина примене ових активности на противсубверзивном плану, с тим да у мањим службама, руковођење и координацију примене ових активности спроводи руководство, односно иста целина која је спроводила и информационе операције у контраобавештајном

смислу. Циљ примене информационих операција на овом плану је да унесе раздор унутар терористичке групе, да изазове код њих пасивизирање, одлагање, или одустајање од извођења субверзивних дејстава.

Анализа одабраних случајева конкретних кризних ситуација или контраобавештајних операција, допринела је идентификовању неких карактеристичних обележја информационих операција од значаја за контраобавештајни рад. Заједничке карактеристике и особености информационих операција које се могу извући анализом наведених случајева указују да су најчешће примењиване технике: обмањивање, дезинформисање и психолошке операције, а посебно прикривање, које је било један од водећих примењених техника током реализације ових операција, примењивана како према противничким обавештајним изворима, тако, још строжије према сопственим и савезничким круговима; примена техника информационих операција путем дипломатских и других обавештајних метода (HUMINT, IMINT) имало је за циљ смањење прикупљачких капацитета противничких обавештајних служби. Примена ових техника показала је високу ефикасност реализације задатака на безбедносном плану, на плану супротстављања шпијунажи и супротстављања субверзивним дејствима. Постојала је посебна „линија рада“, посебна организациона целина и централизовано руковођење у примени информационих операција у контраобавештајном раду. Ове технике су се примењивале за реализацију како тактичких тако и стратегијских циљева. За реализацију стратегијских и дугорочних операција било је потребно обезбедити континуитет у раду обавештајних служби, како у кадровском тако и другом смислу.

Резултати анализе теоријских ставова, као и конкретних случајева информационих операција које су обавештајне службе изводиле ради реализације субверзивних активности, као и ставова испитаника, показује да постоје многе посебности у њиховој примени на овом плану. Наведене операције су дугорочне вишегодишње операције, регионалног или глобалног карактера, које захтевају централизовано, континуирано и дугорочно планирање, којима руководи посебна организациона целина обавештајне службе, координационо тело или интерресорни састав. Поред наведених тела за руковођење овим операцијама, формирају се и експертске групе за подршку извођења информационих операција,

формирају се пунктови за продукцију пропагандних материјала и широка мрежа сарадника за њихову дистрибуцију и рад на терену. У случају потребе да операција оствари масовни и глобални карактер, обавештајне службе су, у циљу обезбеђења потребних капацитета и резултата, остваривале сарадњу, удруживале капацитете и спроводиле тесну координацију активности са сличним специјализованим целинама у савезничким обавештајним службама за извођење информационих операција.

Такође, када се анализирају и ставови испитаника о посебности примене информационих операција у субверзивном раду, констатује се да постоје јасно издвојене посебне врсте субверзивних дејстава која подразумевају употребу техника информационих операција. У њиховој примени, најчешће се користи комбинација свих техника, мада често преовладава употреба психолошких операција. Циљне групе према којима су усмерене ове информационе операције могу се поделити на шире и уже, где су у шире сврстани шири аудиторијум, становништво, поједине верске и националне циљне групе. У уже циљне групе сврстани су политички и војни органи, обавештајне и безбедносне службе, агенти и значајни појединци. Везано са организацијом извођења ових информационих операција, констатује се да саме службе тешко могу изводити ове операције, јер имају ограничен домет. Изводе их у сарадњи и координацији с другим националним обавештајним службама и државним телима, задржавајући и даље висок степен тајности у вези са овим активностима. У ланац институција које врше одобравање, управљање и надгледање примене информационих операција у оквиру субверзивног рада обавештајних служби, улазе тела као што је Савет за националну безбедност, Тело за координацију рада служби безбедности, с тим да је пожељно да са овом операцијом, у зависности од степена њене осетљивости, буде упознат најмањи број људи у том ланцу.

Без обзира што организација и сложеност сваке операције зависи од циља који се жели постићи, овакве операције су теже, сложеније, масовније, систематичније, спровode се скоро на дневној основи, и у континуитету. У њиховом извођењу пре свега користе се легални облици обавештајног рада и субверзивног деловања, који су очигледнији, али су озакоњени, кроз легализацију и приватизацију канала преко којих се спровode. За извођење ових субверзивних

дејстава постоје посебне организационе целине унутар обавештајних служби, пре свега у великим и офанзивним обавештајним службама. Код мањих служби ретко постоје посебне организационе целине, већ се посебност организације остварује кроз формирање привремених група у чији састав улази руководећи кадар и најодговорнијих људи управе, аналитике и оперативе. У развијеним државама, у такве снаге сврставамо и снаге за специјалне и информационе операције у оружаним снагама, које су функционално повезане са обавештајном службом.

Сходно резултатима истраживања у вези са посебношћу информационих операција у субверзивном раду, може се закључити да постоји стална и изражена посебност врста субверзивних операција које подразумевају примену техника информационих операција, посебност организовања и њиховог руковођења, посебност специјализованих организационих целина формираних унутар обавештајних служби за њихово извођење, као и потреба њихове интерагенцијске координације, што указује да постоји изражена посебност информационих операција у субверзивном раду.

На основу резултата целокупног истраживања, може се закључити да је прва посебна хипотеза - о потреби дефинисања улоге информационих операција у одбрани националне безбедности, као и улоге обавештајних служби у извођењу информационих операција за одбрану националне безбедности - потврђена резултатима истраживања првог поглавља, као и резултатима истраживања трећег, четвртог и петог поглавља. Друга посебна хипотеза потврђена је резултатима истраживања петог поглавља, у коме су изнети бројни примери примене техника информационих операција у субверзивном раду. Трећа посебна хипотеза потврђена је резултатима истраживања треће, четврте и пете целине, у којима су квалитеном анализом савремених обавештајних, контраобавештајних, безбедносних и војних доктрина идентификовани бројни посебни задаци обавештајних и контраобавештајних органа у извођењу информационих операција. Анализом случајева конкретних оружаних сукоба и кризних ситуација, у трећој, четвртој и петој целини, у којима су систематизована бројна искуства и сазнања о практичној примени информационих операција у раду обавештајних служби, посебно примери посебне организације и координације примене информационих операција, потврђена је четврта посебна хипотеза.

Општа хипотеза потврђена је резултатима истраживања треће, четврте, пете и шесте целине. Такође треба указати да резултати истраживања указују да су информационе операције интегрисане у свим аспектима рада савремених обавештајних служби, да се обавештајне службе значајно ангажују не само за извођење информационих операција, него и за заштиту од противничких информационих операција, као и да је посебност информационих операција у раду савремених обавештајних служби нарочито изражена у субверзивном раду.

Спроведено истраживање отворило је читав низ питања, пре свега у домену обавештајне теорије и праксе на овим просторима. Са безбедносног аспекта, мишљења смо да је наше истраживање идентификовало два кључна проблема везана за феномен употребе информационих операција у раду обавештајних служби: 1) термиолошки и методолошки проблем и 2) потребу адекватне примене информационих операција у обавештајном и контраобавештајном раду безбедносних служби Републике Србије. Бројност термина који се користе у домаћој обавештајној теорији за активности које се у страним теоријама називају информационе операције, намеће потребу увођења новог термина који ће по својој суштини покрити природу свих наведених активности и који ће бити у складу са савременим појмовно-категоријалним апаратом. Поред тога, отворено је питање доградње класификације метода рада обавештајних служби, баш у вези са применом метода информационих операција у оквиру субверзивних дејстава.

И поред тога што се активности које називамо информационим операцијама користе од давнина, за њих није постигнута општа сагласност у међународним споразумима који би разјаснили правни статус држава и недржавних актера у информационим конфликтима. Доктринарна неусклађеност стратегијско доктринарних докумената Републике Србије са савременим страним доктринама употребе информационих операција негативно утиче на националну безбедност Р. Србије у савременом информационом добу. Земље које су усвојиле националне стратегије информационе безбедности и одбране, развиле доктрине информационих операција, осигурале потребну инфраструктуру за њихово спровођење и ускладиле деловање својих државних, безбедносних, војних и невладиних делатности с тим стратегијама, данас су осигурале своју

информациону безбедност и доминирају у свету.

На крају, може се закључити да је масовна примена савремене информационе технологије и феномен обиља информација, довео до интензивирања у надметању обавештајних служби за приступ тајним информацијама о противнику, за безбедност сопствених информација, али и до надметања са информацијама. Информационе операције које се предузимају ради деловања на непријатељске информације и информационе системе, док се у исто време њима штите сопствене информације и информациони системи, постају све важније за обавештајну и контраобавештајну делатност служби, као и за извођење субверзивних дејстава обавештајних служби. Уочава се да су информационе операције интегрисане у свим аспектима рада савремених обавештајних служби, и да је посебност њихове примене изражена у свим аспектима рада служби, али да је најзначајније изражена у субверзивном раду. Та посебност је видљива на основу посебних циљева, посебних задатака, линија рада, средстава и техника, као и специјализованих састава у цивилним и војним обавештајним службама за извођење информационих операција, нарочито формирањем састава за извођење информационих операција у сајбер простору. Процењује се да ће се у будућности, са повећањем примене и увођењем нових и разноврснијих техника и производа за масовну комуникацију, повећати могућности употребе и значаја информационих операција у раду обавештајних служби.

У условима криза, нестабилности, несигурности, постојања једне глобалне силе – односно не постојања баланса снага на глобалном нивоу, непоштовања међународног права и непостојања сагласности у вези легалности употребе информационих операција за утицај на унутрашња догађања у државама, употреба информационих операција у раду обавештајних служби за реализацију одређених националних циљева биће интензивнија, а њихова примена прилагођаваће се одликама новог безбедносног окружења, савременог информационог друштва и новим могућностима легалних метода обавештајног рада. У таквим условима свакако има места за адекватну примену информационих операција и у раду безбедносних служби Републике Србије ради одбране земље.

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Милан Миљковић рођен је 1970. године у Прокупљу. У Београду је завршио основну и средњу школу. Војну академију у Београду завршио је 1993. године, где је 2007. године магистрирао са темом „Повезаност обавештајног обезбеђења и психолошко-пропагандног деловања у Војсци Србије на тактичком и оперативном нивоу“.

Од 1993. године ради у Војсци Србије, а од 2005. године запослен је у Министарству одбране Републике Србије где и сада ради.

До сада је објавио неколико стручних и научних радова из области информационих операција и обавештајне делатности. У Министарству одбране учествује у изради истраживачких пројеката који су везани за наведене области. Такође, учествовао је и у раду међународних стручних и научних скупова у земљи и иностранству.

БИБЛИОГРАФИЈА АУТОРА

1. Милан Миљковић: *Повезаност обавештајног обезбеђења и психолошко-пропагандног деловања у Војсци Србије на тактичком и оперативном нивоу*, магистарска теза, Војна академија Војске Србије, 2007. године.
2. Милан Миљковић: *Психолошке операције оружаних снага САД у Ираку*, магазин *Одбрана*, број 37/2007.
3. Милан Миљковић: *Савремене психолошке операције оружаних снага*, општевојни научни часопис *Војно дело*, број 3/2008.
4. Милан Миљковић: *Немачке војне јединице за психолошке операције*, војно стручни и интервидовски часопис *Нови гласник*, број 4/2008.
5. Милан Миљковић, Снежана Ђокић: *Војно и пропагандно коришћење сајбер простора – идеално оружје*, магазин *Одбрана*, број 90/2009.
6. Милан Миљковић: *Информационо ратовање у савременој војној теорији и пракси*, општевојни научни часопис *Војно дело*, број 2/2010.
7. Милан Миљковић: *Оцене САД о способности Народноослободилачке армије Р. Кине за вођење сајбер шпијунаже*, општевојни научни часопис *Војно дело*, број 2/2012.
8. Милан Миљковић, Горан Матић: *Прилог дефинисању и класификацији нападних и обавештајних операција у сајбер простору*, часопис *Безбедност*, Министарство унутрашњих послова, Београд, број 3/2013.
9. Милан Миљковић, Горан Матић: *Информационе операције и концепти информационе моћи и информационе безбедности*, XX научностручна и бизнис конференција, YUINFO 2014, март 2014.
10. Милан Миљковић, Горан Матић: *Заштита националне критичне инфраструктуре у сајбер простору*, Међународна конференција „Заштита националне критичне инфраструктуре – регионалне перспективе“, Факултет Безбедности, Београд, децембар 2013.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аврамов С.: „Прикривене акције у стратегији Сједињених Америчких Држава“, *Војно дело* бр. 1, Београд, 1999.
2. Аћимовић Н., „Психолошка подршка војним операцијама“, *Нови гласник број 5*, ВИЗ, Београд, 2002.
3. Акрап Г.: *Маћ и штит у рукама партије – represivni sustav u funkciji oblikovanja korpusa javnog znanja*, National security and the future 4, Zagreb, 2010.
4. Allied Administrative Publication (AAP)-6, NATO Glossary of Terms and Definitions.
5. Amuchastegui D.: “Cuban Intelligence and the October Crisis“, *Intelligence and National Security*, Volume 13, Number 3, Autumn 1998.
6. Arquilla J., Ronfeldt D.: „Мрежни и кибер рат“, RAND корпорација, извод из студије објављене у *Comparative Strategy*, Volume 12, 1995.
7. Бајагић М.: „Инострана искуства у развоју теоријског и организационог концепта контраобавештајне активности“, *Безбедност*, Београд, 1-2/2009.
8. Бајагић М., Савић А.: *Безбедност света од тајности до јавности*, Полицијска академија, Београд, 2005.
9. Бајагић М.: „Улога и значај техничког метода у прикупљању обавештајних информација“, *Научно техничке информације*, Војнотехнички институт, волумен XLVI, Београд, Број 3, 2011.
10. Бајагић М.: *Обавештајна активност и спољна политика – студија случаја САД*, Београд, Виша школа унутрашњих послова, 2004.
11. Бајагић М.: „Обавештајна активност у систему политичке власти“, *Политичка ревија*, број 2/2011.
12. Баровић В.: „Однос безбедносно-обавештајних служби и медијских система с аспекта новинарске етике“, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, Нови Сад, бр. 134.2011.
13. Баровић В.: *Медији у Трећем рајху*, ЦМ, број 5, 2007.
14. Бартош М.: „Међународно јавно право“, II књига, Култура, Београд, 1956.
15. Barron J.: *KGB Today: The Hidden Hand*, Readers' Digest Press, New York, 1983.

16. Bell J. B., Whaley B.: *Cheating and Deception*, New Brunswick: Transaction Publishers, 2009.
17. Bell S.: "Ethnic Cleansing Plans Laid Years Ago", *The Times*, London, 9 April 1999.
18. Benjamin R.: "Presidentially Mandated Strategic Psychological Warfare Policy Coordination Under Truman and Eisenhower", *The Psychological Strategy Board and the Operations Coordinating Board*, James Madison University 1999.
19. Bilandžić, M.: „Tajne operacije CIA kao komponenta vanjske politike SAD u posthladnoratovskom razdoblju“, *Polemos*, broj, 15-16, Zagreb, 2005.
20. Bikkenin R., "Information Conflict in the Military Sphere: Basic Elements and Concepts", *Morskoy Sbornik*, No 10, 2003.
21. Blight G. J., Allyn J. B., Welch A. D.: *Cuba on the Brink: Castro, the Missile Crisis, and the Soviet Collapse*, Pantheon Books, New York, 1993.
22. Борн Х., Ли Ј.: „Постизање одговорности у обавештајној делатности“, *Правни стандарди и најбољи начини надзора обавештајних служби*, Женевски центар за демократски надзор над оружаним снагама, Осло, 2005.
23. Бујошевић Д., Радовановић И.: *5. октобар: двадесет и четири сата преврата*, Београд, 2001.
24. Bruce B. J., Estados Unidos, "Denial and Deception in the 21st century: Adaptation Implications for Western Intelligence", *Defense Intelligence Journal*; 15-2, 2006.
25. Bruce J.: *Foreign Denial and Deception Committee Vice Chairman, presentation at Cantigny Conference on Counterintelligence*, Illinois, October 2, publication pending, 2003.
26. Brugioni A. D.: *Eyeball to Eyeball: The Inside Story of the Cuban Missile Crisis*, Random House, New York 1991.
- Carter J. E.: "The National Security Council System", *Presidential Directive/NSC- 2*, Washington, D.C., The White House, 20 January 1977.
27. *CIA Intelligence Report to Congress on the Chemical Weapons Convention*, CDR 2002-002 HCX, Dec. 2002.
28. Клаузевиц Ф. К.: *О рату*, Београд, „Војно дело“, 1951.

29. „Клинтонув прстен око Србије“, *Новости*, 30.март 2014.
30. Cohen R.: “Who Really Brought Down Milosevic“ *NY Times Magazine*, November 26, 2000.
31. Copeland M.: *The Real Spy World*, Sphere Books Ltd., London, 1978.
32. Цветковић С.: „Методе и облици рада служби државне безбедности у социјалистичкој Југославији“, *Историја 20. века*, 2/2009.
33. Dai Qingmin, “On Seizing Information Supremacy“, *China Military Science*, April 2003.
34. Defense Intelligence Agency, *Media roundtable about the establishment of the Defense Counterintelligence and Human Intelligence Center*, Washington, D.C., 2008.
35. Detzer D.: *The Brink: Cuban Missile Crisis, 1962*, Thomas Y. Crowell, New York, 1979.
36. Dulles A.: *The Craft Of Intelligence. America’s Legendary Spy Master on the Fundamentals of Intelligence Gathering for a Free World*, The Lyons Press, Guilford, 2006.
37. Dupont A, “Intelligence for the Twenty-First Century“, *Intelligence and National Security*, No 18, 2003.
38. Ђорђевић О.: *Основи државне безбедности – општи део*, ВШУП, Београд, 1987.
39. Ђурић К., Бобар З.: „Друштвени медији и систем одбране“, *Војно дело*, јесен/ 2013.
40. Ђурић С.: *Истраживање безбедности – квалитативни приступ*, Факултет безбедности, Београд, 2013.
41. Eagleburger L.: “Unacceptable Intervention: Soviet Active Measures“, *NATO Review*, 31, April 1983.
42. *Encyclopaedia Britanica*, том 18, London, 1964, knjiga XII;
43. Erlanger S.: “Milosevic, Trailing in Polls, Rails Against NATO“, *New York Times*, September 20, 2000.
44. Farago L.: *War of Wits – The Anatomy of Espionage and Intelligence*, Funk Wagnals Company, New York, 1954.

45. Фатић А.: „Модалитети обавештајног рада“, *Ревија за безбедност*, Центар за безбедносне студије, Београд, број 3/2008.
46. Federal Foreign Ministry Sends Memorandum to UN Security Council, *Tanjug*, Belgrade, October 4, 2000.
47. Felix C.: *A Short Course in the Secret War*, 4th ed, Madison Books, Lanham, Maryland, 2001.
48. Fitsanakis J., Bolden M. S.: “Social networking as a paradigm shift in tactical intelligence collection“, *RIEAS Intelligence Studies Yearbook*, 2012.
49. Fletcher S., Lamb C.: *Deception, Disinformation, and Strategic Communications: How One Interagency Group Made a Major Difference*, Center for Strategic Research Institute for National Strategic Studies, US National Defense University, 2012.
50. Fursenko A., Naftali T.: *One Hell of a Gamble: Khrushchev, Castro, and Kennedy, 1958-1964*, W. Norton & Company, New York and London, 1997.
51. Garfield A.: “Recovering the Lost Art of Counterpropaganda: An Assessment of the War of Ideas in Iraq“, *Strategic Influence: Public Diplomacy, Counterpropaganda and Political Warfare*, IWP Press, 2008.
52. “Gervasi S.: “CIA Covert Propaganda Capability“, *Covert Action Information Bulletin*, No. 7, December 1979 - January 1980.
53. Guiding concepts of IC21“, *Intelligence Community Act*, 104th US Congress, 2nd Session, June 13, 1996.
54. Godson R.: “Intelligence Requirements for the 1980s“, *Counterintelligence Transaction*, New Brunswick, 1980.
55. Golitsyn, *New Lies for Old*, New York: Dodd, Mead & Co., 1984.
56. Gordievsky O.: *Next Stop Execution: The Autobiography of Oleg Gordievsky*, Macmillan, London, 1995.
57. Gough S.: *The evolution of strategic influence*, United States Army, Strategy Research Project, U.S. Army War College, 2003.
58. Grabo M. C.: *Handbook of Warning Intelligence*, Lanham, Scarecrow Press, 2010.
59. Gribkov A., Smith Y. W.: *Operation Anadyr, US and Soviet Generals Recount the Cuban Missile Crisis*, Chicago, Berlin, Tokyo, Moscow: edition q, inc 1994.

60. Handel M. I.: *War, Strategy and Intelligence*, London, Frank Cass, 1989.
61. Herman M.: *Intelligence Power in Peace and War*, The Royal Institute of International Affairs, Cambridge University Press, 2003.
62. Hertzberger E.: *Counter-Terrorism Intelligence Cooperation in the European Union*, UNICRI, European Foreign and Security Studies Policy Program, New York, 2007.
63. Hesketh R.: *Fortitude: The D-Day Deception Campaign*, The Overlook Press, Woodstock and New York, 2000.
64. Heuer J R.: "Nosenko: Five Paths to Judgment", *Studies in Intelligence*, vol. 31, no. 3, Fall 1987.
65. Heuer J. R.: "Strategic Deception and Counterdeception: A Cognitive Process Approach", *International Studies Quarterly* 25, no. 2, June 1981.
66. Heuer R. J.: *The Psychology of Intelligence Analysis*, Center for the Study of Intelligence, Washington, 1999.
67. *Informacija o protivzakonitim delatnostima fašističko-terorističke organizacije „Otpor“*, MUP RS Resor javne bezbednosti – Uprava za analitiku, Beograd, 2000.
68. Информациони и математички модели у процесима командовања, Група аутора, Лабораторија за примењену математику, Београд, 1969.
69. *Iraq's Continuing Programs for Weapons of Mass Destruction*, National Intelligence Council, NIE 2002-16HC, Oct. 2002.
70. Јевђовић Д., Цветковић Р.: „Специјалне јединице и њихово ангажовање“, *Нови Гласник*, Београд, 3-4/2001.
71. Jervis R.: "Intelligence, Counterintelligence, Perception and Deception", *Rediscovering U.S. Counterintelligence*, Washington D.C., Georgetown University Press, 2009.
72. Јовановић В.: *Психолошка операција*, стручни рад, ШНО, Београд, 1999.
73. Johnson K L.: "On Drawing a Bright Line for Covert Operations", *American Journal of International Law*, Vol. 86, No. 2, April 1992.
74. Johnson L., Wirtz J. J.: *Strategic Intelligence – Windows in the secret world*, Roxbury Publishing Company, Los Angeles, 2004.

75. Johnson G, Santos E.: „Detecting Deception In Intelligent Systems I: Activation Of Deception Detection Tactics“, *Advances in Artificial Intelligence*, 2004.
76. Joseph B. U., Levy J. S.: „Conscious Action and Intelligence Failure“, *Political Science Quarterly Volume* , 124 Number 3, 2009.
77. Josten R. J.: „Strategic Communication: Key Enabler for Elements of National Power“, *Infosfere*, Summer, 2006.
78. *Journal of U.S. Intelligence Studies*, Volume 20, Number 2, Fall/Winter 2013.
79. Kahn D.: „An Historical Theory of Intelligence“, *Intelligence and National Security*, Vol. 16, No. 3, Autumn 2001.
80. Kam E., *Surprise Attack*, Boston, MA: Harvard University Press, 1989.
81. Kay D.: „Denial and Deception: The Lessons of Iraq“, *U.S. Intelligence at the Crossroads*, Washington, D.C.: Brassey's, 1995.
82. Краговић Б.: „Критичко разматрање улоге друштвених мрежа у Арапском пролећу“, *Зборник радова филозофског факултета у Приштини*, (2)/2013.
83. Cohen B. C: *The Press and Foreign Policy*, Princeton, Nj: Princeton University Press, 1963.
84. Marchetti V; Marks J. D.: *The CIA and the Cult of Intelligence*, Alfred A. Knopf Publisher, New York, 1974.
85. Margolis G.: „The Lack of HUMINT: A Recurring Intelligence Problem“, *Global Security Studies*, Volume 4, Issue 2, Spring 2013.
86. Martin D.: *Wilderness of Mirrors*, New York: Harper and Row, 1980.
87. Masterman J. C.: *The Double-Cross System*, New Haven, Yale University Press, 1972.
88. Mattelart A.: *Theories of Communication - a Short introduction*, SAGE, London, 1998.
89. Марсенић С.: „Ко је сковао план Потковица“, *Борба*, Београд, 5. април 2002.
90. Маршал Т.: *Игра сенки*, Самиздат, Београд, 2002.
91. Мијалковић С: *Национална безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2011.
92. Мијалковић С., Милошевић М.: *Обавјештајно-безбедносна дјелатност и службе*, ВШУП, Бања Лука, 2011.

93. Мијалковски М., Конатар В.: *Необавештајна роварења обавештајаца*, Прометеј, Нови Сад, 2010.
94. Мијалковски М.: „Обавештајна делатност у остваривању доминације у међународним односима“, *Војно дело* број 4–5, 1995.
95. Мијалковски М.: *Обавештајне и безбедносне службе*, Службени гласник, 2009.
96. Мијатовић З.: *Сачекуша за Србију*, Недељни телеграф, Београд, 2007.
97. Милашиновић Р.: *Терор запада над светом*, Идиј – Ветерник, 1998.
98. Милашиновић, Р., Милашиновић, С.: *Увод у теорије конфликта*, Факултет цивилне одбране, Београд, 2004.
99. Милутиновић М.: „Искуство из вођење пропаганде на подручју бивше СФРЈ“, Психолошко-пропагандни рат – стручна расправа, ЦВШ ВЈ, Београд, 1998.
100. Milosavljević M.: „Janjičari globalizma. Otpor i izvoz revolucije“, *NIN*, 2.12.2004.
101. Милошевић М.: „Субверзивни садржаји рада обавештајних служби“, *Војни информатор*, 6/2004.
102. Милошевић М.: *(Контра)шпијунажа*, Медија центар „Одбрана“, Београд, 2011.
103. Милошевић М.: „Информационе технологије у обавештајном и аналитичком раду“, *Нови гласник*, 2007.
104. Милошевић М.: *Систем државне безбедности*, Полицијска академија, Београд, 2001.
105. Милошевић М.: „Закони Републике Италије о обавештајно-безбедносном систему и режиму државне тајне“, *Страни правни живот* 3/2008.
106. Мићуновић Љ.: *Савремени лексикон страних речи*, Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада, 1988.
107. Mitrokhin V., Christopher A.: *The Mitrokhin Archive: The KGB in Europe and the West*, Gardners Books, 2000.
108. Morozov E.: “Moldova Twitter Revolution“, *Foreign Policy*, 2009.
109. Нацрт закона о информационој безбедности Р. Србије, Министарство за спољну и унутрашњу трговину и телекомуникације, Београд, 2011.

110. NATO Doctrine AJP - 2.0: *Allied Joint Intelligence, Counterintelligence and Security Doctrine*, 2002.
111. NATO Doctrine AJP - 2.1: *Intelligence Procedures*, March 2002.
112. NATO Doctrine AJP-3.10: *Allied Joint Doctrine for Information Operations*, November 2009.
113. *National Security Council Intelligence Directive No. 6*, Signal Intelligence, February 17, 1972.
114. *Necessity for Integration or Coordination of SI and X-2 Functions*, Memorandum addressed to W. Quinn, Washington, D.C., 1946.
115. Николић Г.: *Тајне службе Велике Британије: улога обавештајно-безбедносне заједнице у спољној политици Велике Британије*, ЈП Службени гласник, 2013.
116. Норберт В.: *Кибернетика и друштво*, Полит, Београд, 1973.
117. Нye, J. S. Jr.: "Limits of American Power", *Political Science*, Vol. 117, No. 4., The Academy of Political Science, New York, 2002/2003.
118. O'Leary J.: "Surprise and intelligence towards a clearer understanding", *Airpower Journal*, USAF, Spring 1994.
119. „Основа државне политике Руске Федерације у сфери међународне информационе безбедности у периоду до 2020. године“, интерни превод Министарства спољних послова Р. Србије, 2014.
120. O'Toole, G.J.A.: *The Encyclopedia of American Intelligence and Espionage: From the Revolutionary War to the Presents, Facts and Files*, New York/Oxford, 1988.
121. Pavlina, Ž., Komar, Z.: „Психолошке операције, психолошки рат и ратна промиджба“, *Вojна психологија*, Министарство обране Републике Хрватске, Zagreb, 2005.
122. Павловић, З.: *Међународне невладине организације и UNESCO*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића – Сремски Карловци и Правни факултет – Нови Сад, 1993.
123. Паћeпа М.: *Црвени хоризонти: Дневник шефа једне комунистичке шпијунске службе*, Београд: Акваријус, 1990.

124. Петковић Т.: *Пословна шпијунажа и економско ратовање*, Београд, Protexi Group System, Нови Сад, 2009.
125. Петровић, Л.: „Информациона безбедност – правни, економски и технички аспект“, *Информациона безбедност – научно стручни скуп*, Београд, 2012.
126. Peter G., Phythian.M.: “Issues in the Theorization of Intelligence“, paper presented at the International Studies Association conference in Montreal, March 2004.
127. Philip A.: *CIA – dnevnik agenta*, Globus, Zagreb, 1975.
128. Путник Н.: *Кибер ратовање – нови облик савремених друштвених конфликта*, докторска дисертација, Факултет безбедности, Београд, 2012.
129. Prunckun Н.: “Extending the theoretical structure of intelligence to counterintelligence“, *Salus Journal*, Issue 2, Number 2, 2014.
130. Prunckun Н.: *Hank Handbook of Scientific Methods of Inquiry for Intelligence Analysis*, Lanham, Maryland, Scarecrow Press, 2010.
131. Радојковић М., Ђорђевић Т.: *Основи комуникологије*, ФПН, Београд, 2005.
132. Ransom Н.: *Central Intelligence and National Security*, Cambridge: Harvard University Press., 1959.
133. Rastorguyev S.: “An Introduction to the Formal Theory of Information Warfare“, Moscow, Vuzovskaya Kniga, 2003.
134. Richelson J.: *The US Intelligence Community*, Oxford, Westwiev Press, 1999.
135. Roach J.: “Deception – can information superiority be achived with or without it“, *The Canadian Army Journal*, Vol. 10.3, Fall 2007.
136. Roald Z.: *The Making of a Soviet Scientist*, New York: Jolui Wiley& Sons, 1994.
137. Robert J.: “Reports, Politics, and Intelligence Failure: The Case of Iraq“, *The Journal of Strategic Studies*, February 2006.
138. Родић Б.: „Информатички рат – фикција или стварност“, *Војно дело*, бр.6, ГШ ВЈ, Београд, 2001.

139. Romerstein H.: "Counterpropaganda: We Can't Do Without It", *Strategic Influence: Public Diplomacy, Counterpropaganda and Political Warfare*, IWP Press, 2008.
140. Rositzke H.: *The CIA's Secret Operations: Espionage Counterespionage and Covert Action*, Pleasantville, NY: Readers Digest Press, 1977.
141. Рот Н.: *Основи социјалне психологије*, Завод за издавање уџбеника и наставна средства, Београд, 1983.
142. Rüter J.: *European External Intelligence Cooperation*, VDM Verlag Dr. Müller, Saarbrücken, 2007.
143. Rupčić, M.: „Uloga glasina u ratu“, *Polemos*, Zagreb, 10/2007.
144. Савић А.: *Национална безбедност*, уџбеник у припреми, Полицијска академија, Београд, 2005/6.
145. Савић А.: *Национална безбедност*, КПА, Београд, 2007.
146. Савић А.: *Уводу државну безбедност*, Београд: ВШУП, 2000.
147. Сакан М.: *Методологија војних наука*, ВИЗ, Београд, 2006.
148. Segev S.: *Israel watches social media*, Winnipeg Free Press, 2011.
149. Sims E., J.: "Twenty-first Century Counterintelligence", *Rediscovering U.S. Counterintelligence*, Washington, D.C., Georgetown University Press, 2009.
150. Синковски С.: „Информациона безбедност – компонента националне безбедности, Београд“, *Војно дело*, 2/2005.
151. Smith P. A.: *On Political War*, Washington D.C., NDU Press, 1989.
152. Smith R., Drozdiak W.: "Serbs Offensive Was Meticulously Planned", *The Washington Post*, 11 April, 1999.
153. *Soviet Active Measures in the Era of Glasnost*, United States Information Agency Report, March 1988.
154. *Soviet Active Measures*, House Intelligence Committee Hearings, 1982.
155. *Soviet Influence Activities: A Report on Active Measures and Propaganda, 1987–1988*, Department of State Report, August 1989.
156. Спасић Б., *Ласица која говори*, Графопринт, Панчево, 2000.
157. Стајић Љ.: *Основи система безбедности*, Правни факултет Нови Сад, 2010,

158. Steiner J.: "Restoring the Red Line Between Intelligence and Policy on Covert Action", *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, no 19, Spring 2006.
159. Stephan W.R.: "Stalin's Secret War", *Soviet Counterintelligence Against the Nazis, 1941-1945*, Lawrence: University Press of Kansas, 2004.
160. Stevens A. J., Marsh S. H.: "Surprise and Deception in Soviet Military Thought", *Military Review*, July 1982.
161. *Structured Analytic Techniques for Improving Intelligence Analysis*, A Tradecraft Primer., US Government, March 2009.
162. Shannon C. E., Weaver W.: *The Mathematics Theory of Communication*, Urbana University Press, Chicago. 1948;
163. Sharp G.: *Self-liberation*, Albert Einstein Institution, 2009.
164. Sherman K.: *Strategic Intelligence for American World Policy*, Princeton University Pres., 1949.
165. Шеших Б.: *Основи методологије друштвених наука*, Београд: Научна књига, 1974.
166. Schwarzkopf H. N.: "Central Command Briefing", *Military Review*, no. 9, September 1991.
167. Tatalović S., Bilandžić M.: *Osnove nacionalne sigurnosti*, Ministarstvo unutarnjih poslova R. Hrvatske, Zagreb, 2005.
168. Tenet J. G. DCI, *Speech at Georgetown University*, 5 February 2004.
169. *The Commission on the Intelligence Capabilities of the United States Regarding Weapons of Mass Destruction*, Report to the President of the United States, March 31, 2005, Washington, D.C.: Government Printing Office, 2005.
170. *The National Counterintelligence Strategy Of The United States Of America*, Office of the National Counterintelligence Executive, Washington, D.C., 2009.
171. *The National Counterintelligence Strategy of the United States*, speech by Hon Michelle Van Cleave on 5 March 2005.
172. *The Yom Kippur War*, Garden City, London Sunday Times, Doubleday, 1974.
173. "The Masters of Deception: At England's Bletchley Park, Recalling the Code-Breakers and Illusion-Makers", *The Washington Post*, May 31, 1999.

174. Термиз Џ.: „Безбједносна аналитика“, у: Милосављевић С., Термиз Џ., Аналитика – први том, Графит, Лукавац, 2008.
175. Thomas L. T.: “Russian Views on Information-based Warfare“, *Airpower Journal*, Special Edition, 1996.
176. Timothy L. T.: “The Russian Understanding of Information Operations and Information Warfare“, *The Information Age Military*, Washington DC: DoD, C4ISR Cooperative Research Program, 2001.
177. Timothy L.T.: *Dialectical versus Empirical Thinking: Ten Key Elements of the Russian Understanding of Information Operations*, Fort Leavenworth: Foreign Military Studies Office, Center for Army Lessons Learned, September 1998.
178. Тодоровић Б., Вилић Д.: *Кризе: Изазивање и управљање друштвеним кризама*, Графомарк и Институт за савремену историју, Београд, 1997.
179. Trevan T.: *Saddam’s Secrets: The Hunt for Iraq’s Hidden Weapons*, Harper Collins, London, 1999.
180. Упутство о методима и средствима рада органа безбедности ЈНА, ССНО, 1986.
181. Uri Bar J.: *The surprise of Yom Kippur and its sources*, New York, SUNY Press, 2005.
182. Уредба о посебним мерама заштите тајних података од значаја за одбрану земље, „Сл. лист Црне Горе“, бр. 48/09, 2009.
183. Whaley B.: *Code word Barbarossa*; MIT Press Clasic, Sep 15, 1974.
184. Van C. M.: *Counter-intelligence and National Strategy*, School for National Security Executive Education, National Defense university Press, Washington, D.C., 2007.
185. Van Cleave M. K.: “What is Counterintelligence? A Guide to Thinking and Teaching about CI“, *The Intelligencer*, Journal of U.S. Intelligence Studies, Volume 20, Number 2, Fall/Winter 2013.
186. Vego M.: “Operational Deception in the Information Age“, *Joint Forces Quarterly*, Spring 2002.
187. Weiss W. G.: “The Farewell Dossier“, *Studies in Intelligence*, No. 5, 1996.
188. Whitney, Craig R.: “Crisis in the Balkans: The Overview; Allies Expecting Many More Weeks of Air Campaign“, *The New York Times*, 1999.

189. Wise D.: *Spy*, Random House, New York, 2002.
190. Волхов В.: *Дезинформација – од Тројанског коња до интернета*, Наш Дом, Београд, 2005.
191. Вујаклија М.: *Лексикон страних речи и израза*, Београд: Просвета, 1980.
192. Вулетић Д.: „Суровије од оружја“, Војни информатор, ГШ ВЈ, Београд, 4-5, 2004.
193. Зељковић З.: „Настанак, развој и методе деловања савремених обавештајних служби“, *Војно дело*, Београд, 4/2005.
194. Zvonarević, M.: *Socijalna psihologija*, Školska knjiga, Zagreb, 1981.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

1. Arkin M. W.: "The Cyber Bomb in Yugoslavia", *The Washinton Post*, Oct. 25, 1999, <http://www.washingtonpost.com/wp-srv/national/dotmil/arkin.htm>.
2. Ashford W.: *Military-grade social media spying technology revealed*, February 2013, <http://beforeitsnews.com/global-unrest/2013/02/military-grade-social-media-spying-technology-revealed-2452556.html>
3. Баровић В.: „Компаративно-генерички приказ интеракције обавештајних служби и медија“, *Култура полиса*, број 13/14, 2010, <http://kpolisa.com/KP13-14/Pdf/KP13-14-V-4-VladimirBarovic.pdf>.
4. Berkowitz B.: *Information Technology and Intelligence Reform*, Orbis, 1997, <http://www.comw.org/rma/fulltext/01berkowitz.pdf>.
5. Berbec, M.: *Intelligence networks, the model based methodologies problem*, *Calitatea Vietii*, XX, nr. 1-2, 2009, pp. 203-214., <http://www.revistacalitateavietii.ro/2009/CV-1-2-2009/21.pdf>
6. *BND Struktur*, Internet 20/10/2008, <http://www.bundesnachrichtendienst.de>.
7. Boleslaw Piasecki, *Offensive Counterintelligence and the Ahallenges Facing Polish Intelligence Services*, National Centre for Strategic Studies, Warsaw, Poland, December 2014., <https://www.stratfor.com/the-hub/offensive-counterintelligence-and-challenges-facing-polish-intelligence-services>.
8. Breitenbach D.: „Operation Desert Deception: Operational Deception in the Ground“, <http://handle.dtic.mil/100.2/ADA253245>.

9. Budeiri A.: *Israel and foes in internet war*, BBC, 15.june 2009, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/8079774.stm
10. *Bundesamt fur Sicherheit in der Informationstechnik - BSI*, Internet 22/10/2008, www.fas.org/irp/world/germany/bsi/index.html
11. *Bundesamt fur Sicherheit in der Informationstechnik*, Internet 22/10/2008, www.fas.org/irp/world/germany/bsi/index.html.
12. *CIA Analysts Comb Social Media for Trouble Spots*, The Associated Press, November 2011, <http://www.opednews.com/Quicklink/CIA-Analysts-Comb-Social-M-in-General-News-111109-555.html>
13. *CIA running black propaganda operation against Iran, Syria and Lebanon*, <http://humanrightsgroup.wordpress.com/2011/04/27/cia-running-black-propaganda-operation-against-iran-syria-and-lebanon/>
14. *CIA Analysts Comb Social Media for Trouble Spots*, Anonimus 2011, <http://personalitycafe.com/debate-forum/73978-cia-analysts-comb-social-media-trouble-spots.html>
15. "CIA ordered to topple Milosevic": US report, *BBC Online*, 6 July, 1999, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/387463.stm>
16. CIA prati tviter, fejsbuk i druge društvene mreže, *24 sata*, <http://www.24sata.rs/vesti/svet/cest/cia-prati-tviter-fejsbuk-druge-drustvene-mreze/18167.phtml>
17. *Da li je postojao "Plan potkovica"*, <http://www.novinar.de/2011/04/15/da-li-je-postojao-plan-potkovica.html>
18. *Defense Review Report*, United States Department of Defense, 1 February 2010, <http://www.defense.gov/QDR/>.
19. *Доктрина информационной безопасности Российской Федерации*, утверждена Президентом Российской Федерации В. Путиным 9 сентября 2000 г., № Пр-1895. <http://www.scrf.gov.ru/documents/6/5.html>
20. Дураковић А.: „Улога академске заједнице у цивилном надзору над радом обавјештајно сигурносне службе“, *Анали правног факултета универзитета у Зеници*, 2011, <http://www.scrf.gov.ru/documents/6/5.html>

21. Ehrman J.: "Toward a Theory of CI - What are We Talking About When We Talk about Counterintelligence", *Studies in Intelligence* Vol. 53, No. 2, June 2009.[https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi studies/studies/vol53no2/toward-a-theory-of-ci.html](https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi%20studies/studies/vol53no2/toward-a-theory-of-ci.html).
22. FBI Counterintelligence Strategic Plan 2004-2009; Internet 16/07/2008, www.fbi.gov/publications/
23. *Федеральный Закон Об органах Федеральной службы безопасности в Российской Федерации, 03.04.95, Но. 40-ФЗ (СЗ Но. 15-95 з. ст. 1296), (Принят Государственной Думой 22.02.95.г., изменен и дополнен 01/12/99), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_162648/*
24. *Field Manual 100-20: Military Operations in Low Intensity Conflict*, Headquarters Departments of the Army and Air Force, Washington, D.C., 12. 05. 1990.;<http://www.globalsecurity.org/military/library/policy/army/fm/100-20/index.html>.
25. *Field Manual FM 3 – 13: Information Operations: Doctrine, Tactics, Techniques, and Procedures*, United States Army, 2003, <http://www.iwar.org.uk/iwar/resources//fm-3-13.htm>
26. Fielding N, Cobain I.: "US spy operation that manipulates social media", *The Guardian*, March 2011, <http://www.theguardian.com/technology/2011/mar/17/us-spy-operation-social-networks>
27. Fitsanakis J, Bolden M.S.: "Social networking as a paradigm shift in tactical intelligence collection", RIEAS, *Intelligence Studies Yearbook*, 2012, <http://www.rieas.gr/images/mcis2012.pdf>
28. Garrison W.C.: *Information Operations and Counter-Propaganda: Making a Weapon of Public Affairs*, Strategy Research Project, U.S. Army War College, 1999., <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a363892.pdf> ,accessed April 4, 2012.
29. *George J. Tenet, Director of the Central Intelligence Agency, Testimony Before the Senate Committee on Government Affairs*, June 24, 1998, http://www.cia.gov/cia/public_affairs/spe/1998/dci_testimony.

30. Giannoulis A.: *Intelligence Failure and the Importance of Strategic Foresight to the Preservation of National Security*, Research Paper No. 155 October 2011, <http://www.rieas.gr/images/rieas155.pdf>
31. *Government Communications Headquarters – GCHQ: About GCHQ*, Internet 09/09/2008, <http://www.gchq.careers.co.uk/default.aspx?id=3>.
32. Hansen H. J.: *Soviet Deception in the Cuban Missile Crisis, Learning from the Past*, <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/kent-csi/vol46no1/pdf/v46i1a06p.pdf>
33. *Хладни рат и култура*, Печат, 22. фебруар 2013, <http://www.pecat.co.rs/2013/03/hladni-rat-i-kultura-drugi-deo-cia-rezirala-orvela-i-moderne-umetnike>
34. *Information Operation Roadmap*, US Department of Defense, 2003, http://www.information-retrieval.info/docs/info_ops_roadmap.pdf
35. *Information Security Doctrine of the Russian Federation*, Approved by President of the Russian Federation Vladimir Putin on September 9, 2000, <http://www.mid.ru/bdomp/nsosndoc.nsf>.
36. Интервју Џорџа Фридмана, званичника агенције Стратфорд, у емисији „Добро јутро, Америко“, 15. јун 1999, <http://www.stratfor.com/media/television/990615.asp>
37. Jablonski D.: „National Power“, *Guide to National Security Policy and Strategy*, U.S. Army War College, July 2004., <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/army-usawc/strategy2004/08jablonsky.pdf>
38. *Joint Vision 2020*, Strategy Division, US Government printing office, Washington D.C., June 2000, <http://www.dtic.mil/jv2020/jv2020.doc>.
39. Joint Doctrine Publication JDP 2-00: *Understanding and Intelligence Support to Joint Operations*, Ministry of Defence, UK, August 2011. https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/311572/20110830_jdp2_00_ed3_with_change1.pdf
40. Joint Pub 3-13: *Joint Doctrine for Information Operations*, US Army Joint Chiefs of Staff, 1998., https://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp3_13.pdf
41. Joint Pub 3-51: *Joint Doctrine for Electronic Warfare*, US Army Joint Chiefs of Staff, 2000., <http://www.iwar.org.uk/iwar/resources/ew/jp3-51.pdf>.

42. Joint Pub 3-53: *Doctrine for Joint Psychological Operations*, US Army Joint Chiefs of Staff, 2003., http://www.nsarchive.gwu.edu/.../02_psyop-jp-3-53.pdf
43. Joint Pub 3-54: *Joint Doctrine for Operations Security*, US Army Joint Chiefs of Staff, 1997., http://www.iwar.org.uk/rma/resources/.../JP3_54.pdf
44. Joint Pub 3-58: *Joint Doctrine for Military Deception*, US Army Joint Chiefs of Staff, 1996., [http://www.bits.de/NRANEU/...doctrine/jp3_58\(96\).pdf](http://www.bits.de/NRANEU/...doctrine/jp3_58(96).pdf)
45. Joint Publication 2-0: *Joint Intelligence*, US Army Joint Chiefs of Staff, 22 June 2007., https://fas.org/irp/doddir/dod/jp2_0.pdf
46. Joint Publication 2-5.2 21, *Intelligence, surveillance, and reconnaissance (ISR)*, US Air Force Doctrine Document, April 1999. <https://fas.org/irp/doddir/dod/jp2-5.2pdf>
47. Joint Warfare Publication JWP 2-00: *Joint Operational Intelligence*, UKMOD, Chief of Joint Operations, August 1999., <https://www.gov.uk/..JWP2-00.pdf>
48. Joint Warfare Publication JWP 3-80: *Information Operations*, Chiefs of Staff, Ministry of Defence, UK, June 2002., <https://www.gov.uk/..JWP3-80.pdf>
49. Caddell J.W., *Deception 101- Primer on Deception*, U.S. Army War College, December 2004., <https://fas.org/irp/eprint/deception.pdf>.
50. Campbell J. E.: *Soviet Strategic Intelligence Deception Organizations*, DIA, <http://www.globalsecurity.org/intell/library/reports/1991/CEJ.htm>
51. Carafano J., All a Twitter: How Social Networking Shaped Iran's Election Protests, *The Heritage Foundation*, 2009, <http://www.heritage.org/research/reports/2009/07/all-a-twitter-how-social-networking-shaped-irans-election-protests>
52. Kinniburgh J., Denning D.: *Blogs and Military Information Strategy*, The Joint Special Operations University (JSOU), 2006., <http://www.au.af.mil/info-ops/jsou/blogbook06june.pdf>.
53. *Commission on the Intelligence Capabilities of the United States Regarding Weapons of Mass Destruction*, Report to the President of the United States, March 31, 2005, https://fas.org/irp/offdocs/wmd_report.pdf
54. Конференција за штампу НАТО, <http://www.nato.int/kosovo/pres/p990508b.htm>

55. *Contemporary Challenges for the Intelligence Community*, DCAFBACKGROUNDER, http://www.dcaf.ch/content/download/35003/525223/file/bgchallenges_bs.pdf
56. *Contemporary Challenges for the Intelligence Community*, The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, DCAF Backgrounder, 2006, http://www.dcaf.ch/content/download/35003/525223/file/bg_challenges_bs.pdf
57. *Counterintelligence*, Merriam Webster Dictionary, Internet 20/06/2008, <http://www.merriam-webster.com/dictionary/counterintelligence>;
58. *Counterintelligence*, Britannica, Internet 21/06/2008, <http://www.britannica.com/eb/article-9026568/counterintelligence> .
59. Covert action in Chile 1963-1973, Staff Report of the Select Sommittee to Study Governmental Operations with respect to intelligence activities, Franck Church, Idaho, Chairman, U.S. Government printing office Washington: 1975, <http://fas.org/irp/ops/policy/church-chile.htm>
60. Cutler R.: "The Development of the National Security Council", *The President and National Security*, The Atlantic, January 1956. <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/1956-04-01/development-national-security-council>
61. Kux D.: "Soviet active measures and disinformation:overview and assessment", *Parameters*, Journal of the US Army War College, Vol XV, No.4., 1985, <http://www.carlisle.army.mil/usawc/parameters/Articles/1985/1985%20kux.pdf>
62. Lasley J.: "*Denial and Deception: A serious threat to Information Superiority*". National Defence University, 19 April 2000, <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA431704>.
63. Liaropoulos A, „A (R)evolution in intelligence affairs? in search of a new paradigm“, *Research Institute for European and American Studies (RIEAS)*, *Research Paper No. 100*, June 2006, <http://www.rieas.gr/publications/929-research-papers.html>
64. Libicki M.: *What is Information Warfare?*, Institute for National Strategic Studies, NDU, 1995, http://www.ndu.edu/inss/books/Books1990to1995/What_is_IW_Aug_95/a003ch03.html

65. Masud E.: Millions Spent Subverting Enemies,
<http://www.twf.org/News/Y2001/0215-CIAfunds.html>
66. Matheny J.: Open Source Indicators (OSI) - Program Broad Agency Announcement, Office of the Director of National Intelligence (ODNI) , 2011,
<http://www.infodocket.com/2011/08/29/recently-announced-intelligence-iarpa-announces-open-source-indicators-program>
67. Mayfield T.: "A Commander's Strategy for Social Media", JFQ NDU Press, issue 60, 1st quarter 2011,
http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/jfq/mayfield_strat_for_soc_media.pdf.
68. Мижалковић С.: „Корелација информационе и националне безбедности“, Ziteh2010.
http://www.itvestak.org.rs/ziteh_10/zbornik_radova/Mijalkovic,Korelacija_informacione_i_nacionalne.pdf
69. „Mjere psihološkog pritiska, uznemiravanja, zastrašivanja i dezinformisanja prema ekstremistima u cilju raslojavanja i stvaranja razdora u emigrantskim grupacijama“; URL:
<http://www.domagojargetic.cro.net/sdb40.pdf>, 4.10.2008.
70. Myfuekd T.D.: *A Commander's Strategy for Social Media*,
<http://www.ndu.edu/press/commanders-strategy-social-media.html>
71. Nevladine organizacije kao faktor izazivanja i upravljanja društvenim krizama i konfliktima, http://vendetablade.blogspot.com/2013/01/blog-post_4.html.
72. National Security Decision Directive 298: *National Operations Security Program*, July 15, 2003. NSDD 298, Retrieved 2007-11-05.,
<http://www.fas.org/irp/offdocs/nsdd/nsdd-298.pdf>
73. NATO Glossary of Terms and Definition, NATO Standardization Agency, AAP-6, April 2009,
<http://www.nato.int/docu/stanag/aap006/aap-6-2009.pdf>.
74. Operation Mockingbird Exposed: Congressional Hearing Proves The CIA Controls Mainstream Media,
<http://consciouslifeneeds.com/operation-mockingbird-exposed-congressional-hearing-proves-cia-controls-mainstream-media>.
75. Opina E: „Kad jedna uvažena fondacija od CIA preuzme štafetu“, Le Monde diplomatique,
http://www.nspm.org.yu/koment_2007/2007_ospina.htm.

76. Панарин И.: *Проблемы обеспечения информационной безопасности в современных условиях*, Украинский ресурс по безопасности, <http://kiev-security.org.ua/box/2/128.shtml>
77. Папарин И.: „Доктрина информационе одбране Русије“, *Евроазија*, јули 2012, <http://evroazija.rs/srb/?p=1239>
78. Parezanović M.: *Značaj i uloga društvenih mreža u političkom prevratu*, Telekomunikacije, broj 9, [http://www.telekomunikacije.rs/archive/ninth_issue/dr marko parezanovic: značaj i uloga drustvenih mredja u politickom prevratu.453.html](http://www.telekomunikacije.rs/archive/ninth_issue/dr_marko_parezanovic: značaj_i_uloga_drustvenih_mredja_u_politickom_prevratu.453.html)
79. Pokhran - The Intelligence Failure, Weapons of Mass Destruction (WMD), <http://www.globalsecurity.org/wmd/world/india/pokharan-intell.htm>
80. Potter Z.: “Covert Action: the Delicate Balance“, *Intelligence Reform in the Post Cold War Era: WWS 401A*, 1996, <http://www.fas.org/irp/eprint/snyder/covertaction.htm>
81. Presidential Directives and Executive Orders, <http://www.fas.org/irp/offdocs/direct.htm>; Internet; accessed 28 January 2003.
82. Reagan R.: *National Security Decision Directive 130*, Washington D.C., The White House; 6 March 1984, <http://www.fas.org/irp/offdocs/nsdd/nsdd-130.htm>. од 15. 11. 2006.
83. *Russia's National Security Concept*, Arms Control Association, Jan/Feb 2000, http://www.armscontrol.org/act/2000_01-02/docjf00
84. Русија изнела своје виђење информационе безбедности, Руска реч, 9. август 2013, http://ruskarec.ru/politics/2013/08/09/rusija_iznela_svoje_vidjenje_informacione_bezbednosti_24027.html.
85. *Рушење Републике Српске*, [http://www.novinar.de/wp-content/uploads/2014/03/Рушење Републике Српске](http://www.novinar.de/wp-content/uploads/2014/03/Рушење_Републике_Српске)
86. Сальников В.П.: Концептуальные основы обеспечения информационной безопасности российского государства: <http://domarev.kiev.ua/obuch/tez/s001>
87. Segell G., Reflecting intelligence failures forty years since the 1973 Yom Kippur War. RIEAS, Research Paper No. 155 OCTOBER 2011, <http://www.rieas.gr/images/rieas155.pdf>

88. Seymour H.: *The Online Threat: Should We Be Worried About a Cyber War?*, The Newyorker, Nov. 1, 2010,
89. Стратегија националне безбедности Руске Федерације до 2020 године, <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>.
http://www.newyorker.com/reporting/2010/11/01/101101fa_fact_hersh?
90. Soviet Deception in the Cuban Missile Crisis, Learning from the Past, CIA Documents on the Cuban Missile Crisis, Central Intelligence Agency , Washington, DC, 1992, <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/vol46no1/article06.html>
91. Сун Цу Ву: Вештина ратовања, Београд, ВИНЦ, 1991 Szafranski R.: “What is information warfare?“, Strategic Forum, No 28, May 1995, <http://www.ndu.edu/inss/actpubs/act003/actppub.htm>.
92. Тајне операције као компоненте споне политике САД, http://specijalnirat.blogspot.com/2011/06/blogpost_07.html
93. Testimony of William Schapp in 1999, referencing revelations from the Church Committee in 1975, <https://www.youtube.com/watch?v=bbnxsPgcsH0>.
94. The White House Executive Order , United States Foreign Intelligence Activities, White House Releiasе, February 7, 1976. <http://www.fordlibrarymuseum.gov/library/document/0248/Box21.pdf>.
95. The National Counterintelligence Strategy of the United States of America, National Counterintelligence Policy Board, 2007, <https://www.fas.org/irp/ops/ci/cistrategy2007.pdf>
96. The DoD Strategy for CI in Cyberspace, August 2009, https://cyberwar.nl/d/2009_13-F676_The_DoD_Strategy_for_CI_in_Cyberspace.pdf
97. *Toward a Theory of Intelligence.*, Assistant Deputy Director of National Intelligence for Strategy, Plans, and Policy - ADDNI/SPP, http://rand.org/pubs/conf_proceedings/2006/RAND_CF219pd
98. Tudjman M.: “Informacijske операције и медији или како осигурати информацијску супериорност“, *National security and the future*, број 3-4 (10), 2009, <http://hrcak.srce.hr/file/119824>

99. *United States Joint Forces Command Glossary*, September 2003.
<http://www.jfcom.mil/about/glossary.htm>
100. UK 15. Psychological Operations Group,
[http://www.powerbase.info/index.php/15_\(UK\)Psychological_OperationsGroup](http://www.powerbase.info/index.php/15_(UK)Psychological_OperationsGroup)
101. *US Department of Defense Directive C-5132.1*,
<http://history.state.gov/historicaldocuments/frus1950-55Intel/d152>.
102. Валерий Михайлович Землянов, *Своя контрразведка. Практическое пособие*, 2002, <http://coollib.net/b/248996>
103. Ward W.: „Social media in the Gaza conflict“, *Arab Media & Society*, January, 2009, http://www.arabmediasociety.com/articles/downloads/20090122130305_A MS7_Will_Ward.pdf
104. Wasemiller A. C.: *The Anatomy of Counterintelligence*, Home Library Center for the Study of Intelligence, Studies Archive Indexes, 1996, vol13no1html, https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/kent csi/vol13no1/html/v13i1a02p_0001.htm
105. Вучковић М.: Новинари као шпијуни, 7. децембар 2008.,
<http://www.nspm.rs/savremeni-svet/novinari-ka0-spijuni.html>
106. Закон о информационој безбедности Републике Србије – нацрт, 2012,
<http://www.digitalnaagenda.gov.rs/wpcontent/uploads/2012/01/>
107. Закон о Agenciji za nacionalnu bezbjednost Crne Gore ("Sl. list RCG", br. 28/05 od 05.05.2005, „Sl. list Crne Gore“, br. 86/09 od 25.12.2009 i 20/11 od 15.04.2011), <http://www.anb.me/zakon.html>
108. Закон о сигурносно-обавјештајном sustavu Republike Hrvatske (Narodne novine broj 79/06 i 105/06), <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/127655.html>
109. Закон о Војнобезбедносној и Војнообавештајно агенцији („Службени гласник“ РС88/2009.),
http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_vojnobezbednosnoj_agenciji_i_vojnoobavestajnoj_agenciji.html

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а мр Милан Миљковић
број уписа 132

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

"Посебност информационих операција у раду
савремених обавештајних служби"

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

У Београду, 14. 01. 2016. год

Потпис докторанда

Милан Миљковић

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора мр Милан Миљковић
Број уписа 132
Студијски програм _____
Наслов рада "Псебност информацијских операција у раду савремених обавештајних служби"
Ментор проф. др Радослав Милашчиновић
Потписани мр Милан Миљковић

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

У Београду, Н. 01. 2016. год.

Потпис докторанда

Милан Миљковић

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

"Посебност информационог спречавања у раду савремених
отворених служби"

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство

2. Ауторство - некомерцијално

3. Ауторство – некомерцијално – без прераде

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима

5. Ауторство – без прераде

6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

У Београду, 14. 01. 2016. год.

Потпис докторанда

Милош Милошевић

1. Ауторство - Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. Ауторство – некомерцијално. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. Ауторство - некомерцијално – без прераде. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. Ауторство - некомерцијално – делити под истим условима. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. Ауторство – без прераде. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. Ауторство - делити под истим условима. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.